

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine

Херсонський державний університет
Kherson State University

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — LXXVII
Issue

Херсон — 2020
Kherson

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 23955-13795ПР, зареєстровано 26.04.2019.
Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)» є фаховим виданням категорії «Б» зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу МОН України № 409 від 17.03.2020 року (додаток № 1)
Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)
Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету» (протокол від 27.08.2020 № 1)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ільїнська Ніна Іллівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янських мов та світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Штепенко Олександра Геннадіївна – доктор філологічних наук, завідувач відділом аспірантури та докторантури, професор кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Висоцький Андрій Анатолійович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бокшань Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Херсонського державного аграрного університету.

Бондарева Олена Євгенівна – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-методичної, соціально-гуманітарної роботи та лідерства Київського університету імені Бориса Грінченка

Вишницька Юлія Василівна – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Заболотська Ольга Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету.

Зарва Вікторія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету.

Кеба Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Кузнецов Ілля Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри історії театру, літератури та музики Новосибірського державного театрального інституту, Новосибірськ, Росія.

Мазур Олена Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики галузевого перекладу Херсонського національного технічного університету.

Набитович Ігор Йосипович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології Університету імені Марії Кюрі-Скłodовської, Люблін, Польща.

Омельчук Сергій Аркадійович – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри слов'янської філології, першого проректора Херсонського державного університету.

Помогайбо Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Ройтер Тільманн – доктор філологічних наук, професор Інституту славистики Альпен-Адрия університету (Клагенфурт, Австрія)

Офіційний сайт видання: <https://pa.journal.kspu.edu>

Південний архів (філологічні науки): Збірник наукових праць. Випуск LXXXII. – Херсон: ХДУ, 2020. – 162 с.
© ХДУ, 2020

Certificate on state registration of printed mass medium, series KV № 23955-13795P, registered on 26.04.2019.
Collection of Scientific Papers “South Archive (Philological Sciences)” is a professional publication in the category “B” on the specialization 035 “Philology” under the Order of the MES of Ukraine № 409 on 17.03.2020 (Appendix № 1)
The journal is included in scientometric database Index Copernicus (the Republic of Poland)
Approved by the Decision of Academic Council of Kherson State University (protocol 27.08.2020 № 1)

EDITOR DIRECTOR:

Ilinska Nina Illivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Slavic Languages and World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Shtepenko Oleksandra Hennadiivna – Doctor of Philological Sciences, Head of the Department of Postgraduate Education, Professor at the Department of World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University

EXECUTIVE SECRETARY:

Vysotskyi Andrii Anatoliiovych – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bokshan Halyna Ivanivna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages, Kherson State Agrarian University.

Bondareva Olena Yevhenivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Vice Rector for Scientific-Methodological, Social-Humanitarian Affairs and Leadership, Borys Grinchenko Kyiv University.

Vyshnytska Yuliia Vasylivna – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of World Literature, the Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University.

Zabolotska Olha Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of the English Language and Methods of Teaching, Kherson State University.

Zarva Viktoriia Anatoliivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Comparative Literature Studies, Berdyansk State Pedagogical University.

Keba Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of German Languages and Foreign Literature, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Kuznetsov Illia Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of History of Theater, Literature and Music, Novosibirsk State Theater Institute, Novosibirsk, Russia.

Mazur Olena Viktorivna - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Industry Specific Translation, Kherson National Technical University.

Nabytovych Ihor Yosypovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland.

Omelchuk Serhii Arkadiiovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Slavic Philology, First Vice-Rector of Kherson State University.

Pomohaibo Yuliia Oleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Foreign Literature, Odesa I.I. Mechnikov National University.

Reuther Tilmann – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria University Klagenfurt (Republic of Austria)

Official website of edition: <https://pa.journal.kspu.edu>

South Archive (Philological Sciences): Collected papers. Issue LXXXII. – Kherson: Kherson State University, 2020. – 162 p.
© KSU, 2020

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Городиловська Г. П. ДОРОБОК ГАННИ НАКОНЕЧНОЇ В ЦАРИНИ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИЦТВА.....	8
Рибак К. Б. НАЙМЕНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СФЕРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ЗА СУБ'ЕКТАМИ ТА ОБ'ЕКТАМИ ОПОДАТКУВАННЯ)	14
Роздольська І. В. СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ ЯК УЧАСНИК СТРИЛЕЦЬКОГО ПОКОЛІННЯ.....	20
Хомчак О. Г., Волкова І. В. ОБ'ЕКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>ГОРДІСТЬ</i> У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ.....	27
Шаболдов О. В. ТИПОЛОГІЯ МАСКУЛІННОСТІ В ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА	31

2. РОСІЙСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Фокина С. А. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ «ПСИХЕЙНОГО СЮЖЕТА» В ЭРОТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ АЛЕКСАНДРЫ ПЕТРОВОЙ.....	40
---	----

3. ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Безруков А. В. ЕМБЛЕМАТИЗМ В ЕЙДОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ МЕТАФІЗИЧНОЇ ПОЕЗІЇ: АЛЕГОРИЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ VS ЕНІГМАТИЧНЕ КОДУВАННЯ БУТТЯ.....	46
---	----

4. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

Борисович О. В., Чаюк Т. А. МОВНА СИНЕСТЕЗІЯ ТА СИНЕСТЕЗІЙНА МЕТАФОРА.....	54
Кременева Т. В. АФІКСАЛЬНІ СПОСОБИ УТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ПЕДАГОГА	60
Лапиніна О. Л. ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СЕМАНТИЦІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ.....	67
Лаухіна І. С., Паладьєва А. Ф. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ-РЕПРЕЗЕНТАНТІВ ЕМОЦІЇ ГНІВУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....	72
Lebed Y. V. CONNECTING PROPERTIES OF NOUNS	78
Moroz A. A. UKRAINIAN AND RUSSIAN REALIA IN A. ROYER'S MEMOIRS "ENGLISH PRISONERS IN RUSSIA" AS AN OBJECT OF LINGUOIMAGOLOGICAL RESEARCH.....	82
Мусієнко Ю. А. КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ПАУЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ПРИТЧОВОМУ ДИСКУРСІ	86
Петренко О. В. МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ НАЙМЕНУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ ПОНЯТЬ РОБОТОТЕХНІКИ.....	92
Полонская И. П. БЕЗАФФИКСАЛЬНАЯ ДЕРИВАЦИЯ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	96
Приходько А. М., Крашевська І. В. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ АНГЛОМОВНОГО ГАНДБОЛЬНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТІВ).....	101
Романчук О. В., Коваль Р. С. ДІЄСЛОВА "AVOIR" ТА "ÊTRE" У ТВОРЕННІ ТЕРМІНІВ ФУТБОЛУ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ.....	106
Sushkevych O. V. BREXIT: COMMUNICATIVE CONFRONTATIONS CREATING NEW REALIA AND JARGON	112

6. ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Бокшань Г. І. АРХЕТИП ТРИКСТЕРА В РОМАНАХ «Я ОБСЛУГОВУВАВ АНГЛІЙСЬКОГО КОРОЛЯ» БОГУМІЛА ГРАБАЛА ТА «ЦЕНЗОР СНІВ» ЮРІЯ ВИННИЧУКА.....	118
--	-----

7. ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Ковальчук О. П. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	124
Хода Л. Д. МОВА РЕКЛАМИ В ЧАСИ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19 (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ТА СЛОВАЦЬКИХ ТЕКСТІВ).....	130

8. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Поворознюк Р. В. ЗІТКНЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ПОРТРЕТІВ НАЦІЇ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ.....	136
Тацакович У. Т. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ОПЕРАЦІЇ КОНСТРУАЛУ.....	141

9. МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Shulinova L. V. FUNCTIONAL STATUS OF THE FORECAST IN MEDIA STYLE OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE.....	148
--	-----

10. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Король А. А. ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОГО ВИСЛОВЛЕННЯ-ЗВИНУВАЧЕННЯ.....	156
---	-----

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Horodylovska H. P. THE LEGACY OF HANNA NAKONECHNA IN THE FIELD OF THE UKRAINIAN LEXICOGRAPHY.....	8
Rybak K. B. NOMINATIONS OF THE TAX SPHERE IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE (BY SUBJECTS AND OBJECTS OF TAXATION).....	14
Rozdolska I. V. STEPAN CHARNETSKYI AS A PARTICIPANT OF THE SICH RIFLEMEN GENERATION	20
Khomchak E. G., Volkova I. V. OBJECTIFICATION OF THE CONCEPT <i>PRIDE</i> IN PHRASEOLOGICAL UNITS	27
Shaboldov O. V. TYPOLOGY OF MASCULINITY IN THE YEVHEN MALANYUK POEMS.....	31

2. RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Fokina S. O. “THE PLOT OF PSYCHE” IN THE EROTIC DISCOURSE OF A. PETROVA.....	40
--	----

3. LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Bezrukov A. V. EMBLEMS IN EIDOLOGY OF METAPHYSICAL POETRY: ALLEGORICAL REPRESENTATION OF REALITY VS MYSTERIOUS SIGNS OF LIFE.....	46
--	----

4. ROMANIC, GERMANIC AND ORIENTAL LANGUAGES

Borysovykh O. V., Chaiuk T. A. LINGUAL SYNESTHESIA AND SYNESTHETIC METAPHOR.....	54
Kremenieva T. V. AFFIXAL DERIVATION IN THE TERM FORMATION OF THE GERMAN PROFESSIONAL LANGUAGE OF AN EDUCATOR.....	60
Lapynina O. L. PECULIARITIES OF REPRESENTATION OF CULTURAL INFORMATION WITH A COMPONENT TO DENOTE VEHICLES IN THE SEMANTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF MODERN GERMAN LANGUAGE	67
Laukhina I. S., Paladieva A. F. COMPARATIVE ANALYSIS OF LANGUAGE UNITES-REPRESENTATIVES OF THE EMOTION OF ANGER (IN THE MATERIALS OF THE FRENCH AND UKRAINIAN LANGUAGES).....	72
Lebed Y. B. CONNECTING PROPERTIES OF NOUNS	78
Moroz A. A. UKRAINIAN AND RUSSIAN REALIA IN A. ROYER’S MEMOIRS “ENGLISH PRISONERS IN RUSSIA” AS AN OBJECT OF LINGUOIMAGOLOGICAL RESEARCH.....	82
Musiienko Y. A. A COGNITIVE ASPECT OF PAUSATION IN ENGLISH PARABLE DISCOURSE.....	86
Petrenko O. V. METAPHORIZATION AS A MECHANISM FOR NAMING GERMAN CONCEPTS OF ROBOTICS	92
Polonskaya I. P. AFFIXLESS WORD FORMATION IN MODERN ENGLISH.....	96
Prykhodko A. M., Krashevskaya I. V. LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF ACTIVATION OF ENGLISH HANDBALL DISCOURSE CONCEPTS (ON THE MATERIAL OF SCIENTIFIC AND POPULAR TEXTS).....	101
Romanchuk O. V., Koval R. S. THE VERBS “AVOIR” AND “ÊTRE” IN FRENCH FOOTBALL TERMS FORMATION.....	106
Sushkevych O. V. BREXIT: COMMUNICATIVE CONFRONTATIONS CREATING NEW REALIA AND JARGON	112

6. COMPARATIVE LITERATURE

Bokshan H. I. THE TRICKSTER ARCHETYPE IN THE NOVELS “I SERVED THE KING OF ENGLAND” BY BOHUMIL HRABAL AND “THE CENSOR OF DREAMS” BY YURII VYNNYCHUK.....	118
--	-----

7. COMPARATIVE-HISTORICAL, TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Kovalchuk O.P. FUNCTIONING OF DISCOURSE MARKERS IN UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES	124
Khoda L.D. ADVERTISING LANGUAGE IN THE PERIOD OF THE COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC (ON THE MATERIALS OF UKRAINIAN AND SLOVAK TEXTS)	130

8. THEORY OF TRANSLATION

Povorozniuk R.V. CLASH OF ETHNOCULTURAL NATION’S PORTRAITS IN THE ORIGINAL AND TRANSLATED VERSIONS OF THE FICTIONAL TEXT	136
Tatsakovych U.T. LINGUO-COGNITIVE TOOLS IN TRANSLATION STUDIES: CONSTRUAL OPERATIONS.....	141

9. LANGUAGE AND MASS MEDIA

Shulinova L.V. FUNCTIONAL STATUS OF THE FORECAST IN MEDIA STYLE OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE	148
--	-----

10. INTERCULTURAL COMMUNICATION

Korol A.A. LEXICAL-SYNTACTIC MEANS OF THE IMPLICIT ACCUSATION UTTERANCES.....	156
---	-----

1. Українська мова та література

1. Ukrainian language and literature

ДОРОБОК ГАННИ НАКОНЕЧНОЇ В ЦАРИНІ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИЦТВА

Городиловська Галина Петрівна,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»
hhorodylovska@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4960-4599*

У статті висвітлено лексикографічну діяльність української вченої-емігрантки Ганни Наконечної та її доробок у царині перекладного словництва. Охарактеризовано «Німецько-український кишеньковий словник», з яким авторка ввійшла в історію української лексикографії.

Метою пропонованого дослідження є проаналізувати українську лексику та її лексикографічну репрезентацію в словнику; описати макро- й мікроструктурні характеристики праці; оцінити її роль у науковому контексті сучасної української перекладної лексикографії.

Методи. Структурний метод застосовано для аналізу макро- й мікроструктури досліджуваного словника; описовий – для характеристики правописних, акцентуаційних, граматичних рис української лексики; зіставний – для виявлення українських і німецьких мовних інтерферентних явищ.

Результати. За результатами встановлено, що джерелами української частини лексикографічної праці слугували словники: «Німецький та український військовий словник» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецький та український летунський словник» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецько-український словник» В. Кміцикевича (Чернівці, 1912), «Німецько-український словник» І. Шаровольського (Київ, 1931) та “Deutsch-ukrainisches Wörterbuch” N. M. (Kolomea-Kyiv, 1918). Для фіксації української лексики застосовано «Правописний словник» Г. Голоскевича (Харків, 1930) і «Новий український правопис із словничком» Б. Романенчука та Я. Рудницького (Львів, 1938), а для фіксації німецької – “Der große Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter”; bearbeitet von Dr. Otto Basler (Leipzig, 1937). З’ясовано, що словник містить близько 10 тисяч німецьких гасел з їхнім перекладом на українську мову. Встановлено, що в макроструктурі словника використано алфавітний принцип побудови реєстру, збережено внутрішню абетку заголовних слів, забезпечено семантичну адекватність перекладних еквівалентів. Найповніше представлено загальноповживану лексику, зауважено неологізми, які в словнику зафіксовано вперше. Окремо виділено лексику, вживану в Західній Україні. Також виявлено оніми – хороніми, ойконіми, гідроніми, ороніми, більшість з яких пов’язані з українськими культурними традиціями. У реєстрі словника засвідчено термінну лексику з різних галузей знань – астрономії, математики, медицини, хімії, військової справи тощо. Визначено логіко-структурні особливості побудови гасел. У мікроструктурі, яка має гніздову систему, подано граматичну, акцентуаційну, правописну, словотвірну характеристику заголовних слів, помічено відсильні ремарки, позначки і пояснення до них.

Висновки. Дослідження дало змогу довести, що «Німецько-український кишеньковий словник» Ганни Наконечної, підготовлений відповідно до принципів і технічних засад української перекладної лексикографії, досі не втратив свого наукового й практичного значення і може слугувати базою для створення нових словників перекладного типу.

Ключові слова: перекладна лексикографія, макроструктура словника, мікроструктура словника, реєстрове слово (гасло), ономастична лексика, термінна лексика, граматична форма.

THE LEGACY OF HANNA NAKONECHNA IN THE FIELD OF THE UKRAINIAN LEXICOGRAPHY

Horodylovska Halyna Petrivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Lviv Polytechnic National University
hhorodylovska@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4960-4599*

The article covers the lexicographic activity of the Ukrainian scholar-emigrant Hanna Nakonechna and her accomplishments in the field of the Ukrainian dictionaries’ translation. The “German-Ukrainian pocket dictionary” with which the author was introduced to the Ukrainian history of lexicography is described.

The **purpose** of the research is to analyze the Ukrainian lexis and its lexicographical representation in the dictionary; to describe macro- and microstructural characteristics of the study; to define its role in the scientific context of modern Ukrainian translated lexicography.

Methods. We apply structural method to analyze macro- and microstructures of the examined dictionary; descriptive method – to characterize the orthographic and grammatical features of the Ukrainian lexis, as well as to describe the use of stress in the studied dictionary; comparative method – to reveal both Ukrainian and German linguistic interference.

Results. In the course of the research it was established that the sources of the Ukrainian part of the lexicographical work were the following dictionaries: “German and Ukrainian dictionary on military terms” by I. Ilnytskyi-Zankovych (Berlin, 1939), “German and Ukrainian Latvian dictionary” by I. Ilnytskyi-Zankovych (Berlin, 1939), “German-Ukrainian Dictionary” by V. Kmitsykevych (Chernivtsi, 1912), “German-Ukrainian Dictionary” by I. Sharovolskyi (Kyiv, 1931) and “Deutsch-Ukrainisches Wörterbuch” by N. M. (Kolomea-Kyiv, 1918). G. Goloskevich’s “Spelling Dictionary” (Kharkiv, 1930) and B. Romanenchuk’s and Ya. Rudnytskyi’s “New Ukrainian Spelling with a Dictionary” were used to indicate and organize the Ukrainian lexis; to organize the German “Der große

Duden. Rechtschreibung der deutsche Sprache und der Fremdwörter; bearbeitet von Dr. Otto Basler (Leipzig, 1937). It is found out that it contains about 10 thousand German slogans with their translation into Ukrainian. It is established that the macrostructure of the dictionary implements the alphabetical principle of register construction, preserves the internal alphabet of headings, provides semantic adequacy of translation equivalents. Common lexis is most fully presented, neologisms are indicated, which are included in the dictionary for the first time. The lexis spoken in Western part of Ukraine is singled out. Chrononyms, oikonoms, hydronyms, oronyms – onyms were indicated as well, which are associated with the Ukrainian cultural traditions. Terms from the variety of fields such as astronomy, mathematics, medicine, chemistry, military affairs, etc. are found out, which are included in the dictionary register. The logical and structural features of the construction of slogans are determined. In the microstructure, which has a nesting system, the grammatical, accentuation, spelling, word-forming characteristics of the title words are given, reference remarks, markers and explanations are noticed.

Conclusions. The research has proved that “German-Ukrainian pocket dictionary” written by Hanna Nakonechna, organized due to the principles and technical requirements of the Ukrainian translated lexicography, has not still lost its both scientific and practical meaning and could be chosen for new translation dictionaries establishment. It has been proved that Hanna Nakonechna’s German-Ukrainian Pocket Dictionary has been prepared in accordance with the principles and technical requirements of the Ukrainian lexicography’s translation and deserves high evaluation in scientific society.

Key words: translated lexicography, macrostructure of the dictionary, microstructure of the dictionary, register word (slogan), commonly used lexis, onomastic lexis, terms, part of speech, grammatical form, Hanna Nakonechna.

1. Вступ

Ганна Наконечна (1896–1994) – українська вчена-емігрантка, лексикограф, діалектолог, перекладач і викладач. Пріоритетні лінгвістичні напрями, в яких працювала вчена – лексикографія, діалектологія, перекладознавство. Її науковий доробок охоплює кілька десятків праць мовознавчого спрямування, серед яких «Німецько-український кишеньковий словник» (Наконечна, 1942), «Граматика німецької мови» (Наконечна, 1941), низка статей німецькою мовою, одна з яких з лінгвогеографії про українські діалекти “Aus der wortgeographie der ukrainischen umgangssprache”, вміщена в збірнику на пошану проф. д-ра Юрія Шевельова (Nakonetschna, 1971: 321–328). Її праця «Українські південнокарпатські говори (лемківський, бойківський, гуцульський)» (1940) у співавторстві з Я. Рудницьким присвячена дослідженню старовинних українських говірок, зокрема лемківської із села Камюнки на Спішу, бойківської з Ужгорода й гуцульської з Вовчинець на Буковині (Наконечна, Рудницький, 1940). Усі публікації вийшли друком за кордоном.

Об’єктом нашого дослідження є лексикографічна праця «Німецько-український кишеньковий словник», який за дорученням Українського наукового інституту в Берліні опрацювала Ганна Наконечна. Предметом аналізу є макро- й мікроструктура перекладного словника й українська лексика в ньому.

Мета статті – проаналізувати українську лексику та її лексикографічну репрезентацію в словнику. Реалізація мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) опрацювати наявні в сучасній україністиці студії, присвячені творчому доробку Ганни Наконечної; 2) обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження; 3) описати макро- й мікроструктурні характеристики словника; 4) оцінити роль праці в науковому контексті сучасної української перекладної лексикографії.

Досліджень, присвячених мовознавчому доробку Ганни Наконечної, небагато. У радянські часи про неї не писали, оскільки її праці зберігалися здебільшого у спецфондах. У жодній радянській енциклопедії її прізвище не згадувалося. З часу Першої світової війни вчена емігрувала і більшу частину свого життя прожила за кордоном, де і виходили основні її праці. Короткі біографічні відомості про дослідницю подано в закордонних джерелах (Encyclopedia of Ukraine, 1993: 527–528). В українських виданнях згадка про неї з’являється вже в часи незалежності України (Енциклопедія українознавства, 1996, Т. 5: 1680). Деяку інформацію про її лексикографічну діяльність знаходимо в працях І. Кочан (Кочан, 2011: 74–78), З. Кузели (Кузеля, 1962: 217–235), Т. Носко-Оборонів (Носко-Оборонів, 1992), Ю. Шевельова (Шевельов, 2014, 105–110) та окремих невеличких замітках. Проте комплексного опису творчої спадщини вченої в сучасній україністиці ще немає. Відсутність ґрунтовних досліджень, нагальна необхідність повернути сучасності забуте ім’я Ганни Наконечної і визначає актуальність теми роботи. Цією статтею розпочинаємо цикл розвідок про лексикографічну діяльність Ганни Наконечної в царині українського перекладного словництва.

Методологічно розвідка спирається головню на загальнонаукові й лінгвістичні методи, вироблені вітчизняною наукою. Використано описовий, структурний, зіставний методи, що є провідними в працях з історії українського мовознавства. Структурний метод застосовано для аналізу макро- й мікроструктури досліджуваного словника. За допомогою описового методу схарактеризовано правописні, акцентуаційні, граматичні риси української лексики в словнику. Зіставний метод використано у виявленні українських і німецьких мовних інтерферентних явищ. Комплекс цих методів покладено в основу дослідження.

2. Життя і лексикографічна діяльність Ганни Наконечної

Маючи сьогодні небагато відомостей про вчену, можемо констатувати лише деякі віхи її біографії. Ганна Наконечна (Hanna Nakonechna, Nakonečna, Nakonetschna) народилася 5 травня 1896 року в с. Плуґів Золочівського повіту на Львівщині; померла в 1994 році в Мюнхені, де й похована.

Спочатку навчалася в школі, а пізніше в гімназії, яку закінчила з великим успіхом. Студії завершила у Відні, де й розпочала свою довголітню працю. Упродовж усього життя вчена активно займалася науково-дослідницькою та педагогічною діяльністю. У міжвоєнний період працювала в Берлінському інституті звукових дослідів (на той час директором цього інституту був проф. Д. Вестерман). З одним із співробітників цієї ж установи Я. Рудницьким вчена тісно співпрацювала і мала спільні публікації в царині діалектології. Після Другої світової війни Ганна Наконечна читала лекції з української мови в Українському вільному університеті в Мюнхені.

Значну частину свого життя дослідниця присвятила лексикографічній праці і створенню «Німецько-українського кишенькового словника», з яким увійшла в історію вітчизняного словництва. Над словником вчена працювала в словниковому відділі Українського наукового інституту в Берліні. За цим виданням стоїть титанічна праця вченої, а також багатьох інших українських мовознавців діаспори, які в тяжких умовах еміграції здійснювали щоденно великий науковий подвиг. Від 1936 року відділ зретагував та видав цілу низку книг, серед яких був і словник Ганни Наконечної. Він витримав аж п'ять видань і його перший вихід у світ українська критика сприйняла дуже прихильно, про що свідчать відгуки в наукових колах: «Багато висловів модерного життя виступає тут уперше в німецько-українському протиставленні... Опрацьований і виданий дуже совісно й дбайливо з кожного погляду» (проф., д-р. Іван Зілінський, Краків); «Новотвори, що вперше засвідчені в цьому словнику, виказують велику продуманість, легкість та видержаність» (доц., д-р Ярослав Рудницький, Берлін); «Ганна Наконечна дала словник, якого нам уже давно недоставало. Її словник містить всі потрібні слова буденного життя» (д-р Сократ Іваницький, Чернівці) (Наконечна, 1941: 79). Наведені відгуки науковців акцентують увагу на новотворах у словнику і дають йому високу фахову оцінку. Маємо всі підстави розглянути й охарактеризувати цю лексикографічну працю.

3. Лексикографічна характеристика «Німецько-українського кишенькового словника»

«Німецько-український кишеньковий словник» Ганни Наконечної є двомовним перекладним виданням (176 друкованих сторінок). Як зауважує авторка книги, у процесі роботи вона послуговувалася даними таких перекладних словників: «Німецьким та українським військовим словником» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецьким та українським летунським словником» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецько-українським словником» В. Кміцикевича (Чернівці, 1912), «Німецько-українським словником» І. Шаровольського (Київ, 1931) та “Deutsch-ukrajinisches Wörterbuch” N.M. (Kolomea-Kyjiv, 1918); а також використовувала найновіші тогочасні правописи української та німецької мов, зокрема: “Der große Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter”; bearbeitet von Dr. Otto Basler (Leipzig, 1937), «Правописний словник» Г. Голоскевича (Харків-Київ, 1930), «Новий український правопис із словничком» Б. Романенчука, Я. Рудницького (Львів, 1938) (Наконечна, 1942: 10).

3.1. Макроструктура словника

Макроструктура словника містить реєстр німецької лексики, а також синхронну українську частину (щодо відповідності значень слова, його акцентуаційних, словозмінних, граматичних характеристик, порядку подачі лексичних еквівалентів). Макроструктура містить близько 10 тисяч німецьких гасел з їхнім перекладом на українську мову. У ній використано алфавітний принцип побудови реєстру, збережено внутрішню абетку заголовних слів.

У словнику систематизований багатий лексичний матеріал, адже, як наголошує авторка у вступних заувагах, її завданням було «зібрати найважливіші вислови щоденного життя й подати їх в українському перекладі» (Наконечна, 1942: 9). Дослідниця зазначає, що багато висловів теперішнього життя наведені в словнику вперше, тому їх потрібно по-новому утворювати для української мови, напр.: *Entwarnungssignal* – відтровожене гасло; *Rolltreppe* – котилка; *ReiBverschluss* – засмичка; *Teewärmer* – чаєгрійка; *VerkehrsampeI* – світловий руховказ (Наконечна, 1942: 9). На думку укладачки, лише практичне вживання таких висловів покаже, чи ввійдуть вони до лексичного складу української мови і чи засвоїть їх мова згодом.

Найповніше в макроструктурі словника представлена загальнозвичивана літературна лексика (до 90%), напр.: *Gatte* – чоловік (Наконечна, 1942: 53), *Gebäude* – будинок (Наконечна, 1942: 53), *Anzug* – одяг (Наконечна, 1942: 11), *Becken* – миска (Наконечна, 1942: 20), *Familie* – родина тощо (Наконечна, 1942: 47). Окремо виділено також лексику, вживану в Західній Україні (позначка “*westukr.*”): *Anhängewagen* (*westukr.*) – теліпанчик (Наконечна, 1942: 9), *Attentat* (*westukr.*) – замах (Наконечна, 1942: 12), *Beefsteak* (*westukr.*) – біфштик (Наконечна, 1942: 21), *Beiwagen* (*westukr.*) – причіпка (Наконечна, 1942: 23), *Brezel* (*westukr.*) – прецель (Наконечна, 1942: 31), *Brühe* (*westukr.*) – росіл (Наконечна, 1942: 31), *Bücking* (*westukr.*) – піклінг (Наконечна, 1942: 32), *Butter* (*westukr.*) – канапка (Наконечна, 1942: 32).

Уточнюваними позначками супроводжується вузькоспеціальна термінолексика: *астрономічна* (позначка “*Astr.*”): *Bahn* (*Astr.*) – орбіта (Наконечна, 1942: 12); *медична* (позначка “*Med.*”): *Brand* (*Med.*) – гангрена (Наконечна, 1942: 30); *геометрична* (позначка “*Geom.*”): *darstellen* (*Geom.*) – начеркувати (Наконечна, 1942: 33); *електротехнічна* (позначка “*Elektr.*”): *Anschluß* (*Elektr.*) – сполука (Наконечна, 1942: 10); *мунографічна* (позначка “*Typ.*”): *Druck* (*Typ.*) – друк (Наконечна, 1942: 36); *театральна* (позначка “*Thea.*”): *aufführen* (*Thea.*) – виставляти, ставити (Наконечна, 1942: 12); *військова* (позначка “*Milit.*”): *abprallen* (*Milit.*) – рикошетувати (Наконечна, 1942: 3); *куховарська* (позначка “*Kochk.*”): *dämpfen* (*Kochk.*) – парити тощо (Наконечна, 1942: 33).

У словнику використано українські оніми – хороніми, ойконіми, гідроніми, ороніми, напр.: хороніми: *Amerika* – Америка (Наконечна, 1942: 7), *Asien* – Азія (Наконечна, 1942: 12), *Europa* – Європа (назви частин світу) (Наконечна, 1942: 46); *Ägypten* – Єгипет (Наконечна, 1942: 6), *Böhmen* – Чехія (Наконечна, 1942: 30), *Bulgarien* – Болгарія (Наконечна, 1942: 32), *Deutschland* – Німеччина (Наконечна, 1942: 35), *England* – Англія (Наконечна, 1942: 43), *Frankreich* – Франція (назви країн) (Наконечна, 1942: 50); *Bukowina* – Буковина (Наконечна, 1942: 32), *Galizien* – Галичина (назви регіонів України) (Наконечна, 1942: 52); ойконіми: *Agram* – Загреб (Наконечна, 1942: 6), *Berlin* – Берлін (назви європейських міст) (Наконечна, 1942: 24); *Charkiv* – Харків (Наконечна, 1942: 32), *Czernowitz* – Чернівці (назви українських міст) (Наконечна, 1942: 33); гідроніми: *Dniepr* – Дніпро (Наконечна, 1942: 35), *Dniestr* – Дністер (Наконечна, 1942: 35), *Donau* – Дунай (Наконечна, 1942: 35), *Elbe* – Лаба (назви рік)

(Наконечна, 1942: 42); ороніми: *Alpen* – Альпи (назви гір) тощо (Наконечна, 1942: 7). Серед усіх топографічних назв трапляються ті, що пов'язані безпосередньо з Україною (Дніпро, Дністер, Галичина, Буковина, Харків, Чернівці), а також назви багатьох інших відомих географічних об'єктів світу: континентів (Америка, Азія, Європа), країн (Єгипет, Болгарія, Німеччина, Франція, Англія, Чехія), міст (Берлін, Загреб), річок (Лаба, Дунай), гір (Альпи) та інші.

3.2. Мікроструктура словника

Мікроструктура відображає прагнення авторки створити для користувачів німецької та української мов універсальний словник, у якому буде стисло представлено інформацію щодо граматичних, словотвірних, правописних, акцентуаційних норм лексичних одиниць. Словникову статтю можна розглядати як сукупність певних правил зіставлення елементів лексики однієї мови (німецька) еквівалентними їм за змістом елементами другої мови (українська). Розглянемо ці правила зіставлення двох частин словникової статті.

1. *Гасло (реєстрове слово, заголовне слово)*. Гасло (німецьке реєстрове слово) і його похідні подано грубим шрифтом. Воно написано з малої літери (крім іменників) і супроводжується граматичними характеристиками. Якщо гасло виражене змінюваними частинами мови (іменником, прикметником, дієсловом), то воно подане в початковій формі. Належність реєстрового слова до тої чи іншої частини мови, як правило, не фіксується. Спеціальними позначками відзначено лише прикметники (“*adj.*”) і прислівники (“*adv.*”). Усі слова в реєстрі є однослівними і їх розміщено за абеткою: а) реєстрові іменники подано в називному відмінку із зазначенням роду похилим шрифтом (“*m*” – чоловічий рід, “*f*” – жіночий рід, “*n*” – середній рід), напр.: *Diagonale f* – косина (Наконечна, 1942: 35). Якщо рід іменника в українській мові не збігається з родом у німецькій, то він також буде зазначений в українському відповіднику: *Beruf m* – професія *f*, звання *n* (Наконечна, 1942: 24); *Beschluß m* – висновок, постановка *f*, рішення *n* (Наконечна, 1942: 25); б) реєстрові прикметники також подано в називному відмінку, напр.: *allmächtig* – всемогутній (Наконечна, 1942: 7), *einwandfrei* – бездоганний (Наконечна, 1942: 42), *fern* – далекий (Наконечна, 1942: 48); в) реєстрові дієслова представлені в неозначеній формі, напр.: *abstreiten* – заперечувати (Наконечна, 1942: 5), *addieren* – додавати (Наконечна, 1942: 6), *anfertigen* – виготовляти (Наконечна, 1942: 8). Похідні реєстрового слова в межах гасла подано скорочено, починаючи з тієї літери основного слова, після якої змінюється його морфологічна будова, напр.: *Ausbeute f* – здобич, видобуток *m*; *~en* – здобувати; виробляти, визискувати; *~ung f* – визиск *m*, експлуатація (Наконечна, 1942: 15). Переклад похідних слів наведено повністю.

2. *Український відповідник*. Український відповідник німецького слова наведено звичайним шрифтом: а) синоніми відокремлені комою в межах однієї словникової статті, напр.: *Entwurf m* – нарис, начерк, проект (Наконечна, 1942: 44); *begabt* – талановитий, здібний, обдарований (Наконечна, 1942: 21); *deklarieren* – оголошувати, заявляти, декларувати (Наконечна, 1942: 34); б) різні за значенням українські відповідники відокремлено крапкою з комою, напр.: *Annahme f* – прийом *m*; прийняття *n*; припущення *n*; здогад *m*; заложення *n* (Наконечна, 1942: 10); *einheimisch* – місцевий; тубильний; своєрідний; домашній; красвий (Наконечна, 1942: 40); *aufnehmen* – приймати; підіймати; позичати; списувати (Наконечна, 1942: 25); в) лексичні омоніми також позначено грубими арабськими цифрами та відокремлено крапкою з комою в межах однієї словникової статті, напр.: *Acht f* – 1. вигнання *n*; 2. увага, обережність (Наконечна, 1942: 6); *Band m* – 1. том; 2. *n* стяжка *f*, стрічка *f* (Наконечна, 1942: 19); г) факультативну частину українського слова подано в квадратних дужках стандартним шрифтом. Наприклад, *ersparen* – [за]ощаджувати (Наконечна, 1942: 46); *erwähnen* – згад[ув]ати; *gebrochen* – [по]ламаний (Наконечна, 1942: 53). Дужки, що виокремлюють факультативну частину українського відповідника не порушують його смислу, її можна вживати або пропускати.

3. *Гніздо*. Усі реєстрові слова в словнику авторка подає в абетковому порядку, а спільнокоренева лексика об'єднана в словотвірні гнізда. Принцип гніздування продиктовано логікою словотворення (іменник – похідний прикметник, дієслово – віддієслівний іменник), напр.: *Arger m* – гнів, злість *f*, досада *f*; *~lich* досадний, сердитий; *~n* злостити, гнівити, сердити; *~nis n* досада *f*, гнів *m*; згіршення (Наконечна, 1942: 12); дієслово – віддієслівний прикметник, прикметник – похідний прислівник, напр.: *bedeuten* – значити, означати; *~adj.* значний; *adv.* значно (Наконечна, 1942: 20). Дієслівна стаття побудована за принципом групування похідної лексики навколо заголовного слова. Після неї подано віддієслівні утворення, напр.: *bestätigen* – підтверджувати, за-, по|свідчувати; *~ung f* під-, с|твердження *n*, за-, по|свідчення *n* (Наконечна, 1942: 26); *belasten* – обтяжувати, обвантажувати, вантажити; *~ung f* обтяження *n*, навантаження *n*; *ungsmaterial n* – обтяжливий матеріал *m* (Наконечна, 1942: 23). Складні слова з морфемою **авто-**, які мають потенційно необмежену кількість лексичних одиниць, і друга частина яких функціонує в мові й без зазначеного словотвірного складника, подано так: *Auto[mobil] n* – авто[мобіль *m*], самохід *m*; *~fahrer m* автоводій, шофер; *~hupe f* автомобільний гудок *m*; *~schlitten m* автосани *pl.* (Наконечна, 1942: 18).

4. *Посилання*. Для уникнення повторень слів у словникових статтях використано посилання одного реєстрового слова на інше (у словнику має позначку =), наприклад: *blank* – 1. блискучий; гладкий; 2. = **bar, bloß** (Наконечна, 1942: 29); *Barbier m* (= **Friseur**) – стрижій, голяр (Наконечна, 1942: 19). Такі посилання зорієнтовують читача на швидке знаходження місця, де розроблено споріднену лексичну одиницю або подано додаткове пояснення слова.

5. *Словникова позначка та пояснення*. Після українського відповідника в словниковій статті можуть бути розміщені позначки: а) належності до певної галузі знань, напр.: *Abschnitt m* – відтинок, відрізок; відступ, розділ; *Geom.* сегмент (Наконечна, 1942: 4); *Bahn f* – дорога, шлях *m*, путь; траєкторія; *Astron.* орбіта (Наконечна, 1942: 19); *Brand m* – горіння *n*, пожежа *f*; *Med.* гангрена *f*, мертвиця *f* (Наконечна, 1942: 30); *Druckfehler m* – друкарська помилка *f*; *~knopf m* затріска *f*; затиска *f*; *Elektr.* кнопка *f* (Наконечна, 1942: 37); б) граматичні

(вказують на належність того чи іншого слова до певної частини мови або граматичної форми), напр.: *adj.* – прикметник, *adv.* – прислівник, *pl.* – множина (якщо реєстровий іменник вжито у множині), напр.: *erwachsen adj.* – дорослий (Наконечна, 1942: 46); *bewußt adv.* – свідомо (Наконечна, 1942: 27); *Brille f.* – окуляри *pl.*, очиці *pl.* (Наконечна, 1942: 31); в) інформаційні: ~– тильда, яка в словнику дуже часто замінює усичену частину гасла (може бути перед вертикальною лінією), напр.: *Bürger m* – громадянин, горожанин, міщанин; ~ *lich* громадянський, міщанський, горожанський; ~ *meister m* бурмистр, староста (Наконечна, 1942: 32); *Galizizien n* – Галичина *f.*; ~ *er* галичанин; ~ *sch* галицький (Наконечна, 1942: 52).

5. *Наголос.* Оскільки в українській мові словесне наголошування має динамічний характер, уся українська частина словника позначена наголосом. У деяких гаслах орфоепічна варіантність подана в тому самому слові, напр.: *deutlich* – виразний, ясний (Наконечна, 1942: 35); *einerlei* – байдуже (Наконечна, 1942: 39); *Etage f.* – по́верх *m* (Наконечна, 1942: 46). Це засвідчує те, що авторка чітко розмежовує уживаність цих варіантів.

4. Висновки

Отже, дослідження дало змогу встановити, що, перебуваючи в німецькій еміграції і працюючи науковим співробітником в Українському науковому інституті в Берліні, Ганна Наконечна опрацювала «Німецько-український кишеньковий словник», який, безумовно, є її вершинною працею й заслуговує на високу оцінку в наукових колах.

Джерелами української частини лексикографічної праці слугували: «Німецький та український військовий словник» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецький та український летунський словник» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецько-український словник» В. Кміцикевича (Чернівці, 1912), «Німецько-український словник» І. Шаровольського (Київ, 1931) та “Deutsch-ukrainisches Wörterbuch” N. M. (Kolomea-Kujiv, 1918). Для фіксації української лексики застосовано «Правописний словник» Г. Голоскевича (Харків, 1930) та «Новий український правопис із словничком» Б. Романенчука-Я. Рудницького (Львів, 1938), а для фіксації німецької – “Der große Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter»; bearbeitet von Dr. Otto Basler (Leipzig, 1937). Наведений список джерел засвідчує, що авторка творчо підійшла до сучасних вимог лексикографічної перекладної практики і врахувала їх у підготовці видання.

Словник містить близько 10 тисяч німецьких гасел з їхнім перекладом на українську мову. Встановлено, що в макроструктурі словника використано алфавітний принцип побудови реєстру, збережено внутрішню абетку заголовних слів, забезпечено семантичну адекватність перекладних еквівалентів.

Виявлено, що в словнику зібраний багатий лексичний матеріал, який фахово систематизований і опрацьований. Найповніше в ньому представлена загальноживана лексика, якої вповні вистачає для щоденного вжитку. Зауважено також неологізми, їх в словнику зафіксовано вперше. Окремо виділено лексику, вживану в Західній Україні. Мало помічено застарілих слів, зовсім не знайдено діалектних. Досить широко подано оніми – хороніми, ойконіми, гідроніми, ороніми, більшість з яких пов’язані з українськими культурними традиціями. Внесена в реєстр словника вузькоспеціальна термінна лексика (астрономічна, математична, медична, військова тощо) засвідчує великий поступ в українському термінознавстві.

Мікроструктура видання має гніздову систему, тобто спільнокоренева лексика об’єднана в словотвірні гнізда. У словниковій статті представлено граматичну, акцентуаційну, правописну, словотвірну характеристику гасел, виявлено відсильні ремарки, позначки і пояснення до них. Така макроструктура і мікроструктура словника робить його зручним і легким у користуванні.

Загалом характеристика словника засвідчує, що він підготовлений фахово й відповідає всім принципам і технічним засадам сучасної перекладної лексикографії. Виконуючи своє безпосереднє призначення посібника для перекладу лексики з німецької мови на українську, словник й досі не втратив свого наукового й практичного значення, тому може слугувати базою для створення нових словників перекладного типу.

Перспективу наукових розвідок убачаємо в подальшому дослідженні творчої спадщини Ганни Наконечної, що стосується її діалектологічної діяльності.

Література:

1. Енциклопедія українознавства. В 14 т. Т. 5. Місто – Перемышлянинь / гол. ред. В.М. Кубійович. Львів : Молоде життя, 1996. С. 1680.
2. Кочан І.М. Українське термінознавство 1940-1950-х років. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 74–78.
3. Кузеля З.Ф. Історичний розвиток і сучасний стан українського словництва. *Збірник на пошану Зенона Кузеля* / за ред. В. Янева. Париж, Нью-Йорк, Мюнхен, Торонто, Сідней, 1962. С. 217–235.
4. Наконечна Г. Коротка грамати́ка німецької мови. Ляйпціг : Отто Гаррасовіц, 1941. 78 с.
5. Наконечна Г. Німецько-український кишеньковий словник. Вид. 3-тє. Ляйпціг : Отто Гаррасовіц, 1942. 176 с.
6. Наконечна Г., Рудницький Я. Українські південнокарпатські говори (лемківський, бойківський, гуцульський). *Праці Берлінського інституту звукових дослідів*. Ляйпціг : Отто Гаррасовіц, 1940. Т. 9.
7. Носко-Оборонів Т. Ярослав Богдан Рудницький. Оттава, 1992. 48 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/6522-nosko-oboroniv-t-yaroslav-bogdan-rudnitskiy/> (дата звернення: 18.06.2020).
8. Шевельов Ю.В. Німецько-український кишеньковий словник (опрацювала Ганна Наконечна) [Рец.]. *Шевельов Ю. Дорогою відрядництва: публіцистичні та наукові тексти 1941–1943 рр. (харківський період)* / упорядк. й підгот. до друку С. Вакуленко, К. Каруник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2014. С. 105–110.
9. Encyclopedia of Ukraine / Danylo Husar Struk. Toronto, Buffalo, London : University of Toronto Press, 1993. Vol. III ed., p. 527–528.

10. Nakonetschna Hanna. Aus der wortgeographie der ukrainischen umgangssprache / *Symbolae in honorem Georgii Y. Shevelov*. München : Ukrainian Free University, 1971. Vol. 7, p. 321–328.

References:

1. Kubiiiovych, V. M. (red). (1996). Entsyklopediia ukrainoznavstva [Encyclopedia of Ukrainian Studies]. (T. 5: Misto – Peremysljanin, s. 1680); Lviv: Molode zhyttia. [Ukrainian].
2. Kochan, I. M. (2011). Ukrainske terminoznavstvo 1940-1950-kh rokiv [Ukrainian terminology of 1940–1950 s.]. Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”. Ser. “Problemy ukrainskoi terminolohii”, (709), 74–78. [Ukrainian].
3. Kuzelia, Z. F. (1962). Istorychnyi rozvytok i suchasnyi stan ukrainskoho slovnytstva [Historical development and current of Ukrainian vocabulary]. Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli. V. Yaneva (red.). Paris, New York, Munich, Toronto, Sydney. 217–235. [Ukrainian].
4. Nakonechna, H. (1941). Korotka hramatyka nimetskoï movy [Short grammar of the German language]. Leipzig: Otto Harrasovits. [Ukrainian].
5. Nakonechna, H. (1942). Nimetsko-ukrainskyi kyshenkovyï slovnyk [German-Ukrainian pocket dictionary]. (3-ye vyd.). Leipzig : Otto Harrasovits. [Ukrainian].
6. Nakonechna H. & Rudnytskyi Ya. (1940). Ukrainski pivdenokarpatski hovory (lemkivskyi, boikivskyi, hutsulskyi) [Ukrainian South Carpathian dialects (Lemko, Boyko, Hutsul)]. Pratsi Berlinskoho instytutu zvukovykh doslidiv. Leipzig : Otto Harrasovits, (9) [Ukrainian].
7. Nosko-Oboroniv, T. (1992). Yaroslav Bohdan Rudnytskyi. [Yaroslav Bohdan Rudnytsky]. Ottava. Vylucheno iz <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/6522-nosko-oboroniv-t-yaroslav-bogdan-rudnytskyi/>
8. Shevelov, Yu. V. (2014). Nimetsko-ukrainskyi kyshenkovyï slovnyk (opratsiuvala Hanna Nakonechna) [Rets.]. [German-Ukrainian pocket dictionary (edited by Anna Nakonechna)]. Shevelov Yu. Dorohoiu vidradianshchennia: publitsystychni ta naukovy teksty 1941–1943 rr. (kharkivskyi period). Kharkiv : Kharkivske istoriko-filolohichne tovarystvo, 105–110. [Ukrainian].
9. Encyclopedia of Ukrain. (1993). Danylo Husar Struk. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, Vol. III ed., pp. 527–528.
10. Nakonetschna, Hanna. (1971). Aus der wortgeographie der ukrainischen umgangssprache. *Symbolae in honorem Georgii Y. Shevelov*. München : Ukrainian Free University, Vol. 7, pp. 321–328.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2020
The article was received June 23, 2020

НАЙМЕНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СФЕРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ЗА СУБ'ЄКТАМИ ТА ОБ'ЄКТАМИ ОПОДАТКУВАННЯ)

Рибак Катерина Богданівна,
*аспірантка кафедри української мови
Запорізького національного університету
katyarybak26@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7995-8454*

Мета дослідження – виявити склад найменувань податкової сфери в сучасній українській мові, здійснити аналіз семантико-структурних особливостей їх функціонування в контексті соціально-економічних процесів.

Методи. У роботі використано такі методи лінгвістичного аналізу: а) описовий (прийом класифікації і систематизації); б) порівняльно-історичний (прийом хронологізації); в) структурний (компонентний аналіз).

Результати. Досліджено податкові найменування, виділені за суб'єктами й об'єктами оподаткування. У сучасній українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття виявлені підгрупи податкової лексики: найменування суб'єктів процесу оподаткування (збирачі та платники); організацій і установ, що здійснюють процес оподаткування; документів, прав і обов'язків суб'єктів оподаткування. Проаналізовані найменування побудовані за структурними моделями та поділяються на однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні та багатокомпонентні аналітичні сполуки. Однокомпонентні назви є дериватами на *-ник* (*скарбник*), на *-ець* (*податківець*), на *-ач* (*стягувач*), на *-атор* (*таксатор*). Здебільшого найменування запозичені з інших мов (латинської: *агент*, англійської: *брокер*, італійської: *банкрут* тощо). Найпродуктивнішими виявилися двокомпонентні лексеми, представлені субстантивно-ад'єктивними словосполученнями: *орган податковий* тощо. Трикомпонентні назви побудовані за моделлю «іменник + прикметник + іменник» (*суб'єкт податкового права*). Серед багатокомпонентних аналітичних сполук є найменування на зразок підрядних речень, наприклад: *особа, яка ухиляється від сплати податків*.

Висновки. Найпродуктивнішими серед найменувань податкової сфери, виділених за суб'єктами й об'єктами, виявилися субстантивно-ад'єктивні словосполучення. Серед податкових назв поширені інтернаціоналізми. Досліджені найменування утворюють динамічну лексико-семантичну групу слів, що має системний характер.

Ключові слова: лексико-семантична група, субстантивно-ад'єктивні словосполучення, деривати, запозичення.

NOMINATIONS OF THE TAX SPHERE IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE (BY SUBJECTS AND OBJECTS OF TAXATION)

Rybak Kateryna Bohdanivna
*Postgraduate Student
at the Department of Ukrainian Language
Zaporizhia National University
katyarybak26@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7995-8454*

Purpose. The purpose of the article is to identify the composition of the nominations of the tax sphere in the modern Ukrainian language and to analyze the semantic and structural features of their functioning in the context of socio-economic processes.

Methods. The following methods of linguistic analysis are used in the work: a) descriptive (reception of classification and systematization); b) comparative-historical (reception of chronology); c) structural (component analysis).

Results. The tax nominations allocated by subjects and objects of taxation are investigated. In the modern Ukrainian language of the twentieth century – the beginning XXI century identified subgroups of tax vocabulary: the names of the subjects of the taxation process (collectors and payers); the names of organizations and institutions that carry out the taxation process; the names of the documents, rights and obligations of taxable persons. The studied names are based on structural models and are divided into one-component, two-component, three-component and multicomponent analytical compounds. One-component names are derivatives of *-ник* (*скарбник*), *-ець* (*податківець*), *-ач* (*стягувач*), *-атор* (*таксатор*). Most of the nominations are borrowed from other languages (from Latin: *агент*, from English: *брокер*, from Italian: *банкрут*, etc.). The most productive were two-component tokens, represented by noun-adjective phrases: *орган податковий* etc. Three-component nominations are built on the model “noun + adjective + noun” (*суб'єкт податкового права*). Among the multicomponent analytical compounds are names such as subordinate clauses, for example: *особа, яка ухиляється від сплати податків*.

Conclusions. The most productive among the names of the tax sphere, selected by subjects and objects, were noun-adjective phrases. Among the taxes names are common internationalisms. The studied names form a dynamic lexical-semantic group of words that has a systemic character.

Key words: lexical-semantic group, noun-adjective phrases, derivatives, loan.

1. Вступ

Лексико-семантична система української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. є динамічною, оскільки змінюється під впливом соціально-економічних чинників. Тому в сучасній лінгвістиці розгорнулася широка робота з дослідження мовних одиниць різних сфер життєдіяльності людей.

Аналіз системної організації української податкової термінології описано О. Чорною, яка проаналізувала лексико-семантичні відношення між податковими номінаціями, визначила структурні типи та моделі термінотворення

(Чорна, 2009), але дослідницею не врахований діахронічний аспект формування податкових найменувань в історії української мови. Л. Гула дослідила торговельно-економічну лексику XIV–XVIII ст. (Гула, 2019), проаналізувала деякі податкові назви: найменування на позначення установ, закладів та учасників торговельно-економічних відносин. Вивченню назв митних зборів та податків присвячена окрема праця дослідниці (Гула, 2016: 68–73). Проте податкова лексика як об'єкт дослідження висвітлена фрагментарно в межах торговельно-економічних понять. В Україністиці аналіз різних фрагментів фінансової та соціально-економічної лексики був об'єктом вивчення Г. Барвіцької, яка описала формування української термінології обліку й аудиту (Барвіцька, 2015); М. Навальної, що вивчала історію формування економічної лексики на позначення дій та процесів (Навальна, 2016: 40–44); Т. Сукаленко, І. Солодкої, які описали сучасні проблеми вивчення термінології податківця (Сукаленко, Солодка, 2014). Однак увагу вчених привертала лише окремі часткові питання, пов'язані з податковими найменуваннями. Досліджувана лексика в історії української мови описана недостатньо, оскільки була проаналізована в межах певних мовних явищ або на конкретних етапах розвитку мови.

Незважаючи на наявність робіт, присвячених податковим назвам, лексеми на позначення суб'єктів, організацій і установ, документів потребують комплексного аналізу. Дослідження дозволить із достатньою достовірністю описати лексеми у зв'язку з іншими мовними періодами, що вже було об'єктом окремих наших наукових розвідок; дозволить з'ясувати специфіку формування лексико-семантичної групи «податкові найменування» в історії української мови. З огляду на це посилена увага лінгвістичних студій до суспільно-економічної лексики, що сприяє дослідженню податкових назв, особливостей їх творення та функціонування, необхідність цілісного підходу до вивчення найменувань податкової сфери зумовили **актуальність** роботи.

Наукова новизна визначається тим, що це системне дослідження найменувань податкової сфери, виділених за суб'єктами й об'єктами оподаткування в сучасній українській мові, здійснене на основі фактичного матеріалу кінця XX – початку XXI ст.; виявлено тематичні групи назв податкової сфери, вивчено їхню семантику, з'ясовано структурну організацію досліджуваної лексики.

Мета статті – лексико-семантичний аналіз найменувань податкової сфери за суб'єктами й об'єктами оподаткування в сучасній українській мові. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: 1) визначити прирідку найменувань податкової сфери; 2) виявити склад мовних одиниць досліджуваної лексики; 3) визначити структуру та семантику вказаних назв; 4) виявити тенденції розвитку лексико-семантичної групи «податкові найменування» в українській мові.

У роботі використано такі **методи** лінгвістичного аналізу: а) *описовий* (за зовнішньої інтерпретації – *прийом тематичних груп*, за внутрішньої інтерпретації – *прийом класифікації і систематизації*); б) *порівняльно-історичний* (застосовано *прийом хронологізації* в аналізі лексем із виявленням першої фіксації слова); в) *структурний (компонентний аналіз*, за допомогою якого значення мовної одиниці досліджено на основі вивчення його семи).

Найменування податкової сфери в сучасній українській мові утворюють окрему лексико-семантичну групу, що позначає сукупність спеціальних назв на позначення об'єктів та суб'єктів оподаткування. Відповідно до чого зібраний фактичний матеріал було поділено на підгрупи: а) назви суб'єктів процесу оподаткування: збирачів та платників; б) лексика на означення організацій та установ, що здійснюють процес оподаткування; в) найменування документів, прав і обов'язків суб'єктів оподаткування.

2. Найменування суб'єктів процесу оподаткування

Група слів, що вказують на осіб – учасників податкових відносин. Сучасні назви **збирачів податків та зборів** представлені дериватами на *-ник*: **скарбник** (ФЕС, 2007: 849): «посадова особа, що організовує надходження державних доходів і платежів до бюджету, веде облік та контроль за ними», суфіксальне утворення від *скарб* (ЕСУМ, V: 265); **митник** (СУМ, 2012: 546) – «той, хто збирає мито» (<*мито*).

Серед інших однокомпонентних виявлено похідне на *-ець*: **податківець** (СУМ, 2012: 809) – «працівник податкової служби, інспекції» (<*податковий*). Також зафіксоване утворення на *-ач*: **стягувач** (ФЕС, 2007: 890) – «державний виконавець, податковий орган чи підприємство, що здійснює примусове списання коштів на підставі визнаних претензій» (<*стягувати*).

Назва **таксатор** (ФЕС, 2007: 897) – «податковий агент», від *такса* (від лат. *taxario* – «цінувати»), має суфікс іншомовного походження *-атор*, який утворює іменники зі значенням «людина чи річ, яка робить або виконує певну дію» (Online Language Dictionaries; Плющ, 2010: 40), пор. нім. *Taxator*.

Окрім того, значна частина найменувань збирачів податкової сфери є двокомпонентними. Зі стрижневим словом **агент**, від лат. *agens (agent-)* – «активний»; «позивач»; «ревізор», зафіксовані такі словосполучення: **агент фіскальний** (ФЕС, 2007: 10) – «особа, на яку законодавчо покладено обов'язки обчислювати, стягувати податки і перераховувати їх до бюджету», **агент податковий** (Карп, 2008: 183; ПКУ, ст. 18) – «особи, які незалежно від їхнього організаційно-правового статусу та способу оподаткування іншими податками зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати цей податок до бюджету від імені та за рахунок платника податку, вести податковий облік».

Зі стрижневим словом **інспектор** (від лат. *inspector* – «спостерігач», від *in* – «в'», *spectāre* – «дивитися») утворені найменування **інспектор податковий** (ФЕС, 2007: 362) – «посадова особа податкової інспекції, завданням якої є контроль за використанням податкових зобов'язань платників податків»; **інспектор фінансовий** (ФЕС, 2007: 362) – «посадова особа, що контролює нараховування, сплату і стягнення державних і місцевих податків, здійснює ревізію обліку та фінансової звітності», **інспекція податкова** (ФЕС, 2007: 362; ПКУ, п. 19–3.1) – «державна служба, що забезпечує, контролює стягнення податків», де *інспекція* (ЕСУМ, II: 308) запозичено через посередництво пол. чи нім. *Inspektion* – від лат. *inspectio* – «огляд, розслідування», пов'язане з дієсловом *inspicio* – «розглядаю», «придивляюся», «стежу».

Зі стрижневим словом *орган* (від грец. *organon* – «знаряддя», «інструмент») задокументовані найменування *орган податковий* (ФЕС, 2007: 609) – «орган податкового управління у сфері збору податків, який здійснює контроль і перевірку платників податків щодо їх сплати тощо»; *орган стягнення* (Карп, 2008: 165) – «податковий, митний чи інший державний орган, якому законодавством надано право стягнення до бюджету податків, зборів та збирання інших надходжень»; *орган митний* (Карп, 2008: 139) – «орган Державної митної служби України».

Зі стрижневим словом *суд*, що походить від прасл. **sŭdъ*, виявлені словосполучення: *суд податковий* (Євтуш, 2009: 92) та *суд митний* (Євтуш, 2009: 99).

Серед інших двокомпонентних податкових назв *аудитор податковий* (ФЕС, 2007: 54) – «посадова особа органу контролю, уповноважена на проведення податкового аудиту», від лат. *auditor* – «учень»; *брокер митний* (ЕЕ, 2001, II: 376) – «державна організація або юридична особа, яка здійснює необхідні операції щодо митного оформлення вантажів і митного контролю» від англ. *broker* – «дрібний торговець».

3. Найменування платників податків та зборів

Назви, що визначають коло осіб чи організацій, які є суб'єктами процесу оподаткування та сплачують податки та збори до відповідних податкових органів.

Серед однокомпонентних податкових назв такі: *банкрут* (Економ. сл., 1995: 22) – «юридична або фізична особа, яка розорилася і неспроможна оплатити свої зобов'язання», від італ. *banco* – «лава», «банк», *rotto* – «розбита»; *експортер* (ІС, 2005: 152) – «фізична або юридична особа чи окрема країна, яка експортує товари чи капітал за кордон та є учасником процесу оподаткування» (<*експорт* (ЕСУМ, II: 161) – запозичення з англ.: *export* – «вивіз», походить від лат. *exporto* – «вивожу, відпускаю, виганяю», де похідне *експортер*, очевидно, зумовлене впливом франц. *exportateur*); *імпортер* (Євтуш, 2009: 104) – «суб'єкт господарсько-правових відносин, що декларує надходження на митну територію України товару; фізична або юридична особа, яка здійснює імпорتنі операції з товарами, капіталом» (<*імпорт* (ЕСУМ, II: 299) – запозичення з англ.: *import* – «ввіз»; «ввозити», походить від лат. *importo* – «ввожу»); *боржник* (Карп, 2008: 28) – «суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання, у тому числі щодо сплати податків та зборів», співвідносне з *борг* (ЕСУМ, I: 229), запозичене через пол. мову з нім.: *Borg* – «позичка», *borgen* – «позичати», споріднене з англ. *borrow* – «позичати», зводиться до того самого кореня, що й нім. *bergen*, укр. *берегти*, первісно означало «давати строк для виплати»; *фрахтувальник* (СУМ, 2012: 1229) – «той, хто фрахтує судно і сплачує обумовлений фрахт», де *фрахтувати* – «наймати судно для перевезення вантажів», пов'язане із *фрахт* (СУМ, 2012: 1229) – «плата за перевезення вантажів морськими шляхами» тощо.

Словосполучення *платник податку* (ФЕС, 2007: 657; ПКУ, п. 15.1) – «юридичні та фізичні особи, на яких згідно із законами покладено обов'язок утримувати та / або сплачувати податки й збори (обов'язкові платежі), пеню та штрафні санкції», утворено поєднанням слів *платник* (<*плата* (ЕСУМ, IV: 430) – «ціна», прасл. *plata* – «ціна», «плата», **platja* – похідні утворення від *platъ* – «частина тканини», яка, за свідченням арабських та інших джерел, ще в IX–X ст. була досить поширеною стандартною одиницею виміру в давній обмінній торгівлі) та *податок* (<*дати* (II, с. 13), прасл. *dati, davati*, споріднене з лит. *duoti* – «давати»). У поєднанні зі словами *земельний* та *великий* сформовано різновиди терміна «платник»: *платники земельного податку* (Карп, 2008: 177) – «власники землі й землекористувачі, крім орендарів та інвесторів – учасників угоди про розподіл продукції»; *великий платник податків* (Карп, 2008: 40; ПКУ, п. 14.1.24) – «юридична особа, яка органами державної податкової служби зарахована до категорії великих платників за встановленими критеріями».

Також виявлено трикомпонентні сполуки зі стрижневим словом *об'єкт / суб'єкт: об'єкт податкового аудиту* (ФЕС, 2007: 575) – «платник податків, зборів до бюджетів усіх рівнів та державних цільових фондів»; *суб'єкт податкового права* (ФЕС, 2007: 890) – «кожна особа, поведінка якої регулюється нормами податкового права і яка може виступати учасником податкових правовідносин, носієм суб'єктивних прав та обов'язків».

Засвідчені багатокомпонентні аналітичні сполуки, що позначають платників податків, а саме: *платники податку із власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів* (Карп, 2008: 178) – «підприємства, об'єднання та організації, які є юридичними особами, іноземні юридичні особи та громадяни України, які мають власні транспортні засоби та інші самохідні машини й механізми на пневматичному ході»; *такий, що не підлягає оподаткуванню, звільнений від сплати податків* (Євтуш, 2009: 93); *неоподатковуваний, звільнений від сплати податків* (Євтуш, 2009: 93); *неплатник податків, особа, яка ухиляється від сплати податків* (Євтуш, 2009: 93).

4. Найменування організацій та установ, що здійснюють процес оподаткування

Перелік слів, що позначають організації, установи чи приміщення, у яких здійснюється процес збору платежів чи оформлення відповідних документів.

Найпродуктивнішою виявлено лексему *митниця* (Економ. сл., 1995: 199; СУМ, 2012: 546) – «державна служба, яка забезпечує виконання відомствами, усіма господарськими суб'єктами, громадянами національного законодавства про імпорт, експорт, транзит товарів, послуг», співвідносне з *мито* (ЕСУМ, III: 467), прасл. *myto* запозичене з германських мов, двн. *muta* – «митниця»; «податок», «збір».

Зафіксовані різновиди митниць: *митниця регіональна* (ФЕС, 2007: 518) – «митний орган, який на території закріпленого за ним регіону»; *внутрішня митниця* (Карп, 2008: 47) – «митниця, яка проводить митне оформлення вантажних митних декларацій»; *митниця відправлення* (Карп, 2008: 139) – «будь-який митний орган України, у якому для всієї кількості товарів або їх частини починається переміщення товарів транзитом територією України». Найменування *пакгауз* (СУМ, 2012: 711) – «закрите складське приміщення на залізничних станціях, у портах, при митницях для короткотермінового зберігання вантажів», уживається у словосполученнях *припортовий*

пакгауз, залізничний пакгауз, є запозиченням з нім. мови, *пакгауз* (ЕСУМ, IV: 257) від нім. – *Päckhaus* – «склад», «амбар», утворене з основ слів *packen* – «укладати», «пакувати», *Haus* – «будинок».

Задокументовано поняття *гавань податкова* (ІС, 2005: 113) – «невелика держава, що провадить політику залучення позикових капіталів з-за кордону через надання на своїй території податкових чи інших пільг», у субстантивно-ад'єктивному словосполученні стрижневе слово *гавань* (ЕСУМ, I: 446) запозичено з голл. мови через посередництво рос., голл. *haven*, звідки нвн. *Häfen*, споріднене з дісл. *hofn*, походить від того самого кореня, що й нвн. *haben* – «мати», споріднене з лат. *capere* – «брати», «захоплювати», первісно означало «вмістилище».

Зафіксоване словосполучення *митні лабораторії* (ЕЕ, 2001, II: 381) – «лабораторії, у яких проводиться контроль якості товарів, що перетинають митний кордон, встановлюється їхня відповідність декларованому коду товарної номенклатури», де *лабораторії* (ЕСУМ, III: 174) є запозиченням із слат. *laboratorium* – «місце для праці», що є похідним від *laborator* – «працівник», пов'язаного з *labor* – «праця»; «труднощі», спорідненим із гр. *λαβῶν* – «хапаю», «беру», *λάφυρον* – «здобич».

Для означення меж митних територій виявлено трикомпонентні сполуки *зона митного контролю* (Карп, 2008: 100) – «визначена на митному кордоні України або в інших місцях територія, у межах якої митниця здійснює митний контроль», *митний кордон України* (ЕЕ, 2001, II: 377) – «межі митної території України».

Окрім того, зафіксовані багатоконпонентні аналітичні найменування *державна митна служба України* (ФЕС, 2007: 206–207) – «центральний орган виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної митної політики», *податкова адреса фізичної особи* (Карп, 2008: 180) – «місце постійного або переважного проживання платника податку».

5. Найменування документів, прав і обов'язків суб'єктів оподаткування

Назви, що вказують на різновиди ділових паперів, зокрема декларацій, угод, законів, що регулюють процес збору податків, мита тощо.

Частина назв документів містить стрижневе слово *декларація* (ЕСУМ, II: 27) – запозичення від лат. *dēclārātio* – «вислів», «прояв», пов'язане з *dēclārāre* – «оголошувати», «виражати», що є префіксальним похідним від *clārāre* – «висвітлювати», «пояснити», пов'язаного із *clārus* – «гучний»; «зрозумілий», спорідненим із лат. *clāmāre* – «кричати»: *митна декларація* (Економ. сл., 1995: 198) – «документ, оформлений за вимогами національного законодавства, який містить необхідну інформацію про переміщення вантажів через кордон»; *декларація митної вартості* (ФЕС, 2007: 198) – «письмова заява встановленої форми, яку подають митному органу й яка містить відомість про митну вартість товарів, котрі переміщуються через митний кордон»; *вантажна митна декларація* (Карп, 2008: 38) – «письмова заява встановленої форми, що подається митному органу й містить відомості про товари та транспортні засоби, які переміщуються через митний кордон тощо»; *декларація податкова* (ФЕС, 2007: 198) – «офіційна заява юридичної або фізичної особи, що сплачує податки, про розміри її доходів, майна тощо у вигляді засвідченого письмового документа» / *податкова декларація* (Євтуш, 2009: 93) – «документ, що подається платником податків до контролювального органу, на підставі якого здійснюється нарахування та/або сплата податку, збору».

Низка назв документів і угод містять прикметник *митний* (СУМ, IV: 721) – «стосується мита»: *митна конвенція* (Економ. сл., 1995: 198) – «конвенція 1950 р. про створення Ради митного співробітництва», де *конвенція* запозичення від лат. *konventio* – «збори»; «зустріч»; «угода»; *митна унія* (ЕЕ, 2002, III: 731) – «митний союз», *унія* – запозичення з лат. *ūniō* – «єдність», що зводиться до лат. *ūnus* – «один»; *митний союз* (ФЕС, 2007: 856) – «угода двох або декількох держав про спільну митну політику», *союз* – церковнослов'янськ (пор. цсл. *съѣзь*); *митна застава* (ФЕС, 2007: 314) – «документ, що засвідчує взяття під заставу вантажів до того часу, поки власники цих вантажів не сплатять мита», *заставна* співвідносне зі *ставити*; *митна бандероль* (ФЕС, 2007: 69) – «наклейка на товарі, що свідчить про сплату мита або акцизу», де *бандероль* (ЕСУМ, I: 132) – запозичене слово, через пол. і рос. мови запозичено із франц. *banderole* – «вмпел», «перев'язь», «бандероль», походить від іт. *baderuola* – «прапорець», «вмпел»; *митні документи* (Карп, 2008: 140) – «документи, що містять відомості про кількість наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, які подаються іноземними митними службами», *документ* походить від лат. *documentum* – «доказ»; «приклад».

Деякі назви актів, цінних паперів утворюються у сталі словосполучення із прикметником *податковий* (СУМ, VI: 734) – «стосується до податку; пов'язаний із розподілом і сплатою податків»: *податковий закон* (ФЕС, 2007: 301) – «правовий акт вищого органу законодавчої влади, який зобов'язує юридичних осіб і громадян сплачувати до бюджету податки певних розмірів у фіксовані терміни», пор. прасл. *zakonъ*; *податкова облигація* (ФЕС, 2007: 580) – «цінний папір, виданий платникові податків банком чи іншим гарантом і який підтверджує, що від імені платника податків буде сплачено певну суму податкових платежів», *облигація* (ЕСУМ, IV: 137) запозичено через рос. і пол. мови з лат.: *obligatio* – «зобов'язання», «поручительство», «зв'язаність», утворене від дієслова *obligo* – «зобов'язую», яке складається із префікса *ob-* і дієслова *ligo* – «в'язу»; *податкова накладна* (Карп, 2008: 181) – «розрахунковий та звітний податковий документ, який виписується на кожну повну або часткову поставку товарів», слово *накладна* співвідносне із *класти*; *податкове повідомлення* (Карп, 2008: 182) – «письмове повідомлення про обов'язок платника податків сплатити суму податкового зобов'язання у випадках, передбачених законодавством» (*повідомлення* від *відати* (ЕСУМ, I: 390), пор. прасл. *věděti* – «знати»); *податковий вексель* (Карп, 2008: 183) – «письмове грошове зобов'язання платника податку сплатити до бюджету відповідну суму коштів у порядку та терміни, визначені законодавством», *вексель* (ЕСУМ, I: 345) – пізні запозичення з нім. мови, очевидно, через рос. й пол. посередництво; нім. *Wéchsel* – «вексель», «обмін», утворилося

за допомогою суфікса *-sla-* від тієї самої основи, що й нвн. *weichen* – «ухилитися», «поступатися місцем», спорідненої з лат. *vicēs* – «зміна», «взаємність».

Субстантивно-ад’єктивне словосполучення *імпортна угода* (ЕЕ, 2002, III: 706) – «матеріально оформлена угода двох або більше суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів, що передбачає купівлю-продаж чи поставку товарів і виконання послуг», утворено поєднанням прикметника *імпортна* (<*імпорт*) та іменника *угода* (від *год* – *угода* (ЕСУМ, I: 544) – «домовленість»).

Зафіксовано також багатокомпонентну аналітичну назву *документ контролю за доставкою товарів між митницями* (Карп, 2008: 71) – «митний документ, що містить відомості про характеристики товарів, відправника, одержувача тощо».

6. Висновки

Найменування суб’єктів процесу оподаткування представлені дериватами на *-ник*, *-ець*, *-ач*, *-атор*. Значна частина найменувань збирачів та платників є словами іншомовного походження, що запозичені з латинської, грецької, англійської, італійської тощо. Найпродуктивнішими серед податкових найменувань виявлено лексеми, утворені за моделями «іменник + прикметник» (*митниця регіональна*), «іменник + прикметник + іменник» (*об’єкт податкового аудиту*). Багатокомпонентні аналітичні сполуки побудовані на зразок підрядних речень: *такий, що не підлягає оподаткуванню, звільнений від сплати податків*. Результати вивчення дозволяють говорити про системну організованість податкових найменувань. Досліджений матеріал дасть змогу простежити історію податкових найменувань у зв’язку з попередніми мовними періодами.

Перелік умовних скорочень використаних джерел:

ЕЕ – Економічна енциклопедія : у 3-х т. / редкол. т. : С. Мочерний та ін. Київ ; Тернопіль : Академія. ; Академія народного господарства. Т. 1. 2000. 864 с. ; Т. 2. 2001. 848 с. ; Т. 3. 2002. 952 с.

Економ. сл. – Економічний словник-довідник / за ред. С. Мочерного. Київ : Femina, 1995. 367 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. / за ред. О. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1. 634 с. ; Т. 2. 573 с. ; Т. 3. 533 с. ; Т. 4. 657 с. ; Т. 5. 705 с. ; Т. 6. 569 с.

Євтуш – Англо-українсько-російський тематичний словник ділової лексики / за ред. Л. Євтушенко. Київ : Фірма «ІНКОС», 2009. 392 с.

ІС – Загородній А., Вознюк Г., Паргин Г. Інвестиційний словник. Львів : Бескид Біт, 2005. 512 с.

Карп – Карпінський Б., Залуцька Н., Карпінська О. Податки : словник-довідник : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2008. 464 с.

ПКУ – Податковий кодекс України. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page> (дата звернення: 10.06.2020).

СУМ – Словник української мови. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.

СУМ 2012 – Словник української мови / кер. В. Німчук та ін. ; відп. ред. В. Жайворонок. Київ : ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.

ФЕС – Загородній А., Вознюк Г. Фінансово-економічний словник. Київ : Знання, 2007. 1072 с.

Література:

1. Барвіцька Г. Формування української термінології обліку та аудиту : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2015. 18 с.
2. Гула Л. Назви митних зборів та податків в українських актових книгах XVI–XVII ст. *Сучасна україністика: проблеми мови, літератури і культури*. Ломоуць, 2016. Вип. VII. С. 68–73.
3. Гула Л. Торговельно-економічна лексика української мови XIV–XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2019. 19 с.
4. Навальна М. Історія формування економічної лексики на позначення дій та процесів. *Економічний вісник університету* : збірник наукових праць учених та аспірантів. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 28/1. С. 40–44.
5. Плющ М. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 328 с.
6. Сукаленко Т., Солодка І. Проблеми вивчення термінології податківця. *Мовні і концептуальні картини світу* : збірник. 2014. № 47–2. С. 360–370.
7. Чорна О. Українська термінологія податкової сфери: структура, функціонування, формування : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 18 с.
8. WordReference.com : Online Language Dictionaries. URL: <https://www.wordreference.com/definition/-ator> (дата звернення: 10.06.2020).

References:

1. Barvitska H. (2015) Formuvannia ukrainskoi terminolohii obliku ta audytu [Formation of Ukrainian terminology of accounting and auditing]. Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv, Ukraine. 18 p. [in Ukrainian].
2. Hula L. (2016) Nazvy mytnykh zboriv ta podatkov v ukrainskykh aktovykh knyhakh XVI–XVII st. [Names of customs duties and taxes in the Ukrainian act books of the XVI–XVII centuries]: Suchasna ukrainistyka: problemy movy, literatury i kultury. Lomouts, Vyp. VII. P. 68–73. [in Ukrainian].

3. Hula L. (2019) Torhovelno-ekonomichna leksyka ukrainskoi movy XIV–XVIII st. [Trade and economic vocabulary of the Ukrainian language of the XIV-XVIII centuries]. Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Vinnytsia. 19 p. [in Ukrainian].
4. Navalna M. (2016) Istoriia formuvannia ekonomichnoi leksyky na poznachennia dii ta protsesiv [History of the formation of economic vocabulary to denote actions and processes]. Ekonomichnyi visnyk universytetu: zb. nauk. prats uchenykh ta aspirantiv. Vypusk 28/1. Pereiaslav-Khmelnytskyi. P. 40–44. [in Ukrainian].
5. Pliushch M.Ia. (2010) Hramatyka ukrainskoi movy. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia [Grammar of the Ukrainian language. Morphemics. Word formation. Morphology]. Kyiv: Vydavnychi Dim “Slovo”. 328 p.
6. Sukalenko T., Solodka I. (2014) Problemy vyvchennia terminolohii podatkovitsia [Problems of studying the terminology of the taxman]: Zbirnyk “Movni i kontseptualni kartyny svitu”. № 47–2. P. 360–370. [in Ukrainian].
7. Chorna O.V. (2009) Ukrainska terminolohiia podatkovoi sfery: struktura, funktsionuvannia, formuvannia [Ukrainian tax terminology areas: structure, function, formation]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.01. Kyiv, Ukraine. 18 p. [in Ukrainian].
8. WordReference.com. Online Language Dictionaries. URL: <https://www.wordreference.com/definition/-ator> (data zvernennia: 10.06.2020). [in English].

Стаття надійшла до редакції 22.06.2020

The article was received June 22, 2020

СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ ЯК УЧАСНИК СТРІЛЕЦЬКОГО ПОКОЛІННЯ

Роздольська Ірина Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
імені академіка Михайла Возняка
Львівського національного університету
імені Івана Франка
yaremchuk.iryana74@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3308-1981

Мета. Метою статті є встановлення генераційних зв'язків С. Чарнецького зі стрілецькою когортою.

Методи. Дослідження здійснено за допомогою описового методу, біографічної реконструкції, поєднаних із генераційним підходом.

Результати. У процесі дослідження було виявлено, що С. Чарнецький свідомо «затемнював» громадянський складник власного життєпису, оскільки свідомо творив для історії літератури власний образ «митця-модерніста», скерованого маніфестувати естетичну програму «мистецтво для мистецтва». Митець свідомо творив власну біографію богеміста, оминаючи патріотичну діяльність.

Водночас «стрілецька» частина його життєпису є вагомою, фактично становить окремих період його життя і творчості.

Стрілецьке «літературне поле» (П. Бурдье) С. Чарнецького, означене координатами різноманітної цілеспрямованої свідомої комунікації – міжособистісної, громадянської, творчої. Модус дружби відзначає взаємини С. Чарнецького і стрільців, що фіксує рецепція Л. Луцвіва, Л. Лепкого, В. Витвицького, І. Іванця, М. Гайворонського. Творчий аспект представлено як співтворення стрілецьких творчих продуктів, де творча солідарність є виразною. Автор проявляється в іпостасі Остапа Шандури насамперед, а також під власним іменем у стрілецькому видавничому дискурсі (лінія «Співаників», часопис «Шляхи», збірник «З кривавого шляху Українських Січових Стрільців») та близьких до стрілецтва («Вістник Союзу визволення України», «Українське слово») видань. Громадянський чин С. Чарнецького також має «стрілецьке забарвлення».

З'ясовано і систематизовано стрілецькі факти біографії С. Чарнецького, їхню життєву і літературну специфіку, участь митця у військових виданнях, творенні пісні «Ой у лузі червона калина», стрілецькому театрі та Комітеті для звеличення воєнних подвигів Українських січових стрільців. У власній стрілецько-організаційній діяльності С. Чарнецький був зацікавлений в увічненні історичного подвигу Українських січових стрільців. Поетична картина світу С. Чарнецького типологічно близька стрілецьким переживанням. Образ війни насичений конкретикою українських національно-визвольних змагань, це не звичайна «жовтеньська лірика», за визначенням Н. Мориквас. В образі світу важливе місце посідає «стрілецька історія», екзистенція ліричного «я» – з ознаками стрілецької ідентичності.

Зі стрілецькою генерацією митець не мав жодної комунікативної та світоглядної дистанції, тому був потрактований «своім», побратимом і другом, тотожно сприймав і стрілецьку проблематику.

Висновки. Отже, у життєтворчості Степана Чарнецького можна дефініювати окремих етап, зумовлений відходом від виразно естетської «молодомузізвської» ідентичності і наближенням до «стрілецької» в умовах Визвольної війни 1914–1920 років та II Речі Посполитої 1921–1939 років Маркерами періоду є псевдонім Остапа Шандури, публікації громадянської тематики в журналі «Шляхи», збірки «В годині задуми», «Сумні ідем».

Ключові слова: біографія, літературний портрет, генерація, «Молода муза».

STEPAN CHARNETSKYI AS A PARTICIPANT OF THE SICH RIFLEMEN GENERATION

Rozdolska Iryna Volodymyrivna,
Candidate of Philological Studies, Docent,
Associate Professor at the Academician
Mykhajlo Voznyak
Department of Ukrainian Literature
Ivan Franko National University of Lviv
yaremchuk.iryana74@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3308-1981

Purpose. The task of the article is the analysis of the generational relationships of Stepan Charnetskyi to rifleman generation.

Methods. The research uses a descriptive method, a biographical reconstruction combined with a generational approach.

Results. It was found out that the S. Charnetskyi deliberately dimmed the civic component of his own biography, because of conscious work for the history of literature in his own image of “modern artist” with the aesthetic program “art for art”. The artist deliberately created his own biography of the bohemian, bypassing the patriotic activity.

At the same time, the “riflemen” part of his biography is significant, in fact it stands for a particular period of his life and work.

Reconstructed riflemen “literary field” (P. Bourdieu) by S. Charnetskyi, defined by the coordinates of various purposeful and conscious communication – interpersonal, civic, creative. The Modus of Friendship marks the relationship between S. Charnetskyi and the riflemen, which captures the reception of L. Lutsiv, L. Lepkyi, V. Vytvytskyi, I. Ivanets, M. Hayvoronskyi. The creative aspect is represented as the co-creation of riflemen creative products, where creative solidarity is expressive. The author manifests himself

in Ostap Shandura's hypostasis first and foremost, as well as under his own name in the network of riflemen publishing discourse ("Singers" line, "Shliakhy" ("Ways") magazine, collection "From the bloody path of Ukrainian Sich Riflemen") and close to riflemen ("Vistnyk Soiuza vyzvolennia Ukrainy" ("Union of Ukraine Bulletin"), "Ukrainske Slovo" ("The Ukrainian Word")) of editions. S. Charnetsky's civil deed also has a "rifle color".

The so-called infantile collisions of S. Charnetskyi's existence, life and literary specifics, in particular, participation in riflemen editions, creation of the song "Oy u luzi chervona kalyna", the Riflemen Theater and the Committee for exaltation of the military feats of Ukrainian Sich Riflemen, have been found out. In his organizational work for the riflemen S. Charnetskyi was interested in perpetuating the historical feat of the Ukrainian Sich Riflemen. The image of the world in S. Charnetskyi's poetry is typologically close to the riflemen's experience. His image of war is endowed with specifics of Ukrainian national liberation competitions, it's not a so-called "military poetry".

In the image of the world, an important place is occupied by "riflemen history", the lyrical "I" endowed with signs of riflemen identity.

There were no distance with a riflemen generation, he was considered as friend and brother as well as perceived a riflemen problematic in a similar way.

Conclusions. Therefore, in art and life of Stepan Charnetskyi, the separate stage can be defined, which is a result of departure from the clear aesthetic "Moloda Musa's" identity and forthcoming to the "riflemen" one in the circumstances of the Liberation War 1914–1920 and II Polish-Lithuanian Commonwealth 1921–1939. Ostap Shandura's pseudonym, publications of civic subject in the "Ways" magazine and collection "In the hour of thought", "We go lonely" are the period markers.

Key words: Stepan Charnetskyi, biography, literary portrait, Ukrainian Sich Riflemen generation, generation, "Moloda Muza".

1. Вступ

Творча постать молодомузівця Степана Чарнецького (1881–1944 рр.) стала повноцінним об'єктом літературно-рознавчих студій за Незалежності України. Дослідницька увага В. Лучука (Молода муза, 1989), М. Льницького (Льницький, 1995) до групи «Молода муза» загалом також була скерована на її учасників. У розвідках Надії Мориквас (Мориквас, 2005, 2006) літературна силуета С. Чарнецького реконструювана найбільш повно. Альтернативної системної уваги постать митця не мала. Ім'я С. Чарнецького актуалізується в контексті проблематики стрілецького фольклору (Кузьменко, 2009). Проте і тепер залишилися нерозкриті, утаємнені, епізоди життєтворчості, зумовлені, очевидно, свідомим наміром митця залишитися в пам'яті історії виключно богемістом, молодомузівцем, театральним діячем та фейлетоністом Тиберієм Горобцем. Уже звичний поділ його творчості на періоди «молодомузівський» та «післямолодомузівський» також закріплює обрану митцем тенденцію, поза якою залишається громадянська активність С. Чарнецького загалом і творча комунікація зі стрілецькою спільнотою зокрема.

2. Свідоме «затемнення» власного життєпису

Не випадково в антології Б. Лепкого «Струни» (1922 р.) біографічно-літературна силуета митця містить максимально зредуковану інформацію про участь у війні на рівні загальних фраз. Наприклад: «Кінчив реальну школу й політехніку, служив у війську <...>» чи «У війні брав живу, різнородну участь <...>» (Струни, 1922: 229). Прикметно, що про інших молодомузівців (Струни, 1922: 192–193), П. Карманського (Струни, 1922: 201–202), О. Лупцького (Струни, 1922: 262), В. Пачовського (Струни, 1922: 208–209) ці дані деталізовані. Виклад у силуеті наголошує на відданості С. Чарнецького мистецтву в усіх його проявах, його молодомузівську творчу ідентичність, адже саме його силуетку автор присвятив спільноті «Молодої музи». Лепківська характеристика творчого профілю С. Чарнецького уже стала хрестоматійною: «Чарнецький – шляхтич і козак в одній особі, дідич і бурлака, Петроній і богеміст. Любить поезію старих дворів і блиск заржавлених мечів і сяйво театральних кіннетів. Поезію вбачає в тихій мовчанці вечірнього села і в бурливим шумі міського полудня. Його обличчя дуже складне, але воно всміхається в ту сторону, де видно красу руко-нерукотворну» (Струни, 1922: 229). Водночас посвячені в життя С. Чарнецького могли вловити тонкі натяки Б. Лепкого на інший бік життя львівського бурлаки, через уточнення про співпрацю у львівському театрі з «покійним Сілецьким, що погиб на останній війні, як офіцер», чи про інженерну працю.

За книгою мемуарів П. Карманського «Українська богема» (1936 р.) С. Чарнецький сприймається на певній дистанції від українського галицької громади й українських богемістів із різних особистісних причин – «невловним і загадковим», який «більше сходився з поляками, ніж з нами, бо серед поляків находив собі більший круг таких, що говорили його мовою», «симпатичним, але й чужим» (Молода муза, 1989: 293). Уважали С. Чарнецького «не створеним» «до нашого галицького сірого неба», відчуженим (Молода муза, 1989: 293). Водночас П. Карманський віддає належне українцеві С. Чарнецькому – обглядачеві українського Львова, «який би так, як він, вникнув в цілу останню добу нашого культурного, політичного і громадського життя. Він знав нас усіх – навіть таких, яких ми не замічали між нами» (Молода муза, 1989: 294). Зафіксовано такі життєві «секрети» С. Чарнецького, як «відсутність диплома українського патріота», тобто позірну громадянську нейтральність і відсутність ворогів водночас, і поезію «Іванові», яка зацентрувала його патріотичну поставу в суспільстві (Молода муза, 1989: 293).

Цінний внесок у царині біографістики С. Чарнецького й інтерпретації його літературного силуету представлений студіями Надії Мориквас: науковим есеєм «Меланхолія Степана Чарнецького» (Мориквас, 2005), кандидатською дисертацією (Мориквас, 2006). Дослідниця актуалізує питання дотичності митця до військових дій, стрілецької когорти, доповнює його життєпис різними подробицями, однак головне питання, «чи був на війні, коли, за яких обставин» тощо, залишає відкритим, умотивовуючи це життєвою і мистецькою поставою самого С. Чарнецького, вбачаючи саме в його літературній спадщині ствердну відповідь на підставі наявності жовнірської теми в ліриці як екзистенційної реакції автора на геополітичні події.

Відсутність автобіографії, затемнювання воєнного періоду у власному житті в анкеті для працевлаштування, за якою «служби в арміях» заперечував, оскільки постійно був при праці в різних інституціях та установах

(Мориквас, 2005: 39–40), перешкоджали дослідницю в біографічних пошуках. Водночас письменник супроводжував автобіографічними подробицями власні твори: поетичні, мемуарно-театральні, фейлетонно-нарисові, тому дослідниця спиралась на «достовірність його «нарисів і заміток з дороги життя»» (Мориквас, 2005: 39).

«Стрілецькі координати» життєтворчості С. Чарнецького частково актуалізовані в розділі монографії «Поет і його пісня» (Мориквас, 2005: 53–74) через проблему авторства стрілецького гімну «Ой у лузі червона калина» та проблему дотичності до стрілецького театру (Мориквас, 2005: 70). Суттєві штрихи до профілю С. Чарнецького як творця стрілецької пісенності можемо віднайти в розвідці О. Кузьменко (Кузьменко, 2009: 60–61, 67–70, 87, 103).

Отже, *актуалізується* потреба з'ясувати так звані стрілецькі колізії буття С. Чарнецького, їхню життєву і літературну специфіку, загалом дотичність митця до стрілецької генерації, що є *метою* цієї статті. У реконструкції біографії митця оптимальним є *генераційний підхід*, що увиразнює зв'язки особистості й оточення.

Цікаво, що сам С. Чарнецький оминає і будь-які колізії власного життя, що можуть мати найменші політично-визвольні натяки, оминає засвідчувати хоч якусь свою причетність до стрілецької епопеї: стрілецької пісенності, стрілецького театру, по-стрілецьки маркованих громадських структур, стрілецьких чи близьких до стрілецтва видань.

Натяк на стрілецькі часи у власному життєписі С. Чарнецький подав фейлетонно: «<...> Лишалася ще велика надія на військову кар'єру. Заповідалося все якнайкраще. Після двох років служби в падолисті 1918 р. був я вже на турі до іменованого на старшого стрільця. Несподівано знов усе не з моєї вини попустилося. Поволі, боєм серця розставався з моїми мріями про кар'єру в українському війську. Потому став я огрівати душу новими загаєними плянами, новою мрією <...>» (Горобець, 1922: 63–65).

У життєписі С. Чарнецького Н. Мориквас віднайшла факти мобілізації до австрійського війська (Мориквас, 2005: 35), арешту (червень 1919 р.) разом із діячами УНР-ади, тієї структури, що проголошувала відновлення української державності в жовтні 1918 р., а також факти тюремного ув'язнення та перебування в таборі полонених українців у польському місті Домб'є (Мориквас, 2006: 39).

3. Участь у творенні стрілецької пісенності

Історія пісні «Ой у лузі червона калина» яскраво виявляє те, що у стрілецькому сприйнятті С. Чарнецький був «своїм», стрілецьким. На близькій дотичності до «стрілецького Парнасу» С. Чарнецького й інших «давніших молодомузівців» Б. Лепкого, В. Пачовського акцентує стрілець Лука Луців (За волю України: 369).

С. Чарнецький не тільки був «своїм», але і дружив зі стрілецькою когортою. Наприклад, про високу температуру міжособистісної приязні між Л. Лепким та С. Чарнецьким можна висувати на основі листа Л. Лепкого В. Витвицькому про шлях до популярності стрілецької пісні «Журавлі», до тексту якої автор 1914 року хотів «підкласти <...> іншу мелодію: “Я підспівував при гітарі і хотів, щоб мелодія віддавала крик журавлів і змальовувала їх лег”» (За волю України, 1967: 472). Треба розуміти, що Степан Чарнецький був серед перших чулих душею свідків появи нової мелодії, яку відразу ж перейняв собі, так би мовити, «для душі», а далі – і для творчості власної театральної трупи, якою керував до 1914 р., і таким чином «у досить скорому часі спопуляризував по всій Галичині» (За волю України, 1967: 472).

Із початком полеміки щодо авторства твору після публікації І. Боберського «Стрілецькі пісні і труби» на сторінках «Діла» у березні 1916 року (Боберський, 1916), сам С. Чарнецький вділяє собі лише авторство мелодії до гімну Українських січових стрільців (Чарнецький, 1916), погоджуючись з амбіціями І. Коссака про витворення стрілецького змісту твору стрільцями в Горонді (Коссака, 1916) чи Г. Труха про авторство тексту (За волю України, 1967: 357).

У «Сьпіванику українських січових стрільців» (Відень, 1918 р.), найавторитетнішому виданні воєнного часу (Кузьменко, 2005: 14), саме С. Чарнецький представлений автором тексту, творцем мелодії, навпаки, зазначений народ (Сьпіваник, 1918: 8). Та для стрілецької більшості та загалом тодішнього суспільства він – безсумнівний автор твору, чи його патріотично стрілецького змісту, чи мелодії, що підтверджують свідчення його сучасників-стрільців – І. Іванця (Іванець, 1991: 128), М. Гайворонського (Гайворонський, 1915), невід'ємна частина стрілецької визвольної історії. Також позиція І. Іванця, М. Гайворонського про першість С. Чарнецького в авторстві «Червоної калини» переконує у відсутності генерційної дистанції між ним та літературним стрілецтвом.

О. Кузьменко підсумувала щодо авторства пісні: «Крім мелодії і зачину (що справді належать С. Чарнецькому), наступні три строфи додав саме Г. Трух <...>. Він же й поширював серед стрільців нову редакцію. Отож пісня, яка швидко була визнана стрільцями як гімн Українського січового стрілецтва, є, безсумнівно, результатом співавторства <...>. Вона стала поетичним символом визвольної боротьби стрілецької доби» (Кузьменко, 2009: 70). Н. Мориквас упевнена, що власне «антимосковський зміст усієї пісні» першопрпозиція С. Чарнецького, «(а не перша «аполітична» строфа про червону калину) міг захопити стрілецтво, яке йшло на битву з військами московського царя – визволити усю Україну» (Мориквас, 2005: 64). До стрілецького пісенного контексту також відносять пісні на слова С. Чарнецького «Віє буря коло хати» (Кузьменко, 2009: 87) та «Воєнна ідилія» (Кузьменко, 2009: 103,3).

4. У стрілецьких меморіальних структурах

Митець був членом Комітету для звеличання воєнних подвигів Українських січових стрільців на посаді секретаря (писаря). Комітет був покликаний лобювати інтереси січового стрілецтва в різноманітних адміністративних колах, водночас формально мав бути дистанційованим від стрільців. Тому в ньому не могло бути стрілецьких неприятелів, лише довірені, так, головою Комітету був Іван Труш, заступником голови – пані Євгенія Макарушкова, членом – отець Т. Лежогубський, сама ж спільнота постала з ініціативи «кружка Ганни Барвінок»

(За волю України, 1967: 401). С. Чарнецький брав участь у його роботі, зокрема щодо просування проекту пам'ятника УСС у Львові, про що є відповідні документи, до створення яких був безпосередньо дотичний.

Це і звернення Комітету до «Світлої Президії Боевої Управи у Відні» від 9 грудня 1915 р., над текстом якого той працював і засвідчив власним підписом: «Підписаний Комітет звертається з уклінною просьбою до Світлої Президії про ласкаве підписання долучених петицій до Управи міста Львова і адміністрації <...> гр. кат. Митрополії у Львові в справі здвигнення пам'ятника для Українських Січових Стрільців на середині площі св. Юра. Тому, що в тій справі розходиться про поспіх, тож Світла Президія зволять ласкаво петиції підписати, не чекаючи на засідання Управи, а опісля на засіданню відписи петицій, які тут долучаємо, подати до відома членам» (За волю України, 1967: 400).

Це і петиція Комітету (у складі І. Труша, Е. Макарушкової, о. Т. Лежогубського та С. Чарнецького) до Управи міста Львова від 9 грудня 1915 р., у якій особливо виразно підкреслено статус ідентичності стрілецької когорти – не «інших», а «наших», і імператив пам'ятання не лише в особистому масштабі, але і в загальногромадянському, відповідно до стрілецьких імперативів. У тексті С. Чарнецького йдеться про велику потребу увічнити титанізм стрілецького героїчного подвигу відповідним гідним пам'ятником на площі перед собором Св. Юра: «Коли воля нашого монарха покликала під зброю проти ворогів держави всі военні сили, виступили у кривавий бій тисячі наших добровольців, Українських Січових Стрільців. Їх надзвичайні, дійсно геройські подвиги дізнали кількаторного, загально відомого найвищого признання, та викликали в нашій суспільності гарячі бажання, яких підписані являються управненими речниками, – піднести ці заслуги для держави і нації і увіковічнити їх у гідний спосіб. А найгіднішим і найвідповіднішим способом звеличання сих патріотичних зусиль, здвигнути пам'ятник, достойний воєнних подвигів і з ними невідлучних, значних жертв. Нехай граніт і бронза передають грядучим поколінням пам'ять про заслуги живих і поляглих героїв та учать їх правдивої любові і прив'язання для народу і держави» (За волю України, 1967: 400).

5. Дотичність до стрілецького театру

У власній монографії «Нарис історії українського театру в Галичині» (Львів, 1934 р.) (Чарнецький, 1916) С. Чарнецький мовчить про стрілецький театр як етап функціонування театру «Української бесіди» і своє місце в ньому тоді, хоч виокремлює розділ «Війна й післявоєнні часи» (Чарнецький, 1934: 155–161), у якому розкриває історію окремих його труп.

У сучасній театрознавчій студії Олени Боньковської «Львівський театр товариства «Українська бесіда» 1915–1924» (Львів, 2003) реконструйовано етап стрілецького театру. Стрілецький театр виник на базі театрального товариства «Українська бесіда», режисером і референтом якого в 1906–1914 рр. був Степан Чарнецький, функціонував від кінця січня 1916 р. – до липня 1918 р., розпаду Австро-Угорщини (Боньковська, 2003: 15).

Стрілецькому легіонові відведена особлива роль у відновленні діяльності театру «Українська бесіда», майже цілком мобілізованого з початком Першої світової війни на фронт до австрійського війська, і подальшому функціонуванні під час війни: «Командування УСС добре усвідомлювало всю важливість театру як живої національної пропаганди для українського народу в Галичині, для українських вояків австрійської армії, а також січових стрільців. Однак, не маючи можливостей надати театрові «Української бесіди» статусу військового, воно використовувало всі доступні засоби, щоби сприяти єдиній на той час національній театральній групі. Тому у спогадах сучасників театр товариства «Українська бесіда» у період Першої світової війни одержав назву «Стрілецького», позаяк його основний чоловічий склад становили актори у стрілецьких одностроях» (Боньковська, 2003: 42). Для підвищення професійного рівня авторів-стрільців дирекція театру організувала тримісячні курси театральної освіти, для яких могла заангажувати професійні сили, зокрема і С. Чарнецького із циклом лекцій «Над коліскою українського театру в Галичині», що він їх читав у 1917 р. в Науковому товаристві ім. Петра Могили (Боньковська, 2003: 55). Тоді С. Чарнецький також входив до складу художньої ради театру, яка «опрацьовувала пропонувані до постановки п'єси», а також до «викладацького складу драматичної школи» (Боньковська, 2003: 64). Також він був одним із постійних рецензентів стрілецького театру і його «теоретиком» (Боньковська, 2003: 70).

6. Участь у стрілецьких виданнях

С. Чарнецький належав до кола авторів багатьох стрілецьких видань. Як співавтор пісні про «Червону калину» фігурує у численних співаниках УСС. Стрілецькі (часопис «Шляхи») та близькі до стрілецьких («Вістник Союзу визволення України», «Українське слово») видання представляють митця насамперед в іпостасі Остапа Шандури, хоча цей псевдонім – один із майже двох десятків (Мельничук, 2008), якими він користувався. Під егідою стрілецьких «Шляхів», членом редколегії яких був у 1915–1917 рр., побачать світ відомі поетичні збірки С. Чарнецького «В годині задуми» (Львів, 1917 р.) (Чарнецький, 1917) та «Сумні ідем» (Львів, 1920 р.) (Чарнецький, 1915). Серія «Новітня бібліотека», у якій вийшли збірки, належала «Шляхам». Також у рекламі видань часопису, поданій на шпальтах «Шляхів», значаться ці збірки, частина творів яких власне вперше була апробована в контексті стрілецької й заангажованої політично періодики під його справжнім іменем і під псевдонімом «Остап Шандура».

Зокрема, в одному з перших стрілецьких пропам'ятних видань, збірнику «З кривавого шляху українських січових стрільців» (1916 р.), фігурує з поетичним твором «Смерть отамана» (З кривавого: 72). Пізніше автор цей твір опублікує у збірках під іншою назвою – уже «При окопах».

«Стрілецькі» твори С. Чарнецького – насамперед ті, що були апробовані у «Шляхах» та «Вістнику Союзу визволення України» й «Українському слові», а згодом уміщені до збірок. Таким є насамперед цикл «Із днів бурі». Це – перший цикл у другій збірці поезій С. Чарнецького «В годину задуми» (Львів, 1917 р.). Складався із сімнадцяти поетичних творів у такій послідовності: «Воєнна іділля» (І. «Погоріла наша хата, погоріла»,

П. «На вулиці днюють»), «На підслухану нуту», «Понад місто», «Хто ти?», «Як брали дзвони», «Виє буря коло хати», «При дорозі», «Де астри вмірала», «При окопах», «Ворожому війську», «Де переправлялись», «З касарні», «На зимовий вечір», «Гей, сипле сніг», «Іванови!», «Де йшли на приступ», «Стрілецький біль». Розгорнуто тему воєнного катастрофізму, яка, однак, окрім значення всесвітнього апокаліпсису, осмислена як кінцесвітне національне, означене кривавим, впізнаваним у деталях хронотопом боротьби на своїй землі і за свою землю: Поділля, подільські лани й окопи, жовнярики і стрільці, вояки-соколи, що поховали свого отамана, осиротілі хати, стрілецький біль, інвалід, який плаче, вороже північне військо, трагічний похід стрільців під знаком Ісусових сліз над ними. Звичайно, тематично збірка вписується в рамки жанру «жовнярської лірики», представляючи осмислення теми війни, кінцесвітню тотальність якої тут генералізує концепт бурі, однак її інтерпретація проходить також стрілецьким трагічним шляхом. Між ліричним героєм поезії С. Чарнецького і січовим стрільцем відсутня будь-яка дистанція, навпаки, ліричний герой сам іде у бій, на «свято смерти й ран»: «<...> Заграю сам – я п'ю до божевілля, / Бо завтра йду у бій за рідний край» («Стрілецький біль») (Чарнецький, 1917: 12).

Ще в 1915 р. в часописі «Українське слово» С. Чарнецький опублікував репортаж «Слідами бурі», «записки в авто» під час мандрівки – «по галицькій Україні» (Чарнецький: 1915). Слідом за заголовком текст репортажу розгортає концепт бурі в окресленому значенні в ситуативно-образних контекстах, також виявляє патріотичні настанови автора, його соборницькі настрої, ставлення до стрілецької історії під час бурі, до основного ворога у світовій бурі – москалів. Автор акцентує на визначній часті стрільців у реконквісти галицької України, зазначає власні відвідини касарень «наших стрільців», огляди стрілецьких ровів та могил, розкиданих по полях, говорить про тугу похованих українських військових за звісткою, «що на Україні сходить сонце» (Чарнецький: 1915).

Збірка поезій «Сумні ідем» (Львів, 1920 р.) (Чарнецький: 1920) містила уже другу редакцію циклу, доповнену новими творами, із зміненним порядком творів. Одна поезія мала відкориговану назву – із «Воєнна іділля» на «Воєнні іділли». Редакцію доповнили поезії «Над Сочі берегами», «Пісня Сольвейги», «Пісня кільчастих дротів», «З полону».

Першим твором циклу стала поезія «Іванови!», за яку П. Карманський у своїх пробогемних рефлексіях про С. Чарнецького охарактеризував його як укінченого галицького богеміста і «не свого» у галицькому середовищі («Диплома українського патріота він не добув ніколи, хоч все був зв'язаний з нашою елітою. А однаке справжніх ворогів між нами не має»), «виписав» паспорт громадянина-українця: «<...> А все-таки створив «Івана Безрідного», який добув йому права громадянина в нашому письменстві» (Молода муза, 1989: 294). Другий твір – апострофа «Ворожому війську». І далі – «Де йшли на приступ», «Стрілецький біль», «З касарні», «Гей, сипле сніг», «При окопах», «Де астри вмірала», «При дорозі», «Де переправлялись», «На зимовий вечір», «Виє буря коло хати», «Як брали дзвони», «Воєнні іділли», «Понад місто», «Над Сочі берегами», «Пісня Сольвейги», «Хто ти?», «Пісня кільчастих дротів», «З полону».

Можна говорити про суттєве оновлення циклу, свідоме авторське зміщення тематичних акцентів у бік увиразнення національних координат теми геополітичного катастрофізму, акцентування на стрілецькій історії в Першій світовій війні, межові екзистенційні вібрації ліричного «я», ознаки його стрілецької ідентичності залишились незмінними. Нова послідовність у циклі сильніше підкреслювала національно-патріотичну поставу поета, до того ж структурно збірка була скерована саме на це. Суцільно циклізована, вона містила два позациклові твори, один із яких передував циклом, а інший – ставив після них змстову крапку. Поезія апострофно-дедикаційного характеру «Україні» була камертоном-початком, а завершувала – «Сумні ідем». «Осінні», «музичні» твори С. Чарнецького з інших циклів у збірці також можна потрактувати суголосними осінньо-символістській тональності стрілецької поезії. Шевченківський цикл С. Чарнецького – Остапа Шандури «На маргінесі «Кобзаря», опублікований у стрілецьких «Шляхах» (Чарнецький: 1920), суголосний іншій стрілецькій шевченкіані в часописі.

7. Висновки

Отже, стрілецька історія С. Чарнецького, з одного боку, увиразнює його естетичний намір митця-модерніста свідомо конструювати власний життєпис для історії, з іншого боку, представляє письменника громадянином, зануреним в українську проблематику визвольного часу, пов'язаним зі стрілецьким поколінням нитками дружби, співпраці і співдії, у певному сенсі «побратимом під прикриттям». У життєписі митця варто виокремити новий, стрілецький, період життєтворчості, у якому відбулась його співпраця митця із журналом «Шляхи», «Українським словом», стрілецьким театром, воєнними виданнями, стрілецьким цивільним меморіальним об'єднанням, народились нові твори, які стали його особистим «актом історичної солідарності» (Р. Барт), особистим політичним письмом, – стрілецький гімн, цикл «Із днів бурі», збірки «В годину задуми», «Сумні ідем».

Література:

1. Боберський І. Стрілецькі пісні і труби. *Діло*. Львів, 1916. 12–21 березня. Ч. 70–76. С. 1.
2. Боньковська О. Львівський театр товариства «Українська бесіда». 1915–1924. Львів : Літопис, 2003. 342 с.
3. Гайворонський М. З воєнних пісень (сл. С. Чарнецького). Львів : Ліра, 1915. Ч. 7. 4 с.
4. Горобець Тиберій. Квіти й бодяче : Нариси й замітки з дороги життя. Львів ; Київ, 1922. 96 с.
5. З кривавого шляху Українських Січових Стрільців : Ілюстрована збірка оповідань і описів. Львів : Просвіта, 1916. 72 с.
6. За волю України : Історичний збірник УСС. В 50-ліття збройного виступу УСС проти Москви 1914–1964. Нью Йорк, 1967. 608 с.
7. Іванець І. Стрілецька творчість. *Українські січові стрільці 1914–1920*. Львів : Слово, 1991. С. 121–128.
8. Ільницький М. Від «Молодої музи» до «Празької школи». Львів : Інститут українознавства НАН України, 1995. 318 с.

9. Коссаk I. Ще до історії стрілецьких пісень. *Діло*. Львів, 1916. 24 березня. Ч. 78. С. 3.
10. Кузьменко О. Стрілецька пісенність : фольклоризм, фольклоризація, фольклорність. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2009. 296 с.
11. Кузьменко О. Стрілецькі пісні / упоряд., запис, вступ. ст., комент. та додат. О. Кузьменко. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2005. 640 с.
12. Мельничук Б., Пиндус Б., Чорпіта Я. Чарнецький Степан. *Тернопільський енциклопедичний словник* : у 4-х т / редкол. : Г. Яворський, Б. Мельничук. Тернопіль : Збруч, 2008. Т. III : П – Я. С. 584.
13. Молода муза : Антологія західноукраїнської поезії початку ХХ ст. / упоряд., передне слово та приміт. В. Лучука. Київ : Молодь, 1989. 328 с.
14. Мориквас Н. Меланхолія Степана Чарнецького : есей. Львів : Світ, 2005. 384 с.
15. Мориквас Н. Степан Чарнецький у літературно-мистецькому контексті 1900–1930-х рр.: еволюція творчості : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Львів, 2006. 220 с.
16. Струни : Антологія української поезії від найдавніших до нинішніх часів для вжитку школи й хати, влаштував Богдан Лепкий. Берлін, 1922. Ч. II. 296 с.
17. Сьпіваник Українських Січових Стрільців. Відень : заходом «Артистичної Горстки», накладом Центральної Управи Українських Січових Стрільців, 1918. 128 с.
18. Чарнецький С. В годині задуми : поезії. Львів, 1917. 48 с.
19. Чарнецький С. До історії стрілецьких пісень. *Діло*. Львів, 1916. 18 березня. Ч. 73. С. 3.
20. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів : Накладом фонду «Учітеся, брати мої», 1934. 254 с.
21. Чарнецький С. Слідами бурі : Записки в авто – по галицькій Україні. *Українське слово* : політична, економічно-суспільна й літературна газета. Львів, 1915. Ч. 16–23.
22. Чарнецький С. Сумні ідем: вибір поезій. Львів ; Київ, 1920. 61 с.
23. Шляхи. Львів, 1916 / ред.-видав. Федь Федорців. Перший, другий сшиток за март. С. 231.

References:

1. Bb [Boberskyi I.]. Striletski pisni i truby [Riflemen songs and pipes]. *Dilo*. Lviv, 1916. Ch. 70–76. 12–21 march. P. 1. [in Ukrainian].
2. Bonkovska O. *Lvivskiy teatr tovarystva “Ukrainska beside” [Lviv theatre “Ukrainska beside”]*. 1915–1924. Lviv : Litopys, 2003. 342 p. [in Ukrainian].
3. Haivoronskyi M. *Z voiennykh pisen (sl. S. Charnetskoho) [From the war songs (w. by S. Charnetsky)]*. Lviv : “Lira”, 1915. Ch. 7. 4 p. [in Ukrainian].
4. Horobets Tyberii. *Kvity u bodiache : Narysy u zamitky z dorohy zhyttia [Flowers and thorns: Essays and notes on the road of life]*. Lviv ; Kyiv, 1922. 96 p. (Literary library of “Rusalka”, vol.12) [in Ukrainian].
5. *Z krivavoho shliakhu Ukrainykykh Sichovykh Striltsov : Iliustrovana zbirka opovidan i opysiv [From the bloody pass of Ukrainian Sich Riflemen : An Illustrated collection of stories and description]*. Lviv : “Prosvita”, 1916. 72 p. [in Ukrainian].
6. *Za voliu Ukrainy : Istorychnyi zbirnyk USS. V 50-littia zbroinoho vystupu USS proty Moskvy 1914–1964 [For the will of Ukraine : A historical collection of The USS. In the 50th anniversary of The USS Armed speech against Moscow 1914–1964]*. New York, 1967. 608 p. [in Ukrainian].
7. Ivanets I. Striletska tvorchoist [Sich Riflemen creativity]. *Ukrainski sichovi striltsi 1914–1920 – Ukrainian Sich Riflemen* / By ed. B. Hnatkevych. Lviv : Slovo, 1991. P. 121–128. [in Ukrainian].
8. Plynyskyi M. Vid “Molodoi Muzy” do “Prazkoi shkoly” [From “Young Muse” to “Prague School”]. Lviv : Institute of Ukrainian studies of the Academy of sciences of Ukraine, 1995. 318 p. [in Ukrainian].
9. Kossak I. Sheche do istorii striletskykh pisen [Even before the history of sich riflemen songs]. *Dilo – Dilo*. Lviv, 1916. Ch. 78. 24 march. P. 3. [in Ukrainian].
10. Kuzmenko O. Striletska pisennist : folklorizm, folklorizatsiia, folklornist [Riflemen songs : folklorism, folklorization, folklority]. Lviv : Institute of ethnology of the Academy of sciences of Ukraine, 2009. 296 p. [in Ukrainian].
11. Kuzmenko O. Striletski pisni / Uporiad., zapys, vstup. st., koment. ta dodat. O. M. Kuzmenko. Lviv : Institute of ethnology of the Academy of sciences of Ukraine, 2005. 640 p. [in Ukrainian].
12. Melnychuk B., Pyndus B., Chorpita Ya. Charnetskyi Stepan [Charnetskyi Stepan]. *Ternopilskiy entsyklopedychnyi slovnyk – Ternopil encyclopedic dictionary*: In 4th v / Ed. H. Yavorskyi, B. Melnychuk. V. III (P – Ya). Ternopil : Zbruch, 2008. P. 84. [in Ukrainian].
13. *Moloda muza : Antolohiia zakhidnoukrainskoi poezii pochatku XX stolittia [Moloda muza : anthology of western Ukrainian poetry of the early XXth century]* / Arranging, preface, notes by V. I. Luchuk. K. : Molod, 1989. 328 p. [in Ukrainian].
14. Morykvas N. Melankholiia Stepana Charnetskoho [Stepana Charnetsky’s melancholy] : Essey. Lviv : Svit, 2005. 384 p. [in Ukrainian].
15. Morykvas N.M. Stepan Charnetskyi u literaturno-mystetskomu konteksti 1900–1930-kh rr. : evoliutsiia tvorchoisti [Stepan Charnetsky in the literary and artistic context of the 1900–1930th: the evolution of creativity]: *Extended abstract of Doctor’s monography*. Lviv, 2006. 220 p. [in Ukrainian].

16. Struny: Antologija ukrainskoi poezii vid naidavnishykh do nynishnikh chasiv dlia vzhytku shkoly y khaty vlashtuvav Bohdan Lepkyi [Strings : An Anthology of Ukrainian poetry from the Ancient to Present for the use of school and home by B. Lepky]. Ch. II. Berlin, 1922. 296 s. [in Ukrainian].
17. Spivanyk Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv [Singer of Ukrainian Sich Riflemen]. Viden : by “Artystychna Horstka”, Central government of Ukrainian Sich Riflemen, 1918. 128 p. [in Ukrainian].
18. Charnetskyi S. V hodyni zadumy (Poezii) [In the hour in designe (Poetry)]. Lviv, 1917. 48 p. [in Ukrainian].
19. Charnetskyi S. Do istorii striletskykh pisen [To the history of the riflemen songs]. *Dilo – Dilo*. Lviv, 1916. Ch. 73. 18 mfrch. P. 3. [in Ukrainian].
20. Charnetskyi S. Narys istorii ukrainskoho teatru v Halychyni [An outline of history of Ukrainian theater in Galicia]. Lviv : Circulation of “Uchitiesia, braty moi” foundation, 1934. 254 p. [in Ukrainian].
21. Charnetskyi S. Slidamy buri (Zapysky v avto – po halytskii Ukraini) [Following the storm (Nots in the car – in galician Ukraine)]. *Ukrainske Slovo : politychna, ekonomichno-suspilna y literaturna hazeta – Ukrainian Word : political, economic, social and literary newspaper* . Lviv, 1915. Ch. 16–23. [in Ukrainian].
22. Charnetskyi S. Sumni idem: vybir poezii [Sad to go : Choosing poetry]. Lviv, Kyiv, 1920. 61 p. (Modern library, ch. 34). [in Ukrainian].
23. Shliakhy [Ways]. Lviv, 1916 / Editor-publisher Fed Fedortsiv. № 1–2 (march). P. 231. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.06.2020
The article was received June 24, 2020

УДК 811.161.2'373.7:398.9:159.942.3
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-4>

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ ГОРДИСТЬ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ

Хомчак Олена Геннадіївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
elenahom77@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1155-440X

Волкова Ірина Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
vit19602607@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3799-4964

Метою статті було дослідження особливостей об'єктивації концепту *гордість* на фразеологічному рівні.

Методи: теоретичний аналіз літератури; критичний аналіз досліджень; компонентний аналіз; описовий метод. Визначається раціональна методика дослідження, що дало змогу, зокрема, зафіксувати список фразем та паремій, які вербалізують концепт *гордість*.

Результати. Вивчено досвід дослідження концепту *гордість* у мовознавчих розвідках; проаналізовано фразеологічні одиниці української мови з компонентом *гордість*. Наше дослідження фразеології в лінгвокультурологічному аспекті дало змогу схарактеризувати фраземи та паремії, які вживаються для відображення почуття *гордості*. Доведено, що ціннісний компонент концепту *гордість* найбільш виразно виявляється в українських фразеологізмах і пареміях – прислів'ях та приказках. Акцентовано на вербальній презентації емоцій, що супроводжують відчуття *гордини* (*гордості*), що ґрунтується на знанні соматико-фізіологічних реакцій людини. Зауважено, що зміст майже всіх фразем і паремій стосується *гордості* в значенні «надмірно висока думка про себе і зневага до інших; пихатість». Ці морально-етичні ознаки поєднують у собі перебільшене почуття власної вартості чи важливості, надмірно високу думку про себе, погорду, зарозумілість, надмірну впевненість у власних силах, здібностях, можливостях, самовпевненість, самолюбство, чванливе вихваляння тощо. Звичайно, такі риси характеру отримують більш гостру й негативну емоційно-оцінну реакцію в народі й провокують на рівні мови численні номінації. Людина з почуттям гордості, достоїнства, гідності зазвичай має розправлені плечі, пряму поставу, не ховає очей, внаслідок чого з'явилися фразеологізми *гордо нести голову; з високо піднятою головою*. Поруч із цими фразеологізмами в українській мові спостерігаємо фразеологічні одиниці з протилежною семантикою, в основі яких лежить образ високо піднятої голови та носа, що репрезентують зарозумілість, зазнайство, гординю: *задирати голову; дерти носа* тощо. Виокремлено в межах фразеологічних одиниць, що об'єктивують концепт *гордість*, номінативні (власне фразеологізми) та комунікативні (паремії).

Висновки. Розглядані фразеологічні одиниці транслюють морально-етичні норми поведінки людини в суспільстві. У пареміях ототожнюються поняття *гордість* і *гординя* й усі вияви гордині номінуються словами *гордість* чи *пиха*. Негативно-оцінна семантика фразем і паремій збігається з церковною мораллю, яка багато віків тлумачила гордість як гріховний каталізатор. У процесі дослідження концепту виявлено кілька фразеологічних одиниць, які репрезентують гордість зі значенням гідності людини й мають мейоративну оцінну семантику.

Ключові слова: фразема, паремія, прислів'я, соматизм, ціннісний компонент.

OBJECTIFICATION OF THE CONCEPT *PRIDE* IN PHRASEOLOGICAL UNITS

Khomchak Elena Gennadiievna,
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
elenahom77@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1155-440X

Volkova Irina Viktorivna,
PhD in Education, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
vit19602607@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3799-4964

Purpose. This article's aim was to explore peculiarities of the concept *pride* at the phraseological level.

Methods: theoretical analysis of research works; critical analysis of research on this issue; component analysis; descriptive method. The author determined the rational research techniques which gave a possibility to identify a list of phrasemes and paroemia verbalising the concept of *pride*.

Results. Linguistic research on the concept *pride* is studied; Ukrainian phraseological units with the component *pride* are analyzed. This linguistic-cultural study of phraseology results in defining phrasemes and paroemia used in expressing the sense of *pride*. From our findings, this concept's value component is most expressive in Ukrainian phraseology and paroemia, namely, in proverbs and sayings. Verbalization of emotions that accompany the sense of pride and are grounded in knowledge of human somatic-physiological reactions receives special attention. From this research, almost all phrasemes and paroemia involve *pride* in the meaning of “too high opinion of myself and neglect of others; insolence”. These moral and ethical features combine an exaggerated feeling of personal intrinsic value or importance, an excessively high feeling of oneself, contempt, arrogance; overconfidence in one's strengths, abilities, and capabilities; self-confidence; self-esteem; boastful praise, and the like. It is natural that such features of character acquire more negative emotional-evaluative reactions in people and provoke more nominations at the language level. A person with a sense of pride, honorability and dignity is likely to have broadened shoulders and straight posture or avoid hiding eyes, which results in such phraseology as *proudly carry one's head, with one's head held high*. Nominative (proper phraseology) and communicative (paroemia) phraseological units that objectify the concept of *pride* are identified.

Conclusions. The studied phraseological units transmit societal moral and ethical behavioral norms. In paroemia, pride and self-esteem are matched, so that all verbalization of self-esteem includes *pride* (*гордість*) or *arrogance* (*нуха*). Negative evaluative semantics of phrasemes and paroemia coincides with church morality, which has interpreted pride as a catalyst of sin for centuries. From our research, only few phraseological units represent pride in the meaning of human dignity, thus having ameliorative evaluative semantics.

Key words: phraseme, paroemia, proverbs, somatism, value component.

1. Вступ

Для сучасного мовознавства важливим є дослідження мови в аспекті її взаємозв'язків із культурою українського народу та його ментальністю. Ці зв'язки опосередковують культурні концепти як сегменти національної свідомості. Концепт *гордість* є одним із таких складників, що репрезентує уявлення українців про універсальну особистісно-емоційну ознаку життя – *гордість*.

Нині концепт *гордість* є об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень, зокрема він представлений у наукових розвідках О.А. Кузнецової, Н.В. Коч, С.А. Малахової, К.І. Мізіна, В.Л. Сергієнко, С.О. Толстик та ін. Вивчення цього концепту здійснюється на базі кількох мов, наприклад, К.І. Мізін аналізує концепт *гордість* у британській, німецькій, українській і російській лінгвокультурах, С.А. Малахова – російській та англійській. С.О. Толстик досліджує лінгвокультурний концепт *гордість* у польській мові, В.Л. Сергієнко вивчає концепти *гордість* і *шляхетність* у британській мовній картині світу. Н.В. Коч зосереджує увагу на дослідженні розвитку інформаційного поля концептів «гордия» та «гордість», що є складниками морально-етичної концептосфери Давньої Русі.

Отже, як свідчить огляд наукових праць, концепт *гордість* потрапив уже в поле зору лінгвістів, проте мовні засоби вербалізації концепту на матеріалі української мови розглядалися фрагментарно, спеціального дослідження об'єктивації концепту *гордість* у фразеологічних одиницях дотепер не було здійснено. Мета статті – з'ясувати особливості об'єктивації концепту *гордість* на фразеологічному рівні.

2. Ціннісний компонент концепту

Фразеологічна номінація як одна зі сфер мовної номінації покликана експресивно, образно, емоційно та/або оцінно репрезентувати позамовну реальність, використовуючи для цього порівняно усталені репродуктивні ознаки ускладненої семантики – фраземи (Крепель, 1989: 43–44). Лінгвісти зазначають, що фраземи понятійно співвідносяться з тією частиною лексики, якій властиве конотативне забарвлення та вираження ставлення людини до навколишнього середовища, а не просто її називання (Венжинович, 2018: 117). У межах фразеологічних одиниць, що об'єктивують концепт *гордість*, можна виокремити номінативні (власне фразеологізми) та комунікативні (паремії).

Ціннісний компонент концепту *гордість* найбільш виразно виявляється в українських фразеологізмах і пареміях – прислів'ях, приказках, примовках тощо. У народі вважають, що людина починає проявляти гордість ще з дитинства: *Як народився, так і загордився*.

Варто зауважити, що зміст майже всіх фразем і паремій стосується *гордості* в значенні 3. «Надмірно висока думка про себе і зневага до інших; пихатість» (Словник української мови, 1971: 127). Ці морально-етичні ознаки поєднують перебільшене почуття власної вартості чи важливості, надмірно високу думку про себе; чванливе вихваляння тощо. Звичайно, як вважають лінгвісти, такі риси характеру отримують більш гостру й негативну емоційно-оцінну реакцію в народі й провокують на рівні мови численні номінації (Білиця, 2018: 12).

Вербальна презентація емоцій, що супроводжують відчуття *гордини* (*гордості*), часто ґрунтується на знанні соматико-фізіологічних реакцій людини. Так, науковці встановили, що проявом емоції гордості є певне зовнішнє вираження: індивід почувається дуже великим. Це узгоджується з висновками лінгвістів, що емоціям загалом властива здатність заповнювати людину зсередини, і відбивається у фразеології: *дметься, як жаба в болоті; надутий як пухир; надувся як тісто на опарі; нехай дметься, аж розідметься* (Мизин, 2018: 15).

3. Асоціативно-образні паралелі

Людина з почуттям гордості, гідності зазвичай має розправлені плечі, пряму поставу, не ховає очей, внаслідок чого з'явилися фразеологізми *гордо нести голову, з високо піднятою головою*. Поруч із цими фразеологізмами в українській мові спостерігаємо фразеологічні одиниці з протилежною семантикою, в основі яких лежить образ високо піднятої голови та носа, що репрезентують зазнайство, гординю: *задирає голову (пику) вгору; дерти носа (кирпу) [вгору (до неба, до стелі)]; носом небо зачепити. Ти до неї кося-кося, а вона й голову дере. Дере голову, як попова кобила. Несе свою голову, як гуска*. Лінгвісти припускають, що такі фразеологізми будуються не на мімічних можливостях, а на «широкій символіці, якою наділений ніс людини: надмірна цікавість до чогось; усезнайство» (Мизин, 2018: 16).

Низка паремій із соматизмом «голова» містить застереження не порушувати межу між гордістю (гідністю) та надмірною гордістю (зарозумілістю), пильнувати, щоб людська гордість не перейшла в негативну якість – пихатість: *Держи голову високо, та не задирай носа. Задирай голову настільки, щоб шапка не злетіла*.

Як зазначають дослідники, «положення голови гордовитої людини закономірно впливає на її погляд, що звернений на інших ніби згори або згори і скося. Цю характерну ознаку зовнішності пихатих учені детально описали в XIX ст. За спостереженням Ч. Дарвіна, пихатий дивиться на людей зверху вниз, має опущені повіки й ледь удостоює інших поглядом. <...> Нині такий спосіб дивитися вважається універсальним невербальним символом вищості, зверхності та зневаги» (Ясіновська, 2017: 310). Цю особливість пихатої людини відображено в таких прислів'ях: *Дивиться звисока, а нікого не бачить; І кривим оком не погляне.*

Дослідники, крім того, доходять висновку, що глибокі й важливі аспекти людської природи може виражати рот як активна частина обличчя: *кривити губи (рота)* – ставитися до кого-небудь зневажливо, з презирством; *і через губу язика не просунути* – бути чванливим. На думку науковців, когнітивний сценарій утворення вислову *скопилити губу* (Словник фразеологізмів УМ, 2003: 307), а саме: «(1) пишатися, зазнаватися» ґрунтується на тлумаченні лексеми *копилити* – «*випинати, надувати (зазвичай, губи)*». Вислів маніфестує особливості мімічної дії: «жестикалюють виставляє (вип'ячує) уперед нижню губу, що вказує на несвідомий вираз дитячого обличчя, характерного для моменту плачу, незадоволення» (Венжинович, 2018: 50).

Серед знаків вираження емоцій у різних народів є плювання, яке вважають «майже універсальним знаком зневаги чи відрази» (Ясіновська, 2017: 310). Це фіксують вирази [П] *через губу не плюне* – хто-небудь гордує, пишається, вважає не гідним себе щось зробити; *через голови плює; хто вгору (догори) плює, тому на лице паде.*

На основі когнітивного сценарію, коли гордовита поведінка людини не відповідає її низькому майновому чи соціальному статусу, виникли в українській мові численні іронічні паремії, напр.: *Стукотить, гуркотить – комар із дуба летить; Роздайся, море, – тріска пливе; Сказано – велика птиця: як горобець; Велика гуля на рівному місці; Голий, як пляшка, а гонор – як у пана-ляшка.* Н.Д. Бабич стверджує: «Оцінка негативних якостей або вчинків безкомпромісна, правдива, різка, тому нерідко колорит таких фразеологізмів знижений – від жартівливого, іронічного до згубного, лайливого» (Бабич, 1992: 69). Про гордовиту, пихату, зарозумілу, самозакохану людину кажуть: *туп землі; важна птаха; велика цяця; підняв морду так, що й кочергою носа не дістанеш; хоч копійка у кафтані, та на сто рублів чвані; на гріш амуніції, на десять, амбіції; і на рябій козі не під'їхати.*

З огляду на те, що поняття «гордовита людина» тлумачиться як той, хто зверхньо ставиться до інших, вивисується над іншими, в багатьох українських фраземах і пареміях, що об'єктивують концепт *гордість*, наявна сема висоти: *високо нестися; нестися вгору* (величатися); *високо літати; дертися вгору; у хмару заходить* (зanosиться розумом). У межах цих паремій можна виокремити паремії-застереження, в другій частині яких є вказівка на можливий наслідок пихатої манери поведінки: *Хто високо літає, той низько сідає. Гордість виїжджає верхом, а повертається пішки. Не підіймай носа вище голови, бо вкоротять. Не дивись високо, бо запорочиши око. Не пнишь бути найвищим, а вчись бути корисним.*

У Середньовіччі людські якості часто приписувалися тваринам, винятком не стала й гордість, яку символізували, насамперед, півень і павич, оскільки в них високо піднята голова: *походжає (пишається), як пава (як павич); бундючиться як півень на гноїці.* За дослідженнями лінгвістів (Мизин, 2018: 18), гордість уособлювали й інші тварини, які в «наївному» уявленні мають горду поставу (ходу) чи нерозумно гордий вигляд: *ходить, як індик переяславський; пишається, як корова в хомуті; величається, як заєць хвостом; чваниться, наче та кобила, що віз побила.*

Зарозуміла людина, яка зневажає інших, часто асоціюється в українців із жабою та свинею, напр.: *Роздайся, море, – жаба лізе; Дметься, як жаба на лопуху; Великої кошари свиня; Величається, як свиня в барлозі.* В українській мові навіть з'являються дієслова *індіччися* розм., *нажábлюватися* – зневажл., (набирати бундючного вигляду) (Словник фразеологізмів УМ, 2003: 103): *Та якого гасида індіччися!*

У XVI–XVII ст. на позначення гордості починає активно вживатися полонізм *пиха*. У «Словнику української мови XVI ст. – першої половини XVII ст.» виокремлено як стійке словосполучення «в гордость впасти» – «стати гордим, пихатим» (Словник УМ, 2000: 24). Із входженням у лексичну систему української мови іменника *пиха* фразеологізми з номеном *гордість* зменшують активність, а їх подальше функціонування позначено поодинокими вживаннями, натомість як складник фразеологізмів активно вживаються *пиха, пихатий*: *напускати пихи на себе; удаватися в пиху* (чванитися); *збивати пиху* кому, з кого (позбавляти кого-небудь зарозумілості, погордливості тощо); *пиха не одного довела до лиха; пихатий дурному брат; пиха губить гідність.* У сучасній українській мові значення «зневажливе ставлення до інших» реалізують неспрефіксовані чи спрефіксовані дієслова з коренями *горд-*, *пих-* – *гордиться/загордиться, пишатися/запишатися*: *Ти б, метелику, не дуже пишався, сам учора гусінню був! Цур тобі, пек тобі, як запишався, що в нову світку прибрався! Загордилася свиня, що об панський тин чухалась!*

Аналіз українських паремій свідчить, що у свідомості українців *гордість* (пихатість) споріднена зі скупістю та впертістю й протиставляється розуму та мудрості: *У гордого діда ніколи нема хліба. Горді та вперті – нічого не варті. Шукає гордий світлого місця, мудрого ж видно і з темного кутка. Не пишайся званням, а пишайся знанням.*

У результаті дослідження концепту *гордість* можна виокремити групи паремій на основі асоціативно-образних паралелей:

- пихата людина – антропоморфізм: *величає сі як Гриць портками; гордиться як піп у вітварі; як баба Палажка і баба Параска; чваниться, як дурень латкою; пишається як попівна в гостях; запишався як Берко в колоді; сидить як молода на весіллі; запишався як дівка на покуті;*
- пихата людина – зооморфізм: *пихатий як індик; кива головою, неначе кобила в Спасівку; кожний пес на своїм смітті гордий; нема краще понад мене та понад попову свиню; величається, як чумацька воша;*
- пихата людина – фітоморфізм: *Реп'яхи високі, та чорт їм рад;*
- пихата людина – предмет/артефакт: *Чоловік гордий як пузир водний; Роздайся, море, – тріска пливе! Надувся, як тісто в кориті;*
- пихата людина – міфологема: *Любується сам собою, як чорт писанкою.*

4. Висновки

Фразеологічні одиниці фіксують колективний досвід українського народу й належать до тих мовних чинників, які розкривають специфіку національної картини світу. Фраземи та паремії, які вербалізують концепт *гордість*, свідчать про гостру негативну реакцію носіїв української мови на такі риси людини, як пихатість, зарозумілість, чванливість, зверхнє ставлення до інших. Розглядані фразеологічні одиниці транслюють морально-етичні норми поведінки людини в суспільстві. У пареміях ототожнюються поняття *гордість* і *гординя* й усі вияви гордині номінуються словами *гордість* чи *пиха*. Негативно-оцінна семантика фразем і паремій збігається з церковною мораллю, яка багато віків тлумачила гордість як гріховний каталізатор. У процесі дослідження концепту виявлено кілька фразеологічних одиниць, які репрезентують гордість зі значенням гідності людини й мають мейоративну оцінну семантику. У подальшому перспективним вважаємо простежити вербалізацію концепту *гордість* на словотвірному рівні.

Література:

1. Бабич Н.Д. Етичні норми – засобами фразеології. *Культура слова*. Київ, 1992. Вип. 43. С. 68–72. URL: <http://kulturamovu.univ.kiev.ua/KM/pdfs> (дата звернення: 02.06.2020).
2. Билиця У.Я. Компаративні фразеологічні номінації окремих морально-етичних рис характеру людини в англійській картині світу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. Херсон : Херсонський державний університет, 2018. Вип. 3. С. 9–15.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел (укл., голов. ред.) та ін. Київ, Ірпінь : Перун, 2003. 1425 с.
4. Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Ін-т укр. мови. Київ, 2018. 503 с.
5. Крепель В.І. Роль внутрішньої форми у процесі утворення фразеологізмів. *Мовознавство*. 1989. № 3(135). С. 43–49.
6. Мизин К. Изменение ценностных приоритетов в современных европейских лингвокультурах: морально-этический концепт ГОРДОСТЬ. *OPERA SLAVICA*. 2018. Т. 28, вип. 4. С. 5–33.
7. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д. Гринчишин. Львів, 2000. Вип. 7. 256 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2 : Г–Ж. 552 с.
9. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В.М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.
10. Хомчак О.Г., Фандєєва О.В. Асоціативно-вербальний простір концепту *гордість*. *Мова. Свідомість. Концепт*. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. Вип. 9. С. 66–70.
11. Ясіновська О.В. Невидиме у видимому: образи природи в репрезентації концептів смертних гріхів (на прикладі українського релігійного дискурсу). *Записки з українського мовознавства*. 2017. Вип. 24 (2). С. 308–315.

References:

1. Babych, N.D. (1992). Etychni normy – zasobamy frazeolohii [Ethical norms – by means of phraseology]. *Kultura slova*. Issue 43. 68–72. Kyiv. URL: <http://kulturamovu.univ.kiev.ua/KM/pdfs> [in Ukrainian].
2. Bylytsia, U.Ya. (2018). Komparatyvni frazeolohichni niominatsii okremykh moralno-etychnykh rys kharakteru liudyny v anhlo-movnii kartyni svitu [Comparative phraseological nominations of man's certain moral and ethical traits of character in the English-speaking worldview]. *Naukovyi visnyk Khersonkoho derzhavnoho universytetu*. Seria: Perekladoznavstvo ta mizhkulturna komunikatsiia. Issue 3. 9–15. [in Ukrainian].
3. Busel, V.T. et al (2003). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoii ukraiinskoi movy [Great dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Irpin [in Ukrainian].
4. Venzhynovych, N.F. (2018). Frazemika ukraiinskoi literaturnoi movy: kohnityvnyi ta lnhvokulturolohichni aspekty: dysertasiia [Phrasemics of the Ukrainian Standard Language: cognitive and linguoculturological aspects: thesis]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Krepel, V.I. (1989). Rol vnutrishnioii formy u protsesi utvorennia frazeolohizmiv [The role of the inner form in the formation of phraseological units]. *Movoznavstvo*, 3(135), 43–49 [in Ukrainian].
6. Mizin, K. (2018). Izmenenie tsennostnykh prioritetov v sovremennykh yevropeiskikh lingvokulturakh: moralno-etycheskii kontsept GORDOST [Altering value priorities in today's European linguocultures: moral and ethical concept of PRIDE]. *OPERA SLAVICA*. Vol. 28. Issue 4. 5–33 [in Ukrainian].
7. Hrynchyshyn, D. (2000). Slovnyk ukraiinskoi movy XVI – pershoii polovyny XVII st. [Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – early 17th century]. Issue 7. Lviv [in Ukrainian].
8. Bilodid, I.K. (1971). Slovnyk ukraiinskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol.]. Vol. 2. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Bilonozhenko, V.M. et al (2003). Slovnyk frazeolohizmiv ukraiinskoi movy [Dictionary of Ukrainian phraseological units]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Khomchak, O.H., & Fandicieva, O.V. (2019). Asotsiatyвно-verbalnyi prostir kontseptu hordist [Associative and verbal space of the concept of pride]. *Mova. Svidomist. Kontsept*. Issue 9. 66–70 [in Ukrainian].
11. Yasinovska, O.V. (2017). Nevydyme u vydymomu: obrazy pryrody v reprezentatsii kontseptiv smertnykh hrikhiv (na prykladi ukraiinskoho relihiinoho dyskursu) [Invisible in visible: the images of nature in the representation of death sins (on the example of Ukrainian religious discourse)]. *Zapysky z ukraiinskoho movoznavstva*. Issue 24 (2). 308–315 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.06.2020
The article was received June 26, 2020

УДК 821.161.2-1:305-055.1:929Є.Маланюк
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-5>

ТИПОЛОГІЯ МАСКУЛІННОСТІ В ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Шаболдов Олександр Вікторович,
*аспірант кафедри української літератури
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
scandersand@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0667-2038*

Мета. Метою розвідки є аналіз проявів маскулінності в поетичній творчості Є. Маланюка міжвоєнного періоду шляхом ідентифікації різних типів маскулінності, дослідження їх зв'язку з біографічними реаліями, ідейними настановами та історіософськими поглядами поета, вивчення еволюції окремих образів.

Методи. Під час дослідження використано такі методи: описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний (для порівняння різних типів маскулінності та відстеження динаміки окремих образів), архетипний і текстуальний аналіз (визначення символічного значення художніх образів) та елементи маскулінних студій (дослідження маскулінності як гендеру, відповідності її проявів наявним у суспільстві гендерним стереотипам), стилістичний, міфоаналіз тощо.

Результати. У процесі дослідження виявлено, що в поетичній творчості Є. Маланюка представлені різні типи маскулінності: «чоловік у стані кризи», чоловік-чужинець, гегемонна маскулінність, жіноча маскулінність тощо. При цьому маскулінність «чоловіка у стані кризи» є неоднорідною і має розглядатися у двох аспектах: індивідуальному та національному, що мають свої відмінності. Маскулінність чужинця також неоднорідна: він може виступати агресором, ворогом, але може виконувати роль носія державотворчої потенції («варяги»). Саме з «варягами» пов'язує в багатьох творах Є. Маланюк свою надію на відродження державності. Культивування гегемонної маскулінності як основи відродження нації й державності є ідейною настановою поета, яку він послідовно намагається реалізувати у своїй творчості, попри певні сумніви, викликані історичними та сучасними реаліями. Приклади жіночої маскулінності, наявні в текстах автора, не відіграють у його творчості значної ролі. У дослідженні також простежено динаміку опозиції «стилета» й «стилосо», що є наскрізною у творчості Є. Маланюка, в контексті маскулінної складової частини цих символів.

Висновки. Дослідження гендерної проблематики у творчості видатного представника «Празької школи» Є. Маланюка дають змогу сформулювати більш повну картину цього феномена та українського національного міфу, важливим аспектом якого є гендерний.

Ключові слова: гендер, гендерний стереотип, криза ідентичності, демаскулінізація, малоросійство, символ, візія, ідея державності.

TYOLOGY OF MASCULINITY IN THE YEVHEN MALANYUK POEMS

Shaboldov Oleksandr Viktorovich,
*Postgraduate Student at the Department
of Ukrainian Literature
Lugansk Taras Shevchenko
National University
scandersand@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0667-2038*

Purpose. The task of this article is to analyze the manifestations of masculinity in E. Malaniuk's poems of the interwar period by identifying different types of masculinity, studying their connection with biographical realities, ideological guidelines and historiosophical views of the poet, studying the evolution of some images.

Methods. The research uses the following methods: descriptive, historical-biographical, comparative-historical (to compare different types of masculinity and track the dynamics of individual images), archetypal and textual analysis (determination of the symbolic meaning of artistic images) and elements of masculine studies (study of masculinity as gender, compliance of its manifestations with gender stereotypes in society), stylistic, mythoanalysis, etc.

Results. During the research it was revealed that in E. Malaniuk's poetic work there are different types of masculinity: a "man in crisis", a stranger, hegemonic masculinity, female masculinity, etc. At the same time, the masculinity of a "man in crisis" is heterogeneous and should be considered in two aspects: individual and national. The masculinity of a stranger is also heterogeneous: he can act as an aggressor, an enemy, but can act as a carrier of state-building potential ("Vikings"). In many works E. Malaniuk connects his hope for the revival of statehood with the "Vikings". The cultivation of hegemonic masculinity as the basis for the revival of the nation and statehood is the poet's ideological guideline, which he consistently tries to implement in his works, despite some doubts caused by historical and modern realities. Examples of female masculinity, that available in the author's texts, do not play a significant role in his work. The study also traced the dynamics of the opposition "stiletto" and "stylus", which is pervasive in the work of E. Malaniuk, in the context of the masculine component of these symbols.

Conclusions. Studies of gender issues in the works of a prominent representative of the "Prague School" E. Malaniuk allow us to form a more complete picture of this phenomenon and the Ukrainian national myth, an important aspect of which is gender.

Key words: gender, gender stereotype, identity crisis, demasculinization, Little Russianism, symbol, vision, statehood idea.

1. Вступ

Найяскравішим явищем української еміграційної літератури міжвоєнної доби, безперечно, є «Празька школа», до якої увійшла ціла низка цікавих самобутніх поетів, об'єднаних ідеями національного державотворення. Серед них особливе місце посідав Є. Маланюк. Його творчість досліджувалася, починаючи з 30-х років ХХ ст. в українській діаспорі. Нині вона є важливою складовою частиною українського літературного процесу ХХ ст. Її вивчали П. Іванишин, О. Кухар, Л. Куценко, Н. Плахотнік, дослідники феномена «Празької школи» тощо. Проте гендерні аспекти, а особливо проблеми маскулінності, у творчості Є. Маланюка досліджені недостатньо. Висвітлення цього аспекту творчості поета дасть змогу сформувати більш повну картину як літературного феномена самого Є. Маланюка, так і в перспективі «Празької школи» загалом, що зумовлює актуальність дослідження.

Широке вивчення проблем маскулінності стало наслідком розвитку феміністичної критики та гендерних студій. У сучасному українському літературознавстві воно пов'язано з дослідженнями О. Башкирової, Т. Бурейчак, Т. Гундорової, О. Забужко, Н. Зборовської, А. Магусяк тощо.

Метою розвідки є аналіз виявів маскулінності в поетичній творчості Є. Маланюка міжвоєнного періоду. Поставлена мета досягається через розв'язання таких завдань: 1) виявити й описати різні типи маскулінності в поетичних творах митця; 2) дослідити їх зв'язок із біографічними реаліями, ідейними настановами та історіософськими поглядами поета; 3) простежити еволюцію окремих типів маскулінності у його творчості.

Під час дослідження застосовувалися такі методи: описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний, міфоаналіз, стилістичний, архетипний, текстуральний аналіз, елементи маскулінних студій тощо.

2. Криза маскулінності

У творчості Є. Маланюка представлені різні типи маскулінності: чоловік-гегемон, «чоловік у кризі», чоловік-чужинець тощо. Ці типи зумовлені об'єктивними обставинами (історичними процесами, кризою маскулінності) та ідейною спрямованістю поета. Кризу маскулінності низка дослідників розглядають як явище, характерне для кінця ХХ ст., і пов'язують із процесами емансипації, кризовими явищами, що спричинили втрату значною кількістю успішних чоловіків свого статусу (Башкірова, 2017: 150–151). Однак такі процеси відбувалися й на початку ХХ ст.: емансипація й ревізія традиційних стереотипів маскулінності й фемінності на тлі потрясіння Першої світової війни та поразки національної революції в Україні, наслідком якої стала вимушена еміграція, що змусила багатьох чоловіків відчувати своє безсилля перед обставинами історії і навіть власного життя, підточила віру у власну спроможність «бути чоловіком».

Ця криза маскулінності яскраво виявляється у творчості Є. Маланюка, якого життєві обставини, як і багатьох його товаришів по боротьбі, вирвали зі звичного середовища, змусили наново шукати своє місце за межами Батьківщини. Ці кризові настрої чоловіка-емігранта раз по раз прориваються крізь програмовий оптимізм поета. У вірші «Лист» зі збірки 1926 року «Гербарій» є такі рядки: «А я, фігляр, неустанно Життя обдурюю, меткий...» (Маланюк, 1954: 21). Ще виразніше звучить той самий настрій у вірші «Під чужим небом» з тієї ж збірки: «А я тут, на чужинних бруках, Чужий – несучий тягар» (Маланюк, 1954: 22). Зрештою, герой демонструє абсолютно неприйнятні для маскулінного ідеалу реакції: «І з льозами моїми змішаю пилтво» (Маланюк, 1954: 24). Це вже не просто криза маскулінності, а демонстрація фемінної реакції. Про відчуття безсилля, що опановує емігранта, говорить Є. Маланюк і в «Голосах землі» зі збірки 1939 року «Перстень Полікрата»: «О, так, зазнав на чужинецьких бруках, Як палить мозок мука і розлука, Як кров із серця смочче хижий сум І люта пам'ять казиться від дум, Як кожний день дме зимном порожнечі... Ї від сліз сухих тремтять безкрилі плечі...» (Маланюк, 1954: 146) І знову бачимо, як обставини позбавляють чоловіка, воїна його маскулінності, його здатності відповідати своїми вчинками, статусом, зрештою, почуттями стереотипам маскулінності й призводять до фемінних виявів відчаю й безсилля, тих виявів, яких, відповідно до суспільних стереотипів, справжній чоловік має соромитися й не допускати.

Отже, вимушена еміграція, наклавши відбиток на багатьох представників покоління Є. Маланюка, природно знаходить своє відображення у творах поета-емігранта, емігрантська реальність стає джерелом цілої низки образів «чоловіків у стані кризи» (термін О. Башкирової).

Втім, невлаштованість і втрата орієнтирів – не єдина причина кризи маскулінності. Не менш деструктивно на чоловічу спроможність виявляти свою маскулінність впливає буденність, що цілком поглинає людину, не лишаючи місця для діяння: «І знов тече земний, звичайний час, – Немила праця, визначені стрічі... Ось – міряй, обраховуй, конструй, В умовний час хвилюйся і цілуй...» (Маланюк, 1954: 64) Ці рядки з поезії «Беатріче» перегукуються з рядками поезії «З «Людського»: «І трудний хліб, чорствий, щоденний, І темні многотрудні дні, І в снах – Еллада і Атени» (Маланюк, 1954: 69). Потреба заробляти тяжкою працею свій хліб духовно обмежує чоловіка, звужує його обрії, а також позбавляє можливості активного самовираження в чині, пригнічує в ньому войовника й володаря.

Є. Маланюк є поетом, чия творчість владно підпорядкована ідеї творення нового національного міфу, плекання тих рис національного характеру, що є корисними для досягнення головної мети поетів-пражан: створення Української держави. В. Марко говорить про Є. Маланюка, що він «поет концептуально визначений, політично загострений. Його позиція заявлена прямо й безкомпромісно, а поетична ідея захоплює не тільки сферу свідомості, а й підсвідомого» (Марко, 2013: 97).

У своїй розвідці «Малоросійство» Є. Маланюк пише: «Проблема українського малоросійства є однією з найважливіших, якщо не центральних проблем, безпосередньо зв'язаних із нашою основною проблемою – проблемою Державності» (Маланюк, 1959: 9). І далі зауважує: «Малоросійство – це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна і тотальна капітуляція. Капітуляція ще перед боєм» (Маланюк, 1959: 13). Отже, це певне звиродніння, втрата пасіонарності, а чи й утрата національної маскулінності. І в цьому контексті варто розглянути

уринок із «Варязької балади»: «...А з Чигирина й Батурина, в тумані (Козацьке сонце тільки випливає) Два гетьмани виходять мертві й п'яні І кожен довго плаче і співає» (Маланюк, 1954: 42). У наведених рядках гетьмани, а йдеться про гетьманів, що належать до числа найвидатніших, по-перше, п'яні, а, по-друге, «кожен довго плаче і співає», тобто демонструють свою безсилість. Про п'янство як вияв безсилля чоловіка перед обставинами, автор чітко висловлюється, оповідаючи про свого діда в «Голосах землі», п'яні плачі й співи цей вияв тільки роблять ще менш маскуліним. Так само, як і «сльози п'яних кобзарів» із «Діви-Обиди» (Маланюк, 1954: 80).

Ще виразніше подано звиродніння чоловічих первнів української нації в поезії «З «Варягів»: «Ти, у кого і нерви – бандура, В чій серці ридає раб [...] Ти, що змиришав у корості, Вигноїв власне ім'я...» (Маланюк, 1954: 52) І, як наслідок, втрата України, що виступає в поета як узагальнений фемінний первень. Безсилий чоловік втрачає своє право Володаря й Чоловіка, яке в боротьбі, а чи й без неї забирає в нього чужинець: «А ми лишилися, насерби землі, На чорному, на матірному тлі – Такі смутні в срамотньому безсиллі, Такі дрібні в своїх добрі і злі» (Маланюк, 1954: 49). За твердженням О. Юрчук, у колоніальних умовах чоловік «перебуває під пресом провини через власну неспроможність захистити Батьківщину / матір / жінку» (Юрчук, 2013: 54). Чимало підтверджень цієї тези надає творчість поета-емігранта Є. Маланюка.

Сконденсовано цей процес звиродніння показує поет у поезії «З «Сучасників». Поданий він на прикладі однієї людини, особа якої легко прочитується за нескладними алюзіями, але виходить далеко за межі біографічні, стаючи історіософським узагальненням. В образах вогню й повітря, а саме ці стихії «є активними первнями, через що їх і звуть чоловічими, тоді як інші первні – воду й землю – вважають пасивними й жіночими» (Башляр, 1993: 77), подано народження творця, маскуліність якого є яскраво вираженою і безсумнівною: «Так зродився ти з хвиль злосиних космічних вібрацій, Метеором огнистим ударив в дніпровські степи І, здавалося, – вріс. І над плугом схилився до праці, І вже мріяло серце про сонцем налиті снопи...» (Маланюк, 1954: 13). Якщо земля в усіх хліборобських народів є символом плодючості, то хліборобська праця виступає актом запліднення, а отже, символізує чоловічу силу творця нового життя.

Та замість творення під тиском чужинної маскуліності маскуліність творця мусила набрати іншого вияву: «Жорстко-ярим залізом ти пік одоробло північне Й клекотіла душа твоя в гнівним, в смертельнім огні» (Маланюк, 1954: 13). Це ще гідний прояв маскуліності, адже будь-яка відкрита боротьба вважається справою чоловічою, цілком відповідає стереотипам мужності. Але боротьба несе в собі загрозу поразки, що цілком може скінчитися катастрофою для переможеного. І ця катастрофа може набувати різних форм: від фізичного знищення до втрати маскуліності, певної символічної кастрації, що й бачимо у наведеному творі: «...від клярнета твого – пофарбована дудка зосталась» (Маланюк, 1954: 13). Причина здібніння, демаскулінізації – в нездатності протистояти чужій гегемонній маскуліності, адже власне українська маскуліність підважена хронічною хворобою малоросійства.

Але на цьому етапі Є. Маланюк не зупиняється, демонструючи наступний і останній етап втрати маскуліності: втрату самого маскуліного первня: «І вночі мертвий місяць освітлить з-за сірої хмари Божевільну Офелію – знов половецьких степів» (Маланюк, 1954: 13). Маскуліний первень утрачено цілком, так що не лишається навіть назви, адже фемінний первень (зауважимо, що йдеться саме про гендерні характеристики, а не біологічну стать) у чоловічому світі не може претендувати на суб'єктність.

У наведеному вірші автор подає крайній результат деградації маскуліності, але частіше ми можемо спостерігати ситуацію, коли процес не доведений до остаточного результату, коли маскуліність збережено, але «кастровано», відібрано потенцію чину. Отже, замість активної дії лишається безсила злоба, нездатна навіть на помсту кривдникам: «Марком Проклятим Будеш мукою мірять віки Та у п'ятмі голодної хати Тишком-нишком стискають п'ястуки» (Маланюк, 1954: 68).

Розглядаючи творчість Є. Маланюка, О. Теліга в першу чергу говорить про жіночі образи, але також зазначає це здібніння українського маскуліного первня: «Чи не тому в нас нема скандинавок, що нема і вікінгів? <...> Яке ж оправдання має мужчина для себе, коли маніфестує своє бажання бути рабом чужинки («Осяй! Опануй!»)?» (Теліга, 1977: 68).

3. Маскуліність чужинця

Що ж виступає причиною такого звиродніння? З позицій науковця і публіциста Є. Маланюк відзначає «природні багатства і щедре підсоння» України (Маланюк, 1959: 11). Про це ж говорить він у вірші «Київ»: «Навколо ж нарід, мирний і негордий, В масній землі нестямно порина. І від віків столичний город – вдовий: І князь, і каган одійшли навік...» (Маланюк, 1954: 130). Та поет бачить цю причину не тільки і не стільки в об'єктивних географічних особливостях країни. На його думку, ці особливості втворюли певний характер, дух цієї землі, отже, головною причиною демаскулінізації він вбачає у фемінній зрадливості «Степової Еллади», її рабській сутності повії, що віддає чужинцеві те, що належить Чоловікові: «Коли ж струнеш цей пил? Повстанеш вся – акорд! І лоно віддаси своєму Чоловіку!» (Маланюк, 1954: 37). Та надія ця нині марна, питання лишається риторичним, а творчість Є. Маланюка рясніє образами чужинців, що владно забирають належне українському чоловікові, який безсилий щось змінити, тому змушений змиритися чи піти: «Відійшли у негоду, у розталь. За плечима хрипів Батий» (Маланюк, 1954: 74). І хоча «над непіміченими ж полями Ще гримів наш залізний чин», сила лишилася в минулому, можна тільки дивитися, як «страшно покритки Катерини Мордували покірливу плоть» (Маланюк, 1954: 74).

Найчастіше агресивну чужинну маскуліність уособлюють у творах Є. Маланюка образи степових наїзників. Не стрічаючи гідного опору, наїзник стає володарем: «Половецьким, хижацьким ханом Полонив тебе синій степ» (Маланюк, 1954: 39). Та цей полон викликає лиш позірні скарги й нарікання, полонянка ж лишається цілком

пасивною, коли її «розпусним зором Нагулю огляда владар» (Маланюк, 1954: 27). Причому поет особливо наполягає не просто на пасивності, а на добровільності підкорення чужинцеві: «Сарматських уст – отруйний п'яний мед Ти віддала татарину в знемозі, І чув твій сміх батисвий намет» (Маланюк, 1954: 41). Або як у вірші «Невимовне»: «Ти стелиш степовий килим Знов гарбам, копитам та юртам <...> Батий, Тімур? – Цілуй, цілуй кінець халату!» (Маланюк, 1954: 81). Тому фемінний український первень викликає в автора стійку асоціацію з повією, повією не з примусу, не з волі обставин, а повією за самою своєю сутністю, що, в розбещеності своїй віддаючись чужинцеві, отримує з того втіху: «Повія ханів і царів. Під сонні пестоці султана Впивала царгородський чар <...> Чаплінському – ясир кохання <...> Ти, Пріська гетьмана Петра» (Маланюк, 1954: 79). І, як наслідок, саме чужинна маскулінність запліднює фемінний первень, позбавляючи націю власного майбутнього й надії на відродження власної маскулінності в наступних поколіннях: «І в дикім лоні, наче камінь, Монгольське важчає байстрия» (Маланюк, 1954: 82).

Отже, українській кризі маскулінності в багатьох творах митця протиставляється маскулінність чужинця, що посідає спорозжиле місце володаря. Але така маскулінність не завжди розглядається як ворожа. Тут можна подати згадку про генуезьких кондот'єрів у «Варязькій баладі» (Маланюк, 1954: 41) чи литовців у «Володимерії» (Маланюк, 1954: 124). Та особливе місце у творчості Є. Маланюка, безперечно, посідають варяги, на що звертає увагу й О. Теліга (Теліга, 1977). Ось вони, повна протилежність українській маскулінності: «Там живуть тверді й прості люди, Відважні рибалки щастя, Стерничі власної долі. Руки їх від вітру бронзові, Рухи в них, як доля, суворі, Зір прозорий, як синій простір, І – як обр'ю смуга – гострий» (Маланюк, 1954: 53). Суворі Скандинавія виступає антитезою «Степової Еллади» навіть на рівні пейзажів: «Від бурі, від ф'юрдів, від хмурих смерекових борів, Від скель непохитних, що стали над ярістю хвиль...» (Маланюк, 1954: 89). Не зупиняючись на фалічній символіці «скель непохитних, що стали над ярістю хвиль», зазначимо, що описані суворі краї вимагають постійної демонстрації маскулітного первня. Тому навіть жінки тут виявляють маскулітні риси, що ж до чоловіків, то варягів Є. Маланюк має за взірць маскулінності: «Несуть вони силу, закуту в окрилений порив <...> Це їм, що пускають у звіря нехибну кулю, Крицева ніколи ще не затремтіла рука» (Маланюк, 1954: 89).

Саме вони – творці української державності, за Є. Маланюком, хто запліднив цю родючу землю ідеєю державного чину: «Суворий Рюрик, Ясний, веселий Синебус І третій – Трувор, лірик бурі, Той, що окрилив співом Русь. Один – отаман, будівничий, Другий – морозна радість дня, А у останнього – обличчя Палає ярістю вогня» (Маланюк, 1954: 53–54). Варто зазначити, що образи Синебуса й Трувора подано через образи повітря й вогню, що вважаються чоловічими первнями. Таке розуміння ролі варягів показує поет і у «Варязькій баладі»: «Там обертав в державну бронзу владно Це мудре злото – кремезний варяг» (Маланюк, 1954: 41). Принагідно зазначимо, що в Є. Маланюка вислів «мудре злото» не зберігає природної позитивної окресленості, адже мудрість у поета «протина, як кобра, Гадючим зоренням красу» (Маланюк, 1954: 10), та й злото не завжди шире.

Зауважимо, що проблема втрати маскулінності не є проблемою суто українською. Світова історія надає поету й інші приклади такої ситуації. Такий приклад показує автор у вірші «Перікл» у збірці «Перстень Полікрата». Тут ідеться про стародавні Аteni, але ситуація надивовижу знайома: «Вона – як німфа, а вони – поглянь – Чи ж не покірні злагіднілі фавни?» (Маланюк, 1954: 122). Розплата за втрату маскулінності, за цю «злагідність» так само легко прогнозована: «І цей розм'який, випещений світ, Де легкий хміль, п'янки гетери й жарти, – Нещадний муситиме здати звіт Перед сліпим від бою воєм Спарти» (Маланюк, 1954: 123). Отже, як і у своїй розвідці «Малоросійство», де в контексті феномена малоросійства говорить про малополяків, малогрузинів тощо, автор не обмежується українським досвідом, а доходить ширших узагальнень.

Але у фемінному за своєю природою хронотопі України втрачає свою активність будь-який маскулітний первень. Не є винятком навіть еталонна варязька маскулінність: «Тільки ржею взялась і зламалась варязька криця, Танув конунгів скандинавських крижаний дух, – Подих моря живий – суходоловій тиши кориться, М'язи вікінга слабнуть у соняшно-хмільнім меду» (Маланюк, 1954: 55). Отже, проблема українського державотворення має дві складові частини: 1) повна чи часткова втрата нацією маскулітного первня та 2) за своєю суттю деструктивний антидержавницький фемінний первень.

4. Гегемонна маскулінність

Відшукавши відповіді на поставлені питання, поети-пражани цілком логічно спробували змінити ситуацію, підготувати націю до майбутніх випробувань. А для цього необхідно виховувати чоловіків, здатних до героїчного чину. Дискурс «чоловіків як національних героїв» (за висловом Т. Бурейчак (Бурейчак, 2014)) логічно представлений у творчості Є. Маланюка, особливо з огляду на безпосередній зв'язок із цим дискурсом біографії автора. У поезіях Є. Маланюка він виявляється у двох вимірах: реально-історичному й візійному як ідейна мета всієї поетичної творчості. До першого виміру належать, зокрема, вірші «Полтава», «До портрету Мазепи», «Над могилою Василя Тютюнника» зі збірки 1939 року «Перстень Полікрата» та низка згадок про добу визвольних змагань, учасником яких був і сам автор, у попередніх збірках. У межах цієї статті ми звернемо увагу на спроби Є. Маланюка у своїй творчості подати приклад, вказати шлях до відновлення української маскулінності, тобто візійний вимір дискурсу «чоловіків як національних героїв».

Природним у такому разі є культивування гегемонної маскулінності, яка, як стверджує Р. Бреннон, «характеризується домінуванням певної чоловічої групи над жінками й іншими групами чоловіків, передбачаючи набір якостей, прийнятих у певному суспільстві на певному історичному етапі» (Башкирова, 2017: 152), адже, на думку Д. Донцова, що мав величезний вплив на світогляд представників «Празької школи», «вивести країну з руїни потрапить лише нова каста <...> з традиціями наших старих героїчних верств, із прикметами каст володарських, готових власною

волею й думкою зорганізувати країну і які мають до того амбіцію, мудрість і силу» (Донцов, 1951: 63). Отже, йдеться про «касту», представники якої демонструють гегемонну маскуліність у чистому вигляді.

Уже в поезії «Вітри історії» зі збірки «Гербарій» бачимо звернення поета: *«Вчини ж цей щит мій адамантом! Цей меч – архангела вогнем!»* (Маланюк, 1954: 32). Щит і меч – зброя воїна, і саме воїн має стати уособленням відродженої маскуліності української нації. *«Стань шулікою, вовком, буйтуром...»* – закликає поет теперішнього безсилового раба (Маланюк, 1954: 52). І він упевнений, що цей заклик буде почутий, адже втрачена маскуліність тільки приспана й чекає на час свого вияву: *«Рука раба стискає ніж, Земля і рід злилися кривно»* (Маланюк, 1954: 147).

Приклади гегемонної маскуліності ми вже бачили в образах варягів, отже, логічне перенесення їхніх рис на український ґрунт можемо спостерігати, наприклад, у вірші «З «Варязької весни»: *«І будемо ми Дратувати залізом звіря, Руїнувати логово тьми [...] Ще глибоким плугом історії Перейде наш останній труд»* (Маланюк, 1954: 84–85). Суголосні настрої звучать і у вірші «Ще сяє день»: *«Мої обійми сильні і палкі, І прийде час – ти подаруєш сина [...] Він буде воїн. Ждуть його – полки, Ночами – чвал, а в спеку – люта днина»* (Маланюк, 1954: 61).

Отже, майбутнє належить воїнам, варягам по духу, якими бачимо ми їх в «Оді до прийдешнього»: *«Спадкоємці бою, бурі діти! Загримить ще раз така пора – Сміливо могили перейдіте, Коли треба, – розтопчїть наш прах! Щоб без вишанувань, без академії Кров жадала неминучих кар, Криця зустрічала серця кремінь, Викресала іскрами удар!»* (Маланюк, 1954: 133). Та уважне прочитання вірша викликає сумнів, що йдеться про варягів тільки по духу. Варто звернути увагу на опис зовнішності цих «спадкоємців бою» і «дітей бурі»: *«Бачу їх – високих і руських, Зовсім інших, не таких, як ми [...] В гострім зорі зимно-синя криця – Вірний щит від болю і образ»* (Маланюк, 1954: 133). І ще раз ця найприкметніша деталь: *«Щоб тверезі зимно-сині очі Загорялись, гострі і палкі, Лиш тоді, як обрій зарокоче, Боєм зустрічаючи полки»* (Маланюк, 1954: 133). З поданого опису можна припустити, що йдеться про справжніх варягів, що одного разу вже створили українську державу. І саме на їх повернення, попри позірний національний оптимізм, сподівається поет.

Але вже у вірші «Сага» немає місця невизначеності: *«Чую – йдете, грядете варяги, Обняти, стиснути і витиснуть форму красі [...] І Рюрик країну ще раз нарече «Гардаріка». І Ольгу й Олега впізнають і море, і степ»* (Маланюк, 1954: 89). Отже, сподівання автора на відродження українського чоловічого первня все ж таки пов'язані з чужинною варязькою маскуліністю. Реалізація справді величюї ідеї не до снаги навіть кращим представникам української нації. Звернемо увагу у вірші «Володимерія» на протиставлення *«козаків та смердіє»* і *«Богданових ватаг»* *«полкам Ольгерда»*, що стоять в очах автора значно вище, адже являють собою силу не стихійну й безладну, а дисципліновану й підпорядковану певній меті. Це побіжне порівняння-протиставлення логічно розгортається далі у вірші «Київ»: *«О, жаден гетьман з цих козацьких прерій Не переніс до тебе свій намет, Бо тут – віки, тут – блиск гучних імперій. Тут – летаргія не смертельних мет»* (Маланюк, 1954: 130). Кому ж до снаги пробудити й реалізувати ці «несмертельні мети» і відновити «блиск гучних імперій»? Відповідь прогнозована й очевидна: тільки варягам з їхньою державотворчою потенцією, одночасно воїнам, співцям і будівничим: *«Ти спиш і сниш один варязький сон, Що встане день, покличе голос ржавий І Третій Рим розірве свій полон»* (Маланюк, 1954: 130). Є у творчих візіях Є. Маланюка ще один цікавий образ, насажений чужинною маскуліністю. Він одиничний, але добре вписується у «варязький» контекст: *«І – ген гряде Великий Інквізитор, І на чолі його палає мста»* (Маланюк, 1954: 57).

5. «Стилет» чи «стилос»?

Окремого розгляду в дослідженні типів маскуліності у творчості Є. Маланюка заслуговує опозиція «стилета» й «стилоса», що проходить крізь усю творчість поета. Уперше з'являється вона у вірші 1924 року «Стилет чи стилос?» Цей вірш дає розуміння конфлікту, що по-різному розв'язується поетом у наступних збірках. «Стилет» як символ боротьби, боротьби збройної, трактується поетом однозначно як атрибут тої маскуліності, яка дає надію на відродження державності. А от його «опонент», як і та маскуліність, яку він символізує, подається поетом далеко не так однозначно. Як стверджує Дж. Галберстам, «маскуліність у цьому суспільстві незмінно асоціюють із владою, правовласністю та привілеями; <...> назовні вона простягається в патріархат, усередину – у сім'ю» (Галберстам, 2019: 43). І коли чоловік втрачає владу, із суб'єкта перетворюється на об'єкт, безперечно, можна говорити про кризу маскуліності. Саме це бачимо в зазначеному вірші: *«Там зачарують гіпнотичні кобри Під пестоці золотілих дів...»* (Маланюк, 1954: 9). Одним із головних атрибутів маскуліності є активність, що виявляється в оволодінні, тоді як у наведених рядках спостерігаємо протилежну ситуацію. Недарма Є. Маланюк говорить, що «віршопописання є рід ледарства» (Маланюк, 1966: 393), тобто заняття пасивне, невідповідне визначеному ним еталону маскуліності.

Однак автор націлений не на змалювання цієї кризи, а на її долання, тому його ліричний герой відкидає спокуси, що загрожують його маскуліності: *«Безмежжя! Зачарований тобою, Пливу в тебе! В твоїй п'яній синій хміль!»* (Маланюк, 1954: 9) Г. Алексеева вважає потяг до невідомого, рішучість та схильність до ризику проявами психологічної мужності (Алексеева, 2005: 14), і саме ці прояви оспівує автор у наведених рядках. Так само, як і у вірші «Уривок з поеми», де Є. Маланюк пише: *«І крізь папери, крізь перо, Крізь дні буденні – богоданно Рокоче запорозька кров Міцних плечників Богдана...»* (Маланюк, 1954: 17).

Здавалося б, остаточно протиріччя між стилосом і стилетом автор знімає в збірці 1930 року «Земля й залізо» у вірші «Напис на книзі віршів»: *«Збагнеш оце, чим серце билось, Який цей зір нагледів мет, Чому стилетом був мій стилос І стилосом бував стилет»* (Маланюк, 1954: 35). Отже, «стилос» стає зброєю, а творчість поета – продовженням героїчного чину воїна. Поет, отже, виступає не прикладом кризи маскуліності, а ще одним зразком

гегемонної владарної маскулінності: «Напружений, незломно-гордий Залізних імператор строф, – Веду ці вірші... <...> Ось – блиском – булаву гранчасту Скеровую лише вперед...» (Маланюк, 1954: 35).

У вказаній збірці необхідно зазначити ще дві поезії, присвячені видатним українським поетам, що для Є. Маланюка є зразками маскулінності: «Шевченко» та «Куліш». Це постаті, що належать не лише минулому, але й майбутньому. «*І вже мені за все – «Кобзар Тарас», Він, ким зайнялось і запалало»,* – пише Є. Маланюк у сонеті «Шевченко» (Маланюк, 1954: 45). Це заперечення, очевидно, варто розглядати на тлі рядка з «Діви-Обиди» «*І сльози п'яних кобзарів*» (Маланюк, 1954: 80), де кобзар виступає символом безсилля. Такі як Шевченко не можуть бути безсилі, адже саме вони творять майбутнє: «*Скорше – бунт буйних майбутніх рас, Полум'я, на котрім тьма розтала, Вибух крові, що зарокотала Карою за довгу ніч образ*» (Маланюк, 1954: 45). Натомість безпосередньо з образом «імператора залізних строф» перегукується образ із сонета «Куліш»: «*Де ти вигадуєш, бадьорий і стрункий, Залізний стиль нових універсалів...*» (Маланюк, 1954: 46).

Але час ставить під сумнів таке просте розв'язання, й у збірці «Земна мадонна» у вірші «Ще сяє день» проти-рідчя «стилосо» й «стилета» спалахує знову, щоб, як і раніше, бути розв'язаним на користь «стилета»: «*...ще уда-рить грім, Що з тишею душа не помирилась І руки ці зламають марний стилос, Щоб знов творити розпочатий Рим*» (Маланюк, 1954: 61).

І, нарешті, певний підсумок підбиває Є. Маланюк у збірці «Перстень Полікрата» 1939 року в поезії із символічною назвою «Підсумок»: «*Але не даром, о, не даром Я креслив літери цих літ: Мій жар спалне колись ударом І в дійсність обернеться мит*» (Маланюк, 1954: 149). Отже, жар поета здатен перетворювати дійсність, є активним творчим чинном, тобто сумніви, що мучили поета протягом усього періоду творчості, який можна досить умовно назвати «Празьким», він, підбиваючи певні підсумки, розв'язує на користь «стилосо», а значить, і власної маскулінності.

Насамкінець, говорячи про вияви маскулінності у творчості Є. Маланюка, не можна оминати досить нечисленні приклади жіночої маскулінності. Так, у «Сазі» поет ставить Ольгу поруч Рюрика й Олега серед творців української державності. Ця історична постать посідає виняткове місце не тільки у творчості Є. Маланюка, а й інших представників «Празької школи», що ж до Є. Маланюка, то саме княгиню Ольгу згадує він першою, говорячи про жіночу мужність (Маланюк, 1966: 392). Та ще виразнішим, а особливо на тлі кризи маскулінності, постає образ із «Діви-Обиди»: «*Повстань як древле! Панцир з міді Замінить лахи й ганчірки, – І знов дівоча стать Обиди Зви-тяжено глянє у віки*» (Маланюк, 1954: 80). Коли не лишається надії на чоловічу маскулінність, яка безповоротно втрачена, а ми бачимо, як сумніви постійно підточували ідеологічний оптимізм поета, альтернативою маскулінності чужинця може виступити жіноча маскулінність, що набуває рис гегемонної.

6. Висновки

Отже, серед типів маскулінності, представлених у поетичній творчості Є. Маланюка міжвоєнного періоду, можна виділити такі: «чоловік у стані кризи», чоловік-чужинець, гегемонна маскулінність, жіноча маскулінність тощо. При цьому маскулінність «чоловіка у стані кризи» доцільно розглядати у двох аспектах: індивідуальному та національному, що мають свої відмінності. Маскулінність чужинця також неоднорідна: вона може виступати агресором, ворогом, що придушє вияви української маскулінності (переважно степові образи), але може виконувати роль носія державотворчої потенції («варяги»). Саме з такими представниками чужинної маскулінності, попри декларований ідейний оптимізм, пов'язує в багатьох творах автор свою надію на відродження української державності. Культивування гегемонної маскулінності як основи відродження нації й державності є ідейною настановою поета, яку він послідовно намагається реалізувати у творчості, попри певні сумніви, викликані історичними та сучасними реаліями. Приклади жіночої маскулінності також наявні в текстах автора, хоча загалом і не відіграють у його творчості значної ролі.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з поглибленням вивчення гендерної проблематики у творчості Є. Маланюка та інших представників «Празької школи» для формування цілісної картини гендерної складової частини цього феномена та українського національного міфу, творення якого митці «Празької школи» вважали своїм завданням.

Література:

1. Алексєєва Г.В. Маскулінність / фемінність як чинник особистісної самоідентифікації у юнацькому віці. *Український соціум*. 2005. № 2-3(7-8). С. 9–19.
2. Башкирова О. «Чоловік у стані кризи»: світоглядні та естетичні виміри художньої моделі (на матеріалі сучасної української романістики). *Південний архів: Філологічні науки*. 2017. Вип. 71. С. 150–154.
3. Башляр Г. Психологія огня / Пер. с франц. Н.В. Кисловой. Москва: Прогресс, 1993. 174 с.
4. Бурейчак Т. Гегемонія чоловіків у пострадянській Україні: дискурси та практики. *Перехресні стежки маскулінного українського дискурсу. Культура й література XIX–XXI століть* / за ред. Агнешки Матусяк. Київ: LAURUS, 2014. С. 43–68.
5. Галберстам Дж. Маскулінність без чоловіків (передмова до книжки «Жіноча маскулінність»). *Критика феміністична: східноєвропейський журнал феміністичних і квір-студій*. 2019. № 2. С. 42–78.
6. Донцов Д. Дух нашої давнини: 2-ге видання. Мюнхен, Монреаль, 1951. 341 с.
7. Маланюк Є. Малоросійство. Нью-Йорк: Видання «Вісника» ООЧСУ, 1959. 32 с.
8. Маланюк Є. Поезії: В одному томі. Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 1954. 314 с.
9. Маланюк Є. Ще про жіночу мужність. *Книга спостережень*. Торонто: Гомін України, 1966. Т. 2. С. 392–397.

10. Марко В.П. Аналіз художнього твору : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2013. 280 с.
11. Теліга О. Якими нас прагнете? *Олена Теліга. Збірник* / Редакція і примітки О. Жданович. Детройт – Нью-Йорк – Париж : Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977. С. 65–77.
12. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 224 с.

References:

1. Alekseeva G.V. (2005). Maskulinnist / feminnist yak chynnyk osobystisnoi samoidentyfikatsii u yunatskomu vitsi. [Masculinity / femininity as a factor of personal self-identification in adolescence]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*. № 2-3(7-8). P. 9–19. [in Ukrainian].
2. Bashkyrova O. (2017). “Cholovik u stani kryzy”: svitogliadni ta estetychni vymiry khudozhnoi modeli (na materialy suchasnoi ukrainskoi romanistyky). [The “Man in Crisis”: World View and Aesthetic Parameters of the Artistic Model (on the Material of Modern Ukrainian Novels)]. *Pivdenniy Arkhiv (Collected papers on Philology)*. Vol. 71. P. 150–154. [in Ukrainian].
3. Bachelard G. (1993). *Psikhoanaliz ognia*. [The Psychoanalysis of Fire] / Translation by N.V. Kislova. Moscow: Progress. 174 p. [in Russian].
4. Bureichak T. (2014) Hehemoniia cholovikiv u postradianskiy Ukraini: dyskursy ta praktyky. [Men’s hegemony in post-Soviet Ukraine: discourses and practices]. *Perekhresni stezhky maskulinnoho ukrainskoho dyskursu. Kultura i literatura XIX–XXI stolit – Crossroads of masculine Ukrainian discourse. Culture and literature of the XIX–XXI centuries* / Edited by Agnieszka Matusiak. Kyiv: LAURUS. P. 43–68. [in Ukrainian].
5. Halberstam J. (2019). Maskulinnist bez cholovikiv (peredmova do knyzhky “Zhinocha maskulinnist”). [Masculinity without men (preface to the book “Female Masculinity”)]. *Krytyka feministychna: skhidnoievropeyskyi zhurnal feministychnykh i kvir-studiy – Feminist Criticism: An Eastern European Journal of Feminist and Queer Studies*. № 2. С. 42–78. [in Ukrainian].
6. Dontsov D. (1951). *Dukh nashoi davnyny*. [The Spirit of Our Past]. 2nd edition. Munich, Montreal. 341 p. [in Ukrainian].
7. Malaniuk E. (1959). *Little Russianism*. New York: “Visnyk” ODFFU. 32 p. [in Ukrainian].
8. Malaniuk E. (1954). *Poems: in one volume*. New York: Shevchenko Scientific Society in the USA. 314 p. [in Ukrainian].
9. Malaniuk E. (1966). *Shche pro zhinochu muzhnist*. [More about female courage]. *Log-Book: Essays*. Toronto: “Homin Ukrainy” (Ukrainian Echo). Vol. 2. P. 392–397. [in Ukrainian].
10. Marko V.P. (2013). *Analiz khudozhnioho tvoruv: navch. posib..* [Analysis of a work of art]. Kyiv: Akademydav. 280 p. [in Ukrainian].
11. Teliha O. (1977). *Yakymy nas prahnete?* [How do you want us?] *Olena Teliha. Symposium* / Edited by O. Zdanovych. Detroit – New York – Paris: Ukrainian Gold Cross in USA. P. 65–77. [in Ukrainian].
12. Yurchuk O. (2013) *U tini imperii. Ukrainska literatura u svitli postkolonialnoi teorii*. [In the shadow of the empire. Ukrainian literature in the light of postcolonial theory]. Kyiv: Akademiia. 224 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.06.2020
The article was received June 22, 2020

2. Російська мова та література

2. Russian language and literature

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ «ПСИХЕЙНОГО СЮЖЕТА» В ЭРОТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ АЛЕКСАНДРЫ ПЕТРОВОЙ

Фокина Светлана Александровна,
кандидат филологических наук, доцент,
докторант кафедры мировой литературы
Одесского национального университета
имени И. И. Мечникова
svetlana_fokina@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2406-0978>

Актуальність нашої розвідки мотивована інтересом сучасної філології до літературної спадщини діаспори.

Мета статті – простежити еротичне маркування «психейного сюжету» у вірші О. Петрової «Предмети розчиняються у темряві...» (2007).

Результати. Внаслідок текстуального аналізу виявлено дві протилежні лінії ліричного сюжету – це розставання й взаємне тяжіння ліричної героїні і любовного суб'єкта. Вони внутрішньо пов'язані та доповнюють один одного. Еротичний дискурс ліричного послання О. Петрової, актуалізуючи міфологічний потенціал, включає в свій смисловий спектр міфологеми зародження еросу та «психейний сюжет». Нез'ясованість особистості партнера сприяє його потенційній сакралізації та активації архетипових кодів сучасного ліричного сюжету. Символіка фрамуги передбачає лімінальність особистого простору з «чужим», комунікацію ліричного «я» з «іншим», а також наближення до трансцендентного. Інтемедіальні складники «психейного сюжету» акцентовані мотивом зірок та зруйновані особистим простором, уособленням якого виступає вибита фрамуга. У своєму еротичному дискурсі О. Петрова моделює ситуацію взаємин ліричного «я» з омріяним коханим як двійництво.

Висновки. Семіосфера розглянутого ліричного послання стає доповненням до зовнішньої лаконічності поетичного слова О. Петрової. Розширенню інтерпретаційних рамок вірша сприяють потенції «психейного сюжету». Показовою є своєрідність еротичного дискурсу: коди пристрасті проявлені не тільки в сфері інтимності, а також у топосі межовості, інтемедіальності та дзеркальності.

Ключові слова: «психейний сюжет», еротичний дискурс, двійництво.

“THE PLOT OF PSYCHE” IN THE EROTIC DISCOURSE OF A. PETROVA

Fokina Svitlana Oleksandrivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student at the Department of World Literature
Odessa I. I. Mechnikov National University
svetlana_fokina@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2406-0978>

Relevance is motivated by the interest of modern philology in the phenomenon of the literary diaspora and its heritage.

The methodological foundations of this study is determined the traditions of the study of erotic discourse (R. Bart, J. Kristeva, P. Kinyar, M. Epstein).

The novelty of the article is due to the attention to the microethics of A. Petrova, the study of which has not yet been carried out.

The purpose of the article is to trace the manifestations of the erotic labeling of the “plot of Psyche” in the subtext layer of the poem chosen for analysis. The text shows two opposite lines of the lyrical plot, internally connected and complementary to each other are separation and mutual attraction. The erotic discourse is actualizing in the lyrical message of A. Petrova the mythological potential, includes in its semantic spectrum the mythology of the origin of eros and the “plot of Psyche”. The transom is involves borderline and contact, both communication of the self with the other, and approaching something beyond the limits of the ordinary world. The intermedial components of the “plot of Psyche” are emphasized in the poem by A. Petrova with the theme of stars and a knocked-out frame. In erotic discourse by A. Petrova models the situation of the relationship of the lyrical self with his lover as a twin, representing the imaginary and coveted “other” with his mirror. The “plot of Psyche” is contributes to the inclusion of the theme of twins in erotic discourse.

Conclusions. The semiosphere of the lyrical message is becomes an addition to the external laconicity of the poetic word by A. Petrova. The “plot of Psyche” contributes to the expansion of the interpretive framework of the poem. The passion codes are manifested not only in the field of intimacy, but also in the topos of borderhood, intermediality and mirroring.

Key words: “psychic plot”, erotic discourse, borderhood, twins.

1. Введение

Актуальность исследования мотивирована включением в поле научного поиска произведений литературной диаспоры, где особое место занимает современная поэзия, чьим самобытным представителем, несомненно, является Александра Петрова (1964). **Методологические основы** данного исследования определили традиции изучения эротического дискурса (Р. Барт, Ю. Кристива, П. Киньяр, М. Эпштейн). Различные нюансы, сопряженные с проявлением эротики в качестве авторских символов, помогли прояснить работы, в той или иной степени затрагивающие данную тему (А. Журбина, Ю. Котариди, М. Ямпольский, Л. Чертов, С. Мильшиор-Боне).

Новизна статьи обусловлена вниманием к микропоэтике А. Петровой, изучение которой только начинается. В частности, не исследован поэтический текст «Предметы растворяются во тьме...», интерпретация которого представлена в данной статье.

Цель статьи – проследить проявления эротической маркированности «психейного сюжета» в стихотворении «Предметы растворяются во тьме...».

Анализ последних исследований и публикаций. Поэтесса-эмигрант Александра Петрова, ныне живущая в Италии, творческими поисками вполне вписывается в эпистемологическую парадигму эпохи. По словам Н. Ильинской, современная лирика тяготеет к жизнетворчеству, «в формате которого моделируются стратегии творческого поведения – модернистского, модифицирующего архетип поэта-жреца, и постмодернистского – игрового, отчасти самопародийного...» (Ильинская, 2005: 74). А. Петрова высоко оценена критиками как самобытный современный поэт с ярко выраженной эротической составляющей творчества (А. Гольдштейн, С. Сандлер). Так, С. Сандлер отмечает присущую автору особенность выражать «не только яркие впечатления от встречи с новым, но и моментальные очерки расставаний и уходов» (Сандлер, 2007: 5). Такая установка авторского сознания на воспевание разлуки, обнажения сферы чувств при сокрытии их адресата, последовательно проявлена в лирическом послании А. Петровой «Предметы растворяются во тьме...».

2. Доминантные образы лирического сюжета

В стихотворении А. Петровой «Предметы растворяются во тьме...» из поэтического сборника «Только деревья» (2007) фактор непряносненности адресата активизирует значимость подтекстового слоя, что продуцирует многослойное прочтение лирического сюжета:

Предметы растворяются во тьме.

Скорей стремлюсь,

чем не стремлюсь к тебе,

но даже звёзды разбегаются в пространстве,

там, между ними, бесповоротно растут расстоянья.

Мы же пока иногда ещё можем различить флажки морехода

в арочных сводах идущих навстречу цунами.

Но о каком постоянстве,

если лишь не о силе отталкивания друг от друга

под распахнутым куполом,

что словно выбитая в ночь фрамуга?

Во многих текстах поэтической книги А. Петровой «Только деревья», по словам С. Сандлер, «речь впрямую идет о любви и её утрате...» (Сандлер, 2007: 10). Избранное для анализа стихотворение вполне можно прочесть как любовное с соответствующими кодами страсти, томления, горести расставания. К кодам страсти относятся следующие символы: «звезды» – тема избранности и благословенности, «цунами» – тема гибельности и рока. Такая двойная центрация лирического сюжета обыгрывает на эмблематическом, тематическом и подтекстовом уровнях стремление к возвышающей любви и в то же время ощущение приносимых ею гибели и обреченности.

В соответствии с амбивалентностью коммуникации любовный дискурс стихотворения получает двойную направленность. В тексте доминируют две противоположные линии лирического сюжета, внутренне связанные и дополняющие друг друга – расставание и взаимное притяжение. Устремленность ввысь и знаки небесного пространства («звезды», «купол») вполне традиционно прочитываются как реализация духовного потенциала лирического «я». Иное проявление сферы чувств соотносится со стихийностью, опасностью и морской пучиной («цунами»), символизируя власть хтонического и бессознательного. Оконный локус («фрамуга») представляется неоднозначным и в то же время позволяющим выход за пределы.

3. Аудиальная и визуальная маркированность лирического сюжета

Для акцентуации разрыва и его возможного преодоления в стихотворении А. Петровой воссоздаются два канала – аудиальный и визуальный. Акустический реализуется на уровне лирического послания, разговора с «другим», моделирования любовного заговора, звукописи. При этом в стихотворении значимы зрительные метафоры, а также их потенциальная способность к расширению рамок лирического сюжета («звезды разбегаются», «растут расстоянья», «различить флажки морехода», «распахнутым куполом», «выбитая в ночь фрамуга»). Тема растворения во тьме, обыгрываемая А. Петровой, становится как знаком изменения восприятия, так и поглощения тьмой, воплощающей иное измерение реальности и, возможно, интенсивность страсти или открытия, переживаемые лирическим «я».

Исчезновение зрительного контакта с окружающим и прежде всего с предметным миром («Предметы растворяются во тьме») – знаковая ситуация, служащая зачином стихотворения А. Петровой. По наблюдениям исследовательницы русского авангарда Е. Бобринской, «мифология зрения и даже особая мистика зрения всегда присутствовали в европейской культуре» (Бобринская, 2006: 227). Пассионарный и профетический мотивы синтезируются с мотивом погружения во тьму, тем самым расширяя интерпретационный потенциал «любви коммуникации». Моделируемый поэтессой эротический дискурс порождает необходимость измененной оптики универсума в ракурсе особого мировосприятия лирического «я» и его возможных мифологических или же литературных двойников. Модификация визуального разнопланово маркирована: как метаморфоза сознания, взгляд «другого», точка зрения эмигранта, взор влюбленного.

Игровая словесная ворожба в стихотворении А. Петровой направлена на интенсивность эротизации и сакрализации любовного дискурса, вынося его за пределы биографически конкретного адресата, авторского гендера и даже сексуальности. По мнению М. Эпштейна, «эротика есть метасексуальное сознание и воображение, которое уводит от тела, чтобы возвращаться к нему в отстранённой, но тем более заостренной форме» (Эпштейн, 2006:65). А. Петрова не персонифицирует субъект любовной коммуникации, мифологизированного её поэтической фантазией. Нет прямых посвящений, упоминаний имени. Адресат, видимо, принципиально скрыт при всей интенсивности страстного потенциала стихотворения. Любовь оказывается подобна и роковому «цунами», и все же возносит влюбленных в виде звезд в небесное пространство, но и там им суждена разлука.

Констатация разрыва становится признанием как невозможности полной реализации любовного чувства, так и стремления именно таким образом его идеализировать. Непрояснённая личность партнера только способствует его потенциальной сакрализации и активации архетипических кодов лирического сюжета.

Р. Барт во «Фрагментах речи влюбленного» акцентирует своеобразный семиотический механизм порождения любовного дискурса, ориентированного на расставание и, соответственно, отмеченного фантазмной природой, ведь «чтобы <...> восхитить, подходит всё, что может проникнуть ко мне через обрамлённость разрыва» (Барт, 2002: 102). Обречённость любящего на одиночество, обусловленное ситуацией мифологизации и даже сакрализации образа возлюбленного, оказывается во многом аналогичной упоению ностальгией как попыткой возвращения в потерянный Рай.

По наблюдениям Ю. Кристевой, «современный дискурс любви пытается разом высказать и идеализацию, и ошеломление, присущие любовному чувству...» (Кристева, 1994: 105). Эротическая окрашенность анализируемого поэтического текста А. Петровой получает двойственную кодировку, обозначая темы духовного подъёма и экстаза («звезды», «купол»), но также одержимости и гибели («цунами»). В рамках эротического дискурса А. Петрова моделирует лирический сюжет, позволяющий подобно ностальгическому объекту объединить внутреннее и внешнее пространства. Аллюзийно возникает архитектура собора («в арокных сводах», «распахнутым куполом»), подразумевающая вертикальную смысловую реализацию от значений дома – личного пространства и тела – жилища души, до храма и духовного возвышения. Так, локус интимности – сакральной, индивидуальной, эротической, расширяясь, переходит в небесную сферу («звёзды разбегаются»). Далее эксплицируется тема морской стихии, связанной с надеждой («флажки морехода»), и в тоже время потенциально опасной, и даже катастрофической («навстречу цунами»). Но отрицая постоянство – залог взаимной любви, утверждая неизбывность разрыва («...силе отталкивания друг от друга»), лирическое «я» вновь возносится ввысь («под распахнутым куполом»). При этом подобное вознесение оказывается достижимым посредством устраненной створки окна («словно выбитая в ночь фрамуга»), представляющей преодоление преграды и знак медиации.

4. Авторская интерпретация «психейного сюжета»

Эротический дискурс лирического послания А. Петровой, актуализируя мифологический потенциал, включает в свой смысловой спектр мифологема зарождения эроса и «психейный сюжет». По наблюдениям А. Журбиной, «история об Амуре и Психее может рассматриваться как иносказательное повествование о душе, странствующей по миру и ищущей пути к Любви и вечной жизни» (Журбина, 2015: 37). Психея из-за своего любопытства нарушает запрет видеть своего супруга, оказавшегося богом любви. В стихотворении А. Петровой диалог с недоступным возлюбленным состоит благодаря утрате привычного зрения. Этот аспект лирического сюжета в подтексте обыгрывает известную максиму «любовь слепа», что может обернуться и слепотой Психеи, реализуя в тексте мотив погребения во мрак. Наказанная разлукой с Амуром, Психея отправляется на его поиски, терпит притеснения, лишения и даже спускается в царство теней.

В философском романе-эссе П. Киньяр интерпретирует смысловые комплексы апулеевского «психейного сюжета» в плане эротического дискурса. Выдвигается концепция, что «лишь невидимость позволяет человеку целиком отдаться своим внутренним ощущениям и бросает душу на съедение чувствам» (Киньяр, 2013: 217). Данный тезис укоренен в древнеримский запрет зажигать в спальне лампу в моменты интимности, что объясняет аналогичное табу в «психейном сюжете». Французский писатель акцентирует, что, покидая провинившуюся супругу, «Купидон превращается в птицу и, не произнося ни слова, садится на ветвь кипариса перед окном спальни, где Психея заводит свои сетования» (Киньяр, 2013: 220). История взаимоотношений Амура и Психеи предстает архетипической моделью проявлений телесной любви и духовной близости в их противопоставленности и глубинной взаимосвязи. Представляет интерес и обусловленность темы окна мифологемой Психеи, обыгрываемой в стихотворении.

По мысли Ю. Котарида, «окно, распахнутое героиней в ночь, навстречу Любви, соотносится с неоплатонической парадигмой <психейного> сюжета...» (Котарида, 2015: 40). Включение в ткань поэтической фантазии А. Петровой «психейного сюжета» позволяет расценивать стремления лирического «я» как странствия мифологической Психеи. Эту ситуацию в определённой степени акцентирует и статус поэтессы-эмигранта, особенно если расценивать эмиграцию не только в качестве определённой социальной идентификации, но и как особое состояние души.

5. Смыслогенерирующая функция образа фрамуги

Фрамуга, как створка окна, предполагает пограничность и потенциальный контакт – коммуникацию «я» с «другим» и приближение к чему-то запредельному, находящемуся за рамками обычного мира. Будучи частью окна, фрамуга соотносима с возможностями взгляда и выхода за пределы. По мысли А. Жолковского, окно «благодаря своему положению на границе дома и внешнего мира <...> является точкой их естественного соприкосновения» (Жолковский, 2011: 47). В негативном значении «выбитая в ночь фрамуга» символизирует стихийность,

первозданный хаос ночи и торжество страстей, раздирающих личность, спасением от которых, возможно, и была любовная ситуация разрыва. Позитивная коннотация позволяет прочесть концовку лирического сюжета как приобщение к любви, космосу и божьему благословию.

Эмблематический потенциал стекла, связанный с оконной темой, является фактором-посредником между мятущейся душой и миром – манящим и гибельным или же открывающим перспективы реализации судьбы и обретения свободы. М. Ямпольский утверждает, что «стекло само по себе начинает символизировать духовную утонченность и хрупкость, а стеклянное здание переносится в сферу чистого духа» (Ямпольский, 2000: 128). В стихотворении А. Петровой «выбитая в ночь фрамуга» одновременно означает торжество эротики и духовный прорыв. Выбитое стекло обыгрывает как идею личного срыва, так и победу над хрупкостью и уязвимостью отношений и самоощущения лирического «я».

В ряде случаев окно как выход в инобытие может заменяться картиной или же зеркалом. С точки зрения Л. Чертова, в культуре «появление картины как особого предмета оказалось связанным» с потенциальной возможностью «интерпретировать ее как окно, открывающее для взгляда вход в иное пространство...» (Чертов, 2014: 227). В случае соотнесения окна с картиной открывается интермедиаальный потенциал, связанный с «психейным сюжетом». Актуализируется тема Психеи, пробуждаемой от вечного сна поцелуем Амура (картины А. ван Дейка, М. Дени, Э. Бёрн-Джонса, скульптуры А. Кановы, Х. Дугласа Гамильтона). Также обыгрываются мотивы парящих в небе влюбленных (картины Л. Ж.-Ф. Лагрена, В. Бугро, О.Б. Глэза, П. Бодри, А.Л. Свиннертон, М. Денни, М. Шагала). Эти две составляющие «психейного сюжета» акцентированы в стихотворении А. Петровой как темой звезд, так и выбитой фрамугой – победой страсти и в её роковом значении, и в возвышенном – возможности достижения неожиданного единства и освобождения от пут.

В своем эротическом дискурсе А. Петрова склонна моделировать ситуацию отношений лирического «я» с возлюбленным как близнечности, представляя воображаемого и вожделенного «другого» своим зеркалом. В «Истории зеркала» С. Мелшиор-Бонне отмечает, что «во взгляде своего «второго Я», то бишь близкого друга, двойника, влюбленный видит отражение своих взглядов, склонностей, желаний, раздирающих его самого противоречий...» (Мелшиор-Бонне, 2006: 346). Взгляд влюбленного, будучи зеркалом, позволяет реализовать в интерпретации А. Петровой идею, что любовные утраты неизбежны, но взамен возможна радость обретения двойника. Появление «милого близнеца» представляется условием для достижения гармонии в сознании лирического «я» и в окружающем мире.

Фрамуга, будучи створкой **окна**, активизирует смысловой и фонетический потенциал обоих вышеупомянутых слов, обыгрывая как «око» – зрительный канал, так и итальянское слово *“fratello”*, означающее «брат». Кроме того, часть *“fra”* традиционно служила наименованием духовного братства. Такое созвучие можно было бы считать случайным совпадением, если бы в поэтической книге А. Петровой образ «словобрата» («По колдовскому острову брожу...»), «милого близнеца» («Кто узнает в лицо тебя, милый близнец...»), мужского «альтер эго» автора не обрел лейтмотивный статус. Таким близнецом оказывается и сам сборник, и гендерная роль лирического «я» в идентификации не с женской природой, а с образом мальчика («Пастух вещей...»). Обыгрывание в стихотворении «Предметы растворяются во тьме...» «психейного сюжета» способствует включению темы близнечности в эротический дискурс. Открытый финал лирического послания позволяет акцентировать античную тему порождения эроса из хаоса – условие зарождения космоса и мировой гармонии.

6. Выводы

Семиосфера рассматриваемого лирического послания становится дополнением к внешней лаконичности поэтического слова А. Петровой. Расширению интерпретационных рамок стихотворения способствует потенциальность «психейного сюжета». Показательно и своеобразие эротического дискурса: коды страсти проявлены не только в сфере интимности, но и топосах пограничности, интермедиаальности и зеркальности. Перспективы дальнейшего исследования открываются в плане изучения проявлений «психейного сюжета» на более широком корпусе лирики современных поэтов-эмигрантов.

Литература:

1. Барт Р. Фрагменты речи влюбленного. Москва : Ad Marginem, 2002.
2. Бобринская Е. Русский авангард: границы искусства. Москва : НЛЮ, 2006.
3. Жолковский А.К. Поэтика Пастернака: Инварианты, структуры, интертексты. Москва : НЛЮ, 2011.
4. Журбина А.В. Миф об Амуре и Психее в «Мифологиях» Фульгенция: аллегория или персонификация? *Мифологические образы в литературе и искусстве*. Москва : Индрик, 2015. С. 10–17.
5. Ильинская Н.И. Религиозно-философские искания в русской поэтической традиции рубежей XX века: специфика сознания, концептосфера, типология. Херсон : Айлант, 2005.
6. Киньяр П. Тайная жизнь. Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2013.
7. Котариди Ю.Г. Лики Психеи в литературе романтизма *Мифологические образы в литературе и искусстве*. Москва : Индрик, 2015. С. 36–45.
8. Кристева Ю. Дискурс любви *Танатография Эроса*. Санкт-Петербург : Мифрил, 1994. С. 101–109.
9. Мельшиор-Бонне С. История зеркала. Москва : НЛЮ, 2006.
10. Сандлер С. Поэт как перемещенное лицо: предисловие. *Только деревья*. Москва : НЛЮ, 2007. С. 5–12.
11. Чертов Л. Знаковая призма. Москва : Языки Славянской Культуры, 2014.
12. Эпштейн М.Н. Философия тела. Санкт-Петербург : Алетей, 2006. С. 9–194.
13. Ямпольский М. Наблюдатель: очерки истории видения. Москва : Ad Marginem, 2000.

References:

1. Bart, R. (2002). *Fragmentsy rechi vlyublennogo* [Fragments of the Speech of the Lover]. Moscow: Ad Marginem [in Russian].
2. Bobrinskaja, E. (2006). *Russkij avangard: granicy iskusstva*. [Russian avant-garde: art borders]. Moscow: NLO [in Russian].
3. Zholkovskij, A.K. (2011). *Pojetika Pasternaka: Invarianty, struktury, interteksty* [Poetika Pasternaka: Invariants, structures, interteksta]. Moscow: NLO [in Russian].
4. Zhurbina, A.V. (2015). Mif ob Amure i Psihee v “Mifologijah” Ful’gencija: allegorija ili personifikacija? [“Myth of Amur and Psyche in “Mythologies” Fulgeny: allegory or personification?”]. *Mythological images in literature and art*. Moscow: Indrik, pp. 10–17 [in Russian].
5. Il’inskaja, N.I. (2005). *Religiozno-filosofskie iskanija v russkoj pojeticheskoj tradicii rubezhej XX veka: specifika soznaniya, konceptosfera, tipologija*. [Religious and Philosophical Searches in the Russian Poetry Tradition of the Borders of the 20th Century: Specificity of Consciousness, Conceptuosphere, Typology]. Kherson: Ajlant [in Russian].
6. Kin’jar P. (2013). *Tajnaia zhizn’* [Secret life]. Sankt-Petersburg: Azbuka-Attikus [in Russian].
7. Kotaridi, Ju.G. (2015). Liki Psihei v literature romantizma. [“Faces of Psyche in the Literature of Western European Romanticism”]. *Mythological images in literature and art*. Moscow: Indrik, pp. 36–45 [in Russian].
8. Kristiva, Ju. (1994). *Diskurs ljubvi* [Love discourse]. SanktPetersburg: Mifril, pp. 101–109 [in Russian].
9. Mel’shior-Bonne S. (2006) *Istorija zerkala*. [History of the mirror]. Moscow: NLO [in Russian].
10. Sandler, S. (2007) *Pojet kak peremeshhennoe lico: predislovie* [Poet as Displaced Person: Foreword]. *Only trees*. Moskva: NLO. Pp. 5–12 [in Russian].
11. Chertov, L. (2014). *Znakovaja prizma*. [Landmark prism]. Moscow: Jazyki Slavjanskoj Kul’tury [in Russian].
12. Jepshtejn, M.N. (2006). *Filosofija tela* [Body philosophy]. St. Petersburg: Aletejja, pp. 9–194 [in Russian].
13. Jampol’skij, M. (2000). *Nabljudatel’: ocherki istorii videnija*. [Observer: Essays of the History of Vision]. Moscow: Ad Marginem [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2020
The article was received June 25, 2020

3. Література зарубіжних країн

3. Literature of foreign countries

ЕМБЛЕМАТИЗМ В ЕЙДОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ МЕТАФІЗИЧНОЇ ПОЕЗІЇ: АЛЕГОРИЧНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ VS ЕНІГМАТИЧНЕ КОДУВАННЯ БУТТЯ

Безруков Андрій Вікторович,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри філології та перекладу
Дніпровського національного університету
залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна
dronnyu@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5084-6969

У пропонованій розвідці артикулюються питання лінгвовізуальної репрезентації емблематики в ейдологічному просторі англійської метафізичної лірики XVII ст., що і визначає мету дослідження. Стаття зорієнтована на виявлення специфіки функціонування емблеми в поетикальному дискурсі барокової літератури, реактуалізацію наукових положень щодо осмислення емблематики як ключового елементу творчого методу англійських метафізиків, демонстрацію шляхів увиразнення емблематичного складника в ейдології «метафізичної школи».

Методологія вибудовується на поєднанні дослідницьких стратегій ейдологічних студій з методами інтерпретативного, лінгвостилістичного, герменевтичного та імагологічного аналізу задля трактування образно-емблематичної системи метафізичних віршованих текстів.

Результати. Ейдологія, позначаючи ту частину поетики, яка інтерпретує образно-символьний план твору, що нерозривно пов'язаний з його мотивами та творчими інтенціями автора, постає засобом актуалізації культурних кодів літератури. Дослідження метафізичної поезії XVII ст. у цьому проблемному полі покликане продемонструвати ставлення митців «школи Донна» до культурно-історичних подій тогочасся, що експлікується в складних і вишуканих символах-емблемах, які утворюють цілісний художній простір метафізичної поезії та вирізняють пасажі метафізиків на тлі типологічно схожих явищ світової літератури. Емблема, постаючи одночасно способом і засобом художнього мислення епохи бароко, ключем до алегоричного зображення дійсності / енігматичного кодування буття, набуває значення дистинктивної риси «метафізичної школи» в Англії.

Висновки. Використовуючи художні потенції емблеми, метафізики прагнули до трансформації навколишньої реальності. Ейдологія метафізичної поезії як система образів, символів, знаків, які настійно вимагають розшифрування, об'єктивізує особливий спосіб світовідчуття, що веде до розуміння сакральних витоків світобудови. Емблематизм у таких поезіях, виявляючи їх оригінальність на імагологічному рівні, може виступати художньою основою реконструювання метафізичної картини світу.

Ключові слова: емблема, бароко, метафізики, символ, алегорія, образ, картина світу.

EMBLEMS IN EIDOLOGY OF METAPHYSICAL POETRY: ALLEGORICAL REPRESENTATION OF REALITY VS MYSTERIOUS SIGNS OF LIFE

Bezrukov Andrii Viktorovych,
PhD in Philology,
Senior Lecturer at the Philology and Translation Department
Dnipro National University of Railway Transport
named after Academician Vsevolod Lazarian
dronnyu@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5084-6969

The paper touches upon the issues of the study of linguistic and visual representation of emblems in eidology of the 17th century English metaphysical poetry as **the goal of research**. In the paper, the character of using the emblem in the poetic discourse of Baroque literature is determined, the ways of scientific understanding of emblems as a key element of the creative method of the English Metaphysicals is actualized, and the ways of expressing an emblematic component in the eidology of the Metaphysical school is demonstrated.

Methodology is based on the combination of research strategies of eidology studies with the methods of interpretive, linguostylistic, hermeneutic, and imagological analysis for the interpretation of the symbolic system of metaphysical verses.

Results. Eidology, denoting that part of poetics which interprets the figurative and symbolic dimension of a poem that is inextricably linked to the author's messages and intentions, is a means of updating the cultural patterns of literature. Study of metaphysical poetry of the 17th century in this problematic field is intended to demonstrate the attitude of the poets of the Metaphysical school to the cultural and historical events of that time, manifesting itself in the sophisticated symbols, emblems, which form an artistic vision of the metaphysical poets and clearly distinguish their works among the other world famous authors. The emblem, becoming both a way and a means of artistic thinking of the Baroque epoch, the key to the allegorical representation of reality / mysterious signs of being, appears to be a distinctive feature of the Metaphysical school in England.

Conclusions. Through the use of artistic potencies of the emblem, the Metaphysicals sought to change the surrounding reality. The eidology of metaphysical poetry as a system of images, symbols, signs, which require being determined, objectifies a specific attitude to the comprehension of the sacred origins of the universe. Emblems in the poetry, manifesting its originality at the imagological level, can serve as an artistic basis for recreating the metaphysical world view.

Key words: emblem, Baroque, the Metaphysicals, symbol, allegory, image, world view.

1. Вступ

У сучасному літературознавстві реактуалізація ейдологічних студій у поетикальному дискурсі може набувати нових форм і підходів у аспекті їх напрочуд плідного застосування. Ейдологія як система образів поетичного твору, що функціонують у безпосередній кореляції з його мотивами, алегоричними засобами і, зрештою, творчим задумом письменника, може давати уявлення про авторське ставлення до проблем сучасної йому дійсності та, найголовніше, про те, які культурні коди актуалізуються в конкретних літературних практиках. Особливо слухним видається звернення до ейдології у дослідницьких розвідках англійської метафізичної поезії XVII ст., оскільки культурно-історичні реалії тогочасся об'єктивізуються у ставленні митців до оточуючої дійсності насамперед через образно-символьну, емблематичну систему їхніх вишуканих творів.

Емблема в широкому ідеологічному та ейдологічному просторі барокової епохи постає провідним інструментом художнього мислення доби. І якщо особливістю літератури XVII ст. була її близькість до образотворчого мистецтва, графіки, то саме емблема являла собою свого роду риторичне утворення, що об'єднувало образотворче мистецтво й літературу. Застосування емблематики засноване на переконанні тогочасних теоретиків і практиків літератури, що світовий процес сповнений таємничих послань, прихованих значень, замаскованих смислових відповідностей, і на уявленні про те, що все видиме, очевидне, загальне має характер тих самих послань до високого, внутрішнього, принципового сенсу світоустрою.

Емблематичному глумаченню в XVII ст. підлягає все, і насамперед – у спеціальних контекстах. Це означає, що все має свій алегоричний сенс. Емблема виявляється систематизованою формою морально-риторичного знання, у царині якого існують і поезія, і поетичне мислення. І саме вона характеризує літературний стиль XVII ст. (Михайлов, 1997: 477).

Барокова естетика з її неприборканим прагненням до алегоричного увиразнення дійсності якнайповніше втілювалася в поезиці англійської «метафізичної школи» на чолі з Джоном Донном (John Donne, 1572–1631), яка останнім часом неодмінно привертає увагу філологічної науки. Вона була одним із ключових елементів масштабного художнього процесу в Європі XVII ст. Багатюще поле для дослідження поетичної спадщини «школи Донна» відкривається під час пильного вивчення специфічного світовідчуття, вкоріненого в поезіях метафізиків, серед яких виділяють Джорджа Герберта (George Herbert, 1593–1633), Френсіса Кверлза (Francis Quarles, 1592–1644), Генрі Воена (Henry Vaughan, 1621–1695), Річарда Крешоу (Richard Crashaw, 1613–1649), Ендрю Марвелла (Andrew Marvell, 1621–1678).

Наукове осягнення творчих здобутків літераторів «метафізичної школи» відбувалося і відбувається досить хаотично, а зацікавленість літературознавчої критики цим поетичним феноменом виникає не одразу після «реанімування» метафізиків Т. Еліотом (1951) на початку минулого століття. Це відображається в бібліографічних покажчиках наукових праць, укладених, зокрема, Л. Беррі, В. Маккерроном, критичних збірках за редакцією Г. Блума, М. Бредбері і Д. Палмера, та антологіях метафізичної поезії, підготовлених Х. Гарднер, П. Негрі, К. Барроу. Стильова своєрідність, мовні та поетикальні особливості творів англійських метафізиків постають предметом наукових розвідок А. Альвареза, Ф. Остіна, Дж. Беннетт, Дж. Хантера, Дж. Лейшмана, Г. Ріда, Дж. Сміта, Р. Тьюв, Дж. Вільямсона. Так, М. Прац фокусується на образних конструкціях поетів XVII ст., культурно-історичному тлі доби. Риторичним аспектам творчості метафізиків присвячено статтю В. Емпсона й монографію К. Салліван. У роботах Б. Левальські, Л. Марца, Х. Вайт увага приділяється світоглядним принципам і релігійним установкам метафізиків.

Очевидно, що саме завдяки західним студіям відбувається введення в дослідницьке поле імен славнозвісних поетів, визначаються ключові вектори наукового осмислення їхньої багатоманітної спадщини. *Теоретико-методологічною основою* нашого дослідження є розвідки, присвячені вивченню образно-символьного шару та емблематиці поезії метафізиків. Йдеться про концептуальні положення робіт Х. Грейді (2017), Р. Рея (2014), І. О. Шайтанова (2007), О. В. Михайлова (1997) та інших.

Метою дослідження є акцентуація лінгвовізуального феномену емблематики в ейдологічному просторі англійської метафізичної лірики XVII ст. Досягнення мети зумовило постановку й розв'язання низки *завдань*: 1) вказати на специфіку функціонування емблеми в поетикальному дискурсі епохи бароко; 2) реактуалізувати положення сучасного літературознавства щодо емблеми як ключового засобу художнього мислення англійських метафізиків; 3) продемонструвати шляхи увиразнення емблематичного складника в ейдології «метафізичної школи».

Методологія дослідження вибудовується на поєднанні концептуальних підходів ейдологічних студій з методами інтерпретативного, лінгвостилістичного, герменевтичного та імагологічного аналізу для окреслення й трактування образно-символьної системи віршованих творів.

2. Емблема в ідеології та ейдології барокового модусу

У літераторів «школи Донна» звернення до емблематики набуває значення дистинктивної характеристики їхньої творчої програми. Становлення оригінальної художньої манери митців вибудовується на освоєнні нового методу розробки старих тем і образів, проявляючись у вигляді барокового емблематизму. За І. О. Шайтановим, «емблема є моделлю мислення епохи, барокового мислення, захопленого сполученням далеких ідей, вираженням їх засобами різних мистецтв, їхньою багатозначністю...». Можна говорити про те, що в емблемі відбулася загальна криза семантики, коли знак втрачає зв'язок з позначуваним. У такий спосіб бароковий раціоналізм «скеровує розум і риторику до пізнання ірраціонального, вибудовує струнку логічну конструкцію над безоднею спрямованого до хаосу буття» (Шайтанов, 2007: 465).

Бароковий (метафізичний) текст майже завжди виглядає як загадка, сповнена таємничих символів і знаків, які настійно вимагають розшифрування. Наприклад, у відомому доннівському «*Процанні, що забороняє печаль*»

(A Valediction: Forbidding Mourning) подібних знаків можна віднайти чимало. Так, славнозвісний циркуль (compasses), запозичений з наукового апарату, з ніжками якого поет порівнює закоханих, був у той час популярною емблемою константності, а рух колом, що передбачається використанням цього креслярського інструменту, – знаком повторюваності, символом поворотності буття (... And makes me end, where I begunne). Тому й печаль щодо прощання закоханих недоречно, адже все має початися знову, нехай навіть в іншому вимірі.

Цікаво, що намагаючись розшифрувати емблем, можна углядіти смисли навіть не передбачені автором. Зокрема, М. Бауер знаходить графічне втілення циркуля вже в тому, що вірш починається двічі повторюваною – у назві й першому рядку – літерою «А», яка в ренесансних мальованих абетках зображувалася у вигляді циркуля. Ще одне передумання образу циркуля й фінального завершення сюжету про коло – латинське: припускається, що перший метафоричний образ твору – дихання, яке відлітає (the breath goes...), – асоціативно залучає ряд латинських лексем: *spiritus, spirare, spira*, у яких сходяться дух, дихання й образ спіралі – висхідного руху колом (Шайтанов, 2007: 465–466).

Закодовані предмети буття, типи мислення, засоби й результати пізнання світу в метафізичній проекції виявляються філігранно поєднаними через мистецтво, що сприяє створенню універсальної образності, яка поєднує в собі і наукове, і релігійне. Проте наука й релігія не можуть вести до спільної цілі, хоча б тому, що в основі наукового підходу – логічне, інтелектуальне, а в основі релігійного – інтуїтивне. Цікавим у цьому контексті здається зауваження О. І. Осипова, який пише, що в подібному ототожненні наукового й релігійного «стикаємося з відвертою спробою метафізику перетворити на фізику, небо ототожнити з землею і Самого Бога розглядати не більш як універсальний принцип Всесвіту» (Осипов, 2010: 214). Втім, можна констатувати, що творчі пошуки метафізиків були спрямовані насамперед на усунення протиріч між науковим і релігійним, на відшукування такого стану, коли наукове не протистояло б релігійному, а релігійне не заперечувало б наукове. Лише в епоху бароко англійські метафізики змогли втілити у віршованому тексті тонкий синтез наукового й релігійного, і першим його здійснив саме Дж. Донн.

Повертаючись до емблеми, яка може бути одним із засобів усунення цих протиріч, зазначимо, що в деяких творах, наприклад «Канонізації» (*The Canonization*), Дж. Донн запозичує образи безпосередньо з емблематичних книг. Скажімо, похіть нерідко зображувалася в них у вигляді нічного метелика, що летить на полум'я (пор.: Call her one, mee another flye // We're Tapers too, and at our own cost die... (The Collected Poems of John Donne, 2002: 7), а птаха Фенікс (Phoenix) була традиційною емблемою відродження. В «Екстазі» (*The Ecstasie*), де змальовується ідилічне єднання закоханих з природою, метафізик використовує фіалку (violet) як популярну тоді емблему любові й вірності. Квіти-емблеми з абетки кохання (the alphabet of flowers) з'являються і в його елегії «Любовна наука» (Elegy VII) (The Collected Poems of John Donne, 2002: 64).

3. Актуалізація емблематизму в світоглядних парадигмах і художніх практиках метафізиків

Загальна атмосфера духовного й інтелектуального життя кінця XVI – початку XVII ст. визначила особливий спосіб світосприйняття тогочасних митців. Несталість людського буття, втрата Абсолюту, безвихідь і тотальна розгубленість наклали глибокий відбиток на творчість цілого покоління барокових письменників, зокрема й поетів-метафізиків. Звичка скрізь шукати таємничі знаки фатуму, приховане в очевидному, прагнення надавати всьому закоданого вигляду зрештою постає специфічною формою сублімації переживання наслідків потужної культурної та світоглядної кризи.

Визнаний лідер «метафізичної школи» Дж. Донн недарма набув репутацію одного з найсуперечливіших авторів в історії англійської літератури завдяки складності та інтелектуалізму поезій, що, зокрема, досягається зверненням до алегоричного методу поетизування. Через це західна літературознавча критика раз-у-раз наголошує на необхідності переосмислення творчості метафізика. У нещодавно виданій монографії *John Donne and Baroque Allegory: The Aesthetics of Fragmentation* американського дослідника проф. Х. Грейді пропонується по-новому оцінити творчість поета через теорію барокової алегорії Вальтера Бенґяміна. Синтезуючи культурологічний підхід і формалістичний аналіз вибраних текстів Дж. Донна через призму бенґямінівських ідей, Х. Грейді визначає творчий метод метафізика як *aesthetics of fragmentation* (Grady, 2017), маючи на увазі перехід від естетичної цілісності, єдності художніх вимірів до їх розрізненості, що надзвичайно точно співвідноситься як зі світоглядними парадигмами бароко, так і з постмодерністськими принципами сьогодення.

Втім, не лише у творчості Дж. Донна відчувається потужний вплив барокового «алегоризму». Інші поети-метафізики також не нехтували можливістю продемонструвати власні інтелектуальні здібності до кодування предметів буття енігматичними властивостями емблеми. У благочестивій поезії митців «метафізичної школи» емблема зазнає трансформації, втрачаючи безпосередній зв'язок із зображенням. Зокрема, у «Гріховному колі» (*Sinnes Round*) Дж. Герберта, де змальовується складний внутрішній стан грішника, перший і останній рядки вірша збігаються, що символізує замкнене коло. А ярмо в однойменній поезії (*The Collar*) виступає емблемою покірності, смиренності, послуху. Прикметно, що Дж. Герберта, як і більшість тогочасних митців, захоплювала ідея богонатхненності поезії, наслідування Творця у власних віршах, що в його «Храмі» (*The Temple*) виражається саме через звернення до емблематичного методу письма, адже світ – не що інше, як система образів, Божественних символів, натяків, пізнання яких і є сутністю поетичної творчості.

Водночас емблематичність секулярної лірики Е. Марвелла свідчить про те, що таємничі знаки фатуму треба шукати не лише в духовному житті людини. Зокрема, у «Нещасному коханці» (*The Unfortunate Lover*) метафізик використовує низку популярних у XVII ст. емблем страждання закоханих: чорні баклани (cormorants black) як емблема жадібності й ненажерливості; птахи, що терзають серце (... on his heart did bill), червона постать у чорному полі (In a field sable a lover gules) – все це символи любовних мук, емблеми багатостраждального кохання;

зрештою рядок «... його годували надіями та повітрям» (They fed him up with hopes and air) – ремінісценція з гамлетівського «... живлюся повітрям, переповненим обіцянками» (I eat the air, promise-crammed (III, 2)).

Ранні вірші іншого автора «метафізичної школи» Р. Крешоу свідчать про бентежні пошуки власного стилю, що надихнули митця на цікавий поетичний експеримент з Абрахамом Каулі (Abraham Cowley, 1618–1667). Разом вони створюють філософсько-релігійну поезію «Про надію» (*On Hope*), чергуючи строфи методом «запитань і відповідей», перетворюючи весь вірш на розгорнуту метафору-концепт. У ній Р. Крешоу репрезентує взаємодію часу й вічності через уподібнення їх шматочкам цукру й вина (As lumps of sugar lose themselves, and twine // Their subtle essence with the soule of wine (The Columbia Anthology of British Poetry, 1995: 197), що з плином часу поглинають одне одного, змінюючи свою сутність, і стають емблемами тлінності й вічності.

В уяві Г. Воена, який вбачав у природі символічну книгу одкровення, образи, запозичені з природи, часом перетворюються на емблеми феноменів трансцендентного світу (Горбунов, 1989: 55): біле світло як символ вічності в поезії «У світлий світ пішли вони назавжди» (They Are All Gone into the World of Light). Ф. Кверлз також був захоплений емблематикою настільки, що склав ілюстровану на його замовлення книгу медитативної поезії (Emblems), де за всіма законами емблематичного жанру зображення супроводжувалися епіграфом, віршованим перекладенням Священного Писання й короткою дидактичною епіграмою.

Ф. Кверлз можна вважати якщо не засновником емблематичного жанру на Британських островах, то палким його апологетом. Очевидно, що популяризація емблематичних книг в Англії XVI ст. відіграла в становленні цього методу ключову роль, хоча справжньої популярності жанр емблеми набув лише в наступному столітті, коли до нього звернувся саме Ф. Кверлз, автор релігійної лірики, поет-мораліст, який разом з першими метафізиками, Дж. Донном і Дж. Гербертом, стояв біля витоків становлення стилю метафізичної поезії, кодуючи предмети людського буття в ейдології своїх творів і розкриваючи в такий спосіб специфіку взаємодії образу і слова.

Однією з найяскравіших ілюстрацій такої взаємодії є грандіозний за масштабами образ «світу-вулика», звідки кожна людина бере свій початок і де кожна крапля солодкого меду охороняється тисячами небезпечних жал (Безруков, 2017: 14): The world's a hive, // From whence thou canst derive // No good, but what thy soul's vexation brings: // But case thou meet // Some petty-petty sweet, // Each drop is guarded with a thousand stings... (*Book I, Emblem III*) (Quarles' Emblems, 1886: 17). Прикметно, що у XVII ст. емблемою добробуту й ситого життя була бджола з медом, зображувана з величезним жалом – красномовним нагадуванням про те, що за будь-якими радощами й насолодами неодмінно чатують страждання й розчарування.

4. Трансформація емблематичного жанру в семантиці та ейдології фігурних віршів

Особливим вираженням тяжіння барокової поезії до емблематизму, де сама така поезія виконує всі функції емблеми, зокрема візуальну, стали фігурні вірші. Зовнішня форма, в яку вкладаються тут слова і рядки, нерозривно пов'язана зі змістом. За влучним зауваженням О.В. Михайлова, така поезія візуалізує як першорядні символи епохи (наприклад, вірш у формі хреста), так і «притаманну добі таємну поетику» (Михайлов, 1997: 140). Очевидно, складання подібних творів вимагало від автора виняткової майстерності й віртуозності у володінні різноманітними віршовими розмірами. Найчастіше фігурні вірші мали обриси яйця, кубка, серця, пісочного годинника – речей крихких, що за своєю сутністю нагадують про нестійкість буття й віри, і разом із тим наочно демонструють, що слово здатне подовжувати життя навіть дуже тендітних предметів або найтонших порухів душі, оскільки слово існує набагато триваліше від матеріальних речей і, власне, фізичного втілення людини.

Серед англійських метафізиків фігурні вірші найяскравіше репрезентовані у творчості Дж. Герберта, який завжди підпорядковував форму змістові. У гербертівських каліграмах семантичне навантаження приймає на себе графічна форма зображуваного об'єкта, водночас змістова наповненість такої поезії індукує ефект безпосередньої причетності до змальованого дійства. В одному з фігурних віршів метафізика вівтар, архітектурну форму якого відтворюють довжина й розташування рядків (*The English Poems of George Herbert*, 2007: 89), постає тонкою метафорою серця віруючої людини, яке зрештою вона приносить у дар Всевишньому (*The Altar*), а архітектоніка «Великодніх крил» (*Easter Wings*) (*The English Poems of George Herbert*, 2007: 134) не лише візуально нагадує розмах розкритих для польоту пташиних крил, але є відображенням парадоксів християнської віри (Безруков, 2019: 133):

Поет витончено вписує в малюнок вірша глибокі релігійні переживання. У першому рядку ліричний герой, звертаючись до Бога (Lord), нарікає, що Творець сповна наділив першу людину Адама (man) безцінними дарами (wealth and store) в Едемському саду, але через свою безглузду гордовитість (foolishly) той втратив подарований рай; через те людина знову й знову зазнає занепаду на землі (Decaying more and more). Першогріх Адама імпліцитно вводить поняття моралі й смерті.

Американський дослідник Р. Рей (Рей, 2014: 75) вважає, що довжина і форма рядків у цьому творі є важливим елементом гербертівського релігійного світогляду. Починаючи вірш довгими рядками, поет поступово зводить їх до мінімуму (двох слів) у середині строфи, демонструючи у такий спосіб майже повну втрату людиною себе, її духовне падіння; кульмінаційна фраза *Most poore* засвідчує пригнічений фізичний і духовний стан. Проте, починаючи з шостого рядка, відбувається їх подовження, що символізує силу Христа (Thee), який дає змогу людині відродитися духовно (rise). І людство, як жайворонок (as larks), птах, що кожного нового ранку підіймається у небо й співає пісень, теж зможе піднятися, вирватися з кола бід і лих (sicknesses and shame), здолати себе.

Показово, що в останньому рядку першої строфи (... Then shall the fall further the flight in me) використовується відомий християнський парадокс, на який релігійні письменники вказували за багато століть до Герберта: нехай проступок Адама є страшним гріхом, але він призвів до події, значення якої у християнстві неможливо переоцінити, – людство отримало Христа як свого Спасителя, як символ спокути за свої гріхи, і тепер має небесний рай,

а не лише земне гріховне життя. Наприкінці вірша стає зрозумілим, що з крилами Христової спокути, Божої благодаті, ліричний герой отримує можливість свого найголовнішого польоту (flight) – на небеса: через гріховне падіння Адама – до вищого, духовного безсмертя (Безруков, 2015: 154).

Зазначимо, що часом Дж. Герберт виносить емблему-метафору в заголовки своїх віршів, не вживаючи її жодного разу в тексті, як, зокрема, в «Церковній підлозі» (The Church Floore), «Ярмі» (The Collar), «Троянді» (The Rose). Очевидно, в такий спосіб демонструється складність і суперечливість людського буття, його ефемерність (Безруков, 2019: 133).

5. Висновки

Емблема в ейдологічному просторі метафізичної поезії постає ключовою моделлю художнього мислення епохи бароко. Використовуючи енігматичні властивості емблеми для кодування предметів буття, поети-метафізики прагнули до алегоричного увиразнення дійсності. Ейдологія метафізичної поезії як система образів, символів, знаків, які настійно вимагають розшифрування, об'єктивізує особливий спосіб поетичного світовідчуття, що веде до розуміння сакральних витоків світобудови.

У благочестивій поезії метафізиків емблема розкриває свої енігматичні потенції для гри гострого розуму, що сприяє її включенню до літературної практики доби. На основі емблематичних образів Дж. Донн створює вишукані метафори-концепти, Дж. Герберт використовує емблеми-символи, засновані на зверненні до релігійного досвіду людини, Ф. Кверлз втілює власні сакральні уявлення про світоустрій у поетичних творах, організованих як традиційні емблеми, Г. Воен перетворює образи, запозичені з природи, на емблеми феноменів трансцендентного світу. Р. Крешоу також залучає алегоричні властивості емблеми, репрезентуючи взаємодію часу й вічності. Емблематичність секулярної лірики Е. Марвелла актуалізує притаманні бароковій епосі сентенції про те, що таємничі знаки фатуму можна відшукувати не лише в духовному житті людини.

Отже, умовність постає об'єктом нової емпірії, що дає змогу на новому рівні поєднувати абстрактний та реальний плани. І оскільки ейдологія транспарентно досліджує образно-символічний вимір поетичного твору, що нерозривно пов'язаний з художніми інтенціями автора, через неї експлікується культурний контекст епохи. Водночас у поетикальному дискурсі «школи Донна» емблема визначається одним із засобів реконструювання метафізичної картини світу, дослідження якої може стати предметом нових літературознавчих рефлексій.

Література:

1. Безруков А.В. Метафізичні парадигми у творчості першого покоління англійських метафізиків (Дж. Донна, Дж. Герберта, Ф. Кверлза). *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. V. 31. Issue 118. P. 12–15.
2. Безруков А.В. Становлення метафізичної традиції в Англії: релігійно-етичні мотиви лірики Джорджа Герберта. *Англійстика та американістика*. 2015. Вип. 12. С. 150–156.
3. Безруков А.В. Трагічні наративи та ірраціоналістичні настрої в інтерпретаціях літераторів «метафізичної школи» й поетів німецького бароко. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2019. Том 30 (69). № 3. Ч. 2. С. 128–134. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-2/24> (дата звернення: 10.06.2020).
4. Горбунов А.Н. Пoesія Джона Донна, Бена Джонсона и их младших современников. *Английская лирика первой половины XVII века* / под ред. А.Н. Горбунова. Москва : Изд-во МГУ, 1989. С. 5–72.
5. Михайлов А.В. Языки культуры / ред. В.И. Бахмина, Я.М. Бергера, Е.Ю. Гениевой и др. Москва : Языки славянской культуры, 1997. 912 с.
6. Осипов А.И. Путь разума в поисках истины. Москва : Изд-во Сретенского монастыря, 2010. 6-е изд. 496 с.
7. Шайтанов И.О. Уравнение с двумя неизвестными. Поэты-метафизики Джон Донн и Иосиф Бродский. *Дело вкуса: книга о современной поэзии*. Москва : Время, 2007. С. 435–480.
8. Eliot T. S. The Metaphysical Poets. *Selected Essays*. London, 1951. 3-rd ed. P. 281–291.
9. Grady H. John Donne and Baroque Allegory: The Aesthetics of Fragmentation. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 228 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108164337>.
10. Quarles' Emblems / illustr. Ch. Bennett, W. H. Rogers. London : J. Nisbet and Co., 1886. 344 p.
11. Ray R. A George Herbert Companion. New York : Routledge, 2014. 236 p.
12. The Collected Poems of John Donne / ed. with an introd., chron., notes, bibl. and gloss. R. Booth. Ware : Wordsworth Editions Ltd., 2002. 369 p.
13. The Columbia Anthology of British Poetry / ed. C. Woodring, J. Shapiro. New York : Columbia University Press, 1995. 891 p.
14. The English Poems of George Herbert / ed. H. Wilcox. New York : Cambridge University Press, 2007. 740 p.

References:

1. Bezrukov, A.V. (2017). Metafizychni paradyhmy u tvorchosti pershoho pokolinnia anhliiskykh metafizykyv (Dzh. Donna, Dzh. Herberta, F. Kverlza) [Metaphysical Paradigms in Poetry of the First Generation of English Metaphysicals (J. Donne, G. Herbert, F. Quarles)]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 31(118). 12–15. [in Ukrainian]
2. Bezrukov, A.V. (2015). Stanovlennia metafizychnoi tradytsii v Anhlii: relihiino-etychni motyvy liryky Dzhordzha Herberta [Evolution of the English Metaphysical Tradition: Religious and Ethical Patterns of George Herbert's Poetry]. *Anhlistyka ta amerykanistyka – English and American studies*, 12. 150–156. [in Ukrainian]

3. Bezrukov, A.V. (2019). Trahichni naratyvy ta irratsionalistychni nastroi v interpretatsiiakh literatoriv “metafizychnoi shkoly” y poetiv nimetskoho baroko [Tragical Narratives and Irrational Tones in the Interpretation of the Metaphysicals and German Baroque Poets]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya “Filolohiia. Sotsialni komunikatsii” – Scientific Notes of the Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philology. Social Communications*, 30 (69). # 3. P. 2. 128–134. DOI: 10.32838/2663-6069/2019.3-2/24. [in Ukrainian]
4. Gorbunov, A.N. (1989). Poeziya Dzhona Donna, Bena Dzhonsona i ikh mladshikh sovremennikov [Poetry of John Donne, Ben Johnson and Their Younger Contemporaries]. In *Anglijskaya lirika pervoj poloviny XVII veka – English Poetry of the First Half of the 17th Century* (pp. 5–72). Moscow: Izd-vo MGU. [in Russian]
5. Mikhajlov, A.V. (1997). *Yazyki kultury. [Languages of Culture]*. V. I. Bakhmin, Ya. M. Berger, E. Yu. Genieva, et al. (Eds.). Moscow : Yazyki slavyanskoj kultury. [in Russian]
6. Osipov, A.I. (2010). *Put razuma v poiskakh istiny [The Search for Truth on the Path of Reason]*. Moscow : Izd-vo Sretenskogo monastyrya. [in Russian]
7. Shajtanov, I.O. (2007). Uravnenie s dvumya neizvestnymi. Poety-metafiziki Dzhon Donn i Iosif Brodskij [An Equation with Two Unknowns. The Metaphysical Poets John Donne and Iosiph Brodsky]. In *Delo vkusa: kniga o sovremennoj poezii – Matter of Preference* (pp. 435–480). Moscow: Vremya. [in Russian].
8. Eliot, T.S. (1951). The Metaphysical Poets. In *Selected Essays* (281–291). London.
9. Grady, H. (2017). *John Donne and Baroque Allegory: The Aesthetics of Fragmentation*. Cambridge : Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781108164337.
10. Bennett, Ch., & Rogers, W.H. (Eds.). (1886). *Quarles’ Emblems*. London: J. Nisbet and Co.
11. Ray R. (2014). *A George Herbert Companion*. New York : Routledge.
12. Booth, R. (Ed.). (2002). *The Collected Poems of John Donne*. Ware: Wordsworth Editions Ltd.
13. Woodring, C., & Shapiro J. (Eds.). (1995). *The Columbia Anthology of British Poetry*. New York : Columbia University Press.
14. Wilcox, H. (Ed.). (2007). *The English Poems of George Herbert*. New York : Cambridge University Press.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2020
The article was received June 24, 2020

**4. Романські, германські
та східні мови**

**4. Romanic, Germanic
and Oriental languages**

МОВНА СИНЕСТЕЗІЯ ТА СИНЕСТЕЗІЙНА МЕТАФОРА

Борисович Оксана Вікторівна,

*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри англійської філології
та міжкультурної комунікації
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
o.borysovych@knu.ua
orcid.org/0000-0001-8709-2849*

Чаюк Тетяна Андріївна,

*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри іноземних мов
Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
t.chaiuk@knu.ua
orcid.org/0000-0001-5318-688X*

Мета. Метою статті є визначення сутності та надання загальної характеристики таких понять, як «мовна синестезія» та «синестезійна метафора». Досягнення подібної мети стає можливим завдяки з'ясуванню взаємозв'язку синестезії з мовою, визначенню походження синестезійної метафори, встановленню її ролі в процесі метафоризації та фіксації чуттєвого досвіду людини, аналізі лінгвокогнітивних і перцептивних особливостей синестезійної метафори.

Методи. Застосування методів опису, теоретичного узагальнення та аналізу дозволило здійснити системний і комплексний аналіз понять «мовна синестезія» та «синестезійна метафора» та характеризувати синестезійну метафору як складне лінгвокогнітивне, перцептивне та полімодальне явище.

Результати. Феномен синестезії, що є специфічним утворенням різних модусів людської перцепції, досліджується різними науками гуманітарного циклу, пов'язаними з людиною, її відчуттями, афективно-когнітивно-перцептивною системою, мовленням. Аналіз синестезії як мовного явища дозволяє з'ясувати, що воно визначає та фіксує особливості чуттєвого досвіду людини, а також її полісенсорні враження та відчуття. Засобами вербалізації подібного досвіду є синестезійні метафори.

Синестезійні метафори є емоційно-оцінними одиницями мовного кодування взаємозв'язків полісенсорного сприйняття запахів, звуків, кольорів, смаків, температури різними органами людської перцепції. Синестезійні метафори є результатом когнітивно-символічної інтеграції чуттєвого досвіду людини. Полімодальність образу, віддзеркаленого у синестезійній метафорі, та його перцептивна природа стосуються проблем тілесності. Основою формування тілесності є афективно-когнітивно-перцептивна система людини. Отже, синестезійна метафора належить до рівнів перцепції, когніції та мовної актуалізації, що зумовлює її складний та багатоаспектний характер. Складна організація синестетичних метафор виділяє їх серед інших. Саме тому багато науковців вважають синестезійні метафори особливим та окремим видом когнітивних метафор.

Висновки. Синестезія є мовною універсалиєю, що знаходить своє відображення у вигляді синестезійних метафор, здатних вербалізувати полісенсорний досвід людини. Синестезійні метафори є особливим видом когнітивних метафор на позначення результатів взаємодії зорових, слухових, смакових, ольфакторних, тактильних і температурних відчуттів. Подібні метафоричні одиниці кодують у своєму значенні інформацію різного перцептивного ряду. Вони слугують засобами вербалізації чуттєвого досвіду людини, мотивованого її тілесними відчуттями та взаємодією її сенсорних систем. Являючи собою складне, багатоаспектне лінгвокогнітивне, полімодальне та перцептивне явище, синестезійні метафори стають невіддільною частиною лінгвокогнітивних і психолінгвістичних досліджень.

Ключові слова: когніція, мовна синестезія, полімодальне явище, полісенсорне відчуття, перцепція, синестезійна метафора.

LINGUAL SYNESTHESIA AND SYNESTHETIC METAPHOR

Borysovych Oksana Viktorivna,

*PhD in Philology,
Assistant Professor at the Department
of English Philology and Intercultural Communication
Institute of Philology
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
o.borisovich@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8709-2849*

Chaiuk Tetyana Andriivna,
PhD in Philology,
Assistant Professor at the Foreign Languages Department
Law school (Institute of Law)
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
t.chaiuk@knu.ua
orcid.org/0000-0001-5318-688X

Purpose. The purpose of the article is to determine the essence of such notions as “lingual synaesthesia” and “synesthetic metaphor” and give their general characteristics. Such purpose can be achieved by means of clarifying interrelations between synesthesia and language, revealing the origin of synesthetic metaphor, determining its role in the process of metaphorization and fixation of human sensory experience, analyzing the lingvo-cognitive and perceptual features of synesthetic metaphor.

Methods. Methods of description, theoretical generalization and analysis used in the article made it possible to carry out a systematic and complex analysis of the notions of “lingual synaesthesia” and “synesthetic metaphor”, and characterize synesthetic metaphor as a complex lingvo-cognitive, perceptual and polimodal phenomenon.

Results. The phenomenon of synesthesia is a specific formation of various modes of human perception. It is studied by various human sciences, related to a human being, his/her feelings, affective-cognitive and perceptual system, speech. Synesthetic metaphors appear as a result of cognitive-symbolic integration of human sensory experience. The analysis of synesthesia as a lingual phenomenon makes it possible to find out that it defines and fixes features of human sensory experience, as well as polysensory impressions and feelings of a person in emotional and evaluative metaphoric language units.

Synesthetic metaphors encode interrelations of sensory perception of smells, sounds, colors, tastes, and temperature of various organs of human perception. Synesthetic metaphors are the result of the cognitive-symbolic integration of human sensory experience. The polymodality of the image reflected in the synesthetic metaphor and its perceptual nature refers to problems of physicality. The basis of its formation is the affective-cognitive-perceptual system of a human being. Thus, synesthetic metaphors refer to the levels of perception, cognition and lingual actualization. This fact stipulates their complex and multidimensional nature. Their complex organization distinguishes synesthetic metaphors from others. That is why many scholars consider them to be a special and separate type of cognitive metaphors.

Conclusions. Synesthesia is a lingual universal reflected in the form of synesthetic metaphors. Such units verbalize human polysensory experience. Synesthetic metaphors are a special type of cognitive metaphor denoting the results of interaction of visual, auditory, gustatory, olfactory, tactile, and temperature sensations. These metaphorical units encode information of different perceptual series in their meaning. They serve as a means of verbalizing of human sensory experience, motivated by corporal sensations and interaction of different sensory systems of a human being. Being complex, multidimensional, lingvocognitive, polimodal and perceptual phenomena, synesthetic metaphors become part and parcel of lingvocognitive and psycholinguistic research.

Key words: cognition, lingual synesthesia, polimodal phenomenon, polysensory sensation, perception, synesthetic metaphor.

1. Вступ

Попри наявність великої кількості наукових праць, присвячених дослідженню метафор (Баранов, Караулов, 1994; Панкратова, 2009; Склярєвская, 1993; Чудинов, 2003; Lakoff, Johnson, 1980), у сучасній лінгвістиці спостерігається підвищений інтерес до синестезійних метафоричних номінацій (Нюбина, Белютин, 2005; Baron-Cohen, 2015; Gibbs, 1994; Grossenbacher, 2001), вмотивованих тілесними відчуттями людини та взаємодією її сенсорних систем під час сприйняття різних звуків, кольорів, запахів. Дослідження синестезійних метафор, віддзеркалених в істотній кількості одиниць, що існують у різних мовах, сприяє розумінню механізмів створення полімодальних образів, виявляє характер міжчуттєвих перенесень під час їх створення, вказує на суб'єктивність та індивідуальність сприйняття людиною позамовної дійсності.

Актуальність дослідження зумовлена підвищеним інтересом лінгвістів до проблем мовної синестезії, відсутністю комплексного та системного аналізу синестезійної метафори у вітчизняному мовознавстві. **Метою наукової розвідки** є з'ясування сутності понять «мовна синестезія» та «синестезійна метафора» та надання їх загальної характеристики, а її завдання полягають у встановленні зв'язку синестезії з мовою, з'ясуванні походження синестезійної метафори, визначенні її ролі в процесі метафоризації та фіксації особливостей чуттєвого досвіду людини, аналізі лінгвокогнітивних і перцептивних особливостей синестезійної метафори як складного полімодального явища. Виконання вказаних завдань здійснювалося із залученням *описового методу*, а також методів *теоретичного узагальнення та аналізу*. Використання зазначених методів дозволило здійснити комплексний аналіз понять «мовна синестезія» та «синестезійна метафора», схарактеризувати синестезійну метафору як складне лінгвокогнітивне, перцептивне та полімодальне явище.

2. Поняття «синестезія» та її дослідження в різних галузях наукового знання

Синестезія стала сьогодні об'єктом дослідження цілої низки наук: психології та лінгвістики, філософії та семіотики, медицини та антропології, культурології та мистецтвознавства. Буквально під синестезією (від грецьк. *syn* – разом та *aisthesis* – відчуття) розуміють «одночасне відчуття», проте для позначення цього поняття науковцями використовується передусім термін «міжчуттєвий зв'язок» (Панкратова, 2009: 90).

У психології під синестезією розуміють таке явище сприйняття, за якого під час подразнення одного із перцептивних органів поряд із специфічними для нього відчуттями виникають також такі відчуття, що відповідають іншим органам (Рубинштейн, 1998: 32). Феномен синестезії визначають і як виникнення відчуттів однієї модальності під час стимуляції іншої модальності (Солсо, 2002: 332). До синестезійних відносять відчуття смаку під час перегляду візуальних зображень, виникнення кольорових уявлень під час прослуховування музичних фрагментів та інші. Отже, досвід синестезії виявляє полісенсорні враження та відчуття, що перетинають межі однієї модальності.

Початок наукового інтересу до синестезії було покладено І. Ньютоном (1704 р.) у сфері, яка абсолютно не стосувалася психології. Досліджуючи розклад світлового променя на спектри, він зробив першу наукову спробу обґрунтувати взаємозв'язок звуків і кольорів. Перша згадка про синестезію з'являється у 1812 р., а її перші експериментальні дослідження розпочалися лише у середині XIX ст. Поняття «синестезія» було використано та описано Ж. Міллем у дисертації про особливості мультисенсорного сприйняття у 1892 р. (цит. за Солсо, 2002: 329).

На початку XX століття науковцями вже було накопичено значну кількість інформації про синестезію як психофізичне явище (наприклад, відкрито джерела сенсорної пам'яті людини, надано характеристику різних типів модальностей тощо). Попри цей факт, погляди дослідників на синестезію дуже відрізнялися. Вияви синестезії вважали підтвердженням високого рівня розвитку особистості, її суб'єктивного цілісного сприйняття полімодальної дійсності (Солсо, 2002: 330). Зазначали, що синестезія є прикладом недиференційованості сенсорних шляхів від аналізаторних систем до кори великих півкуль (Газарова, 2002: 39). Синестезію вважали також своєрідною аномалією, пов'язаною з патологічними порушеннями, чи результатом незвичного для свідомості впливу на організм людини (наркотичних речовин, медіативних практик тощо) (Baron-Cohen, 2015: 1074).

3. Дослідження синестезії в лінгвістиці

Оскільки синестезія є складним багатоаспектним явищем, пов'язаним не тільки із особливостями людської перцепції, когніції, взаємодії з зовнішнім середовищем, але й із вербалізацією та «ословленням» чуттєвого полімодального досвіду людини, вона стає об'єктом лінгвокогнітивних досліджень. Зазначимо, що в них термін «модальність», на відміну омонімічного у суто лінгвістичній традиції, апелює до психологічного терміна «модальність як приналежність до певної сенсорної системи» (Gibbs, 1994: 23).

Одним із перших, хто висловив припущення про зв'язок синестезії із мовою, був видатний російський психолог О.Р. Лурія (Величковський, Зинченко, Лурія, 1973: 16). У межах психолінгвістичного підходу розуміння феномену синестезії пов'язують із механізмом переосмислення значення слів із погляду того, які якості певного явища, що підлягає перцепції та «полімодальному осмисленню», роблять можливим використання їх для позначення іншого (Grossenbacher, 2001: 38). Є.В. Івакіна в зв'язку з цим відзначає, що «сполучення двох слів, які позначають реалії різних модальностей і тому є семантично несумісними, стає можливим через зміни у вихідному значенні елемента, що синестезується, та своєю чергою виражається або у зсуві значення, або в актуалізації потенційних сем» (Івакіна, 2001: 171). Використовуючи термінологію Є.В. Івакіної, можна сказати, що у словосполученнях, які тим чи іншим способом віддзеркалюють досвід синестезії, одні компоненти є синестезуючими, а інші – такими, що синестезуються.

Синестезійний досвід фокусує увагу людини на тих компонентах структури представлення знань, які відповідають умовам подібності, аналогічним явищам метафори (Івакіна, 2001: 171). При цьому єдність вербальних, візуальних, слухових та інших чуттєвих практик у супроводженні з їх емоційно-образним трактуванням розглядається як спосіб відображення об'єктивного світу (Grossenbacher, 2001: 39).

Деякі науковці переконані, що синестезію слід вважати суто мовною універсалією, оскільки її зафіксовано у метафоричних одиницях на позначеннях сенсорного досвіду людини, а такі одиниці є загальнозрозумілими для більшості (Нюбина, Белютин, 2005: 128). Для опису досвіду однієї модальності у синестезійних метафорах використовуються одиниці, що позначають якості та властивості, притаманні іншій модальності. У зв'язку з цим вважають, що синестезія є «складним перенесенням», під яким розуміють «сукупність метафоричних перенесень», у результаті чого у мовної одиниці з'являється похідне значення (Рузин, 1994: 23).

4. Синестезійна метафора

Метафора (від грец. *metaphorá* – *перенесення*) є креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, уподібненої до неї в певному відношенні (Петров, 1990: 21).

Актуальним стає питання походження синестезійної метафори, її ролі та значення у процесі метафоризації та чуттєвого сприйняття загалом. Так, наприклад, американський дослідник П. Гроссенбахер вказував, що метафора виникла із синестезії (Grossenbacher, 2001: 37). С. Барон-Хоген вважав синестезію особливим типом метафори. Одночасно він висунув припущення про те, що синестезійна метафора є поширеною, прадавньою, а, можливо, навіть і універсальною формою метафори, що зустрічається у Гомера та Есхіла (Baron-Cohen, 2015: 1073). Науковці дотримуються також погляду, що з-поміж інших синестезійна метафора є особливим видом когнітивної метафори (Нюбина, Белютин, 2005: 127).

Вивчення синестезійної метафори потребує міждисциплінарного підходу. Подібні метафори відносять до когнітивних і перцептивних психолінгвістичних феноменів (Петров, 1990: 21). Базуючись на реакціях на безпосередній стимул чи подразник, вони активізують пам'ять, попередній накопичений досвід, розширюючи та підсилюючи здібність відчувати, гармонізуючи одночасно сам процес сприйняття (Рузин, 1994: 20).

Синестезійні метафори є результатом когнітивно-символічної інтеграції чуттєвого досвіду людини, вербалізованого у мовних одиницях. Чуттєве концептуалізується не як окремий спосіб пізнання, а як дещо синергетичне, цілісне, інтегроване. Такий погляд на метафору базується на концептуальному положенні, висунутому когнітологами, що акцентують увагу на активній, свідомо-креативній діяльності людини (Gibbs, 1994: 52; Grossenbacher, 2001: 41). У зв'язку з цим її розглядають не тільки як троп чи фігуру мовлення, у яких відбито подібний досвід, але й тілесно-когнітивний конструкт, що є частиною інтегративних процесів суб'єктивного досвіду, суть якого полягає більше у надлишковій продуктивності, ніж у механічній «сумі доданків» (Панкратова, 2009: 92).

Полімодальність образу, віддзеркаленого у синестезійній метафорі, його перцептивна природа торкається проблеми тілесності, що своєю чергою виступає сполучною ланкою між перцептивним образом свідомості та мовою (Газарова, 2002: 41).

Поняття тілесності належить до сфери дослідження когнітивної науки. Тілесний підхід, що почав розвиватися в 90-ті рр. XX століття, привернув увагу вчених-когнітологів, які нині висловлюють думку про те, що пізнання є тілесним, оскільки воно визначається здібністю людини бачити, чути, відчувати (Газарова, 2002: 41; Johnson, 2013: 34). Необхідно розмежовувати поняття тіло та тілесність, оскільки вони не тотожні та відрізняються одне від одного як за формою, так і за якістю, призначенням і змістом. Тіло є матеріальним об'єктом, що виступає посередником між індивідом та світом, що оточує його. Тілесність являє собою якість і силу тілесних реакцій людини, що починає формуватися з моменту зачаття та продовжує процес формування протягом всього життя (Солсо, 2002: 64). Тілесність є самостійним феноменом, існування якого визначається результатами особистісного розвитку. Вона об'єднує в собі окремі аспекти: біологічні, психологічні, змістові. Основою формування тілесності афективно-когнітивно-перцептивна система людини.

Розум та організм людини являють собою єдине ціле, що визначає когнітивні здібності її пізнання та мислення. Одним із ключових постулатів когнітивної лінгвістики є теза про «втільене значення» (*embodied meaning*), згідно з якою певні частини концептуальної системи людини та її мови вважаються такими, що несуть на собі відбиток структурної будови її тіла та особливостей їх функціонування (Johnson, 2013: 35).

Полімодальна взаємодія органів чуття людини визначає її пізнавальні можливості. Органи чуття не тільки сприймають інформацію, що надходить ззовні, але й кодують її, надаючи вихід у сферу мови. Отже, пізнання здійснюється на основі взаємодії чуттєвого та раціонального початків у людини. Підкреслюючи важливу роль тіла у мовній комунікації, науковці відзначають, що не всі модальності сприйняття відображають чуттєвий досвід у мові, як і самі сенсорні відчуття, отримані від різних модальностей, по-різному категоризуються та відображаються у мові (Газарова, 2002: 35).

Синестезійна полімодальна метафоризація являє собою когнітивний вияв активної зміни характеру чуттєвої взаємодії людини і середовища, тобто зміну загальної чуттєвої взаємодії з певним предметом чи явищем за рахунок породження додаткових елементів іншого структурно-сенсорного модусу при представленні цього предмета чи явища (Солсо, 2002: 136). Саме тому синестезію як частковий випадок метафоризації розглядають «не як суміщення апіорі наявних образів, що належать до різних модальностей, або перенесення по структурі чи якості, а як розширення загальної чуттєвої взаємодії з певним предметом чи явищем шляхом представлення у цьому предметі додаткових елементів іншого чуттєвого модусу» (Колодкина, 1996: 9).

Все вищезазначене дозволяє вважати синестезійну метафору складним полімодальним явищем, що знаходить своє відображення у фіксації міжчуттєвих образів та виявляється у вербальних знаках, передусім у комбінації слів, які позначають взаємодію різних відчуттів: зорових, слухових, смакових, ольфакторних, тактильних, температурних. Синестетична метафора належить до рівнів перцепції, когніції та мовної актуалізації, що зумовлює її складний багатоаспектний характер. Дослідження синестезійних метафор дозволяє встановити типи та особливості інформації, що отримуються людиною через той чи інший сенсорний канал, з'ясувати одиниці її означення, мотивованість її оцінки.

Способи сприйняття, модус перцепції, що переважає у сприйнятті того чи іншого об'єкту, явища, фрагмента світу, впливає на характер образу світу, що формується у свідомості людини та когнітивні механізми обробки нею індивідуального досвіду, форм його репрезентацій, що відображається на типі, структурі та якості образів свідомості. Це відбивається у його мовленнєвій діяльності, у текстах, створених ним, а також в інших способах уречевлення образів свідомості.

Синестезійна метафора віддзеркалює творче переродження змістових відчуттів людини. У таких метафорах реалізується перенесення одного відчуття на інше, певним чином схоже із попереднім (напр., *prickly smell, sweet stench, sharp aroma, світлі звуки, кричущі фарби* тощо). Слово, пов'язане з одним відчуттям, переходить у сферу позначення іншого відчуття. При цьому напрям перенесення може бути різним, але найчастіше він здійснюється в напрямку від дотикових і смакових відчуттів до інших (напр., *delicious aroma, sweet stink, sugary perfume, гострий слух, солодкий голос, кисла посмішка*). Переходячи у сферу позначення іншого відчуття, слово змінює свою значення. Воно може набувати емоційно-оцінного забарвлення, висловлювати інтенсивність відчуття.

Синестезійні метафори мають емоційно-оцінний характер, оскільки слугують засобом актуалізації враження від об'єкта, що сприймається (напр., *brown reek, coppery scent, light sound, faint scent*). Емоційну оцінку, що виникла у результаті сприйняття об'єкту та створенні його полімодального образу, психологи відносять до генетично первинного, базового рівня категоризації (Величковский, Зинченко, Лурия, 1973: 19). Полімодальна схожість різних за своїм перцептивним складом ознак пояснюється загальністю їх емоційно-оцінних якостей, що свідчить про наявність їх емоційної подібності. Так звані «синестезійні сполучення» співвідносяться з емоційними станами суб'єкта сприйняття та наділяються ним оцінними характеристиками. Оцінна функція емоцій є однією з основних, що дозволяє розглядати їх як універсальний спосіб категоризації. Об'єкт, який сприймається, первинно підлягає емоційній оцінці та «вбудовується» на її основі у «глибинний семантичний простір суб'єкта на базі певних синестезійних характеристик» (Газарова, 2002: 24).

Англомовні синестезійні метафори *sharp smell, heavy scent, high tone* базуються на загальнономовних асоціаціях. Однак серед них є такі, що виникли на основі індивідуальних асоціацій. Подібні метафори є авторськими. Вони слугують джерелом образності та завжди залишають адресату можливість їх творчого сприйняття

та інтерпретації, наприклад: *a whiff of her unsavory past* (Norman, 2014: 28); *a whiff of heat* (Norman, 2014: 297); *whiff of rain* (Norman, 2014: 124); *streets all smell of ancient Egypt* (Norman, 2014: 301); *the scent of a foreign land* (Norman, 2014: 211).

Зазначимо також, що хоча науковці змагаються вирішити питання класифікування синестезійних метафор (див., напр., Ньюбіна, Белютин, 2005: 130), у лінгвістиці ще й дотепер не існує класифікацій усіх видів синестезійних метафор.

5. Висновки

Таким чином, синестезія є складним і багатоаспектним явищем, що визначає особливості людської перцепції та когніції під час взаємодії з зовнішнім середовищем. Синестезія стає об'єктом лінгвокогнітивних і психолінгвістичних досліджень, оскільки вона знаходить своє відображення у мові у вигляді одиниць, що дозволяють вербалізувати чуттєвий досвід людини та її полісенсорні враження та відчуття. Синестезійна метафора виявляє особливості мовного кодування взаємозв'язків полісенсорного сприйняття запахів, звуків, кольорів, смаків тощо різними органами людської перцепції. Подібне сприйняття мотивоване тілесними відчуттями людини та взаємодією її сенсорних систем. Саме тому синестезійна метафора вважається нами складним полімодальним явищем, що знаходить своє відображення у фіксації міжчуттєвих образів та виявляється у вербальних знаках, комбінації слів, які позначають взаємодію різних відчуттів: зорових, слухових, смакових, ольфакторних, тактильних, температурних. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в детальному аналізі семантичних і структурних особливостей різних видів синестезійних метафор, а також розробці їх класифікації.

Література:

1. Баранов А.Н., Караулов Ю.Н. Словарь русских политических метафор. Москва : Помовский и партнеры, 1994. 330 с.
2. Величковский Б.М., Зинченко В.П., Лурия А.Р. Психология восприятия. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1973. 246 с.
3. Газарова Е.Э. Психология телесности. Москва : Институт общеуниверситетских исследований, 2002. 192 с.
4. Ивакина Е.В. Проявление языковой синестезии в процессе наименования акустических явлений. *Филологические этюды*. 2001. Вып. 4. С. 170–173.
5. Колодкина Е.Н. Полимодальная образность в психологической структуре слова. *Актуальные проблемы психолінгвистики*. 1996. № 4. С. 9–17.
6. Крюкова Н.Ф. Метафорика и смысловая организация текста : монография. Тверь : Издательство Тверского государственного университета, 2000. 163 с.
7. Ньюбіна Л.М., Белютин Р.В. Синестезическая метафора как механизм репрезентации ментального мира (на примере языковой экспликации концепта «Gedanke»). *Когнитивная лингвистика : ментальные основы и языковая реализация : сборник статей к юбилею профессора Н.А. Кобринной*. Санкт-Петербург : Тригон, 2005. С. 125–131.
8. Панкратова С.А. Когнитивно-семантические аспекты метафорического моделирования. *Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена*. 2009. № 87. С. 88–99.
9. Петров В.В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу. *Вопросы языкознания*. 1990. № 3. С. 20–32.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер Ком, 1998. 192 с.
11. Рузин И.Г. Когнитивные стратегии именования : модулы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке. *Вопросы языкознания*. 1994. № 6. С. 16–26.
12. Складарская Г.Н. Метафора в системе языка. Санкт-Петербург : Наука, 1993. 152 с.
13. Солсо Р.Л. Когнитивная психология. Москва : «Либерия», 2002. 600 с.
14. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Екатеринбург : УрГПУ, 2003. 248 с.
15. Baron-Cohen S. Synaesthesia : Prevalence and Familiarity. *Perception*. 2015. V. 25 (9). P. 1073–1079.
16. Gibbs R.W. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 518 p.
17. Grossenbacher P.G. Mechanisms of Synaesthesia : Cognitive and Physiological Contains. *Trends in Cognitive Sciences*. 2001. V. 5. № 1. P. 36–41.
18. Johnson M. The Body in the Mind : The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago : The University of Chicago Press, 2013. 274 p.
19. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
20. Norman J. Assassin of Gor (Gorean Saga). L. : New Beacon Books, 2014. 396 p.
21. Norman J. Priest-Kings of Gor (Gorean Saga). L. : New Beacon Books, 2014. 326 p.
22. Norman J. Raiders of Gor (Gorean Saga). L. : New Beacon Books, 2014. 332 p.

References:

1. Baranov, A.N., Karaulov, Yu.N. (1994). Slovar russkikh politicheskikh metaphor. [Dictionary of Russian political metaphors]. Moscow : Pomovskiy i partnery, 330 s. [in Russian].
2. Velichkovskiy, B.M., Zinchenko, V.P., Luriya, A.R. (1973). Psikhologiya vospriyatija. [Psychology of perception]. Moscow : Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 246 s. [in Russian].
3. Gazarova, Ye.E. (2002). Psikhologiya telesnosti. [Psychology of physicality]. Moscow : Institut obshchegumanitarnikh issledovaniy, 192 s. [in Russian].

4. Ivakina, Ye.V. (2001). Proyavleniye yazykovoy sinestezii v protsesse naimenovaniya akusticheskikh yavleniy. [Manifestation of lingual synesthesia in the process of naming of acoustic phenomena]. *Filologicheskiye etyudy*. Vypusk 4. S. 170–173. [in Russian].
5. Kolodkina, Ye.N. (1996). Polimodalnaya obraznost v psihologicheskoy strukture slova. [Polymodal imagery in psychological structure of the word]. *Aktualnije problemy psikholingvistiki*. № 4. S. 9–17. [in Russian].
6. Kryukova, N.F. (2000). Metaforika i smyslovaya organizatsiya teksta : monografiya. [Metaphorics and notional organization of text: monograph]. Tver : Izdatelstvo Tverskogo gosudarstvennogo universiteta. [in Russian].
7. Nyubina, L.M., Belyutin R.V. (2005). Sinestezicheskaya metafora kak mehanizm reprezentatsii mentalnogo mira (na primemere yazykovoy eksplikatsii kontsepta “Gedanke”). [Synesthetic metaphor as a mechanism of representation of mental world]. *Kognitivnaya lingvistika : mentalnyye osnovy i yazykovaya realizatsiya : sbornik statey k yubikeyu professora N.A. Kobrinoy*. Sankt-Peterburg : Triton. S. 125–131. [in Russian and German].
8. Pankratova, S.A. (2009). Kognitivno-semanticheskije aspekty metaforicheskogo modelirovaniya. [Cognitive-semantic aspects of metaphoric modeling]. *Izvestija Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta imeni A.I. Gertsena*. № 87. S. 88–99. [in Russian].
9. Petrov, V.V. (1990). Metafora: ot semanticheskikh predstavleniy k kognitivnomu analizu. [Metaphor: from semantic representations to cognitive analysis]. *Voprosy yazykoznanija*. № 3. S. 20–32. [in Russian].
10. Rubinshteyn, S.L. (1998). Osnovy obshchey psihologii. [Basics of general psychology]. Sankt-Peterburg : Piter Kom, 192 s. [in Russian].
11. Ruzin, I.G. (1994). Kognitivnye strategii imenovaniya : modusy pertseptsii (zreniye, sluh, osyazaniye, obonyaniye, vkus) i ikh vyrazheniye v yazyke. [Cognitive strategies of naming : modes of perception (eyesight, hearing, touch, smell, taste)]. *Voprosy yazykoznanija*. № 6. S. 16–26. [in Russian].
12. Sklyarevskaya, G.N. (1993). Metafora v sisteme yazyka. [Metaphor in the system of language]. Sankt-Peterburg : Nauka, 152 s. [in Russian].
13. Solso, R.L. (2002) Kognitivnaya psihologija. [Cognitive psychology]. Moscow : “Libereya”, 600 s. [in Russian].
14. Chudinov, A.P. (2003). Metaforicheskaya mozaika v sovremennoy politicheskoy kommunikatsii. [Metaphoric mosaic in modern political communication]. Ekaterinburg : UrGPU, 248 p. [in Russian].
15. Baron-Cohen, S. (2015). Synaesthesia : Prevalence and Familiarity. *Perception*. V. 25 (9). P. 1073–1079 [in English].
16. Gibbs, R.W. (1994). The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding. Cambridge: Cambridge University Press, 518 p. [in English].
17. Grossenbacher, P.G. (2001). Mechanisms of Synaesthesia : Cognitive and Physiological Contains. *Trends in Cognitive Sciences*. 2001. V. 5. № 1. P. 36–41 [in English].
18. Johnson, M. (2013). The Body in the Mind : The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago : The University of Chicago Press, 274 p. [in English].
19. Lakoff, G., Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 242 p. [in English].
20. Norman, J. (2014). Assassin of Gor (Gorean Saga). L. : New Beacon Books, 396 p. [in English].
21. Norman, J. (2014). Priest-Kings of Gor (Gorean Saga). L. : New Beacon Books, 326 p. [in English].
22. Norman, J. (2014). Raiders of Gor (Gorean Saga). L. : New Beacon Books, 332 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2020
The article was received June 25, 2020

АФІКСАЛЬНІ СПОСОБИ УТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ПЕДАГОГА

Кременєва Тетяна Володимирівна,
*асистентка, аспірантка кафедри германських мов
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
taniakremeneva@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1933-900X*

Мета. Дослідження термінів фахової мови педагога, утворених афіксальним способом, який включає суфіксальний, префіксальний та суфіксально-префіксальний способи термінотворення. У зв'язку із цим проаналізовано такі види афіксального словотворення, як суфіксація іменників, прикметників та дієслів педагогічної термінології, префіксація іменників та дієслів і префіксально-суфіксальне словотворення іменників та прикметників.

Методи. Відсоток педагогічних афіксальних термінів від загальної кількості 3 тис. термінів фахової мови педагога, що визначає рівень продуктивності даного виду термінотворення у фахових текстах, які педагог може використовувати під час навчального процесу в будь-яких закладах освіти.

Результати. Установлено та класифіковано основні види префіксів та суфіксів у педагогічній літературі та визначено частотність їх використання. Найчастотнішим суфіксом є **-ung**, який утворює переважну кількість суфіксальних термінів та становить 30,8%. Іншими продуктивними суфіксами як іншомовного, так і суто німецького походження є **-tion, -er, -keit, -tät, -ie, -ik**. Серед прикметників ними є **-isch, -iv, -lich**. Для дієслів характерний лише суфікс **-ier**. Серед префіксів найпоширенішими є **aus-, auf, ober-**, проте вони не є продуктивними в термінотворенні педагогіки, оскільки становлять лише 2% від загального складу термінів, тоді як суфіксація – 12%. Суфіксально-префіксальний спосіб афіксації теж не є численним: із 3% термінів-іменників фахової мови педагога з найпродуктивнішими моделями **be- + -ung, ver- + -ung, er- + -ung**. Кількість префіксально-суфіксальних прикметників становить лише 0,5%, де утворення термінів відбувається за допомогою різноманітних префіксів та суфіксів.

Висновки. Підсумкова кількість афіксального термінотворення фахової мови педагога становить 17,5%, що дає змогу виявити тенденції до подальшого розвитку педагогічної термінології, що є причиною становлення та виходу педагогіки як науки на новий рівень. Актуальність даного питання уможливило його подальше дослідження у сфері навчання.

Ключові слова: термін, морфологічний спосіб словотворення, суфіксація, префіксація, префіксально-суфіксальне термінотворення.

AFFIXAL DERIVATION IN THE TERM FORMATION OF THE GERMAN PROFESSIONAL LANGUAGE OF AN EDUCATOR

Kremeneva Tetiana Volodymyrivna,
*Assistant, PhD Student at the Department
of German Philology
Oles Honchar Dnipro National University
taniakremeneva@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1933-900X*

The purpose of the article is terminological examination of the professional language of an educator with an affixal way of formation which includes suffixal, prefixal and suffixal-prefixal methods of term formation. In this regard, such types of affixal word formation as suffixation of nouns, adjectives and verbs of the terminology of an educator, prefixation of nouns and verbs and prefixal-suffixal word formation of nouns and adjectives are analyzed. The percentage of pedagogical affixal terms was determined by a **quantitative method** from the total number of 3000 terms of the professional language of an educator, which defines the productivity level of this term formation type in the professional texts and which an educator can use during the learning process in any educational establishments.

Results. The main types of prefixes and suffixes are established and classified in the pedagogical literature and their usage frequency is determined. The most frequent suffix is **-ung**, which forms the predominant number of suffix terms with its number 30.8%. The other productive suffixes of both foreign and German origin are **-tion, -er, -keit, -tät, -ie, -ik**. They are **-isch, -iv, -lich** in the adjective terms. The verbs are only formed by the suffix **-ier**. The most common among the prefixes are **aus-, auf-, ober-**, but they are not productive in the term formation of an educator, as they make up only 2% terms, while the suffixal terms are 12%. The suffixal-prefixal method of affixation is also not numerous with 3% of substantive terms of an educator professional language with the most productive models **be- + -ung, ver- + -ung, er- + -ung**. The number of prefixal-suffixal adjectives is only 0.5%, where the term formation occurs with the help of various prefixes and suffixes.

Conclusions. The total number of affixal term formation of the professional language of an educator is 17.5%, which allows showing trends in the further development of pedagogical terminology as a reason for the formation and further development of pedagogy as a science. The relevance of this issue allows its further study in the sphere of education.

Key words: term, morphological way of word formation, suffixation, prefixation, prefixal-suffixal term formation.

1. Вступ

Для сучасного суспільства, чий продуктом споживання є інформація та накопичені знання, невід'ємної частиною в сьогодишньому світі є педагогічна наука, яка покликана забезпечувати таким продуктом. З її розвитком у фаховій мові викладача з'являється велика кількість спеціальної лексики у вигляді термінів. Педагогічним терміном є слово або словосполучення для вираження певних предметів та явищ педагогічної науки, тому важливим питанням є їх систематизація та класифікація, що дає можливість педагогу краще засвоювати методичні та дидактичні матеріали для повного розуміння особливостей навчального процесу, оскільки термінологія забезпечує розуміння одного поняття за допомогою іншого всередині даної наукової сфери. Одним зі способів збагачення термінології як фахової мови педагога, так і будь-якої іншої сфери науки є афіксальне словотворення за допомогою префіксів та суфіксів, що дає змогу дати найменування новим поняттям, поява яких не є рідкістю в умовах сучасного світу.

Питанню дослідження теоретичних основ поняття «термін» та особливостям афіксального термінотворення присвячено праці вітчизняних та зарубіжних учених Д.С. Лотте, Т.В. Жеребило, С.В. Гринєва-Гринєвича, В.Д. Табанакової, К.О. Гордєєвої, О.В. Суперанської, Л.О. Симоненко, В.П. Даниленко, Н. Овчаренко та ін. Проте на разі не було приділено достатньої уваги вивченню шляхів творення педагогічних термінів, зокрема афіксальним способом, тому **об'єктом дослідження** у статті виступає фахова німецька мова педагога, а **предметом** є визначення особливостей афіксального термінотворення іменників, прикметників та дієслів усередині професійної педагогічної мови.

Метою даного дослідження є вивчення термінів фахової мови педагога, утворених афіксальним способом. Відповідно до мети, завдання полягає у проведенні аналізу структури слів, які відносяться до термінів фахової мови педагога, з подальшим їх виділенням за наявності суфіксів, префіксів або одночасно префіксів та суфіксів. Наприкінці має бути проведена систематизація з підрахованою кількістю даних термінологічних одиниць, що дасть змогу визначити їх продуктивність у професійній мові викладача.

Під час дослідження термінів фахової мови педагога було проаналізовано 3 тис педагогічних термінів, вибраних методом суцільної вибірки з професійних педагогічних текстів. Використання кількісного методу дало змогу провести точний підрахунок термінів префіксального, суфіксального та префіксально-суфіксального афіксального утворення.

Перед дослідженням афіксального способу термінотворення доцільним є аналіз поняття «термін», вивченню якого присвячено численні праці дослідників-лінгвістів. О.В. Суперанська називає термін «спеціально культивованим словом», уживання якого в певній сфері діяльності може бути перенесеним з іншої галузі діяльності або придумане самим фахівцем (Суперанська, 2012: 14). Найменування поняття спеціальної сфери діяльності вимагає від терміна наявності «дефініції» з наявністю певної інформації, яка має бути донесена до реципієнта (Даниленко, 1986: 15). Іншою функцією терміна є «пізнання навколишнього світу», що дає змогу спеціалісту під час номінації та дефініції предметів та явищ разом отримувати нові знання з певного фаху (Овчаренко, 2010: 173). Термін містить певні диференціальні ознаки для можливості його розмежування зі звичайним словом. До них В.Д. Табанакова відносить «системність та поняттєвість», тобто розуміння термінів уможливило їх класифікацію в окремі групи (Табанакова, 2001: 72). Дослідник Л.О. Симоненко виокремлює такі ознаки терміна, як «висока інформативність», «тенденція до однозначності» з відсутністю інших відповідників під час тлумачення терміна та «стилістична нейтральність» із можливістю використання в певній сфері діяльності без вираження власних почуттів та відношення (Симоненко, 2007: 21).

Дані дефініції дають змогу зрозуміти, що терміном виступає спеціальне слово, яке вживається в певній сфері діяльності та володіє ознаками дефінітивності, однозначності, стилістичної нейтральності, інформативності та систематичності. Під систематичністю термінів можна розуміти «зв'язок одного поняття з іншим» усередині одної системи (Лотте, 1961: 87). Досягненню такого зв'язку сприяє класифікація термінів за «дериваційними та недериваційними способами» термінотворення (Даниленко, 2015: 121). До недериваційного способу словотворення А.В. Суперанська відносить «калькування, іншомовні запозичення та абрєвіацію», тоді як процес дериваційного термінотворення відбувається за допомогою «суфіксації, префіксації та словоскладання» (Суперанська, 2012: 33). С.В. Гринєв-Гринєвич виділяє «морфологічний, синтаксичний та семантичний способи термінологічного словотворення», де інтерес для дослідження представлятиме морфологічний (Гринєв-Гринєвич, 2008: 123).

Морфологічний спосіб словотворення є найпоширенішим способом утворення нових слів «за допомогою афіксів», якими виступають префікси та суфікси (Жеребило, 2011: 54). Сюди можна віднести «префіксальне, суфіксальне, префіксально-суфіксальне словотворення» (утворення слів за допомогою суфікса і префікса) (Hoberg Ursula, Hoberg Rudolf, 2009: 206).

2. Суфіксальний спосіб термінотворення

Продуктивним способом утворення термінів фахової мови педагога є суфіксація. У фаховій лексиці мають місце суфікси, які зустрічаються в повсякденному мовленні, але їх використання не є «однаково широко використовуваним» (Гринєв-Гринєвич, 2008: 157). Під час дослідження було виявлено 228 термінів (8%), утворених суфіксальним способом, з усіх 3 тис педагогічних термінів.

Можна класифікувати суфікси термінів фахової мови педагога за критеріями походження: суфікси німецької мови (**-ung, -heit, -keit, -er, -ling, -nis**), та суфікси іншомовного походження, до яких можна віднести суфікси латинського походження (**-ent, -or, -um, -ur, -ar, -tät**), грекомовного походження (**-ismus**) та англomовного походження (**-ing, -tion, -ant, -ie, -ik**).

У сучасній німецькій фаховій мові педагога німецький суфікс **-ung** є продуктивним способом утворення термінів, який трансформує дієслова в іменники: *einschulen* – *зачисляти в школу*, *Einschulung* – *зачислення*

в школу; *erhöhen* – підвищувати, *Erhöhung* – підвищення. Сюди можуть відноситися прості іменники із суфіксом **-ung** (*Übung* – вправа), із суфіксом та префіксом (*Einbettung* – ведення), із суфіксом та подвійним префіксом (*Anerkennung* – похвала), шляхом складення двох слів (*Lernumgebung* – навчальне середовище). Слова з даним суфіксом можуть позначати в німецькій професійній мові педагога «дію або результат дії»: *Lösung* – рішення, *Bildung* – освіта.): *Der Beitrag erörtert am Beispiel eines Forschungsprojektes zu Erziehung und Bildung in der Familie* (Müller Hans-Rüdiger, 2012: 55).

Використання слів із суфіксами **-keit** та **-heit** є нечастим явищем у фаховій мові педагога попри їх розповсюдженість у повсякденній німецькій мові. Зазвичай вони володіють значенням абстрактності разом із суфіксом **-schaft**, проте його використання в педагогічних текстах є мінімальним та пов'язане з терміном **Wissenschaft** (*Sprachwissenschaft* – лінгвістика, *Erziehungswissenschaft* – педагогіка). Прикладами абстрактних слів із суфіксами **-keit** та **-heit** можуть бути *Fähigkeit* – здібність, *Klarheit* – зрозумілість). Нерідкими є випадки словоскладання (*Bildungsfähigkeit* – здатність до навчання, *Irrtumswahrscheinlichkeit* – можливість допущення помилки). Значну кількість становлять терміни зі словом **Fähigkeit** – здібність: *Konzentrationsfähigkeit* – здібність до концентрації).

Терміни із суфіксом **-er** позначають особу, яка виконує певну дію: *Lehrer* – вчитель, *Schüler* – школяр: *Es wird angenommen, dass Schüler dann vertieft über den Unterrichtsgegenstand nachdenken, wenn der Lehrer sie anregt, eigene Gedanken, Konzepte und Lösungswege darzulegen, zu begründen und zu vergleichen* (Lipowsky Frank, 2006: 61). Їх кількість у фаховій мові педагога є незначною через наявність інших суфіксів на позначення особи, яка виконує дію. Одним із них є німецький суфікс **-ling** (*Lehrling* – учень, який отримує професію). Іншими суфіксами іншомовного походження на позначення особи, яка виконує дію, є суфікси латинського походження **-ent** (*Dozent* – доцент) та **-or** (*Professor* – професор) та англійського походження **-ant** (*Aspirant* – аспірант), кількість яких у фахових текстах є незначною.

Невелика кількість педагогічних термінів присутня у фахових текстах із суфіксом **-nis** для опису процесів або стану певних явищ. Прикладом можуть слугувати терміни *Lernbedürfnis* – потреба в навчанні, *Langzeitgedächtnis* – довготривале пам'яття: *Das Langzeitgedächtnis ist für die dauerhafte Speicherung und für den Abruf von Informationen zuständig* (Jadin Tanja, 2013: 3).

Суфікс латинського походження **-tät** утворює іменники від «основи-прикметника» (Соловійова, 2016: 63). Утворені іменники позначають якість певного предмету або явища в педагогічній науці (*optimal* – *Optimalität*, *aktiv* – *Aktivität*): *Dieses Ergebnis kann als Beleg für die lernförderlichen Aktivitäten seitens der Lernenden gesehen werden, welche zur Reduzierung der kognitiven Belastung führen* (Jadin Tanja, 2013: 9). На позначення абстрактних явищ, утворених від дієслів, використовують суфікс англійського походження **-tion** (*konzentrieren* – *Konzentration*, *kooperieren* – *Kooperation*).

Діяльність, якою займаються у сфері освіти, може бути з латинським суфіксом **-ur**, наприклад *Aspirantur* – аспірантура. Певна сфера або розділ педагогічної науки утворюється за допомогою суфікса **-ie** (*Theorie* – теорія, *Philologie* – філологія) або **-ik** (*Pragmatik* – прагматика, *Linguistik* – лінгвістика): *Das Forschungsprojekt, an dem diese Überlegungen exemplarisch veranschaulicht werden sollen, steht in der Tradition qualitativer, Theorie generierender Forschung* (Müller Hans-Rüdiger, 2012: 55).

У німецькій професійній мові педагога присутні слова латинського походження із суфіксом **-um** (*Studium* – навчання), англійського походження із суфіксом **-ing** (*Training* – тренування) або поєднання під час словотворення німецьких та англійських слів (*Lerncoaching* – консультація).

Таблиця 1

Суфіксальні терміни-іменники фахової мови педагога

№	Суфікс	Кількість	Приклад	%
1	-ung	70	Leistung	30,8%
2	-tion	25	Motivation	10,9%
3	-er	21	Bewerber	9,2%
4	-keit	19	Tätigkeit	8,3%
5	-tät	19	Varietät	8,3%
6	-ie	12	Methodologie	5,2%
7	-ik	11	Didaktik	4,8%
8	-heit	8	Klarheit	3,6%
9	-ur	8	Doktorantur	3,6%
10	-or	7	Kurator	3,2%
11	-nis	7	Versäumnis	3,2%
12	-ent	5	Student	2,1%
13	-ar	5	Glossar	2,1%
14	-ing	4	Learning	1,7%
15	-um	3	Curriculum	1,4%
16	-ling	2	Lehrling	0,8%
17	-ant	1	Aspirant	0,4%
18	-ismus	1	Professionalismus	0,4%

Із таблиці можна побачити, що, незважаючи на невелику кількість термінів-іменників у сфері педагогіки, утворених суфіксальним способом, для такого термінотворення характерна велика кількість суфіксів як суто німецького, так й іншомовного походження, що вказує на різноманітну насиченість термінами та багатство фахової мови педагога.

Для термінів-прикметників властиве утворення за допомогою суфіксів **-ig** (*schwierig* – складний, *ständig* – постійний), **-lich** (*fachlich* – фаховий, *sprachlich* – мовний), **-isch** (*methodisch* – методичний, *methodologisch* – методологічний), **-iv** (*kognitiv* – когнітивний, *kommunikativ* – комунікативний), **-ell** (*visuell* – візуальний, *individuell* – індивідуальний), **-al** (*verbal* – вербальний, *audiolingual* – аудіолінгвальний), **-bar** (*erlernbar* – той, що піддається навчанню, *erreichbar* – доступний), **-haft** (*mangelhaft* – недостатний), **-ent** (*kompetent* – компетентний). Із них можна виділити німецькі суфікси прикметників **-ig**, **-lich**, **-isch**, **-bar**, **-haft** та іншомовного походження з латини **-iv**, **-ell**, **-al** і **-ent**. Усього було виявлено під час аналізу 88 термінологічних одиниць (3%): *Der Beitrag endet mit einem Ausblick auf systematische und methodologische Perspektiven, die aus dem vorgestellten Versuch abgeleitet werden können* (Müller Hans-Rüdiger, 2012: 56).

Таблиця 2

Суфіксальні терміни-прикметники фахової мови педагога

№	Суфікс	Кількість	Приклад	%
1	-isch	31	erzieherisch	35,3%
2	-iv	24	kommunikativ	27,3%
3	-lich	12	mündlich	13,6%
4	-al	6	verbal	6,8%
5	-ig	5	lebendig	5,7%
6	-el	5	individuell	5,7%
7	-bar	3	feststellbar	3,4 %
8	-haft	1	mangelhaft	1,1 %
9	-ent	1	kompetent	1,1 %

Для дієслів фахової мови педагога характерна або інфінітивна форма, або утворення за допомогою суфікса **-ier**: *studieren* – навчатися, *profitieren* – отримувати користь. Усього було виявлено 26 дієслів із цим суфіксом, що становить 1% від досліджуваної термінології: *Insbesondere schwächere Schüler profitieren offenbar von guten Lehrern bzw. einem guten Unterricht* (Lipowsky Frank, 2006: 49).

3. Префіксальний спосіб термінотворення

Іншим способом афіксального утворення термінів у педагогіці є префіксація, наявність якої може «змінювати лексичне значення слова» (Гордєєва, 2016: 427). У фаховій мові педагога було виокремлено 32 термінологічні одиниці (1%), утворені за допомогою префіксів **auf-**, **aus-**, **ein-**, **fort-**, **ober-**, **rück-**, **nach-**, **über-**, **um-**, **unter-**, **vor-**, **zu-**.

Префікс **auf-** характерний для дієслів, від яких можна утворити іменники у значенні «покращення», «інтенсивність», «локативність»: *aufgeben* – задавати, *Aufgabe* – завдання; *aufschließen* – робити доступним, *Aufschluss* – аналіз: *Die Ergebnisse unserer Befragung sollen hierüber Aufschluss geben und werden im Folgenden in knapper Form dargestellt* (Großberger Nicole, 2015: 173).

Префікс **aus-** утворює іменники від дієслів зі значенням завершеної дії або може означати рух назовні: *ausstauschen* – обмінювати, *Austausch* – обмін, *aussprechen* – вимовляти, *Aussprache* – вимова: *Es gibt kaum wissenschaftliche Publikationen zum Thema Aussprache im Fremdsprachenunterricht* (Hirschfeld Ursula, 2003: 277).

Префікс **ein-**, який має значення «рух всередину». Єдиним виявленим педагогічним терміном у фахових текстах є *Eintritt* – вступ: *Deutlich werden diese Probleme vielfach erst mit dem Eintritt in das Schulsystem* (Palentien Christian, 2005: 162).

Префікс **fort-** можна розуміти як рух уперед та як прогрес у будь-якій дії: *Fortschritt* – прогрес, *Fortgang* – рух уперед: *Einen Einblick in Fortgang und heutigen Stand der Veränderungen der Bildungsbeteiligung liefert die 17. Sozialerhebung des Deutschen Studentenwerks* (Palentien Christian, 2005: 158). На позначення руху назад використовують префікс **rück-**: *Rücktritt* – закінчення навчального закладу, *Rückfrage* – зворотне питання.

Префікс **ober-** використовують на позначення збільшення маси, об'єму або рівня певного предмету або явища: *Oberschule* – вища школа, *Oberstufe* – вищий рівень: *Eine dritte Sprache kann auch in der gymnasialen Oberstufe einsetzen* (Christ Ingeborg, 2003: 78). На позначення недостатності застосовується префікс **unter-**: *Unterschule* – початкова школа, *Unterstufe* – початковий рівень.

Префікс **nach-** означає повторення дії, яка вже відбувалася: *Nacharbeit* – перероблення, *Nachhilfe* – додаткове заняття: *Nachhilfe ist effektiv, denn sie verbessert die schulischen Leistungen* (Schneider Thorsten, 2005: 363).

Префікс **über-** використовують на позначення термінів із відтінком «переходу за межі» певного об'єкта: *Übergang* – перехід до іншого класу, *Übertritt* – перехід до іншого класу: *Im Gegensatz zum Übergang vom Gymnasium an die Fachhochschulen und Hochschulen besteht keine Differenz zwischen den „neuen“ und den „alten“ Bundesländern* (Palentien Christian, 2005: 159).

Префікс **um-** надає значення «рух по колу» навколо певного об'єкта або «рух назад»: *Umgang* – спілкування, *Umfrage* – опитування: *Im Umgang von 16 für den Mittleren Schulabschluss von 22 Wochenstunden* (Christ Ingeborg, 2003: 80).

Префікс **vor-** означає передування однієї дії іншій, тобто називаються ті явища або процеси, які відбуваються раніше і за ними йдуть подальші дії: **Vorschule** – дитячий садок, **Vorstufe** – передпочатковий рівень: *Könnte daher die angeleitete und reflektierte Beschäftigung mit digitalen Medien bereits in der Vorschule sinnvoll sein?* (Großberger Nicole, 2015: 173).

Префікс **zu-** має на увазі процес «наближення» та «націленість» по відношенню до чогось: **Zugang** – вступ до навчального закладу: *Sowohl die Nicht-Teilhabe als auch die Nicht-Teilnahme kann zu einer Stigmatisierung führen, die ihrerseits eine Perpetuierung von Ausgrenzungserlebnissen zur Folge haben kann, die sich bis in den sozialen Bereich, wie z.B. einen erschwerten Zugang zu den Peers infolge beengter Wohn- und Lebensverhältnisse, auswirken können* (Palentien Christian, 2005: 162).

Таблиця 3

Префіксальні терміни-іменники фахової мови педагога

№	Префікс	Кількість	Приклад	%
1	aus-	6	Aussage	18,8%
2	auf-	4	Aufsatz	12,5%
3	ober-	3	Oberstufe	9,4%
4	um-	3	Umfrage	9,4%
5	unter-	3	Nacharbeit	9,4%
6	über-	3	Oberstufe	9,4%
7	rück-	2	Rückfrage	6,4%
8	ein-	2	Eintritt	6,4%
9	nach-	2	Nacharbeit	6,4%
10	vor-	2	Vorschule	6,4%
11	fort-	1	Fortschritt	3,1%
12	zu-	1	Zugang	3,1%

Під час аналізу педагогічної термінології було виявлено 33 дієслова (1%), утворені префіксальним способом. Ці дієслова є основою для побудови префіксальних термінів-іменників: **erfahren** – отримувати досвід, **Erfahrung** – досвід; **erklären** – пояснювати, **Erklärung** – пояснення.

4. Префіксально-суфіксальне термінотворення

Префіксально-суфіксальний спосіб налічує 89 термінів фахової мови педагога (3%), утворених за допомогою префіксів та суфіксів. Наприклад, **Fortbildung** – підвищення кваліфікації, **Erziehung** – виховання: *Als Erziehung gelten dabei nicht nur pädagogisch intendierte Handlungsweisen der Eltern, sondern die Reaktionen der Familie als Gemeinschaft insgesamt* (Müller Hans-Rüdiger, 2012: 58).

Таблиця 4

Префіксально-суфіксальні терміни фахової мови педагога

№	Префікс	Суфікс	Кількість	Приклад	%
1	be-	-ung	15	Bewertung	16,9%
2	ver-	-ung	13	Verbesserung	14,7%
3	er-	-ung	12	Erziehung	13,8%
4	ein-	-ung	8	Einschätzung	9%
5	aus-	-ung	3	Ausführung	3,4%
6	rück-	-ung	3	Rückmeldung	3,4%
7	über-	-ung	3	Übersetzung	3,4%
8	vor-	-ung	3	Vorlesung	3,4%
9	weiter-	-ung	3	Weiterführung	3,4%
10	ein-	-keit	2	Einsprachigkeit	2,2%
11	er-	-nis	2	Erkenntnis	2,2%
12	in-	-tion	2	Innovation	2,2%
13	in-	-ung	2	Inszenierung	2,2%
14	inter-	-tion	2	Interpretation	2,2%
15	inter-	-tät	2	Interdisziplinarität	2,2%
16	nach-	-ung	2	Nacherzählung	2,2%
17	ver-	-keit	2	Verbindlichkeit	2,2%
18	zu-	-ung	2	Zulassung	2,2%
19	auf-	-keit	1	Aufmerksamkeit	1,1%
20	be-	-keit	1	Belastbarkeit	1,1%
21	er-	-keit	1	Ermüdbarkeit	1,1%
22	fort-	-ung	1	Fortbildung	1,1%

№	Префікс	Суфікс	Кількість	Приклад	%
23	multi-	-tät	1	Multikulturalität	1,1%
24	um-	-er	1	Umschüler	1,1%
25	um-	-ung	1	Umwandlung	1,1%
26	vor-	-nis	1	Vorkenntnis	1,1%

Незначну кількість становлять прикметники, які утворені за допомогою префікса та суфікса одночасно. Їх кількість становить лише 15 термінологічних одиниць (0,5%): *interkulturell* – міжкультурний, *interdisziplinär* – міждисциплінарний: *Im interdisziplinären „Grenzverkehr“ zur Soziologie und zur Entwicklungspsychologie soll versucht werden, theoretische und empirische Ergebnisse aus diesen Disziplinen so zu nutzen, dass spezifische pädagogische Problemstellungen der Familienerziehung dadurch nicht verdrängt, sondern ihre Bearbeitung bereichert und ergänzt wird* (Müller Hans-Rüdiger, 2012: 55).

5. Висновки

Проведений аналіз термінології німецької фахової мови педагога за допомогою афіксального способу показав, що з 3 тис педагогічних термінів, вибраних із різних фахових педагогічних текстів, було виявлено утворених суфіксальним способом 8% термінологічних одиниць-іменників, 3% прикметників та 1% дієслів, що в сукупності становить 12% термінів суфіксального способу словотворення. Найпродуктивнішими суфіксами термінів-іменників є **-ung, -tion, -er, -keit** та **-tät**, прикметники мають найчастіше суфікси **-isch, -iv, -lich** і тільки один **-ier** – задіяний у словотворенні дієслів. Префіксальний спосіб терміноутворення присутній в 1% іменників та 1% дієслів, що в сукупності становить лише 2% з найчастотнішими префіксами **aus-** і **auf-**. Префіксально-суфіксальне словотворення властиве для іменників із загальною кількістю 3% із найбільшою кількістю термінологічних одиниць за поєднання таких префіксів та суфіксів та незначною кількістю прикметників (0,5%). Загалом афіксальний спосіб терміноутворення виявлено у 17,5% термінологічних одиниць фахової мови педагога, що вказує на невисоку їх продуктивність в фахових текстах, проте проведене дослідження вказує на велику кількість задіяності різних суфіксів та префіксів у словотворенні, що є не дуже поширеним явищем серед інших галузей наук із високою афіксальною продуктивністю. Окрім величезної кількості суто німецьких суфіксів та префіксів, існують афікси іншомовного походження, серед яких є навіть більше термінів іншомовного походження із суфіксами **-ent, -or, -um, -ur, -ar, -tät, ing, -tion, -ant, -ie, -ik, -ismus, -iv, -ell, -al** і **-ent** (16 суфіксів), а для німецької мови характерні суфікси **-ung, -heit, -keit, -er, -ling, -nis, -ig, -lich, -isch, -bar, -haft** (11 суфіксів). У префіксації було виявлено лише декілька префіксів іншомовного походження типу **inter-** та **multi-** з незначною кількістю слів.

Із вищезазначеного можна зробити висновок, що педагогіка є окремою наукою, яка має власну лексику, зокрема термінологію, для найменування нових явищ та предметів у вигляді методів та прийомів навчання. Велика кількість різних афіксів вказує на стрімкий розвиток педагогічної науки, який почався порівняно недавно, що підтверджується фактом наявності невеликого відсотку афіксальних термінів у фахових текстах педагога. Більша кількість іншомовних суфіксів по відношенню до німецьких означає набуття методикою викладання німецької мови інтеркультурного характеру та встановлення міжнаціональних зв'язків у даному середовищі, що призводить до появи нових іншомовних термінів або утворення німецьких слів за допомогою суфіксів та префіксів іншомовного походження. Оскільки німецька педагогіка є наукою, яка порівняно недавно вийшла на новий міжнародний рівень, можна спрогнозувати подальше збільшення продуктивності термінів афіксального словотворення. Тому дане питання досі залишається актуальним через недостатній розвиток педагогічної термінології на даний момент та заслугове на подальше дослідження.

Література:

- Гордеева К.О. Способы образования терминов в немецкой терминологии текстильной и легкой промышленности. *Научный альманах*. 2016. № 10–1(24). С. 425–431.
- Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение : учебное пособие. Москва : Академия, 2008. 304 с.
- Даниленко В.П. Актуальные направления лингвистического исследования русской терминологии. *Современные проблемы русской терминологии* : сборник статей / отв. ред. В.П. Даниленко. Москва : Наука, 1986. С. 5–36.
- Даниленко В.П. Введение в языкознание : курс лекций ; изд. 2-е, стер. Москва : Флинта ; Наука, 2015. 288 с.
- Жеребило Т.В. Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социоллингвистика. Назрань : Пилигрим, 2011. 152 с.
- Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва : АН СССР, 1961. 160 с.
- Овчаренко Н. Теоретичні передумови дослідження терміносистем (на матеріалі сучасної української термінології). *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 20. С. 172–175.
- Симоненко Л. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства. *Українська термінологія і сучасність*. 2009. Вип. VIII. С. 9–15.
- Соловьева В.А. Немецкий язык. Грамматика в кармане. Санкт-Петербург : Карманный справочник (Питер), 2016. 152 с.
- Суперанская А.В., Подольская А.В., Васильева Н.В. Общая терминология: вопросы теории / отв. ред Т.Л. Канде-лаки ; изд. 6-е. Москва : ЛИБРОКОМ, 2012. 248 с.
- Табанаква В.Д. Идеографическое описание научной терминологии в специальных словарях : дисс. ... д-ра филол. Наук : спец. 10.02.21 «Структурная, прикладная и математическая лингвистика» ; Тюменский гос. ун-т. Тюмень, 2001. 288 с.
- Christ Ingeborg, Cillia de Rudolf. Fremdsprachenunterricht an Schulen in deutschsprachigen Ländern. In: Karl-Richard Bausch/Herbert Christ/Hans-Jürgen Krumm (Hg.): *Handbuch Fremdsprachenunterricht*. Tübingen. 2003, S. 77–84.

13. Großberger Nicole, Groß Madlen, Knaus Thomas. Medienerzieherische Grundbildung in der Vorschule – eine explorative Studie Knaus, Thomas [Hrsg.]; Engel, Olga [Hrsg.]: fraMediale. München: kopaed 2015, S. 173–190.
14. Hirschfeld Ursula. Ausspracheübungen. In: Karl-Richard Bausch/Herbert Christ/Hans-Jürgen Krumm (Hg.): *Handbuch Fremdsprachenunterricht*. Tübingen. 2003, S. 277–280.
15. Hoberg Ursula, Hoberg Rudolf. Der kleine Duden. Deutsche Grammatik. Mannheim: Dudenverlag № 4. 2009. 456 S.
16. Jadin, Tanja Multimedia und Gedächtnis. Kognitionspsychologische Sicht auf das Lernen mit Technologien 2. Auflage Ebner, Martin [Hrsg.]; Schön, Sandra [Hrsg.]: L3T. Lehrbuch für Lernen und Lehren mit Technologien. 2. Auflage. 2013, S. 1–10.
17. Lipowsky Frank. Auf den Lehrer kommt es an. Empirische Evidenzen für Zusammenhänge zwischen Lehrerkompetenzen, Lehrerhandeln und dem Lernen der Schüler Allemann-Ghionda, Cristina [Hrsg.]; Terhart, Ewald [Hrsg.]: Kompetenzen und Kompetenzentwicklung von Lehrerinnen und Lehrern. Weinheim u.a.: Beltz 2006, S. 47–70.
18. Müller Hans-Rüdiger, Krinninger Dominik, Bahr Simone, Falkenreck Dorothee, Lüders Martin, Su Hanno. Erziehung und Bildung in der Familie. Pädagogische Grenzgänge in einem interdisziplinären Forschungsfeld. In: *Zeitschrift für Pädagogik* 58 (2012) 1. S. 55–68.
19. Palentien Christian. Aufwachsen in Armut – Aufwachsen in Bildungsarmut. Über den Zusammenhang von Armut und Schulerfolg *Zeitschrift für Pädagogik* 51 (2005) 2, S. 154–169.
20. Schneider Thorsten. Nachhilfe als Strategie zur Verwirklichung von Bildungszielen. Eine empirische Untersuchung mit Daten des Sozio-ökonomischen Panels (SOEP) *Zeitschrift für Pädagogik* 51 (2005) 3, S. 363–379.

References:

1. Gordeeva K. O. (2016). Sposoby obrazovaniia terminov v nemetskoj terminologii tekstilnoi i legkoi promyshlenosti [The Ways of Terms Formation in the German Terminology of the Textile and Light Industries]. Cheliabinsk: Nauchnyi Almanah.
2. Grinev-Grinevich S. V. (2008). Terminovedenie. Uchebnoe posobie [Terminology. Scientific Handbook]. Moskva: Akademiia.
3. Danilenko V. P. (1986). Aktualnye napravleniia lingvisticheskogo isledovaniia russkoi terminologii [Current trends in the linguistic research of the Russian terminology]. Moskva: Nauka.
4. Danilenko V. P. (2015). Vvedenie v iazykoznanie: kurs lektsii [Introduction to linguistics: Lecture Summaries]. Moskva: Nauka.
5. Zherebilo T. V. (2011). Terminy i poniatiia lingvistiki. Obshchee iazykoznanie. Soziolingvistika [Terms and Notions of Linguistics. General Linguistics. Sociolinguistics]. Nazran: Piligrim.
6. Lotte D. S. (1961). Osnovy postroeniia nauchno-technicheskoi terminologii [Foundations of Scientific and Technical Terminology Formation]. Moskva: AN SSSR.
7. Ovcharenko N. (2010). Teoretychni peredumovy doslidzhenia terminosystem (na materialy suchasnoi ukrainskoi terminologii) [Theoretical assumptions for the study of terminology systems based on the materials of contemporary Ukrainian terminology]. Donetsk: Lingvistychni studii. [Ukraine]
8. Symonenko L. (2009). Aktualni problemy suchasnogo ukrainskogo terminoznavstva [The actual problems of modern Ukrainian terminology]. Kyiv: KNEU. [Ukraine]
9. Soloveva V. A. (2016). Nemetskiy iazyk. Grammatika v karmane [The German Language. The Grammar in the Pocket]. Sankt-Peterburg: Karmanyi spravochnik (Piter).
10. Superanskaia A. V., Podolskaia A. V., Vasileva N. V. (2012). Obshchaia terminologiya: voprosy teorii [Basic terminology: questions of theory]. Moskva: Knizhnyi dom «LIBROKOM».
11. Tabanakova V. D. (2001). Ideograficheskoe opisaniie nauchnoi terminologii v spetsialnykh slovnikakh [Ideographic description of scientific terminology in special dictionaries]. Tyumen: Tyumenskii gosudarstvennyi universitet.
12. Christ Ingeborg, Cillia de Rudolf. (2003). Fremdsprachenunterricht an Schulen in deutschsprachigen Ländern. Tübingen. In: Karl-Richard Bausch/Herbert Christ/Hans-Jürgen Krumm (Hg.): *Handbuch Fremdsprachenunterricht*.
13. Großberger Nicole, Groß Madlen, Knaus Thomas (2015). Medienerzieherische Grundbildung in der Vorschule – eine explorative Studie. München: kopaed.
14. Hirschfeld Ursula. (2003). Ausspracheübungen. Tübingen. In: Karl-Richard Bausch/Herbert Christ/Hans-Jürgen Krumm (Hg.): *Handbuch Fremdsprachenunterricht*.
15. Hoberg Ursula, Hoberg Rudolf. (2009). Der kleine Duden. Deutsche Grammatik. Mannheim: Dudenverlag №4.
16. Jadin Tanja. (2013). Multimedia und Gedächtnis. Kognitionspsychologische Sicht auf das Lernen mit Technologien: L3T. Lehrbuch für Lernen und Lehren mit Technologien.
17. Lipowsky Frank. (2006). Auf den Lehrer kommt es an. Empirische Evidenzen für Zusammenhänge zwischen Lehrerkompetenzen, Lehrerhandeln und dem Lernen der Schüler. Weinheim u.a.: Beltz.
18. Müller Hans-Rüdiger, Krinninger Dominik, Bahr Simone, Falkenreck Dorothee, Lüders Martin, Su Hanno. (2012). Erziehung und Bildung in der Familie. Pädagogische Grenzgänge in einem interdisziplinären Forschungsfeld. In: *Zeitschrift für Pädagogik* 58.
19. Palentien Christian. (2005). Aufwachsen in Armut – Aufwachsen in Bildungsarmut. Über den Zusammenhang von Armut und Schulerfolg *Zeitschrift für Pädagogik* 51.
20. Schneider Thorsten. (2005). Nachhilfe als Strategie zur Verwirklichung von Bildungszielen. Eine empirische Untersuchung mit Daten des Sozio-ökonomischen Panels (SOEP) *Zeitschrift für Pädagogik* 51.

Стаття надійшла до редакції 26.06.2020
The article was received June 26, 2020

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СЕМАНТИЦІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Лапініна Оксана Леонідівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету
oxana.lapynina@knlu.edu.ua
[orcid/0000-0001-5838-5896](https://orcid.org/0000-0001-5838-5896)

Мета. У дослідженні проаналізовано фразеологічні одиниці сучасної німецької мови на позначення транспортних засобів із метою з'ясувати, як національно-культурна інформація знаходить відображення у їх семантиці. Визначено основні компоненти фразеологічного значення досліджуваних одиниць, розглянуто фразотворчу активність компонентів на позначення транспортних засобів та позамовні чинники виникнення досліджуваних фразеологізмів.

Методи. Описовий метод, компонентний аналіз, етимологічний аналіз, метод кореляції мовних та позамовних явищ.

Результати. З'ясовано, що семантична структура фразеологічних одиниць із компонентом на позначення транспортних засобів складається з денотативного, мотиваційного та конотативного блоків, до складу якого входять емотивно-оцінний, експресивний, функціонально-стилістичний та національно-культурний компоненти. Національно-культурна інформація закладена у денотативному блоці або культурних конотаціях. У розвідці проаналізовано фразеологічні одиниці сучасної німецької мови з компонентом на позначення транспортних засобів, у складі яких виявлено лише 18 слів – найменувань транспорту, які по-різному беруть участь в утворенні досліджуваних одиниць. Результати розвідки дають підстави стверджувати про високу фразеопродуктивність лише двох компонентів на позначення транспортних засобів (*Schiff, Karre*). Середньою фразотворчою активністю, тобто входженням до складу більше ніж 5 фразеологічних одиниць, відзначаються лексеми *Zug, Wagen* та *Bahn*. 13 компонентів на позначення транспортних засобів зустрічаються нечасто у складі досліджуваних фразеологічних одиниць, що зумовлено історією розвитку самого транспорту, адже автомобільний, залізничний та авіаційний виникає лише у XIX – на початку XX ст. У ході дослідження було встановлено, що основними причинами високої фразотворчої активності компонентів *Schiff, Karre* та екстралінгвальними чинниками виникнення досліджуваних фразеологічних одиниць є розвиток торгівлі як головного стимулу виникнення мореплавання та пов'язаного з ним кораблебудування, які сягають своїм корінням у сиву давнину, а також винахід колеса як одного з найбільших досягнень людства.

Висновки. Різні сфери та аспекти діяльності німецькомовного етносу знайшли своє відображення у фразеологічних одиницях із компонентом на позначення транспортних засобів: розвиток мореплавання та пов'язаних із ним професій та занять, пошук та винахід нових засобів для пересування, поява нових видів транспорту. Суспільні чинники вплинули на входження компонента на позначення транспортного засобу до складу досліджуваних фразеологічних одиниць та його фразотворчу активність.

Ключові слова: фразеологічне значення, фразеопродуктивність, екстралінгвальні чинники, національно-культурний компонент, транспорт.

PECULIARITIES OF REPRESENTATION OF CULTURAL INFORMATION WITH A COMPONENT TO DENOTE VEHICLES IN THE SEMANTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF MODERN GERMAN LANGUAGE

Lapynina Oksana Leonidivna,
Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor at the Germanic Philology Department
Kyiv National Linguistic University
oxana.lapynina@knlu.edu.ua
[orcid/0000-0001-5838-5896](https://orcid.org/0000-0001-5838-5896)

Purpose. The study analyzes the phraseological units of modern German language which denote vehicles in order to find out how national and cultural information is reflected in their semantics. The main components of the phraseological meaning of the studied units are clarified, the phrase-forming activity of the components to denote vehicles is considered, and the sources of the studied phraseological units are established.

The **methods** of the research are descriptive method, component analysis, etymological analysis, the method of correlation of linguistic and extralinguistic phenomena.

Results. It was found that the semantic structure of phraseological units with a component to denote vehicles consists of denotative, motivational and connotative blocks, which include emotional-evaluative, expressive, functional-stylistic and national-cultural components. National and cultural information is embedded in a denotative block or cultural connotations. The research analyzes the phraseological units of modern German language with a component to denote transport, and among them only 18 words-names of transport, which participate in the formation of the studied units in different ways were found. The results of the investigation give grounds to claim that only 2 components that denote vehicles (*Schiff, Karre*) have high phrase productivity. The lexemes *Zug, Wagen* and *Bahn* are marked by average phrase-forming activity or being a part of more than 5 phraseological units. 13 components

to denote vehicles are not common in the studied phraseological units, which is due to the history of transport, because road, rail and aviation transport emerges only in the XIX – early XX centuries. The study found that the main reasons for the high phrase-forming activity of the components of *Schiff, Karre* and extralingual factors of the studied phraseological units are the development of trade as the main stimulus for shipping and related shipbuilding, which has its roots in antiquity, as well as the invention of the wheel, as one of the greatest achievements of mankind.

Conclusions. Various areas and aspects of the German-speaking ethnic group activity are reflected in phraseological units with a component to denote vehicles such as the development of navigation and related professions and occupations, the search and invention of new means of transportation, the emergence of new kinds of transport.

Key words: phraseological meaning, phrase productivity, extralingual factors, national-cultural component, transport.

1. Вступ

Справжнім джерелом народної мудрості і дзеркалом менталітету нації є фразеологічні одиниці (далі – ФО). Вони характеризуються самотністю й образністю, адже увібрали у себе мудрість, яку народ проніс крізь століття та покоління. Не можна говорити про досконале володіння мовою, якщо не вивчити її фразеологію. Проте і фразеологією не оволодіти, якщо не з'ясувати, як і звідки виник фразеологізм. Національно-культурна специфіка ФО зумовлена екстралінгвальними факторами. ФО фіксують матеріальне та духовне життя народу, природні та історичні умови його існування. Актуальність дослідження визначається спрямованістю сучасної фразеології на розгляд національно-культурних чинників, що впливають на формування значення ФО.

Проблематиці дослідження семантики ФО та проблемам фразеологічного значення присвятили свої праці М. Алефіренко (Алефіренко, 2008), І. Гаврись (Гаврись, 1971), В. Мокієнко (Мокиенко, 1989). Питання про національно-культурний компонент як складову частину семантики фразеологізму є одним із найактуальніших питань у дослідженнях В. Телії (Телия, 1996).

Об'єктом нашої розвідки вибрано фразеологічні одиниці сучасної німецької мови з компонентом на позначення транспортних засобів, адже роль останніх у житті суспільства не можна недооцінювати, тому що транспорт впливає й економічно, й політично, й соціально, має культурне та оборонне значення.

Мета дослідження – проаналізувати національно-культурні особливості фразеологічних одиниць сучасної німецької мови з компонентом на позначення транспортних засобів. Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити семантичну структуру ФО з компонентом на позначення транспортних засобів, з'ясувати фразотворчу активність компонентів на позначення транспортних засобів та розглянути позамовні чинники, які вплинули на утворення досліджуваних одиниць.

2. Семантична структура ФО з компонентом на позначення транспортних засобів

Фразеологічне значення досліджуваних одиниць ми розглядаємо як єдність трьох інформаційних блоків: денотативного, мотиваційного та конотативного. Денотат є обов'язковим компонентом номінації. Денотатом ФО *im falschen Zug sitzen* є не дія «сидіти не в тому поїзді», а «прийняти невірне рішення». Від відповідного аспекту лексичного значення денотативний аспект фразеологічного значення є вужчим. Фразеологізм позначає менше об'єктів, проте містить більший обсяг інформації про ці об'єкти, підтвердження чому ми можемо знайти у лексико- та фразеографічних джерелах. Як правило, у тлумачному словнику кількість слів, які необхідні для передачі фразеологічного значення, здебільшого перевищують кількість компонентів фразеологічної одиниці. Наприклад, для ФО *hinter den Zug springen* у словнику знаходимо дефініцію *durch eine neue Geschäftsidee ausnutzen, was sichtlich gerade populär ist* (Röhrich, 2000). Значення ФО, яка складається з чотирьох компонентів, передається за допомогою 10 слів. Слід до того ж зазначити, що навіть ця дефініція не в змозі відтворити повний зміст ФО.

Конотативний макрокомпонент значення ФО відображає ставлення мовця до предмета мовлення, його емотивно-оціннісну та стилістично-марковану суб'єктивну характеристику денотата та є невід'ємною складовою частиною фразеологічної семантики. Культурна інформація у ФО міститься в денотативному блоці або в культурних конотаціях, які на основі асоціацій та фонових знань народу – носія мови про певну реалію чи ситуацію доповнюють предметно-понятійний зміст ФО, містять оцінку та емотивне відношення мовця до позначуваного (Лапиніна, 2016: 49–53). Відбувається інтерпретація образної основи, яка і вказує на національно-культурну специфіку ФО з компонентом на позначення транспортних засобів. Звідси, конотативний макрокомпонент значення досліджуваних одиниць розуміємо як єдність емотивного, оцінного, експресивного, функціонально-стилістичного та національно-культурного компонентів.

3. Екстралінгвальні фактори виникнення ФО з компонентом на позначення транспортних засобів

У кожен епоху важливу роль в історії розвитку того чи іншого народу відіграв певний засіб пересування, якому відводилася чи не найважливіша роль у повсякденному житті людства. З прискоренням темпів життя збільшувалася і кількість транспортних засобів, а разом і кількість ФО, одним із компонентів яких є лексема на позначення транспортного засобу. Транспорт є одним із найважливіших складників грошової бази економіки кожної країни, саме тому він давно вважається двигуном прогресу. Людина використовувала всі наявні засоби для перевезення товарів та людей. Після винаходу колеса, а згодом і мотору людство почало створювати різні види транспорту: карети, візки, підводи, авто, потяги, кораблі, літаки та інші транспортні засоби, завдяки яким люди мали можливість подорожувати на великі відстані та добиратися до різних пунктів призначення. Без засобів пересування неможливою була б і торгівля, яка відігравала та відіграє провідну роль у житті кожного суспільства.

Оскільки всі зміни у суспільстві залишають свій слід у мові та закріплюються в тій чи іншій мовній формі, важливе місце у фразеології займає тематичне поле «Транспортні засоби», адже фразеологічна структура мови – це дзеркало, яке відображає національну ідентичність мовної та культурної спільноти.

Існує багато видів транспортних засобів, проте у складі досліджуваних фразеологізмів було виявлено лише 18 компонентів на позначення транспортних засобів, які по-різному беруть участь в утворенні ФО (див. рис. 1), тому можна стверджувати про фразотворчу активність одних компонентів та фразотворчу пасивність інших: низькочастотні слова-компоненти за О.Д. Райхштейном зустрічаються у складі лише 1–5 ФО, середньочастотні входять складу 6–20 ФО, а високочастотні – до складу понад 20 фразеологізмів (Райхштейн, 1980). Серед досліджуваних одиниць було виділено три групи компонентів на позначення транспортних засобів залежно від ступеня їх активності у процесі фразотворення:

I група: високочастотні (2 слова-компоненти): **Schiff** (*die Ratten verlassen das sinkende Schiff – wenn Gefahr droht, dann fliehen die ersten Beteiligten*); **Karre** (*die Karre / der Karren ist verfahren – die Situation ist schwierig; die Lage erscheint aussichtslos*);

II група: середньочастотні (3 слова-компоненти): **Bahn** (*sich Bahn brechen – sich durchsetzen*); **Wagen** (*das Pferd hinter den Wagen spannen – etwas verkehrt anfangen*); **Zug** (*der Zug ist abgefahren – die Gelegenheit wurde verpasst*);

III група: низькочастотні (13 слів-компонентів): **Kahn** (*einen im Kahn haben – betrunken sein*); **Rakete** (*abgehen wie eine Rakete – stark und schnell ansteigen; temperamentvoll sein*); **Flugzeug** (*Flugzeuge im Bauch haben – glücklich, aufgeregt sein; verliebt sein*); **Eisenbahn** (*da fährt die Eisenbahn drüber – das steht ganz sicher fest*); **Auto** (*wie ein Auto gucken – sich wundern, überrascht sein, erstaunt gucken*); **Fahrrad** (*jemandem Licht ans Fahrrad machen – jemandem die Richtung weisen; jemanden zurechtweisen*); **Bus** (*Ich glaub, mich streift ein Bus! – Ausruf der Verwunderung*); **Autobus** (*den Autobus verpassen – eine gute Gelegenheit verpassen*); **Panzer** (*stur wie ein Panzer sein – starrsinnig, kompromisslos sein*); **Boot** (*im gleichen Boot sitzen – in derselben (schlechten) Lage sein; gleiche Interessen haben*); **Kutsche** (*die Pferde vor die Kutsche spannen – etwas verkehrt anfangen*); **Lokomotive** (*die Lokomotive für etwas sein – die treibende Kraft sein; derjenige sein, der etwas voranbringt*); **U-Bahn** (*in der U-Bahn geboren sein – sagt man, wenn jemand die Türe hinter sich nicht schließt*).

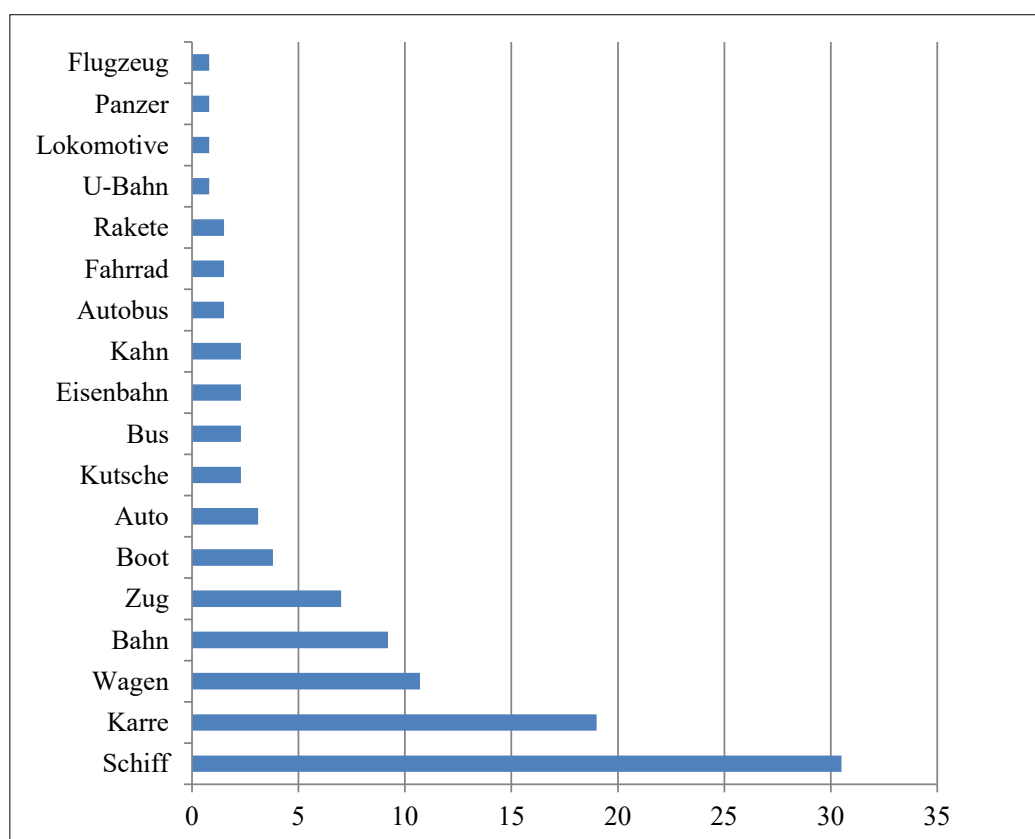

Рис. 1. Фразеопродуктивність (у %) компонентів на позначення транспортних засобів у складі досліджуваних ФО сучасної німецької мови

Висока фразеопродуктивність слів-компонентів *Schiff* та *Karre* зумовлена передусім раннім поширенням цих транспортних засобів, їх популярністю серед населення. Перші уявлення про корабель сягають своїм корінням у далекі дохристиянські часи. З давніх-давен людина використовує водні простори – річки, озера, моря – спочатку як мисливські угіддя, а згодом як зручні шляхи для транспортування вантажів та пасажирів. Перші найпростіші кораблі (5 тис років до н. е.) з'явилися задовго до появи колісниць, оскільки в море людина вийшла на початку свого існування. Вищезазначені чинники зумовили те, що низка ФО з компонентом *Schiff* походить із мореплавства. Так, ФО *klar Schiff machen – aufräumen; Ordnung schaffen; die Übersicht gewinnen; sich bereit machen; etwas*

klären походить із мови моряків, у якій вираз має значення «підготувати корабель до відправлення» або «перевести бойовий корабель у стан бойової готовності».

Значення ФО *Ein Flaggsschiff sein* – das bedeutendste Produkt / die bedeutendste Filiale eines Unternehmens / das Aushängeschild sein походить від ролі флагманського корабля (*Flaggschiff*) як військового корабля (*Kriegsschiff*), корабля адмірала (*Admiralsschiff*), з якого останній керує підлеглими силами. Флагманський корабель був ведучим кораблем, оскільки на ньому знаходився основний командний пункт. На борту такого корабля був піднятий удень та вночі посадовий прапор командувача.

Das Schiff ist mit Mann und Maus untergegangen означає, що все втрачено, що з корабля, який потонув, нічого не вдалося врятувати. ФО *Das geht über Schiff und Gut* вказує на те, що завдана шкода є набагато більшою, ніж уявляли. Така асоціація пов'язана з тим, що разом із кораблем торговці втрачали і свій товар. Значення ФО *Etw. ist zwischen Schiff und Ufer gefallen* – es ist verloren виникає на основі спостереження, що людина в більшості випадків тоне, якщо падає зі сторони берега за борт корабля, який стоїть на якорі, в той час, коли у відкритому морі тих, хто тоне, можна ще врятувати.

Із виникненням ФО *Das Schiff ist leck* – «комусь або чомусь загрожує небезпека, занепад / хтось захворів» пов'язана і поява ФО *Das Schiff muß auf die Werfte*. Тут образ корабля асоціюється з хворим, який терміново потребує лікування, або зі справами, бізнесом, яким/якому загрожує небезпека, якщо не втрутитися.

У літературі образ корабля часто використовують для опису життя і долі людини. Корабель або щасливо приходить до тихого порту, або зазнає аварії, коли розбивається на шляху до порту об прибережні скелі. Такі асоціації викликає і життя людини. Тому про того, чії надії розбилися шцент, у кого було нещасливе життя або хто зазнав у житті поразки, кажуть: *sein Schiff (Schifflein) ist gestrandet (gescheitert)*. Проте той, хто пристосовується до будь-яких умов у своєму житті, хто ніколи не ризикує собою чи своїми справами, знає, як собі допомогти, та чинить завжди обмірковано, той *weiss sein Schifflein zu führen*.

Другий за фразеопродуктивністю компонент на позначення транспортних засобів у складі досліджуваних ФО – *Karre/Karren*, що в перекладі означає «візок». Винахід колеса, який вважається одним із найважливіших в історії людства, служив поштовхом для розвитку наземного транспорту. Так, лексема *Karre* має кельтське коріння і свідчить про те, що народ мав високорозвинену культуру коней та візків. Германці запозичили це слово у римлян (з лат. *carrus* – «авто»), яке, своєю чергою, було запозичене з галльської *karros* (дієслово зі значенням «бігти, їхати»). Похідні форми можна знайти у всіх романських та германських мовах: англ. *car* (Wagen, Auto), франц. *charrue* (Pflug).

Образ візка дуже часто асоціюється зі справою або ситуацією, яка просувається або яку потрібно рухати вперед, форсувати. Наприклад, *den Karren (wieder) flottmachen* – einer Sache (wieder) zum Erfolg verhelfen; *die Karre / den Karren aus dem Dreck ziehen* – einen Ausweg aus einer verfahrenen Situation finden; Hilfestellung geben. На подібній асоціації ґрунтується інтерпретація образу візка, коли йдеться про зовсім протилежну ситуацію: *die Karre / der Karren ist verfahren* – die Situation ist schwierig; die Lage erscheint aussichtslos; *den Karren / die Karre in den Dreck fahren* – Probleme verursachen; scheitern; *den Karren / die Karre einfach laufen lassen* – sich um etwas nicht kümmern; (trotz Probleme) untätig bleiben. У літературних творах йдеться навіть про *Karr Gottes* («Божий візок»), у зв'язку з чим виникає ФО *man kan niemandts helfen den Karren ziehen, der nit selbst auch zieht*.

Із літературою пов'язане походження досліджуваних ФО з іншими компонентами на позначення транспортних засобів. Наприклад, ФО *Es ist höchste Eisenbahn* походить із комедії берлінського гумориста Адольфа Глабреннера (1810–1876). У його творі *Ein Heiratsantrag in der Niederwallstraße* головний герой – неுவажний, розсіяний поштар, який постійно, коли говорить, плутає дві речі. У розпалі однієї розмови він поспішно прощається зі своїм співрозмовником, бо повинен доставити листи, які щойно прибули залізницею. Він насправді хоче сказати: *Es ist höchste Zeit, die Eisenbahn ist schon angekommen*. Натомість прозвучало: *Es ist höchste Eisenbahn, die Zeit ist schon angekommen*. Цей вислів набуває поширення, оскільки вказує на пунктуальність у прибутті та відправленні німецьких поїздів.

4. Висновки

ФО сучасної німецької мови на позначення транспортних засобів є національними та культурно-специфічними, адже фіксують та відтворюють шляхом інтерпретації образу все те, що відчуває та сприймає народ – носій мови, те, що відбувається у повсякденному житті нації. Суспільні чинники, передусім розвиток продуктивних сил та виробничих відносин, на тому чи іншому етапі становлення суспільства створили необхідні передумови для включення компоненту на позначення транспортного засобу до складу досліджуваних ФО.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : монография. Москва : Эллис, 2008. 271 с.
2. Гавриць В.І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові (Походження та вживання). Київ : Радянська школа, 1971. 247 с.
3. Лапиніна О.Л. Національно-культурна своєрідність фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2016. 254 с.
4. Мокиєнко В.М. Славянская фразеология. Москва : Высшая школа, 1989. 287 с.
5. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. Москва : Высшая школа, 1980. 143 с.

6. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
7. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten: in 5 Bänden. Berlin: Directmedia, 2000. B. 1. 632 S.

References:

1. Alefirenko N. F. (2008) Frazeologiya v svete sovremenny'x lingvisticheskix paradigim: monografiya [Phraseology in the light of modern linguistic paradigms: a monograph]. Moscow: Izdatel'stvo «E'lpis». 271 p. [in Russian].
2. Havrys V. I. (1971) Stali spoluchennia sliv u suchasni nimetskii movi (Pokhodzhennia ta vzhyvannia) [Set phrases in the modern German language]. Kyiv: Radianska shkola. 247 p. [in Ukrainian].
3. Lapyrina O. L. (2016) Natsionalno-kulturna svoieridnist frazeolohichnykh odynyts nimetskoï movy z hastronomichnym komponentom [The National and Cultural Peculiarities of the German Phraseological Units with a Gastronomic Component]. diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.04. Kyiv National Linguistic University. Kyiv. 254 p. [in Ukrainian].
4. Mokienko V. M. (1989) Slavyanskaya frazeologiya. Moscow: Vy'sshaya shkola. 287 p. [in Russian].
5. Rajxshtejn A.D. (1980) Sopostavitel'ny'j analiz nemeczkoj i russkoj frazeologii [Comparative analysis of German and Russian phraseology]. Moscow: Vy'sshaya shkola. 143 p. [in Russian].
6. Teliya V.N. (1996) Russkaya frazeologiya: semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokul'turologicheskij aspekty [Russian phraseology: semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moscow: Shkola «Yazyki russkoy kul'tury». 288 p. [in Russian].
7. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten: in 5 Bänden. Berlin: Directmedia, 2000. B.1. 632 S. [in German].

Стаття надійшла до редакції 23.06.2020
The article was received June 23, 2020

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ-РЕПРЕЗЕНТАНТІВ ЕМОЦІЇ ГНІВУ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Лаухіна Інна Станіславівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та практики іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
islaukhina@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1698-3155

Паладьєва Алла Федорівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та практики іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
alla-paladieva@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8182-679X

Мета статті – порівняльна лексико-семантична характеристика мовних одиниць, які репрезентують концепт «гнів» у французькій та українській мовних картинах світу.

Для досягнення мети й вирішення поставлених у роботі завдань використані як загальнонаукові, так і **методи** лінгвістичного аналізу: (концептуальний (шляхом концептуального підходу розглянуто лексико-семантичні й семантико-синтаксичні характеристики одиниць мови, за допомогою яких виражається емоція «гнів»); компонентний (виявлено особливості лінгвокультурної інтерпретації компонентів концепту «гнів» через їх вербальне вираження у французькій та українській мовах); порівняльно-зіставний (здійснено порівняння і зіставлення національно-культурних особливостей комунікативної реалізації концепту «гнів» у французькій та українській мовах).

Результати. У дослідженні встановлено, що вербальне вираження емоції гніву можна представити як фрейм, до якого входять такі елементи: суб'єкт моделі, власне емоційний стан і його причина. Факультативними компонентами концепту «гнів» є оцінка, ступінь інтенсивності переживання емоції, контроль над емоцією, зовнішні симптоми емоції й поведінка людини у стані гніву. З'ясовано, що репрезентація концепту «гнів» у французькій мові представлена 29 лексичними одиницями, в українській – 100 (синонімами, фразеологічними зворотами, пареміями, метафоричними епітетами).

Зроблено такі **висновки**: предикативна лексика із семантикою гніву у французькій та українській мовах представлена іменниками «гнів», «лють», прикметниками «сердитий», «лютий», дієсловами «сердитися», «лютувати». У французькій мові найбільша кількість синонімів представлена прикметниками (7), дієслова й іменник мають відповідно 6 і 4 синоніми. В українській мові найбільше синонімів мають дієслова (по 21), менше – прикметники (11 і 14), іменники (5 і 7). Джерелами культурної інтерпретації українських ФО є слова-символи, соматичне і міфологічне вираження емоцій, образ-еталон, французьких – соматичне, предметне і біоморфне вираження емоцій, образи-еталони, повір'я та легенди.

Ключові слова: концепт, фрейм-пропозиція, обов'язкові та факультативні компоненти, предикативна лексика, джерела культурної інтерпретації.

COMPARATIVE ANALYSIS OF LANGUAGE UNITS-REPRESENTATIVES OF THE EMOTION OF ANGER (IN THE MATERIALS OF THE FRENCH AND UKRAINIAN LANGUAGES)

Laukhina Inna Stanislavivna,
PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and Practice of Foreign Languages
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
islaukhina@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1698-3155

Paladieva Alla Fedorivna,
PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and Practice of Foreign Languages
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
alla-paladieva@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8182-679X

The **purpose** of the article is to carry out linguistic analysis and comparative lexical-semantic characteristics of linguistic units that represent the concept of “anger” in the French and Ukrainian linguistic pictures of the world.

Both general scientific **methods** and linguistic analysis were used to achieve the goal and to solve the tasks set in the work: (conceptual (by means of conceptual approach it was considered the lexical-semantic and semantic-syntactic characteristics of language units by which the emotion of “anger” is expressed); componential (the peculiarities of linguocultural interpretation of the components of the concept of “anger” through their verbal expression in French and Ukrainian were discovered); comparative (the comparison of national-cultural features of communicative implementation of the concept of “anger” in French and Ukrainian was made).

In the **results** of study it was found that the verbal expression of anger emotion can be represented as a frame that includes the following elements: the subject of the model, the emotional state itself and its cause. The optional components of the anger concept are the evaluation, the degree of intensity of the emotion experience, the control over the emotion, the external symptoms of the emotion, and the person’s behavior in the state of anger. It is found that the representation of the concept of “anger” in the French language is represented by 29 lexical units, in Ukrainian – 100 (synonyms, phraseological turns, paremia, metaphorical epithets).

The following **conclusions** were drawn: the predicative vocabulary with the semantics of anger in the French and Ukrainian languages is represented by the nouns “anger”, “rage”, adjectives “angry”, “ferocious”, verbs “to be angry”, “to rage”. In French, the largest number of synonyms is represented by adjectives (7), verbs and nouns have 6 and 4 synonyms, respectively. In the Ukrainian language, most of the synonyms have verbs (21 each), fewer adjectives (11 and 14), nouns (5 and 7). The sources of cultural interpretation of Ukrainian phraseological units are words, symbols, somatic and mythological expression of emotions, image-standard, French – somatic, subject and biomorphic expression of emotions, images-standards, beliefs and legends.

Key words: concept, frame-proposition, obligatory and optional components, predicative vocabulary, sources of cultural interpretation.

1. Вступ

У сучасному мовознавстві активно розвивається такий напрям досліджень, як антропоцентрична семантика, головним завданням якої є семантичне моделювання і реконструкція мовної картини світу людини. Вирішення цієї проблеми має на меті створення теоретичних засад і методології задля виокремлення й опису тих значень і мовних репрезентацій, котрі можна назвати концептуалізацією базових емоцій людини в лінгвокультурах носіїв однієї або кількох мов. Одиниці мови, за допомогою яких індивід спілкується чи мислить, одночасно репрезентують і номінують його емоційну сферу.

Вербальне вираження емоційних станів мовознавці (Н. Арутюнова, А. Вежицька, О. Вольф, В. Маслова, І. Мац, Ю. Степанов, І. Стернін, А. Приходько, В. Телія та ін.) трактують як ментально-мовні утворення, концептуальний зміст і структуру яких можна розкласти на певні компоненти, кожен із котрих пояснюється природою представленого феномену: характером емоції, її суб’єктом, причиною виникнення, механізмами прояву, видозмінами, ступенем інтенсивності переживання, супутніми йому оцінними асоціаціями, зовнішнім виявленням емоції.

Із початку ХХІ ст. посилена увага мовознавців зосереджена на вивченні емоційних станів людини з використанням лінгвокультурологічного та лінгвокогнітивного підходів, що дозволяють урахувувати суспільно-історичні та культурні умови життя тих чи тих носіїв мови, змоделювати різні емоційні концепти. Особливе зацікавлення науковців викликає аналіз вербального вираження емоцій людини в різних мовах у порівняльному аспекті, який відповідає антропоцентричному спрямуванню сучасної лінгвістики, що й визначило актуальність нашого дослідження.

Мета роботи – виявити мовні репрезентації емоції гніву людини у французькій та українській мовних картинах світу, проаналізувати та порівняти їх.

Поставленою в дослідженні метою передбачено виконання таких завдань: 1) з’ясувати основні способи комунікативної реалізації емоційних станів людини; 2) проаналізувати лінгвокультурологічний аспект мовної інтерпретації емоції гніву; 3) здійснити лінгвістичний аналіз концепту «гнів» у лексикографічних джерелах і в літературному дискурсі французької та української мов.

Матеріал дослідження становлять 29 лексичних одиниць французької та 100 лексичних одиниць української мови, які виражають емоційний стан гніву, вилучені методом суцільної вибірки із французьких та українських лексикографічних джерел, а також текстів художніх творів французьких та українських авторів.

2. Концептуальна основа дослідження базової емоції людини

Дослідження базових емоційних концептів опирається на мовну картину світу, основним елементом якої є концепт. На думку Ю. Степанова, концепт – це «згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить до ментального світосприйняття» (Степанов, 1998: 41). Сьогодні в лінгвістиці з’явилися різні підходи до розуміння концепту (когнітивний, культурологічний, психолінгвістичний), котрі базуються на загальному положенні: концепт – це те, що відображає зміст поняття. Учені виділяють різні типи структур представлення знань: схему, гештальт, скрипти, фрейм, останній із яких є опорним терміном у нашому дослідженні. Ми погоджуємося із визначенням фрейму, яке сформулював у своїй науковій розвідці І. Стернін: це «уявлюваний у цілісності його складників багатокомпонентний концепт, деяка сукупність стандартних знань про предмет чи явище» (Стернін, 1998: 22–31).

О. Вольф виділяє такі семантичні компоненти фрейму-пропозиції базової емоції людини: 1) предикат; 2) суб’єкт; 3) причину. Крім того, фрейм-пропозиція базової емоції включає факультативні компоненти, типові для нього, але не обов’язково реалізовані в мовленні: оцінку, ступінь інтенсивності та глибину емоції, контрольованість / неконтрольованість емоції, зовнішні прояви та поведінку суб’єкта у стані тієї чи тієї емоції (Вольф, 1989: 75).

Предикат є ядерним компонентом базової емоції людини, він позначає етичні властивості й динамічні прояви предметів дійсності, їх відношення один до одного (Арутюнова, 1999: 3–6). Базові емоції людини позначаються

різними видами предикативів, насамперед дієсловами. Одним із важливих семантичних типів парадигматичних відношень є синонімія, яка відображає логічну категорію ототожнення, ідентичності когнітивно пов'язаних один із одним вербалізованих концептів базових емоцій людини. Суб'єкт – особа, котра переживає ту чи ту емоцію. Семантичний суб'єкт у мові може бути виражений особовим займенником, іменником, прикметником. Третім компонентом фрейму-пропозиції базової емоції людини є причина, що викликала емоційний стан (може бути виражена експліцитно й імпліцитно).

3. Лінгвокультурологічний аспект інтерпретації емоцій

Емоції людини відображені в ідіомах, пареміях і метафорах. Фразеологічний фонд мови найбільшою мірою виражає зумовлені національною культурою особливості світосприйняття її носіїв. У нашій роботі лінгвокультурологічний аналіз емоції гніву здійснюється з опертям на поняття «код культури», яке надала у своїй роботі В. Телія. Науковець трактує це явище як таксономічний субстрат текстів, що репрезентують певну культуру, тобто сукупність окультурених уявлень про картину світу того чи того соціуму (Телія, 1999: 20). Головними кодами культури В. Телія вважає соматичний, біоморфний, предметний, міфологічний.

Іншим джерелом культурної інтерпретації є система образів-еталонів, закріплених у стійких порівняннях, образи християнства та відповідні етичні установки, а також образи з художньої літератури, філософії, історії. Базові емоції людини репрезентуються також пареміями й метафорами, серед яких можна виділити метафоричні епітети, які бувають антропоморфними, зооморфними, натурморфними.

4. Комунікативна реалізація концепту «гнів» у французькій та українській мовах

У французькому словнику «Petit Larousse» гнів – це «сильне незадоволення, яке супроводжується агресією, власне напад гніву» (Petit Larousse, 1980: 204). У «Новому тлумачному словнику української мови» емоція гніву визначається як «почуття сильного обурення, стан нервового збудження» (Яременко, 2008: 345).

Концепт «гнів» утворює фрейм-пропозицію з такими обов'язковими компонентами: 1) предикатом; 2) суб'єктом; 3) причиною і факультативними компонентами: оцінкою, ступенем інтенсивності переживання емоції, контролем над емоцією, зовнішніми симптомами емоції та поведінкою людини у стані гніву.

Згідно зі словником NDS до синонімічного ряду з домінантою *se fâcher* (сердитися) входять дієслова: *s'emporter*, *s'irriter*, *se vexer*, *s'indigner*, *enrager*, *être en colère* (Nouveau dictionnaire des synonymes, 1977). Відповідно до словника PR дієслово *se fâcher* (сердитися) позначає емоційний стан, який виникає під дією будь-якого факту, здатного викликати незадоволення, за яким стоїть чи вгадується конкретний винуватець. Дієслово *s'indigner* означає «обурюватися з приводу чого-небудь» і має моральне підґрунтя, керується прийменником *de*: *Il s'indigne de votre conduite* («Він обурюється вашою поведінкою»). Дієслово *enrager* позначає сильну емоцію «сказитися» (Petit Robert, 1993).

Гнів позначається різними видами предикативів, насамперед дієсловами. ССУМ представляє синонімічний ряд із домінантою «сердитися» (виявляти почуття гніву): *гніватися*, *прогнівлятися*, *злитися*, *озлоблюватися*, *озлоблятися*, *злоститися*, *гнівитися*, *злостувати*, *злобувати*, *гзитися*, *обурюватися*, *приндитися*, *фиркати*, *дрочитися*, *іритуватися*, *дратуватися*, *спалахувати*, *спახати*, *спахувати*, *сатаніти*, *пінитися* (Бурячок, 1999: 608).

Відповідно до НТСУМ дієслово *обурюватися* має моральне підґрунтя: «Він ніяково відповів, що прийшов до неї більше за тим, щоб погомоніти. І вона страшенно обурилась: – Душі йому треба! За рубля душу йому вивертай!» (В. Підмогильний). Дієслова *спалахувати*, *спახати*, *спахувати* вказують на миттєвий скачок незадоволення якоюсь ситуацією до такого ступеня, що суб'єкт не може його стримувати: «Сьогодні розжене тих бринькачів, а завтра вони <...> знов бренькають, регочуть під вікнами, ніби навмисне випробовуючи Іванів терпець <...>, коли від найменшого доторку чоловік уже завівся, уже спалахнув, як порох» (О. Гончар).

Дієслово *озлоблюватися* має підсилювальне значення; *фиркати*, *дрочитися* використовуються в розмовному стилі; *іритуватися* (бути у стані роздратування) належить до застарілих, *приндитися* використовується з відтінком фамільярності, дієслово *гзитися* є діалектним.

ССУМ подає ще один синонімічний ряд дієслів, у якому стрижневим є дієслово *лютувати* (бути у стані крайнього роздратування, гніву, дуже сердитися): *лютитися*, *лютуватися*, *розлютовуватися*, *розлючуватися*, *роз'ятрюватися*, *біснутися*, *звірити*, *скаженіти*, *шаленіти*, *шаліти*, *роз'ярятися*, *навіженіти*, *навісніти*, *сатаніти*, *яритися*, *яріти*, *ярувати*, *решетитися*, *біситися*, *мордуватися*, *пасіювати* (Бурячок, 1999: 795). Дієслова *сатаніти*, *яритися*, *яріти*, *ярувати*, *решетитися*, *біситися*, *мордуватися* мають розмовний відтінок, *пасіювати* належить до діалектних слів.

В українській і французькій мовах дієслова із семантикою «гнів» містять сему «каузативність». ССУМ подає синонімічний ряд каузативних дієслів із семантикою «гнів»: *сердити*, *дратувати*, *роздратовувати*, *дражнити*, *роздражнювати*, *роз'ятрювати*, *роздрознювати*, *дразнити*, *шарпати*, *шпигати*, *шкрябати*, *іритувати*, *денервувати* (Бурячок, 1999: 608). Словник NDS подає синонімічний ряд каузативних дієслів із семантикою гніву: *fâcher*, *mettre en colère*, *indigner*, *irriter* (Nouveau dictionnaire des synonymes, 1977).

Другою за обсягом групою предикативної лексики зі значенням «гнів» в українській і французькій мовах є прикметники: *сердитий* (який перебуває у стані гніву, сердиться), *гнівний*, *злий*, *лихий*, *грізний*, *розсерджений*, *розгніваний*, *нагніваний*, *роздратований*, *роздрочений*, *гнівливий*, *злостивий* (Бурячок, 1999: 608). Прикметник *грізний* має підсилювальне значення, розмовний відтінок – синоніми *нагніваний*, *роздрочений*, прикметники *гнівливий*, *злостивий* – значення «схильний до гніву».

У ССУМ міститься другий ряд синонімів із семантикою гніву, у якому домінантним є слово *лютий* зі значенням «дуже сердитий»: *злющий*, *затятий*, *заклятий*, *роздратований*, *розлючений*, *розлютований*, *роз'ятрений*,

ярий, роз'ярений, роз'ярілий, озвірілий, роз'юшений, яросливий, розшалілий (Бурячок, 1999: 794). Прикметник *роз'ярений* має значення «який утратив самовладання, досяг крайньої люті». Прикметники *роз'юшений, яросливий* належать до розмовної лексики, слово *розшалілий* є діалектним. Словник NDS подає такий синонімічний ряд прикметників із семантикою гніву: *coléreux, furieux, irritable, irascible, emporté, violent, agressif* (Nouveau dictionnaire des synonymes, 1977). Прикметник *furieux* позначає сильну емоцію гніву, яку не можна стримати: *Il avait un regard furieux*.

Наступною групою предикатної лексики гніву є іменники: *злість, серце, пересердя, іритація, пасія* (Бурячок, 1999: 345). Іменники *пересердя* і *пасія* належать до діалектизмів, іменник *іритація* входить до групи застарілих слів.

До іншого ряду синонімів належать іменники, стрижневим словом яких є лексема *лють*, що означає «почуття сильного обурення, роздратування, гніву»: *лютість, розлюченість, розлютованість, лютощі, скаженість, пасія, ярість*. Словник NDS представляє ряд субстантивних номінацій: *colère, fureur, furie, rage* (Nouveau dictionnaire des synonymes, 1977). Згідно зі словником PR слово *colère* означає «сильне незадоволення, яке супроводжується агресією»; *fureur* визначається як безумство, що штовхає до жорстокості; *rage* означає дуже сильний стан гніву. Основна відмінність між словами *rage* і *fureur* полягає в тому, що в іменнику *fureur* акцент робиться на безумстві та жорстокості, у слові *rage* – на скаженості, тобто особливому тваринному прояві цього стану: «*Une rage le prenait contre son père, cet homme qui se trompait si lourdement*» (Petit Robert, 1993).

ФСУМ подає 77 ФО із семантикою гніву: *під сердиту голову, метати очима іскри, метати громи й блискавки, дути губи, скреготати зубами, бісова душа, кипить душа (серце), важким духом дихати, як скажений* (Білоноженко, 2008).

Внутрішня структура ФО із семантикою гніву містить такі коди культури: 1) соматичний код: *під сердиту голову*; 2) міфологічний код: *бісова душа*; 3) слова-символи: *кипить душа, серце бере*; 4) образ-еталон: *зле, як зінське щеня, як опарений, як скажений, як оса, дивитися вовком*.

НБФРФС подає такі 18 ФО із семантикою гніву: *avoir le sang chaud, échauffer la bile àqn, un paquet denerfs, avoir la tête près du bonnet, s'emporter comme une soupe au lait*. Їхня внутрішня форма містить такі культурні коди: 1) біоморфний код: *un mauvais chien*; 2) предметний код: *méchant comme la grêle*; 3) міфологічний код: *avoir le diable au corps*; 4) соматичний код: *allumer la bile, avoir (faire) de la bile, avoir le sang chaud* (Гак, 2005).

Фразеологічний корпус французької мови включає також інші джерела культурної інтерпретації: 1) повір'я, легенди: наприклад, в основі ФО *marcher sur une mauvaise herbe* (сердитися, бути не в дусі) лежить старовинне повір'я про чудодійну силу трав; 2) своєрідні образи-еталони, основані на порівнянні: *méchant comme un âne rouge* (злий, як рудий осел), *méchant comme une gale* (злий, як короста), *méchant comme une teigne* (злий, як лишай), *s'emporter comme une soupe au lait* (закипіти, як молочний суп).

В українських прислів'ях засуджуються такі вади людської поведінки, як злостивість, лайливість, невміння дійти злагоди: «*Від погляду молоко кисне*», «*Язык без кості, але повний злості*», «*Жалить, як кропива, і колеться, як їжак*». В інших протиставляється гнів добру: «*Лихий доброго не любить*», «*Добрий пес краще, як злий чоловік*»; містяться застереження проти спілкування з лихою людиною: «*Від лихого поли вріж та тікай*», «*Не бійся чорта, а лихого чоловіка*». Багато українських прислів'їв із семантикою гніву містять згадку про чорта: «*Скочив у чорти*», «*Мав уродитися чоловік, та вилупився чорт*». У деяких прислів'ях сердиту людину порівнюють із гадюкою, собакою, вовком: «*Гадина в його словах дихає*». У прислів'ях «*Сердите не буває сите*», «*Він аж зелений од люті*», «*На сердитих воду возять*» стверджується думка про те, що переживання гніву завдає шкоди здоров'ю, показує його нерозумність і недоцільність.

Згідно із французькими пареміями «*Courroux est vain sans forte main*», «*Un chien hargneux atoujours l'oreille déchirée*», «*Qui se fâche a tort*», «*La colère est mauvaise conseillère*» переживання гніву є ірраціональним, боротися з цією емоцією не можуть лише слабкі духом люди.

СЕУМ виділяє словосполучення із лексемою «гнів», які характеризують 1) антропоцентричні риси (*безсилий, милосердний*); 2) зооморфні риси (*буйний, дикий*); 3) натурморфні риси (гнів як полум'я) (*огненний, пекучий*) (Биби́к, 1998). DGLF подає словосполучення із лексемою «гнів», які характеризують антропоцентричні риси емоції: *une colère aveugle, impuissante, juste, terrible* (Rat, 1986). Гнів може бути *сліпим, безсилим, справедливим, страшним*.

Номінації гніву в українській і французькій мовах можуть виражати негативну оцінку: «*Закипів гнівом і матерно залаяв; він був готовий розтерзати всякого, хто хоч би квітку посмів з його проса взяти, а то – копу!*» (Г. Косинка); «*Je travaille. Des enfants font du bruit. Je m'énerve et, un moment je me lève, plein de fureur, comme pour les broyer. Mais je pique une petite colère et c'est fini*» (Flaubert).

Факультативний компонент фрейму-пропозиції «оцінка» актуалізує компонент «контроль над емоцією». Дуже часто людина у стані гніву не контролює себе: «*Петра опановує безвідчитна лють, і йому хочеться стріляти в сонце, стріляти в ту вогненну прокляту сковорідку і розбити її на скалки*» (І. Багрянний); «*Le prêtre se leva, frémissant: "Vous êtes indignede la miséricorde de Dieu!"*» (Maupassant). Емоційний стан гніву може розглядатися і як контрольований, якщо суб'єкт впливає на свої почуття вольовими зусиллями: «*Сердита йде Олянка додому, аж з очей іскри прискають... Треба було повірити, що те руде брехло приїде до неї у Ведмеже Вушко... Але ближче до хати – і гнів її влягається. Не такий уже безголовий отой рудий*» (Є. Гуцало); «*Il a retenu sa colère et n'a rien répondu*».

Гнів супроводжують мимовільні зовнішні прояви емоції та поведінка суб'єкта. Міміка людини може бути виражена метафорично: очі блискають від гніву, брови суворо насуплюються: «*Тоді баба чорніла, погляд ставав лихий*,

зіниці ставали зеленими присками...» (Є. Гуцало). Суб'єкт у стані гніву може морщити лоба, грізно поводити бровами, звужувати очі, у нього червоніє обличчя: «Він бачив перед собою полиск хижих очей, червоні й завзяті обличчя, роздуті ніздрі й білі зуби, і вся ця хвиля лютості раптом наскочила на нього, як морський прибій» (М. Коцюбинський). У французькій мові міміка людини може бути виражена метафорично: «Lord Fontleroy roulait des yeux injectés de sang» (Burnett).

Суб'єкт у стані гніву може показати кулака, стукнути ним по столі, тупотіти ногами, вимахувати руками, кричати й т. ін.: «Розшумівся, як самовар, що ось-ось має збігати. Кричав, увесь червоний і мокрий, тупав ногами і так махав руками, наче перед ним була не жінка, а навісні козаки» (М. Коцюбинський); «Morbleu!» – *s'écria-t-il en tapant sur l'accoudoir*» (Sagan).

Другий обов'язковий компонент фрейму-пропозиції – це суб'єкт, який виражений: 1) особовим займенником: «Він відчув, як шпарко кинулось його серце і кров линула до обличчя» (В. Підмогильний); «Il s'en alla, si furieux que tout son corps tremblait» (Maupassant); 2) власною назвою: «Соломія накинута на нього і почала троццати зі злості, з озвірінням, як свого ворога» (М. Коцюбинський); «Alain est en fureur à cause de sa mauvaise conduite» (Sagan); 3) загальною назвою: «Баба гнівалась, коли зривали барвінковий цвіт» (Є. Гуцало); «Une foule fâchée s'est élançé sur lui» (Sagan).

Третій компонент фрейму-пропозиції – причина, здебільшого виражена експліцитно: «Вийшовши з двору, він пішов перед себе незнайомими вулицями, несучи на серці нестерпучий гнів безсилої люті. Ніколи ще не був він такий принижений та знищений. Зухвали слова того книжного хробака лягли на нього ганебними плювками» (В. Підмогильний); «Il est furieux d'avoir manque le train» (Sagan).

5. Висновки

Отже, предикативна лексика із семантикою гніву у французькій та українській мовах представлена іменниками «гнів», «лють», прикметниками «сердитий», «лютий», дієсловами «сердитися», «лютувати». У французькій мові найбільша кількість синонімів представлена прикметниками (7), дієслова й іменник мають відповідно 6 і 4 синоніми. В українській мові найбільше синонімів мають дієслова (по 21), менше – прикметники (11 і 14), іменники (5 і 7). Усі вони відрізняються семантикою різного ступеня інтенсивності, відтінками у значенні та сферою вживання.

Семантика гніву в обох досліджуваних мовах представлена у фразеологічних зворотах і пареміях. Джерелами культурної інтерпретації українських ФО є слова-символи, соматичне й міфологічне вираження емоцій, образ-еталон, французьких – соматичне, предметне і біоморфне вираження емоцій, образи-еталони, повір'я та легенди. Факультативні компоненти прояву гніву схожі в обох мовах: зовнішні прояви (міміка, жести, неконтрольовані дії); суб'єкт (особовий займенник, власна і загальна назва), причина (виражена експліцитно).

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка: Образ человека в культуре и языке. Введение. Москва : Языки русской культуры, 1999. С. 3–27.
2. Вежбицкая А. «Грусть» и «гнев» в русском языке: неуниверсальность так называемых «базовых человеческих эмоций». *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики*. Москва : Языки славянской культуры, 2001. С. 15–42.
3. Вольф Е.М. Эмоциональные состояния и их представления в языке. *Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов*. Москва : Наука, 1989. С. 75.
4. Мац І.І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови). *Вісник Житомирського державного педагогічного університету*. 2003. № 11. С. 181–183. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/3511/1/03miiesv.pdf> (дата звернення: 26.05.2020).
5. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. Минск : Тетра Системе, 2004. 256 с.
6. Новый большой французско-русский фразеологический словарь / под ред. В.Г. Гака. Москва : Русский язык Медиа, 2005.
7. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. : В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. Київ : Аконті, 2008.
8. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
9. Словник епітетів української мови / С.П. Бибик, С.Я. Єрмоленко, Л.О. Пустовіт. Київ : Довіра, 1998. 431 с.
10. Словник синонімів української мови : у 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. Київ : Наук. думка, 1999.
11. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В.М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2008. 1104 с.
12. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка. Москва : Языки русской культуры, 1998. 784 с.
13. Стернин И.А. Национальная специфика мышления и проблема лакунарности. *Связи языковых единиц в системе и реализации*. Тамбов, 1998. С. 22–31.
14. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. *Фразеология в контексте культуры* / под ред. В.Н. Телия. Москва : Языки русской культуры, 1999. С. 13–24.
15. Le Larousse de Poche 2003: Dictionnaire de la langue française et de la culture essentielle. Montréal, Canada : Édition mise à jour. Larousse / VUEF, Messageries ADP, 2003. 460 p.
16. Le Micro-Robert. Dictionnaire d'apprentissage de la langue française / Le Micro-Robert ; Redaction dirigee par Alain Rey. Paris : Nouvelle edition 1998; Italie : La Tipografica Varese, 2000. 749 p.

17. Dictionnaire culturel du christianisme. Paris : Cerf Nathan, 1994. 810 p.
18. Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, nouvelle édition remaniée et amplifiée sous la direction de Josette Rey-Dubove et Alain Rey. Paris, Le Robert, 1993.
19. Rat M. Dictionnaire des locutions françaises. Paris : Larousse, 1986. 430 p.

References:

1. Arutyunova V.I. (1999). Logicheskiiy analiz yazika: Obraz cheloveka v kulture i yazike. [Logical language analysis: The image of man in culture and language]. Moskva: Yaziki russkoy kulturi, 3–27 [in Russian]
2. Vezhbitskaya A. (2001). “Grust” i “gnev” v russkom yazike: neuniversalnost tak nazivaevih “bazovih chelovecheskih emotsiy”. [“Sadness” and “anger” in Russian: non-universality of so-called “basic human emotions”]. Moskva: Yaziki slavyanskoy kulturi, 15–42 [in Russian]
3. Volf O.M. (1989). Emocional’nie sostoyaniya i ikh predstavleniya v yazike. [Emotional states and their representation in language]. Moskva: Nauka, 75 [in Russian]
4. Mats I.I. Riznodidi emotsii ta sposobi yih verbalizatsii. [Varieties of emotions and the ways of their representations]. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/3511/1/03miiesv.pdf> [in Ukrainian]
5. Maslov V.A. (2004). Kohnitivnaya lingvistika. [Cognitive linguistics]. Minsk: Tetra Sisteme, 256 [in Russian]
6. Novii Bolshoi frantsuzko-russkii frazeologicheskii slovar (2005). / pid red. V.G. Gaka [New Franch-Pussian phraseological dictionary]. Moskva: Russkii yazik Media [in Russian]
7. Novii tlumachnii slovník ukraiynskoi movi (2008). / uklad. V.V. Yaremenko, O.M. Slipushko. [New interpretive dictionary of Ukrainian language]. Kyiv: Akonit [in Ukrainian]
8. Prihodko A.M. (2008). Kontsenti i kontseptosistemi v kohnitivno-duskursivnii paradigmi lingvistiki. [Concepts and concept-system in cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhya: Premier, 332 [in Ukrainian]
9. Slovník epitetiv ukraiynskoi movi (1998) / S.P. Bibik, S.Ya. Yermolenko, L.O. Pustovit. [Dictionary of epithets of Ukrainian Language]. Kyiv: Dovira, 431 [in Ukrainian]
10. Slovník sinonimiv ukraiynskoi movi (1999) / A.A. Buryachok, H.M. Hnatyuk, N.I. Holovashchuk ta in. [Dictionary of synonyms of Ukrainian language]. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian]
11. Slovník frazeologizmiv ukraiynskoi movi (2008) / Uklad. V.M. Bilinozhenko ta in. [Dictionary of phraseologisms of Ukrainian language]. Kyiv: Nauk. dumka, 1104 [in Ukrainian]
12. Stepanov Yu.S. (1998) Yazik y metod. K sovremennoi fylosofyy yazika. [Language and method. To the modern philosophy of language]. Moskva: Yaziki ruskoy kulturi, 784 [in Russian]
13. Sternyn I.A. (1998) Natsyonalnaia spetsyfyka myshleniya y problema lakunarnosti. [National specifics of thinking and problem of lacunarity]. Tambov, 22–31 [in Russian]
14. Telyia V.N. (1999) Pervoocherednyie zadachy y metodolohycheskye problemy yssledovaniya frazeolohycheskoho sostava yazyka v kontekste kulture. [Priorities and methodological problems of investigations of the phraseological form of the language in the context of culture]. Moskva: Yaziki ruskoy kulturi, 13–24 [in Russian]
15. Le Larousse de Poche 2003: Dictionnaire de la langue française et de la culture essentielle. Montréal, Canada: Édition mise à jour. Larousse / VUEF, Messageries ADP, 2003. 460 p.
16. Le Micro-Robert. Dictionnaire d’apprentissage de la langue française / Le Micro-Robert; Redaction dirigee par Alain Rey. Paris: Nouvelle edition 1998; Italie: La Tipografica Varese, 2000. 749 p.
17. Dictionnaire culturel du christianisme. Paris: Cerf Nathan, 1994. 810 p.
18. Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, nouvelle édition remaniée et amplifiée sous la direction de Josette Rey-Dubove et Alain Rey. Paris, Le Robert, 1993.
19. Rat M. Dictionnaire des locutions françaises. Paris: Larousse, 1986. 430 p.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2020
The article was received June 27, 2020

CONNECTING PROPERTIES OF NOUNS

Lebed Yuliia Borysivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Head of the Department of Foreign Literature
and Foundations of Rhetoric
Vinnytsia Humanities Pedagogical College
iulialebed7@gmail.com
orcid.org/000-0002-8325-3462*

Purpose. The article is devoted to connecting possibilities of Noun. The functional method helps to solve syntactical problems that regard to the structure of a sentence. Ukrainian linguistics has many studies that are devoted to Verb possibility of making sentences. The purpose of the article is to describe the possibilities of Noun to form Noun nomination of a few words.

Methods. The main methods of the study were: a descriptive method; comparison method; modeling method; method of distributive analysis.

Results. Noun has one of the central places in the system of the parts of speech. It can denote items and can be the main component of a sentence. Noun is one of the components that organize a sentence.

Most semantic unities are based on synsemantical Noun, that can't nominate object denotations. This property contributes to the forming of unities of different structure with the synsemantical Noun. Ukrainian synsemantical Nouns are formed from synsemantical Verbs, some absolute Nouns with certain meaning and nouns with figurative sense. Synsemantical Nouns can't be formed from Verbs that mean nature state.

In Noun nomination of a few words the Noun forms strong position for depended component. This component compensates the Noun synsemantics. According to these depended components we can distinguish such models of Noun nomination of a few words: non prepositional Noun / Pronoun model, prepositional Noun / Pronoun model, infinitive model.

Synsemantical Nouns manifest selectivity according to dependent words. Such Nouns can't connect with words that incompatible with their grammar or semantics. Grammatical connection is determinate by valence of synsemantical Nouns. The words that nominate object denotations with mutual exclusion can't form the unity.

Conclusions. There are such groups of Noun nominations of a few words: according to the structure: two-component, three-component; according to the open / close structure: close, open types; according to the Noun prognostication of position: one directional and two directional; according to morphological method of expression: non prepositional Noun nomination, prepositional Noun nomination, adverbial Noun nomination. At the same time two first groups are divided into such models: non prepositional Noun components in genitive case, in dative case etc.

Key words: semantic unities, semantics, synsemantical Noun, connecting properties of word, Noun nominations of few words.

СПОЛУЧАВАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ ІМЕННИКА

Лебедь Юлія Борисівна,
*кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри зарубіжної літератури
та основ риторики
Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу
iulialebed7@gmail.com
orcid.org/000-0002-8325-3462*

Мета. Стаття присвячена сполучувальним можливостям іменника. Функціональний підхід вносить істотні корективи щодо виділення системи синтаксичних одиниць, їхньої ієрархії, функції. Функціональний метод допомагає вирішити синтаксичні завдання, що стосуються структури речень. В українській лінгвістиці є багато досліджень, які присвячені дієслівним можливостям утворювати речення. Мета цієї статті – описати сполучувальні можливості іменника щодо утворення кількаслівної іменникової номінації.

Методи. Основними методами дослідження були: описовий метод; метод порівняння; метод моделювання; метод розподільного аналізу.

Результати. Іменнику належить одне із центральних місць у системі частин мови. Він може позначати предмети й може бути головним компонентом речення. Іменник – один із компонентів, що активно бере участь у реченневотвірних процесах.

Більшість смислових єдностей базуються на синсемантичному іменнику, який може позначати об'єктний денотат. Ця властивість сприяє утворенню єдностей різної структури із синсемантичним іменником. Українські синсемантичні іменники утворюються від синсемантичних дієслів, деяких абсолютних іменників із певним значенням та іменників із переносним значенням. Синсемантичні іменники утворюються від дієслів, що означають стан природи.

У кількаслівній іменниковій номінації іменник утворює сильну позицію для залежного компонента. Цей компонент компенсує синсематику іменника. Відповідно до цих залежних компонентів ми можемо виділити такі моделі кількаслівної іменникової номінації: безприйменниково-іменникові / займенникові моделі, прийменниково-іменникові / займенникові моделі, інфінітивні моделі.

Синсемантичні іменники проявляють вибірковість відповідно до залежних слів. Такі іменники можуть поєднуватися зі словами, несумісними граматично чи семантично. Граматичний зв'язок визначається валентністю синсемантичних іменників. Слова, що номінують об'єктний денотат із взаємним виключенням, утворюють єдність.

Висновки. Існують такі групи кількаслівної іменникової номінації: за будовою: двокомпонентна, трикомпонентна; за структурною відкритістю / закритістю: закритого, відкритого типу; відповідно до прогнозування позиції іменником: односпрямована і двоспрямована; за морфологічним вираженням залежних від синсемантичного іменника слів: безприйменниково-іменникові, прийменниково-іменникові, інфінітивні, прислівникові. У межах кожної із цих груп виділяємо варіанти прийменникових обов'язкових компонентів із властивими їм формальними та семантичними ознаками. Синсемантичний іменник «обирає контекстних партнерів», у поєднанні з якими цілісно реалізує семантику, забезпечує тим самим граматичну й значеннєву правильність, мовну нормативність конструкцій – семантичних єдностей, на базі яких утворюються прийменникові обов'язкові компоненти з відповідним синтаксичним значенням.

Ключові слова: семантичні єдності, семантика, сполучувальні властивості слова, синсемантичний іменник, іменникова кількаслівна номінація.

1. Introduction

In modern linguistic science, attention is drawn to the issues that are now at the centre of interest of syntactic theorists and are receiving ambiguous answers.

Functional analysis helps to reflect the verbal nature of the syntax in the language system, its subordination to the two main functions of language – communicative and cognitive – more clearly.

Functional approach makes significant adjustments to the allocation of the system of syntactic units, their hierarchy and function.

In Ukrainian studies there is a significant theoretical and practical development in terms of the study of formal-grammatical, semantic and functional features of the verb (works by I. Vyhovenets, V. Rusanivskiy, A. Zagnitko, O. Melnychuk, K. Gorodenska, N. Ivanitska, S. Ermolenko, J. Andersh, N. Guyvaniuk). Exploring the multilevel nature of the verb, scientists began to distinguish the following classes of verbal vocabulary: “relational” (N. Ivanitska, V. Schmilauer, A. Zagnitko); “Relative”, “independent” (L. Shcherba, V. Vinogradov); “Syntematic” (A. Marti, O. Gulyga, N. Dziubyshyna); “Verbs of open semantics” (R. Haisina, G. Zolotova); “Semantically unsaturated” (W. Jung); “Not sufficient” (M. Mirchenko); “Not closed” (M. Brinkman); “Intentional” (Y. Oravets, R. Mrazek, M. Volodchenkov); “Verb of incomplete predication” (V. Hak).

In Ukrainian studies, the first attempt to distinguish absolute and relative verbs was made by N. Dzyubyshyna, she divided verbs into autosemantic and synsemantic according to their main feature “semantic completeness / incompleteness” (Dzyubyshyna, 1979: 8). A. Zahnitko is inclined to think that the formal-grammatical and semantic-syntactic, as well as the actual syntactic organization of the sentence of the verb structure, depends on the absolute and relative properties of the verb vocabulary (Zahnitko, 2001: 270). Focusing on the formal-syntactic level of the sentence, N. Ivanytska connects the appearance of obligatory distributors in verbs with the inability of such verbs to express the finished meaning with their own phonemic composition (Ivanytska, 1986: 32–34).

Establishing semantic-syntactic classes of words, determining the patterns of lexical content of syntactic constructions, as well as identifying patterns of influence of word compatibility on the syntactic structure of a sentence allows solving the problem of interaction of lexica and syntax.

The Ukrainian language has a rather complex system of word relations. The word compatibility, the realization of its semantics depends on the part-of-speech affiliation, morphological structure, lexical and grammatical features. In our study, the components of Noun nominations of a few words are considered on the basis of the connecting properties of full words at the phrase level. The relevance of the research is due to the need for in-depth study of the semantic potential of the full word.

The noun belongs to one of the central places in the system of parts of the language (Vykhovanets, 2004: 41). Centrality is caused by the property of the noun to denote objects (semantic aspect) and it acts as the main component (formal-grammatical aspect). One of the organizing components of the sentence is the noun.

The purpose of the article is to find out the basic connecting properties of a noun.

The main methods of the study were: a descriptive method that made it possible to thoroughly analyze the binding properties of the noun; comparison method was used to establish the relationship between required and optional components; modelling method – to construct sentences with a sufficient set of components for the sentence as a communicative structure; method of distributive analysis – to identify the connecting characteristics of nouns in order to distinguish synsemantic ones among them.

2. Semantic unities of noun type

Noun nominations of a few words are formed on the basis of: two-element semantic unities – subordinate noun phrases with a basic synsemantic noun (*відвідування занять, втручання в будівництво, повернення боргу, пошив одягу, проведення дискусії, читання книги*) and on the basis of three-element semantic unities with a basic synsemantic noun (*надання допомоги малозабезпеченим, забезпечення населення електрикою*).

The semantic unity of the noun type is joined by a large number of synsemantic noun words, which together with their dependent word forms form the ground of structures on the basis of which Noun nominations of a few words are formed.

Most noun words that form semantic unities of the noun type are words of a synsemantic nature because of their inability to nominate subject denotes by their own phonemic composition (Admoni, 1973). This property contributes to the formation of noun words of semantic unities of different structure, in which noun synsemanticism is compensated by the dependent word forms of other parts of the language, mainly nouns. Synsemanticism is peculiar to: a) verbal nouns (deverbatives) (Ivanytska, 1986: 38); b) autosemantic nouns in certain meanings; c) noun words with a figurative meaning.

The total number of noun words formed from verbs is much smaller than the verbs themselves. There are no verbal nouns formed from the vast majority of autosemantic verbs in the Ukrainian language. This is especially true of impersonal verbs, such as those denoting the state of nature (*сніжити, перегриміти, зоріти, замрячити, дніти, віхолити, вітрити, вияснятися*) or the physiological state of certain organs of the human body: *боліти* (about part of the body), *терпнути* (about the limbs), *свербіти* (about the body or its parts), *німіти* (about the body or its part), etc. Absolute impossibility of verb-noun word-forming correlation is revealed by autosemantic verbs to denote the state of nature with prefixes, for example, in a subgroup of verbs with semantics of ingressiveness (*завесніти, завечоріти, замжичити, захурделити*), intensity (*розвеснітися, розгримітися*), interactivity (*попогриміти*), delimitativity (*похмарити*), finiteness (*передоцитути*). The above-mentioned regularity explains, first of all, the denotative fixity of semantics on the procedural in the complete absence of the subject denotation, and therefore the noun or pronoun in the function of a subset capable / incapable of being transformed into a generic noun (*світає* → *світання* (чого?)).

Strong positions formed by noun words in noun-type semantic unities have the ability to substitute noun (pronoun) word forms in indirect pronouns without prepositions, which compensate for the synsemantism of noun words: *брязкіт машин, виникнення епідемії грипу, володіння зброєю, володіння майном, гавкання собак, газифікація села, запуск ракети, застосування законів, застосування зброї, збирання врожаю, оптимізація вирішення питань збуту сировини, отримання інформації, проблема утилізації побутових відходів, проведення слідства, процес поширення інфекції, процес читання, розкрадання землі, розкрадання коштів, служіння народу, співчуття друзів, стислість викладу* etc.

Like synsemantic verbs, synsemantic nouns are selective about dependent words with appropriate grammatical and lexical features and cannot be combined with others that are incompatible with their “grammar” or semantics. The grammatical compatibility is limited by the semantic-grammatical (valence) signs of the synsemantic nouns, and their lexical compatibility is denotative. Nouns with violation of structural and semantic laws of semantic unity formation: *соління огірки, роз'єднання стосунки* etc. cannot be obligatory compatibility. Also, words that denote subject denotations that mutually exclude one another cannot be combined (Ivanytska, 2001): *роз'єднання генія, збирання почуттів* etc. Words that have a partial match of seme may be matched.

The semantic unity of the noun type has semes that are necessarily explicated, which leads to binding compatibility of reference words with dependent as compensators for incomplete noun semantics: *Атмосфера гаряча, тривожна, вся небезпека і боротьба, вічний упад і підйом, розквіт надії й розлуки, почуття сили й знесилля і безконечно довга дорога <...>* (М. Коцюбинський); *До найреальніших картин вона додає ліричні покраси, що не раз нагадують симфонії, де враження краєвидів і почування душі зливаються в неподільну гармонію* (Леся Українка); *Зрозуміння природи для сучасного людства менш істотне, ніж користання з неї* (П. Загребельний); *Поширеність конфліктів, їхня роль у суспільному житті привертала увагу до них ще із часів глибокої старовини* (Із журн.); *Свято – це генеральний огляд сил* (В. Винниченко).

3. Types of Noun nominations of a few words

There are the following types of Noun nominations of a few words:

- by structure: two-element (*споживання цукру*), extended structure (*здатність відновлення судин мозку*);
- on the closed / open structure: closed type (*допомога малозабезпеченим*), open type (*перевірка готовності <...>*);
- predicted noun positions: unidirectional (*махання руками*), bidirectional (*вручення премії переможцям*);
- according to the morphological expression of the words dependent on the synsemantic noun: prepositions-noun (*збирання врожаю*), prepositions-noun (*втручання у справу*), infinitive (*обіцянка прийти*), adverb (*оранка вручну*).

We distinguish the following main groups of models of compound nouns (of several words): without prepositional noun / pronoun, prepositional noun / pronoun, infinitive. Within each of these groups, there are variants of noun mandatory components with their formal and semantic characteristics.

The system of components of Noun nominations of a few words consists of nouns and infinitive word forms used in synsemantic nouns to compensate for their insufficient semantics in the semantic unities of different structures: *спроба втручатися у діяльність підрозділу, прагнення до вступу в НАТО, перехід прикметників в іменник, неспроможність до керівництва країною, неможливість поспілкуватися з людиною, здатність словосполучення до транспонування у речення, здатність слова до поєднання з (повнозначним) словом, залежність слова від властивостей мотиватора, втручання в справи бізнесу, відмова підсудного від зустрічі з адвокатом* etc.

Considering the morphological expression, the dependent component of Noun nominations of a few words is classified according to the corresponding structural models, for example: without the preposition-noun / pronoun components in the genitive case, without the preposition-noun / pronoun components in the dative case, etc. In addition, taking into account the inter-component semantic-syntactic relations, and therefore the syntactic semantics of the obligatory noun component, we distinguish, for example, without preposition-nouns / nouns with object value (object semantics), preposition-noun / pronoun components with a circumstantial meaning (circumstantial semantics), etc.

4. Conclusions

Thus, the synsemantic noun “selects context partners”, in conjunction with which it implements semantics, thereby providing grammatical and semantic correctness, the linguistic normality of constructions – semantic unities, on the basis of which nouns are obligatory components with corresponding values.

Compulsory noun components are distinguished in the system of noun mandatory components, expressed in the forms of generic, dative, noun, and noun pronouns without nouns.

Further study of models of Noun nominations of a few words will allow determining what syntactic value the above-mentioned nominations can express.

Bibliography:

1. Адмони В. Пути развития грамматического строя в немецком языке. Москва : Высшая школа, 1973. 178 с.
2. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : академічна граматики української мови. Київ : Унів. вид-во «Пультари», 2004. 400 с.
3. Дзюбишина Н. Роль автосемантичних і синсемантичних дієслів у реченні. *Організація тексту (граматика і стилістика)*. Київ, 1979. С. 5–13.
4. Загнітко А. Теоретична граматики української мови : Синтаксис. Донецьк, 2001. 662 с.
5. Іваницька Н. Вплив сполучуваності повнозначних слів на утворення компонентів синтаксичної структури речення. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 97–103.
6. Іваницька Н. Двоскладне речення в українській мові. Київ : Вища школа, 1986. 167 с.

References:

1. Admoni V.G. (1973) *Puti razvitiya grammaticheskogo stroya v nemetskom yazyike [Ways of development of the grammatical system in German]*. Moskva : Vysshaya shkola, 178 p. (in Russian)
2. Vykhovanets I.R., Horodenska K.H. (2004) *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy: Akadem. hramatyka ukr. movy [Theoretical Morphology of the Ukrainian Language: Academ. grammar ukr. language]*. Kyiv : Pulsary, 400 p. (in Ukrainian)
3. Dziubyshyna N.Ya. (1979) Rol avtosemantychnykh i synsemantychnykh diiesliv u rechenni [The role of autosemantic and synsemantic verbs in a sentence]. *Orhanizatsiia tekstu (hramatyka i stylistyka) – Text organization (grammar and stylistics)* (pp. 5–13). Kyiv. (in Ukrainian)
4. Zahnitko A.P. (2001) *Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: Syntaksys [Theoretical grammar of the Ukrainian language: Syntax]*. Donetsk, 662 p. (in Ukrainian)
5. Ivanytska N.L. (2001) Vplyv spoluchuvanosti povnoznachnykh sliv na utvorennia komponentiv syntaksyschnoi struktury rechennia [Influence of full-word word compatibility on the formation of components of a syntactic sentence structure]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 3, 97–103. (in Ukrainian)
6. Ivanytska N.L. (1986) *Dvoskladne rechennia v ukrainskii movi [Two-fold sentence in the Ukrainian language]*. Kyiv : Vyshcha shkola, 167 p. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 24.06.2020
The article was received June 24, 2020

UKRAINIAN AND RUSSIAN REALIA IN A. ROYER'S MEMOIRS
“ENGLISH PRISONERS IN RUSSIA”
AS AN OBJECT OF LINGUOIMAGOLOGICAL RESEARCH

Moroz Andriy Anatoliyovych,
*PhD in Philological Sciences,
Associate Professor at the Department
of Foreign Languages and Methods of Teaching
Berdiansk State Pedagogical University
andriy7517@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2671-774X*

Purpose of this article is to consider the means of verbalizing the Russian realia in the memoirs by A. Royer “English Prisoners in Russia” in the linguoimagological aspect during the military events of 1853–1856 on the Crimean peninsula.

Methods. The research is based on the general scientific methods of synthesis, analysis, selection and systematization of the material. The work uses the linguoimagological method: a set of techniques and procedures of a comprehensive approach to image assessment in different languages to establish the laws of its verbalization. The descriptive method was also used – a system of research tools used to characterize language phenomena at the stage of its development. This is a method of synchronous analysis.

Results. In Alfred Royer's memoirs, much space is given to the analysis of realia. It is the analysis, because the author tries not only to convey the sound of a word unknown to the English, but also to give it an interpretation. In the article the following definition of the term “realia” is used: realia are mono- and poly-lexical units whose basic lexical meaning is traditionally assigned to them (in terms of binary comparison) by a complex of ethno-cultural information alien to the objective reality of the language-receiver. In the article such realia as *samovar*, *traktir*, *stoy*, *pryama*, *sei chas*, *yamshchik* and the incorrect proper name *Poltova* (instead of *Poltava*) are analysed in the linguoimagological aspect.

Conclusions. By the mid-nineteenth century, the Russian Empire was isolated from the rest of Europe. As evidence, the British did not know the realities that denoted life and were used in the everyday life of the inhabitants of the Russian Empire. Ways of realia' interpretation in English are descriptive periphrasis and contextual interpretation. These means of reproducing Ukrainian and Russian realities fully convey the denotative meaning of the words, help the English reader better understand the life of the inhabitants of Southern Ukraine (at that time – a part of the Russian Empire), and in some way convey the local colour, adding a bright colouration to the used realities.

Key words: national culture, descriptive periphrasis, contextual interpretation.

УКРАЇНСЬКІ ТА РОСІЙСЬКІ РЕАЛІЇ В МЕМУАРАХ А. РОЙЕРА
«АНГЛІЙСЬКІ ПОЛОНЕНІ В РОСІЇ» ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОІМАГОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Мороз Андрій Анатолійович,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов і методики викладання
Бердянського державного педагогічного університету
andriy7517@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2671-774X*

Мета цієї статті – розглянути в лінгвоімагологічному аспекті способи вербалізації українських і російських реалій у мемуарах офіцера англійського флоту А. Ройера «Англійські полонені в Росії».

Методи. Дослідження базоване на загальнонауковій методичці синтезу, аналізу, добору та систематизації матеріалу. У роботі використано лінгвоімагологічний метод: сукупність прийомів і процедур комплексного підходу до оцінки образу задля встановлення законів її вербалізації у різних мовах. Також застосовувався дескриптивний метод – система методів дослідження, що вживаються для характеристики явищ мови на етапі її розвитку. Це метод синхронного аналізу.

Результати. Національна мова створює специфічне забарвлення реального світу, зумовлене культурною значущістю предметів, явищ, процесів, вибіркоким ставленням до них носіїв мови-культури, яке породжується особливостями діяльності, способом життя і національної культури народу. Носії різних мов бачать світ крізь призму, підказану їм рідною мовою, змиряються з тим світобаченням, яке їм диктує мова. У спогадах Альфреда Ройера багато місця відводиться аналізу реалій. Це саме аналіз, адже автор намагається не лише передати невідому англійцям лексему, а й дати їй тлумачення. У статті використовується таке визначення терміна «реалія»: моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (у плані бінарного зіставлення) традиційно закріпленій за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача. У лінгвімоіологічному аспекті проаналізовано такі реалії, як *samovar*, *traktir*, *stoy*, *pryama*, *сейчас*, *ящик*, а також неправильно зафіксована власна назва *Poltova* (замість *Poltava*).

Висновки. До середини XIX ст. Російська імперія була ізольована від решти Європи. Англійці не знали реалій, що позначали побут і використовувалися в повсякденному житті мешканців Російської імперії. Способами інтерпретації проаналізованих російських і українських реалій англійською мовою є дескриптивна перифраза та контекстуальне розтлумачення (інтерпретація) реалій. Ці способи відтворення безеквівалентної лексики повністю передають денотативне значення лексем, допомагають англійському читачеві краще зрозуміти життя мешканців Південної України (тоді – частини Російської імперії), а також певним чином відтворюють місцевий колорит, додаючи реаліям яскравого забарвлення.

Ключові слова: національна культура, дескриптивна перифраза, контекстуальне розтлумачення.

1. Introduction

In recent years the problems of national mutual perception have become relevant in the domestic as well as European science of the humanitarian cycle. The main reason for this is the logic of the development of science itself, since without taking into account the characteristics of international reception it is impossible to understand general cultural laws, and, secondly, the process of globalization, as well as the desire of mankind to preserve and regulate the life of society as a multinational unity. Similar studies were carried out by scientists in the field of linguistic and cultural studies, ethnolinguistics, ethno-psycholinguistics and intercultural communication.

Interest to the description and study of interethnic perception's issues has its own history of development. Large-scale works appeared in France, Great Britain, Russia, Ukraine, Germany, which studied the nature and structure of national images, stereotypes, myths, etc. (T. Denisova, E. Dubinina, L. Ivanova, T. Mikhed, D. Nalivaiko, V. Narivskaya, V. Orekhov, G. Sivachenko, V. Khorev).

Of particular interest from the position of linguoimagology is the Eastern War (1853–1856), in which the languages and cultures of Russians, British and French converged. V. Orekhov conducted a study of the imagological discourse of the Russo-Turkish War of 1853–1856 from the position of literary criticism (Орехов, 2010). N. Ishchenko defended her thesis on myth-making: "Myth-making in military discourse: the national myth of the Crimean War of 1853–1856 in the British literature of the second half of the 19th century" (Ищенко, 2008).

Purpose of this article is to consider the means of verbalizing the Russian realia in the memoirs by A. Royer "English prisoners in Russia" in the linguoimagological aspect during the military events of 1853–1856 on the Crimean peninsula. Such an issue has never been considered before in domestic or foreign linguistics.

From the perspective of linguistics, the image of the nation was considered in the works by L. Ivanova, who proposed the term "linguoimagology": "Russian Berlin in the linguoimagological aspect" (Иванова, 2016), "Medialinguistics in the linguoimagological aspect" (Иванова, 2017a), "French literature and writers in the perception of the Russian writers of the 19th century" (Иванова, 2017b), "Synergetics of the images of the author and the main character in the literary text (linguoimagological aspect)" (Иванова, 2019).

The thesis by A. Tupchii (Тупчий, 2018) analyzes the image of England in the Russian language consciousness of the late 16th – the first half of the 19th century from the viewpoint of linguoimagology, too.

While showing the complex nature of assessing the enemy's image, it is necessary to apply a special method to its analysis. This method should be based on accumulated linguistic knowledge, methods, techniques and approaches to the analysis of linguistic facts.

The linguoimagological method of studying the enemy's image is a collection of techniques and procedures for an integrated approach to the assessment in different languages to establish the laws of its verbalization.

In order to analyze the linguoimagological aspect of the opposition of "Our" – "Alien" in this article, we use the descriptive method – the system of research methods used to characterize the phenomena of language at the stage of its development. This is a synchronous analysis method.

The use of the descriptive method consists of the following actions: at the first stage of the descriptive analysis, we disclose micro-texts containing an opponent's assessment in the Russo-Turkish War of 1853–1856. Then we divide the micro-texts into sentences, phrases and, finally, realia. At the third stage, we interpret nominative-communicative (the first stage) and structural (the second stage) units. Structural interpretation is carried out using categorical and discrete analysis.

The method of discrete analysis is in the fact that the structural unit consists of small, then indivisible boundary signs.

The increasing globalization of the world is attracting peoples' attention to one another. The image of a people or a country in the mind of another people is formed under the influence of three main factors: 1) objective reasons (historical, political, social); 2) subjective factors (personal impressions, experiences); 3) traditional ideas, stereotypes (Орехов, 2008: 7). All these factors and reasons are necessarily verbalized, that gives grounds for linguoimagology. When communicating with representatives of other nations, we necessarily assess them, extrapolating our opinion to the people as a whole.

2. What are the main goals of linguoimagology

First, a careful analysis and consideration of one's view from the outside can serve to enrich national consciousness and deepen national self-knowledge. Second, knowing the details and peculiarities of someone else's thoughts about oneself can help substantiate counter-argumentation if that thought seems controversial. Third, knowledge of the specific historical and cultural contexts in which the external image of the country was formed may prevent both the unconditional acceptance of this image and the complete rejection of it. Finally, fourth, an indication of the negative features of the image, that provided a constructive reaction to the criticism, can serve (self) improvement of the analyzed object.

Linguoimagology is closely related to the category of assessment. The problem of assessment is carefully studied in linguistics (N. Arutyunova, E. Wolf). It seems that the assessment of other peoples is realized by linguistic units of all levels of the language hierarchy, as well as by the use of precedent phenomena and means of intertextuality. Despite the stereotypes embodied in the popular consciousness, the assessment of the people and the country is not a constant but a changing category.

As the linguistic personality is reflected, according to the observations of Y. Karaulov, in all the texts there's as much material as fiction, memoirs, epistolary, travel notes, containing description and assessment of other peoples and countries. They can serve for linguoimagological analysis.

We have selected Alfred Royer's memoirs "The English Prisoners in Russia" (Royer, 1854) for our analysis. This man was an officer in the Navy who was captured in 1854 near Odessa. The author describes in detail everything that he finds interesting for himself and his countrymen. He mentions not only something new, he also breaks established stereotypes about Russia in the mid-nineteenth century. As we know, this Royer's work has not been translated into Ukrainian or Russian. The more relevant our research is. For the analysis, we have chosen the realia of the Ukrainian and Russian life, which, for the most part, looked somewhat strange and unprecedented to Europeans of the time. It seems that the process of borrowing by Europeans, on the one hand, and by Ukrainians and Russians on the other, was equally fruitful.

3. The significance of the Eastern War for the history of Russia

How important was the Crimean War (1853–1856) for Russia? In this respect, the concept of the so-called "nodal moments" of the Russian history, that is, the moments in which the main problems of its relation to the world and the world towards it were raised (Ким Ли Чун, 1998: 126).

The authors of this concept knowingly implement it mainly on the material of the 18–20th centuries, that is, characterize, if to follow the periodization of N. Berdyaev, "imperial" and "Soviet Russia" and distinguish the following "nodal points": 1) the era of Peter's transformations; 2) 1812; 3) the Crimean War; 4) 1917; 5) the Second World War; 6) the collapse of the USSR (Ким Ле Чун, 1998: 126).

Thus, it should be noted that the Crimean War had a great impact on the development of the Russian Empire and its significant consequences. Royer's memoirs are full of Ukrainian and Russian realia. It can be said that the author concentrates on these "unknown terms" as many sentences are devoted to their descriptions.

4. The definition of the term "realia". Its classification and ways of translation

So, what does the term "realia" mean? According to the definition of R. Zorivchak, the realia is "the basic unit of language, which contains a traditionally fixed set of information and serves to form the thought and transmission of messages in the sentence" (Зорівчак, 1989: 33).

From the proposed definition, it follows that this concept is a variable category, a relative one, which clearly appears in the binary contractual juxtaposition of specific languages (and cultures), and the volume of the realia of the source language is constantly changing depending on the vocabulary composition of the target language, peculiarities of the material and spiritual culture-perceiver, on the intensity of cultural and ethnic contacts of the respective linguistic groups.

How can realia be interpreted in another language? Based on a comparison of English-language translations of the Ukrainian prose with their originals, the researcher R. Zorivchak (Зорівчак, 1989: 93) singled out various ways of reproducing semantic-stylistic functions of realities by means of the language of translation: 1) transcription (transliteration); 2) hyperonymic renaming; 3) descriptive periphrasis; 4) combined renomination; 5) calque, full and partial; 6) interlingual transposition at the connotative level; 7) method of identification (substitution); 8) finding a situational correspondent (contextual translation); 9) contextual interpretation (interpretation) of realities.

5. Analysis of the Ukrainian and Russian realia in A. Royer's memoirs "English prisoners in Russia"

In Alfred Royer's memoirs, much space is given to the analysis of realia. The author tries not only to convey the sound of a word unknown to the English, but also to give it an interpretation. In doing so, the English officer sometimes makes mistakes, such as in the word *Poltova*, instead of the Ukrainian *Poltava*. From the Russian and Ukrainian life we find the realia of *samovar* and *traktir*: *Here however we breakfasted, our tea being soon made with the assistance of the samovar. This is one of the most useful of Russian domestic implements, and very superior to our English urn. A funnel that passes through the centre of the urn, serves as a chimney to produce a draught of air, so that three pieces of charcoal, which are lighted outside the apartment, soon burn brightly, and in less than ten minutes the water boils, and is kept at the boiling-point as long as required* (Royer, 1854: 76–77).

The realia is not highlighted graphically, but the author goes on to talk about the history of the *samovar* and its use. For the interpretation of the realia *samovar* the method of contextual interpretation was applied.

In interpreting the realia "traktir", the contextual interpretation of "traktir de Londres" – "hotel" was also used, and the reality itself was taken in quotation marks: *"I called the place an "hotel" at which we put up; this title however it did not assume, but was satisfied with the more modest denomination of "traktir de Londres" (which is, I suppose, a corruption of the German "traktirhaus"), as it only professed to provide refreshments* (Royer, 1854: 82).

The realia that mean orders, namely, "to the right", "to the left", "to stand", "now" are italicized and quoted. To interpret these realities, the method of descriptive periphrasis is used: *When driving, there are certain words with which it is very necessary to be acquainted; for, although there is a rule as to which side of a road a carriage should keep, – just the opposite of our own, but which is the same all over the Continent, – Russian drivers do not appear always to conform to it; for I used frequently to hear our coachman call out to the carriages or waggons that we met, "Na prava!" (To your right!), "Na leva!" (To your left!)* (Royer, 1854: 89–90).

Other linguistic material that interested Her Majesty's Navy lieutenant were: "*Stoi*" and "*Priama*": *Besides the above-mentioned Russian words, which I could not help learning, there are three more which are particularly useful to a traveller, and which I will here record: – 1. "Priama" go straight on; 2. "Stoi", halt, stop; – these are useful in directing the yamchik, or whipper of the horses* (Royer, 1854: 89–90).

The realia "sei chas" is used several times. It seems to reproduce the nature of the Russian and Ukrainian state of mind: *In Russia, whatever request you make of a Russian, you are answered, "Sei chas" (immediately); but which you may infer to mean just the contrary, as the people are most dilatory in their operations* (Royer, 1854: 88).

The realia "Sei chas" is also interpreted by means of a descriptive periphrasis.

6. Conclusions

Thus, it should be concluded that because of the fact that by the mid-nineteenth century the Russian Empire was isolated from the rest of Europe, the British did not know the realities that denoted life and were used in the everyday speech by the inhabitants of the Russian Empire. Ways to interpret realities in English – descriptive periphrasis and contextual interpretation. These ways of reproducing Ukrainian and Russian realities fully convey the denotative meaning of the words, help the English reader to better understand the life of the inhabitants of Southern Ukraine (at that time – a part of the Russian Empire), and in some way convey the local colour, adding a bright colouration to the used realities.

Bibliography:

1. Иванова Л. Русский Берлин в лингвоимагологическом аспекте. Киев : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2016. 112 с.
2. Иванова Л. Медиалингвистика в лингвоимагологическом аспекте. *Международный научный журнал*. 2017. № 3 (18). С. 33–41.
3. Иванова Л. Французская литература и литераторы в восприятии русских писателей XIX века. *Научовий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. 2017. Вип. 15. С. 75–88.
4. Иванова Л. Синергетика образов автора и главного героя в художественном тексте (лингвоимагологический аспект). *Болгарская русистика*. София, 2019. С. 33–43.
5. Іщенко Н. Міфотворчість у воєнному дискурсі: національний міф про Кримську війну 1853–1856 років у літературі Великої Британії другої половини XIX століття : дис. ... докт. філ. наук : 10.02.04 / Тавр. Нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. Сімферополь, 2008. 426 с.
6. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
7. Ким Ле Чун, Лебедев Е.Н., Михайлов А.Р., Мулярчик А.С. Образ России: Русская культура в мировом контексте. Москва, 1998. С. 126.
8. Тупчий А.В. Образ Англии в русском языковом сознании конца XVI – первой половины XIX вв.: лингвоимагологический аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев, 2018. 282 с.
9. Royer A. *The English Prisoners in Russia*. London : Chapman and Hall, 1854. 543 p.

References:

1. Ivanova L.P. (2016). *Russkij Berlin v lingvoimagologicheskom aspekte* [Russian Berlin in the linguoimagological aspect]. Kiev: Izdatel'skij dom Dmitriya Burago, 112 [in Russian].
2. Ivanova L.P. (2017). *Medialingvistika v lingvoimagologicheskom aspekte* [Media linguistics in the linguoimagological aspect]. *Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal*. № 3 (18). 33–41 [in Russian].
3. Ivanova L.P. (2017). *Francuzskaya literatura i literatory v vospriyatii russkikh pisatelej XIX veka* [French literature and writers in the perception of Russian writers of the nineteenth century]. *Naucovyj chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 9. Suchasni tendentsii rozvytku mov*. Vyp. 15, 75–88 [in Russian].
4. Ivanova L.P. (2019). *Sinergetika obrazov avtora i glavnogo geroya v hudozhestvennom tekste (lingvoimagologicheskij aspekt)* [Synergetics of the images of the author and the main character in the literary text (linguoimagological aspect)]. *Bolgarskaya russistika*. Sofiya. 33–43 [in Russian].
5. Ishchenko N. (2008). *Mifotvorchist u voiennomu dyskursi: natsionalnyi mif pro Krymsku viinu 1853–1856 rokiv u literaturi Velykoi Brytanii druhoi polovyny XIX stolittia* [Mythmaking in Military Discourse: The National Myth of the Crimean War of 1853–1856 in the British Literature in the Second Half of the Nineteenth Century] : dys. ... dokt. fil. nauk : 10.02.04 / Tavr. Nats. un-t im. V.I. Vernadskoho. Simferopol, 426 [in Ukrainian].
6. Zorivchak R.P. (1989) *Realia i pereklad (na materialii anhlo-movnykh perekladiv ukrainskoi prozy)* [Realia and translation (based on English translation of the Ukrainian prose)] Lviv: Vyd-vo pry Lviv. un-ti, 1989, 216 [in Ukrainian].
7. Kim Le Chun (1998). *Obraz Rossii: Russkaya kul'tura v mirovom kontekste* [The image of Russia: Russian culture in a global context]. Moskva, S. 126 [in Russian].
8. Tupchiiy A.V. (2018) *Obraz Anglii v russkom yazykovom soznanii konca XVI – pervoj poloviny XIX vv.: lingvoimagologicheskij aspekt* [The image of England in the Russian linguistic consciousness of the late XVI – first half of the XIX centuries: linguoimagological aspect] : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.02. Kiev. 282 [in Russian].
9. Royer A. (1854) *The English Prisoners in Russia*. London: Chapman and Hall. 543 p.

*Стаття надійшла до редакції 26.06.2020
The article was received June 26, 2020*

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ПАУЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ПРИТЧОВОМУ ДИСКУРСІ

Мусієнко Юлія Анатоліївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської
і фіно-угорської філології імені проф.
Г.Г. Почепцова
факультету германської філології
Київського національного лінгвістичного університету
yu.a.musienko@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7636-9937

Мета. У дослідженні проаналізовано когнітивні особливості паузації у повчальному дискурсі на матеріалі сучасних англійських притч. Виокремлено і систематизовано когнітивні ознаки паузації під час кодування і декодування позитивної та негативної етичної ідеї, вираженої у притчовому дискурсі.

Методи. В основу методики проведення дослідження й обробки його результатів покладено використання емпіричних загальнонаукових методів, а також спеціальних методів, таких як асоціативне спостереження та аудиторний аналіз. Із метою розкриття змісту виділення образів у притчі та встановлення відношень між ними в межах притчового тексту застосовано семантичний аналіз та описовий метод. Зіставний метод дав змогу описати спільні та відмінні особливості паузації в інтонаційній організації різних за полярністю етичної ідеї англійських притч.

Результати. Автор статті розглядає особливості функціонування просодичних засобів, які забезпечують директивність притчі в межах когнітивного процесу. Базовою ознакою очікуваної у результаті проведення експерименту інтонаційної моделі реалізації англійської притчі слід уважати саме паузацію. У статті розглянуто різні типи пауз та досліджено лінгвокогнітивні особливості їх функціонування під час кодування і декодування етичної ідеї у притчовому дискурсі. Установлено, що просодичний паузальний прийом зумовлює певну емоційну напругу, створюючи переконливе тло декодування притчового повідомлення.

Висновки. Дослідження підкреслює той факт, що директивність інтенції на позначення позитивної та негативної етичної ідеї у повчальних блоках притчі реалізується мовцем за рахунок паузації. Встановлено, що сплановані мовцем паузи слугують не лише потужним засобом комунікації, ораторським інструментом, а й засобом, що допомагає слухачеві сприйняти повчальну інформацію. Таким чином, на вищому рівні пізнавальної діяльності паузи сприймаються як когнітивне наповнення притчового повідомлення.

Ключові слова: пауза, притча, лінгвокогнітивні особливості, директивна інтенція, кодування, декодування, етична ідея.

A COGNITIVE ASPECT OF PAUSATION IN ENGLISH PARABLE DISCOURSE

Musiienko Yulia Anatoliivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department
of Finno-Ugrian Philology
named after Professor G. G. Pocheptsov
of the Germanic Philology Faculty
Kyiv National Linguistic University
yu.a.musienko@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7636-9937

Purpose. The cognitive features of pausation in the didactic discourse on the material of modern English parables have been studied. It has been distinguished and systematized cognitive features of pausation during a coding and decoding process of a positive and negative ethical idea that is expressed in the parable discourse.

Methods. The research is based on the use of the empirical scientific methods of the linguistic investigation, and also some specific methods such as associative supervision and auditory analysis. Aiming at revealing the main images in the parable and establishing the relation between them in the parabolic text, a semantic analysis and descriptive method have been used. A comparative method allowed the author to describe common and different features of pausation in a prosodic loading of parables with a polar ethical idea.

Results. The author of the article investigates the peculiarities of functioning of the prosodic means that create a parable directive loading within the cognitive process. The basic feature expected at the end of the phonetic experiment of the intonation model of English parable actualization should be considered exactly a pause. Different types of pauses have been studied in the article as well as linguo-cognitive features of their functioning while coding and decoding ethical ideas depicted in the parable discourse. It has been established that pausation evokes a certain emotional tension, creating a persuasive background for the process of decoding a parable message.

Conclusions. The research proves the fact that directive intentions of positive and negative ethical ideas described in the moral paragraphs are realized by the speaker with the help of pausation. It has been established that pausation is not only a great means of communication and rhetorical tool, but it also helps a recipient percept didactic information. Therefore, pauses are precepted as a cognitive loading of a parable message on the highest level of cognitive work.

Key words: pause, parable, linguo-cognitive features, directive intension, coding, decoding, ethical idea.

1. Вступ

На сучасному етапі розвитку мовознавства значну увагу дослідників, зокрема О.Р. Валігури, А.А. Калити, О.І. Стеріополо, J. Laver, J. Pierrehumbert, M. Tatham та ін., привертають механізми відображення реального світу одиницями фонетичного рівня мови на основі даних психології, філософії, нейрофізіології, логіки. Лінгвокогнітивний підхід у фонетиці та синергетичний аналіз усного мовлення продовжують набувати стрімкого розвитку у зв'язку з тим, що елементи мови й мовлення як двосторонні одиниці мають фізичні та психічні плани (Калита, 2007: 5–7; Калита, 2016: 207–221). Ураховуючи результати дослідження професійного повчального мовлення, вирізняють такі функції його техніки (Карнегі, 1990): 1) дидактичну, яка проявляється у мотивації, презентації знань; 2) експресивну, яка забезпечує емоційність подання повчальної інформації; 3) сугестивну, яка уможливорює вміння переконувати; 4) комунікативну, яка спрямована на досягнення співчуття та взаєморозуміння. Однак лінгвокогнітивні особливості паузації у повчальному дискурсі, притчовому зокрема, недостатньо вивчені. У цьому зв'язку розглянемо модифікацію паузації, що бере участь в ідентифікації повчального повідомлення позитивного та негативного наповнення, вивчення якої зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх робіт у межах когнітивно-дискурсивної парадигми наукових досліджень свідчить про спробу дослідити і природу звукових репрезентацій на сегментному й надсегментному рівнях мови та лінгвокогнітивні операції, що забезпечують їх формування (Buchsbbaum, 2013; Cook, 2002; Durand, 2002; Nordquist, 2020; Polieieva, 2020). Вихідним для лінгвокогнітивного напрямку фонетичних досліджень убачається положення про те, що звукові репрезентації як складник мисленнєвої діяльності людини виникають унаслідок взаємодії із когнітивними процесами мовця (Калита, 2016: 25–37; Shillcock, 1990: 24–49). Таким чином, можна припустити, що мета фонетичних і фонологічних досліджень у руслі лінгвокогнітивного напрямку полягає у побудові ієрархії «глибинних структур» як інтеріоризованої системи знань (Coleman, 2002: 96–131; Perlman, 2015: 1348–1368), виявленні когнітивних основ мовлення (Repp, 1983: 243–335), поясненні феноменів мовленнєвої комунікації під кутом зору їхніх зв'язків із ментальними процесами (Fors, 2015; Goldsmith, 2002: 80–96).

У контексті досліджуваної нами теми особливу увагу привертають вивчення нейрофізіологів (Turner, 1991), які, своєю чергою, звернули увагу на те, що під час сприйняття слова в мозку утворюється структура у розгорнутому вигляді, що за часом відповідає слову, яке чується чи вимовляється, однак у фазі утримання слів у пам'яті чи зчитування слів із пам'яті структура з'являється у компресованій формі. Це дає змогу зробити висновок про те, що відбувається трансформація первинної структури зі збереженням її основних опорних значимих елементів.

Мета статті полягає у визначенні специфіки лінгвокогнітивних особливостей паузації у повчальному дискурсі на матеріалі сучасних англійських притч. Завданням дослідження є аналіз особливостей функціонування паузи в директивних висловленнях на позначення позитивної та негативної етичної ідеї.

2. Роль паузи в організації повчального повідомлення притчі

Результати досліджень (Калита, 2001: 170–240; Калита, 2016: 196–220; Cook, 2002: 500–630; Nordquist, 2020) дали змогу накопичити значну кількість експериментальних фактів щодо функціональних можливостей просодичних підсистем у процесах сприйняття і породження мовлення та стверджувати про регулярність спеціалізованого інтонування, його однозначне застосування і сприйняття, які призводять до створення типових інтонаційних моделей, що відносяться до елементів когнітивної системи людини (Cook, 2002: 100–107; Ladd, 2001: 8–93), забезпечуючи єдність її реакції на конкретний стимул, зокрема схвалення чи засудження вчинків у блоці притчі «мораль».

Стосовно конкретизації особливостей функціонування просодичних засобів, які забезпечують директивність притчі в межах когнітивного процесу, слід зазначити, що до фонетичних характеристик, які беруть участь у просодичному оформленні директивності тексту, притчі зокрема, доцільно віднести *мелодіку, фразовий наголос, тит ядерного тону та його конфігурацію, гучність, темп, паузи, ритм*. Окрім цього, базовими ознаками очікуваної у результаті проведення експериментів інтонаційної моделі реалізації англійської притчі слід уважати саме відносні характеристики інтонаційних параметрів, таких як зміна темпу, перепади гучності, тональні характеристики, швидкість зміни напрямку руху тону тощо.

Під цим кутом зору розглянемо варіативність паузації з названих компонентів інтонації у межах англомовного повчального дискурсу, зокрема притчі. Відповідно до проблем нашого дослідження, важливо розуміти, що темп виконує модальну функцію, виражаючи певний ступінь директивності. Так, наприклад, сповільнення тону супроводжує зростання емоційної напруги (Антипова, 1984: 108–109), тоді як вираженню емоційно-модальних значень властивий прискорений темп. Вираженню почуттів страху, байдужості притаманна більша швидкість, аніж почуттям презирства, суму, а вираженню прихованих емоцій властиве сповільнення темпу, нестриманих – його прискорення (Антипова, 1984: 108–109; Калита, 2001: 126). З огляду на це, зміни швидкості у різних частинах виступу дають змогу мовцеві виділяти провідні ідеї і впливати на процес підсвідомої інтерпретації повідомлення слухачами. Так, слова директивності, зокрема в останньому блоці притчі «мораль», повинні вимовлятися повільно та виразно для досягнення прагматичної мети (Durand, 2002).

У цьому зв'язку, зазначимо, що темп мовлення передбачає також урахування такого параметра, як *пауза*. Досліджуючи роль пауз в організації тексту як засобу інтонаційної організації мовлення (Антипова, 1984: 297–100; Fors, 2015; Laver, 1994: 158; Nordquist, 2020; Polieieva, 2020), паузам притаманна властивість передавати інформацію, яку неможливо виразити вербально (Stern, 2012). З одного боку, прийнято вважати, що будь-яка прогалина у потоці мовлення сприймається негативно й асоціюється з почуттям невпевненості (Turner, 1991: 156–160). З іншого боку, паузи можуть створювати драматичний ефект (Stern, 2012), сприяючи роздумам слухача, прогнозуючи думки (Turner, 1991: 160).

З огляду на це, паузи виконують функцію розподілу мовленнєвого потоку на смислові групи, сигналізуючи про когнітивну діяльність мовця (Crystal, 1999: 174). Отже, паузи можуть бути досить специфічними за інтенцією, зокрема дидактичними або директивними за функцією. Пауза передає невиражений словами повчальний підтекст фрагменту, надаючи слухачеві можливість декодувати отриману інформацію. Усі підвиди пауз у контексті нашого дослідження несуть експресивно-емоційне навантаження і виконують прагматичне завдання, виконуючи апелятивну функцію. Своєю чергою, психологічні паузи, паузи хезитації налаштовують реципієнта на повідомлення, готують до сприйняття прихованої інформації. Вище викладене свідчить, що паузи слугують потужним засобом комунікації та когнітивним наповненням повчального повідомлення.

Темпоральна реалізація висловлення у зонах від прискороного до повільного темпу свідчить про закріпленість інтонаційних моделей притчового дискурсу в когнітивній системі людини, що дає їй змогу реалізувати комунікативні стратегії впливу на слухача, і свої переконання, схвалення розсудливих дій або засудження нерозважливих вчинків. Темп мовлення передбачає урахування такого параметра, як пауза. При цьому пауза так само декодується, як і будь-яке інше вербальне чи невербальне повідомлення. З одного боку, прийнято вважати, що будь-яка прогалина у мовленнєвому потоці сприймається негативно й асоціюється з почуттями невпевненості (Durand, 2002). З іншого боку, паузи можуть створювати драматичний ефект. Вони можуть також сприяти роздумам слухача, прогнозуванню думки та адаптуванню до неї (Stern, 2012).

Отже, ретельно сплановані паузи можуть підкреслити чи створити ефект очікування, а після проголошення ключових ідей – акцентувати висловлення, додати йому драматизму. Під кутом нашого дослідження такими можуть бути випадки внесення важливого повчального повідомлення на розгляд слухачам, перевірки їх реакції. Психоакустичні дослідження показують, що паузи дають змогу слухачам краще зрозуміти і запам'ятати сказане завдяки додатковому часу, який виділяється на сприйняття інформації (Durand, 2002).

3. Особливості функціонування паузи в директивних висловленнях на позначення позитивної етичної ідеї

Розглянемо когнітивні особливості паузації директивних висловлень на позначення позитивної етичної ідеї. Проілюструємо викладене на прикладі з притчі Time Management (Time Management):

The truth this illustration teaches us is, " | If you don't put the big rocks in first, => you'll never get them in at all. ∩ (1) | What are the 'big rocks' in your life, => time with loved ones, => your faith, => your education, => your dreams, => a worthy cause, => teaching or mentoring others? ∩ (2) Remember to put these BIG ROCKS => in first => or you'll never get them in at all. ∩ (3) >So, => to night, => or in the morning, => when you are reflecting on this short story, => ask yourself this question, " | What are the 'big rocks' in my life?" ∩ (4) >Then, => put those in your jar first. ||| (5).

Аналіз тривалості пауз у цьому фрагменті свідчить про певне смислове навантаження. Отже, спроба мовця зосередити увагу слухача на смислових центрах повчального повідомлення (висловлення 1, 4) реалізується за допомогою довгої паузи, яка, своєю чергою, уможлиблює повну концентрацію мисленнєвих процесів і декодування позитивної етичної ідеї. Варто також відзначити локалізацію довгої паузи у цьому повчальному фрагменті, яка, як ми бачимо вище, вживається мовцем в ініціальній синтагмі початку фрагмента та наприкінці фінальної частини фрагмента. Такий просодичний паузальний прийом зумовлює певну емоційну напругу, створюючи серйозний і переконливий фон декодування притчового повідомлення.

Окрім цього, в аналізованому фрагменті варто відзначити паузи хезитації, які створюють зв'язок із ментальними процесами спілкування (Cook, 2002). Так, хезитаційна пауза виконує комунікативну функцію, забезпечуючи дієвість каналу зв'язку між слухачами; надає мовцю додатковий час для зорієнтування у ситуації і плануванні семантичної, синтаксичної та моторної організації висловлення; дає змогу здійснювати контроль над мовленням, корегувати на всіх етапах його реалізації; сприяє встановленню контакту зі співрозмовником, маскуванню мовленнєвих труднощів та збентеженню, що вони спричиняють.

Аудитивний аналіз виявив особливості вживання психологічних пауз, під якими розуміють навмисну, заплановану зупинку під час спілкування з метою привернути увагу співрозмовника до того, що повідомляється. Так, психологічні паузи вживаються мовцем переважно перед словом чи групою слів, які він має намір виділити.

Повчальність та позитивна етична ідея притчі також реалізуються мовцем за рахунок внутрішньосинтагменної паузи у таких прикладах: (*Remember to put these BIG ROCKS => in first => >So, => to night, => or in the morning =>*), які у поєднанні із середньо-підвищеним тональним рівнем, низьким висхідним термінальним тоном створюють категоричний фон директивної інтенції, зокрема цінувати та берегти все те, що має кожен із нас.

Таким чином, рекурентність просодичної організації аналізованих директивних висловлень свідчить про закріпленість інтонаційних моделей у свідомості людини, що забезпечує адекватне кодування й декодування позитивної етичної ідеї англійської притчі. Отже, сплановані паузи слугують потужним засобом комунікації, ораторським інструментом, а також засобом, що допомагає слухачеві сприйняти повчальну інформацію. На вищому рівні пізнавальної діяльності паузи сприймаються як когнітивне наповнення притчового повідомлення.

4. Особливості функціонування паузи в директивних висловленнях на позначення негативної етичної ідеї

Розглянемо когнітивні особливості паузації директивних висловлень на позначення негативної етичної ідеї. Результати аудиторського аналізу свідчать про подібний принцип паузації у директивних висловленнях різної полярності (схвалення і засудження). Так, типовими є перцептивні, хезитаційні та психологічні паузи, головною функцією яких є зосередження уваги слухача на певних етичних ідеях, надання можливості декодувати моральні настанови проголошеної притчі. Нагадаємо, що механізм вияву явища хезитації залежить від функціональної різноплановості цього виду пауз. Деякі паузи виникають під час тривалого пошуку такої граматичної структури

або лексичної одиниці, інші – у момент саморедагування мовцем висловлення, сказаного, на його думку, неправильно. Здебільшого вони з'являються перед лексичними одиницями з високим умістом інформації (перед іменниками, прикметниками, дієсловами) і визначається одночасністю процесів мислення і реалізації мовлення (Shillcock, 1990).

Разом із тим, відповідно до результатів аудитивного аналізу, паузація у фінальній частині директивного висловлення з негативною етичною ідеєю відрізняється від фінальної частини повчального повідомлення з позитивною етичною ідеєю. З огляду на це, рекурентним є вживання довгої паузи на тлі коротких, перцептивних, хезитаційних тощо. Наприклад: >So he continued to mine to gold in peace, fooling both => the fools | and the wise men.|| (To Fool a Wiseman); 'I hate to say it | but you seem to have wasted => your whole lives' ||| (Knowledge).

Результати аудитивного аналізу другого структурного компонента основної частини свідчать про наявність риторичних пауз, які впливають на слухача, концентруючи його увагу на розвитку подій. Окрім того, були зареєстровані спадні тони вузького діапазону, що ніби «зависали» під час вимовлення цього структурного компонента притчі, сигналізуючи про відсутність категоричності та наявність певної підтекстової інформації. Наприклад: -A farmer => happened to drive by, | heard her screams, | raced from his truck, | took aim | and shot the alligator [Scars of Love]; Compare your heart with mine, | mine is perfect | and yours is a mess of scars and tears (The Perfect Heart); Finally => it dropped off the engine | and plunged into a small pool of dirty oil be low (The Parable of Two Screws).

Цій частині властиве також звуження діапазону всього фрагмента, що слугує вираженню драматичності описуваної ситуації. Якщо на початку другого структурного компонента основної частини темп мовлення визначався як помірний, то наприкінці він уже був прискореним, відображаючи, таким чином, досить швидкий розвиток подій. Узагальнення результатів аудитивного аналізу актуалізації блоку «Вступ та зав'язка» дають підстави стверджувати, що вступній частині текстів притч властива наявність перцептивних пауз, які кваліфікуються як емпатичні, що готують слухача до виникнення конфліктної ситуації. Наприклад: Some years ago => on a hot summer day => in south >Florida ⊕ a little boy => decided to go for a swim ⊕ in the old >swimming hole => behind his house. ∩ In a hurry to dive into the cool water, | he ran out the back door, | leaving behind shoes, => socks => and shirt as he went. ∩ He flew into the water, | not realizing that => as he swam => toward the middle of the lake, | an alligator was swimming => toward the shore. ||| He was watching for kids => darting out from between parked cars => and slowed down => when he thought he saw something (Scars of Love); There once => was a man => who had two indentured servant [Two Servants]; One day => a young man was standing in the middle of the town | pro>claiming => that he had the most beautiful heart => in the whole valley ∩ (The Perfect Heart).

5. Висновки

Отже, аналіз тривалості пауз у повчальних висловленнях притчового дискурсу свідчить про їх певне смислове навантаження. Довгі паузи створюють певну напругу, серйозність, неминучість конфліктної ситуації; уможливають слухача усвідомити директивну інтенцію ще під час її проголошення мовцем, що значно підсилює емоційно-прагматичний потенціал притчі. Окрім цього, мовець за рахунок довгої паузи, підвищеного тонального рівня, низького спадного термінального тону у фінальній частині повчального висловлення на тлі просодичного паралелізму і лексичного контрасту сигналізує про зростання напруги, висміювання нерозсудливості дій героїв.

Обґрунтовані на основі проведеного аналізу теоретичні передумови експериментального дослідження дають змогу вважати, що лексико-граматичні засоби мають виконувати по відношенню до логічного начала мовця певну директивну функцію, на підставі якої під впливом емоційного начала він відбиратиме оптимальну сукупність просодичних засобів, здатних забезпечити повчальне сприйняття реципієнтом тексту англійської притчі.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у випадках глибшого теоретичного опанування проблеми проявів когнітивного і прагматичного оформлення притчі за допомогою паузації у межах просодії та ретельного експериментального дослідження їх закономірностей, постає потреба у введенні об'єктно-цільової структури, що уможливить опис специфіки взаємодії лінгвальних і когнітивних механізмів породження, сприйняття та розуміння мовлення, а також диференційних ознак, які виникають унаслідок складної взаємодії мови і мислення індивіда.

Література:

1. Антипова А.М. Ритмическая система английской речи. Москва : Высшая школа, 1984. 199 с.
2. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 320 с.
3. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлення : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2001. 351 с.
4. Калита А.А. Энергетика речи : монография. Киев : Кафедра, 2016. 292 с.
5. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей. Київ : Молодь, 1990. 168 с.
6. Buchsbaum B. The Role of Consciousness in the Phonological Loop: Hidden in Plain Sight. *Frontiers in Psychology*. 2013. 4. 496 p.
7. Coleman J. Phonetics Representation in the Mental Lexicon. New York : Oxford University Press, 2002. P. 96–130.
8. Cook N. Tone of Voice and Mind: The connection between intonation, emotion, cognition and consciousness. Amsterdam. Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2002. 291 p.

9. Crystal D. *The Cambridge Encyclopaedia of the English Language*. New York : Cambridge University Press, 1999. 490 p.
10. Durand J., Laks B. *Phonology, Phonetics and Cognition*. New York : Oxford University Press, 2002. P. 10–51.
11. Fors K.L. *Production and Perception of Pauses in Speech*. Gothenburg : University of Gothenburg, 2015. URL: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/39346/1/gupea_2077_39346_1.pdf (дата звернення: 11.06.2020).
12. Goldsmith J. *Tone in Mituku: How a Floating Tone Nailed Down an Intermediate Level*. New York : Oxford University Press, 2002. P. 85–90.
13. Knowledge. URL: <http://www.parablesite.com/> (дата звернення: 11.06.2020).
14. Ladd D.R. *Intonational Phonology*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. P. 8–93.
15. Laver J. *Principles of Phonetics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 707 p.
16. Nordquist R. *Pause (Speech and Writing)*. In ThoughtCo, 2020. URL: <https://www.thoughtco.com/pause-speech-and-writing-1691492> (дата звернення: 11.06.2020).
17. Perlman M., Clark N. & Falck M.J. *Iconic Prosody in Story Reading*. *Cognitive Science*. № 2015. № 39(6). P. 1348–1368.
18. Polieieva Yu., Vasik Yu. *Pausation Algorithm of Political and Pedagogical Discourses: A Comparative Perspective*. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. Trnava : University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2020. V. 1. P. 275–313.
19. Repp B. *Categorical Perception: Issues, Methods, Findings*. *Speech and Language: Advances in Basic Research and Practice*. New York : Academic Press, 1983. P. 243–335.
20. Scars of Love. URL : <http://www.earnestlycontending.com/KT/Stories/ST/scars.html> (дата звернення: 11.06.2020).
21. Shillcock R. *Lexical Hypotheses in Continuous Speech*. *Cognitive Models of Speech Processing*. Cambridge (Mass.) : MIT Press, 1990. P. 24–49.
22. Stern M.A. *Communication Tip: Use the Pause that Refreshes* URL : <http://www.matthewarnoldstern.com/author/admin> (дата звернення: 11.06.2020).
23. *The Parable of Two Servants*. URL: <http://www.parablesite.com/> (дата звернення: 11.06.2020).
24. *The Parable of Two Screws*. URL: <http://www.parablesite.com/> (дата звернення: 11.06.2020).
25. *The Perfect Heart*. URL: <http://www.parablesite.com/> (дата звернення: 11.06.2020).
26. *Time Management*. URL: <http://www.parablesite.com/> (дата звернення: 11.06.2020).
27. *To Fool a Wiseman*. URL: <http://www.parablesite.com/> (дата звернення: 11.06.2020).
28. Turner M. *Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science*. Princeton : Princeton University Press, 1991. 298 p.

References:

1. Antipova A.M. (1984). *Ritmicheskaya sistema angliyskoy rechi. [Rhythmic system of the English speech]*. Moskva : Vysshaya shkola. 199 p. [in Russian].
2. Kalita A.A. (2007). *Aktualizatsiia emotsiyno-prahmatychnoho potentsialu vyslovlenniia : monohrafiia. [Actualization of emotional-and-pragmatic potential of the utterance : monography]*. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky. 320 p. [in Ukrainian].
3. Kalita A.A. (2001). *Fonetychni zasoby aktualizatsii emotsiynoho vyslovyuvannya. [Phonetic means' actualization of the English emotional utterance]*. Kyiv : Vydavnychyy Tsentr KNLU. 351 p. [in Ukrainian].
4. Калита А.А. (2016). *Energetika rechi. [Energy of speech]*. Kiev : Kafedra. 292 p. [in Russian].
5. Karnehi D. (1990). *Yak zdobuvaty druziv i vplyvaty na liudey. [How to make friends and influence people]*. Kyiv : Molod, 168 p. [in Ukrainian].
6. Buchsbaum B. (2013). *The Role of Consciousness in the Phonological Loop: Hidden in Plain Sight*. *Frontiers in psychology*. 4. 496 p.
7. Coleman J. (2002). *Phonetics Representation in the Mental Lexicon*. New York : Oxford University Press, P. 96–130.
8. Cook N. (2002). *Tone of Voice and Mind: The connection between intonation, emotion, cognition and consciousness*. Amsterdam. Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 291 p.
9. Crystal D. (1999). *The Cambridge Encyclopaedia of the English Language*. New York : Cambridge University Press. 490 p.
10. Durand J., Laks B. (2002). *Phonology, Phonetics and Cognition*. New York : Oxford University Press. P. 10–51.
11. Fors, K.L. (2015). *Production and Perception of Pauses in Speech*. Gothenburg : University of Gothenburg. URL: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/39346/1/gupea_2077_39346_1.pdf
12. Goldsmith J. (2002). *Tone in Mituku: How a Floating Tone Nailed Down an Intermediate Level*. New York : Oxford University Press. P. 85–90.
13. Knowledge. URL: <http://www.parablesite.com/>.
14. Ladd D.R. (2001). *Intonational Phonology*. Cambridge : Cambridge University Press. P. 8–93.
15. Laver J. (1994). *Principles of Phonetics*. Cambridge : Cambridge University Press. 707 p.
16. Nordquist, R. (2020). *Pause (Speech and Writing)*. In ThoughtCo. URL: <https://www.thoughtco.com/pause-speech-and-writing-1691492>
17. Perlman M., Clark N, & Falck M.J. (2015). *Iconic prosody in story reading*. *Cognitive Science*, 39 (6), P. 1348–1368.
18. Polieieva, Yu., Vasik, Yu. (2020). *Pausation algorithm of political and pedagogical discourses: A comparative perspective*. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. Trnava: University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2020, V. (1), P. 275–313.

19. Repp B. (1983). *Categorical perception: issues, methods, findings. Speech and Language: Advances in Basic Research and Practice*. New York : Academic Press. P. 243–335.
20. Scars of Love. URL: <http://www.earnestlycontending.com/KT/Stories/ST/scars.html>.
21. Shillcock R. (1990). *Lexical Hypotheses in Continuous Speech. Cognitive Models of Speech Processing*. Cambridge (Mass.) : MIT Press. P. 24–49.
22. Stern M.A. *Communication Tip: Use the Pause that Refreshes*. URL: <http://www.matthewarnoldstern.com/author/admin>.
23. The Parable of Two Servants. URL: <http://www.parablesite.com/>.
24. The Parable of Two Screws. URL: <http://www.parablesite.com/>.
25. The Perfect Heart. URL: <http://www.parablesite.com/>.
26. Time Management. URL: <http://www.parablesite.com/>.
27. To Fool a Wiseman. URL: <http://www.parablesite.com/>.
28. Turner M. (1991). *Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science*. Princeton : Princeton University Press. 298 p.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2020
The article was received June 24, 2020

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ НАЙМЕНУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ ПОНЯТЬ РОБОТОТЕХНІКИ

Петренко Оксана Василівна,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри мовних
та гуманітарних дисциплін № 3
Донецького національного медичного університету
oxana.petrenko@outlook.de
orcid.org/0000-0003-2549-5997

Мета. Мета статті – дослідити німецькомовні терміни робототехніки, які пов'язані метафоричними відношеннями, та визначити головні види та моделі (семантичні групи) метафоричних конструкцій, які є продуктивними у досліджуваній терміносистемі.

Методи. Дослідження ґрунтується на засадах застосування загальнонаукових (методи діалектики: індукції, дедукції та функціонального підходу) і спеціальних методів та методик аналізу мовного матеріалу лінгвістики. У роботі також використано прийоми спостереження, узагальнення, інтерпретації, моделювання та систематизації. Матеріалом для дослідження послуговували німецькомовні терміни робототехніки (1 670 мовних одиниць), які були відібрані шляхом суцільної вибірки з фахових текстів робототехніки (журнальних статей, праць конференцій, навчальних посібників і т. д.).

Результати. Аналіз досліджуваної термінології дав змогу виявити особливості метафоричного походження термінів та визначити основні семантичні групи метафор. Відзначено, що термінологічна метафоризація – це семантичний спосіб найменування спеціального поняття на основі предметної, функціональної схожості наукових та побутових об'єктів, які ґрунтуються на порівнянні та зіставленні. Результати проведеного дослідження підтверджують той факт, що підґрунтям метафоричних перенесень у науково-технічній термінології робототехніки є функціональна та зовнішня подібність досліджуваних об'єктів.

Висновки. Доведено, що продуктивними джерелами поповнення німецької термінології з робототехніки, як засвідчує аналіз текстів галузі робототехніки, є терміни, утворені шляхом метафоризації (7% усіх термінів). Терміни концептосфери-джерела поповнюються найчастіше із соматизмів (30% термінів-метафор), назв частин рельєфу (21% термінів-метафор), природних явищ, назв явищ і процесів, пов'язаних із соціальним життям людини (20% термінів-метафор), назв геометричних фігур (13% термінів-метафор), назв побутових предметів та предметів з оточення людини (9,4% термінів-метафор), назв ознак предметів побуту (5% термінів-метафор), назв сімейних та родинних відносин (0,8% термінів-метафор), ботаничних термінів (0,8% термінів-метафор).

Ключові слова: термін, науково-технічна термінологія, лексико-семантичний підхід, метафора, термінологічна метафоризація.

METAPHORIZATION AS A MECHANISM FOR NAMING GERMAN CONCEPTS OF ROBOTICS

Petrenko Oksana Vasylivna,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Language and
Humanitarian Disciplines № 3
Donetsk National Medical University
oxana.petrenko@outlook.de
orcid.org/0000-0003-2549-5997

Purpose. The purpose of the article is to investigate German-speaking terms of robotics, which are connected by metaphorical relations and to determine the main types and models (semantic groups) of metaphorical constructions, which are productive in the studied terminological system.

Methods. The research is based on the principles of application of *general scientific* (methods of dialectics: induction, deduction and functional approach) and *special linguistic methods* and *techniques* of analysis of linguistic material.

The paper also uses the techniques of observation, generalization, interpretation, modeling and systematization. The material for the study were German-speaking terms of robotics (1670 language units), which were selected by a continuous sample of professional texts of robotics (journal articles, conference proceedings, textbooks, etc.).

Results. The analysis of the studied terminology made it possible to identify the features of the metaphorical origin of terms and to determine the main semantic groups of metaphors. It is noted that terminological metaphorization is a semantic way of naming a special concept based on the substantive, functional similarity of scientific and everyday objects, which are based on comparison and juxtaposition. The results of the study confirm the fact that the basis of metaphorical transfers in the scientific and technical terminology of robotics is the functional and external similarity of the studied objects.

Conclusions. It is proved that productive sources of replenishment of German terminology in robotics, as evidenced by the analysis of texts in the field of robotics, are the terms formed by metaphorization (7% of all terms). The terms of the conceptsphere-source are most often supplemented by somatisms (30% of terms-metaphors), names of parts of relief (21% of terms-metaphors), natural phenomena, names of phenomena and processes related to human social life (20% of terms-metaphors), names of geometric figures (13% of terms-metaphors), names of household items and objects from the human environment (9.4% of terms-metaphors), names of signs of household items (5% of terms-metaphors), names of family and family relations (0.8 % of terms-metaphors), botanical terms (0.8% of terms-metaphors).

Key words: term, scientific and technical terminology, lexical-semantic approach, metaphor, terminological metaphorization.

1. Вступ

Бурхливий розвиток науки і техніки впливає на швидке формування науково-технічної термінології, зокрема галузі робототехніки. Сучасний етап розвитку мовознавства та термінознавства характеризується підвищенням інтересом до дослідження семантичних процесів, які відбуваються у межах галузевих термінологій. Результати дослідження свідчать, що чималу кількість термінів утворено за допомогою метафоризації. Досліджуючи лексико-семантичні характеристики терміна як особливого типу мовного знака, науковці по-різному визначають вияв метафори як загальнономовної лексико-семантичної категорії.

Мета дослідження – дослідити німецькомовні терміни робототехніки, які пов'язані метафоричними відношеннями. Завдання розвідки полягає у з'ясуванні типів метафор робототехніки німецької мови, їх походження. Джерельну базу дослідження становлять терміни у галузі робототехніки (1 670 мовних одиниць), вилучені з фахових текстів робототехніки (16 фахових джерел).

Методи та методики дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на засадах застосування загальнонаукових (методи діалектики: індукції, дедукції та функціонального підходу) і спеціальних методів та методик аналізу мовного матеріалу лінгвістики. Методом суцільної вибірки проводився процес селекції мовленнєвого матеріалу; описовий метод, аналіз словникових дефініцій та семантико-компонентний аналіз використовувалися для цілісної інвентаризації та систематизації аналізованого матеріалу; дистрибутивний аналіз – для визначення й опису семантичної структури досліджуваних термінів робототехніки; методика квантитативно-квалітативного аналізу полягала у визначенні частотності досліджуваного мовного явища. У роботі також використано прийоми спостереження, узагальнення, інтерпретації, моделювання та систематизації.

2. Аналіз останніх досліджень

Деякі вчені (Ткачова, 1973; Kontutyte, 2017 та ін.) наполягають на тому, що термін як точне позначення спеціального поняття має обов'язково бути однозначним, адже, згідно із загальною закономірністю формування знакових систем, у межах одного семантичного поля знак не повторюється, інакше він утрачає свою первинну функцію диференціації.

Підґрунтям проголошення моносемічності терміна для цих науковців слугує також визнання ізольованості термінології від загальнономовної семантики внаслідок вузькості сфери її вживання, що призводить до елімінації фронтальних зв'язків із загальнономовною мовою, а отже, до заперечення семантичного розвитку знака в термінополі на базі асоціативних зв'язків, що керують загальнономовними семантичними трансформаціями (Ткачова, 1973: 58).

Прихильники наведеної точки зору (Качан, 2019; Ковбасюк, 2017; Тараба, 2016 та ін.), до яких належимо і ми, зауважують, що мовним субстратом для термінологічних найменувань зазвичай виступають слова загальнономовної мови, а це означає, що остання нав'язує термінологіям принципи своєї організації. Звичайно, ті якості знакової системи, які в загальнонародній мові тлумачаться як безперечно позитивні риси (серед них – полісемія та омонімія знака), у термінологіях оцінюються як безперечні вади. Як наслідок, термінологи прагнуть до усунення загальнономовних системних відношень, і це провокує тенденцію терміна до моносемічності.

3. Метафоричні конструкції німецькомовної термінології робототехніки

На думку багатьох дослідників, метафора (від гр. *metaphora* – перенесення, переміщення) – перенесення найменувань, що ґрунтується на асоціації за схожістю (форми, кольору, місця, поведінки, звучання). Метафора є прихованим порівнянням (скороченим порівнянням) (Кочерган, 2010: 195).

Значення метафори як механізму семантичної деривації, в основі якого – семантичні ознаки лексеми, що уможливають застосування цього механізму стосовно нових предметів чи явищ дійсності, Я. Анроутзополос окреслює роль метафори так:

- 1) метод метафоричної синонімії надає можливість утворення синонімів та розширення синонімічних рядів;
- 2) утворення та оновлення різних лексико-семантичних полів (Wortfelder) зумовлені метафоричним переосмисленням;
- 3) певні метафоричні концепти є дієвими у багатьох лексиконах (Androutsopoulos, 1998: 398–399).

У нашому дослідженні термінологічна метафоризація – це семантичний спосіб найменування спеціального поняття на основі предметної, функціональної схожості наукових та побутових об'єктів, які ґрунтуються на порівнянні та зіставленні. Зуміти зіставити означає наполовину зрозуміти, а двоєдина сутність терміна полягає саме в тому, щоб виражати загальнономовне та професіонально-наукове знання.

У сучасній лінгвістиці існує декілька класифікацій метафор-термінів. Дж. Лакофф та М. Джонсон запропонували такий поділ:

- 1) онтологічні метафори, які дають змогу бачити події, емоції, дії як якусь істоту, субстанцію;
- 2) орієнтувальні метафори, які не визначають один концепт у термінах іншого, а організують усю систему концептів щодо один одного, оскільки мають справу з просторовою орієнтацією, вони організують усю систему концептів;
- 3) концептуальні метафори, які формують особливі інформаційні структури, організують інформацію про галузі знань та визначають її репрезентацію у пам'яті (Lakoff, 1980).

За Н.С. Шарафутдиною метафори в галузевій терміносистемі базуються на асоціативних зв'язках між спеціальним технічним і загальнономовним поняттям. Метафоричний термін зв'язує концепт окремої галузі знання з попереднім досвідом та культурою носіїв цієї природної мови. В основі асоціацій термінів-метафор робототехніки лежать такі ознаки перекладу (Шарафутдинова, 2016: 67):

- а) **подібність форми:** *die Außenrundscheifen* – зовнішнє циліндричне шліфування, *die Roboterbestückzelle* – клітини робота;

б) **подібність функції**: *der Fahrwerksbein* – стійка (нога) шасі, *das Weg-Schritt-Diagramm* – схема руху, *die Roboter-Television* – телевізійний робот;

в) **схожість форми і функції**: *der Bein-Rad Roboter* – робот на ніжках, *Rippe* (нім., ребро) (елемент, що зв’язує в одне ціле елементи поздовжнього набору і обшивку і визначає форму профілю конструкції), *der Roboterhand* – захват. Подібні метафори, у яких відбувається комбінація двох ключових ознак, Р.К. Потапова і В.В. Потапов називають двочастковими метафорами;

г) **схожість розташування**: *ortbeweglicher Roboter* – *der Mobilroboter* мобільні роботи, *ortfester Roboter* – *lokaler Roboter* – робот, більш локальний;

д) **схожість властивостей** (диференціальні ознаки). У цих термінах метафорою є зазвичай визначальний компонент терміна: *Pick-and-Place-Roboter* – нікан робот, *der Play-back-Roboter* – робот відтворення, *die Radgetriebenen Robotern* – роботи, керовані колесами.

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що досліджувані терміни-метафори робототехніки мотивовані. Після проведення дослідження було виокремлено 117 (7% усіх термінів) термінів-метафор у німецькій терміносистемі робототехніки (Петренко, 2019). Вони утворюються на основі восьми семантичних груп (табл. 1).

1. **Соматизми** (назви частин тіла людини та характерних рис людини) становлять 30% термінів-метафор: *der Arm* – плече, рука, *der Roboterarm* – рука робота; *der Kopf* – головка, *der Zielsuchkopf* – головка самонаведення; *das Bein* – нога; *das Fahrwerksbein* – стійка (нога) шасі.

Die automatische Kommissionieranlage für Stiftschrauben und Hutmuttern unterschiedlicher Varianten von IBG umfasst eine Roboterzelle, in der sich ein Roboter mit magnetischen Greifern befindet.

2. **Назви частин рельєфу, природних явищ** становлять 21% термінів-метафор: *die Antriebswelle* – ведучий вал; *das Technologiegebiet* – сфера технології, *die Feldstärke* – сила поля.

Mithilfe einer kompakten Roboterzelle lassen sich Kurbelwellen bis zu einer Länge von 1.200mm und einem Gewicht bis 150kg automatisiert entgraten.

Таблиця 1

Метафоричні групи в німецькій термінології робототехніки

№	Групи метафор	Кількість метафор	% усіх метафор	Приклади
11	соматизми	35	30 %	<i>der Roboterarm</i>
2	назви частин рельєфу, природних явищ	25	21%	<i>das Technologiegebiet</i>
3 3	назви явищ і процесів, пов’язаних із соціальним життям людини	23	20 %	<i>ortbeweglicher Roboter</i>
44	назви геометричних фігур	15	13 %	<i>der Dreifußroboter</i>
55	назви побутових предметів та предметів з оточення людини	11	9,4 %	<i>die Roboter-Television</i>
66	назви ознак предметів побуту	6	5 %	<i>flexible Bearbeitungszelle</i>
77	назви сімейних та родинних відносин	1	0,8 %	<i>die Präzisionsmutter</i>
88	назви дерев і рослин	1	0,8 %	<i>der Blattfeder</i>
	Усього	117	100 %	

3. **Назви явищ і процесів, пов’язаних із соціальним життям людини**, становлять 20% термінів-метафор: *halbautonomer Roboter* – напіваавтономний робот, *ortbeweglicher Roboter* – мобільний робот, *intelligenter Roboter* – розумний робот, *offline Programmierung* – програмування в автономному режимі.

Kollaborierende Roboter müssen denken und fühlen können. Hier kommen Sensorik und Software ins Spiel, denn erst sie machen Applikationen feinfühlig und smart.

4. **Назви геометричних фігур** становлять 13% термінів-метафор: *die Drei-Finger-Regel* – правило правої руки, *der Dreifußroboter* – триногий робот, *der Dreiradantrieb* – повний привід, *das Vier-Augen-Prinzip* – принцип «чотири ока», *die Vierquadrantendiode* – діод «чотири квадранта», *die Vierwegepalette* – піддон джойстика, *der Sechsfußler* – шестиногий.

Die Vereinzelung erfolgt sehr teileschonend: Die Dreiaxsvibration ermöglicht freie Bewegung der Teile in alle Richtungen auf dem Lichttisch.

5. **Назви побутових предметів та предметів з оточення людини** становлять 9,4% термінів-метафор: *der Vakuumschaltkammer* – вакуумна комутаційна камера, *der Weltraumroboter* – космічний робот, *der Roboterarbeitsraum* – робоче середовище, *die Roboter-Television* – телевізійний робот.

Der Roboterarbeitsraum: Die Punkte eines Raumes, welche von dem Roboter angefahren werden können. Hierfür sind mindestens 3 Hauptachsen notwendig.

6. **Назви ознак предметів побуту** становлять 5% термінів-метафор: *flexible Bearbeitungszelle* – гнучка обробка виробничої клітини, *toter Raum* – мертва зона.

Eine flexible Bearbeitungszelle kombiniert einen Sechs-Achs-Knickarmroboter in einem geschlossenen Fertigungsmodul mit einer 7,5-kW-Frässpindel. Der Roboter kann nicht nur das Be- und Entladen der Werkstücke übernehmen, sondern auch für unterschiedliche Bearbeitungsaufgaben auf acht Werkzeuge im Magazin zurückgreifen.

7. Назви сімейних та родинних відносин становлять 0,8% термінів-метафор: *die Präzisionsmutter – початкова точність.*

Spieth präsentiert die flach bauende Präzisionsstellmutter „MSF“, die sich für begrenzten Bauraum in Getrieben, Vorschubeinheiten oder Arbeitsspindeln eignet.

8. Назви дерев і рослин (ботанічні терміни) становлять 0,8% термінів-метафор: *der Blattfeder – пластинчатая пружина.*

Blattfedern bestehen aus mehreren aufeinanderliegenden bogenförmigen Federblättern, die zu Federpaketen verbunden sind und sorgen schon in Kutschen für eine komfortablere Fahrt. Noch heute kommen Blattfedern im Automobilbau zum Einsatz.

4. Висновки

Отже, проведений аналіз метафоричного творення німецьких термінів робототехніки засвідчує, що метафоризація в термінології відбувається на основі концептуальних уявлень про предмет дійсності, властивих відповідній мовній картині світу. До найчастотніших семантичних груп метафор, що є ділянками-джерелами метафоризації в текстах робототехніки, належать соматизми, назви частин рельєфу, природних явищ, назви явищ і процесів, пов'язаних із соціальним життям людини, назви геометричних фігур та ін. Терміни з метафоричним значенням компонентів мають високий рівень інформативності, допомагають зрозуміти та пояснити нові явища в досліджуваній галузі.

Отже, перспективою подальшого дослідження виступає більш детальний аналіз терміносистеми робототехніки у плані виявлення в ній нових груп та моделей термінів, утворених у результаті таких явищ, як метафора, метонімія, та створення глосарію німецькомовних термінів у галузі робототехніки, що буде доволі корисним у перекладацькій, термінологічній та лексикографічній практиці.

Література:

1. Качан Б.М. Сфери-джерела німецьких метафоризованих психологічних термінів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2019. № 39(2). С. 26–29.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. Київ : Академія, 2010. 464 с.
3. Ковбасюк Л.А., Абрамова К.А. Метафори-композиції в сучасній німецькій мові. *Молодий вчений. Філологічні науки*. 2017. № 1(41). С. 277–280.
4. Петренко О.В. Структурно-семантичні особливості німецькомовної термінології в галузі робототехніки : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 ; ЗНУ. Запоріжжя, 2019. 310 с.
5. Тараба І.О. Метафоризація та метонімізація як когнітивно-семантичні механізми неологізації німецької соматичної фразеології. *Мова*. 2016. № 25. С. 88–94.
6. Ткачева Л.Б. Происхождение и образование авиационных терминов в английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Львов, 1973. 29 с.
7. Шарафутдинова Н.С. Лексико-семантические процессы в немецкой авиационной терминисистеме. Ульяновск : УлГТУ, 2016. 204 с.
8. Androutsopoulous J. Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen. Frankfurt a/M. ; Berlin ; Bern ; New York ; Paris ; Wien : Peter Lang Verlag, 1998. 684 s.
9. Kontutyte E. Einführung in die Fachsprachenlinguistik. Vilniaus, 2017. 64 s.
10. Lakoff G. *Metaphors. We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 242 p.

References:

1. Kachan B.M. (2019) Sferes-dzherela nimeczkych metaforyzovanykh psychologichnykh terminiv [Spheres-sources of German metaphorized psychological terms]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Filologiya*. 39 (2). S. 26–29. [in Ukrainian].
2. Kocherhan M. P. (2010) Zahalne movoznavstvo [General linguistics]: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv : Akademiia. 464 p. [in Ukrainian].
3. Kovbasyuk L.A., Abramova K.A. (2017) Metafory-kompozyty v suchasnij nimeczkij movi [Metaphors-composites in modern German]. *Molodyj vchenyj. Filologichni nauky*. 1 (41). S. 277–280. [in Ukrainian].
4. Petrenko O. V. (2019) Strukturno-semantychni osoblyvosti nimetskomovnoi terminolohii v haluzi robototekhniky [Structural and semantic features of the German terminology in the field of robotics] : dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Zaporizhzhia: ZNU. 310 p. [in Ukrainian].
5. Taraba I.O. (2016) Metaforyzaciya ta metonimizaciya yak kognityvno-semantychni mexanizmy neologizaciyi nimeczkoyi somatychnoyi frazeologiyi [Metaphorization and metonymization as cognitive-semantic mechanisms of neologization of German somatic phraseology]. *Mova*. 25. S. 88–94.
6. Tkacheva L.B. (1973) Proishozhdenie i obrazovanie aviacionnykh terminov v anglijskom jazyke. [The origin and formation of aviation terms in English]. avtoref. dis. ...kand.filol.nauk. 10.02.04. L'vov. 29 p. [in Russian].
7. Sharafutdinova N.S. (2016) Leksiko-semanticheskie processy v nemeckoj aviacionnoj terminisisteme. [Lexical and semantic processes in the German aviation term system]. Ul'janovsk : UIGTU. 204 p. [in Russian].
8. Androutsopoulous J. (1998) Deutsche Jugendsprache. Unte rsuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen. Frankfurt a/M. ; Berlin ; Bern ; New York ; Paris ; Wien : Peter Lang Verlag. 684 s.
9. Kontutyte E. Einführung in die Fachsprachenlinguistik. Vilniaus, 2017. 64 S.
10. Lakoff G. (1980) *Metaphors. We Live By*. Chicago: University of Chicago Press. 242 p.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2020
The article was received June 23, 2020

БЕЗАФИКСАЛЬНАЯ ДЕРИВАЦИЯ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Полонская Ирина Петровна,
кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры иностранных языков
экономического факультета
Киевского национального университета
имени Тараса Шевченко
ipolonskaya@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6633-9881

Мета статті. Метою статті є вивчення безафіксального способу утворення нових слів у сучасній англійській мові. Під новим словом розуміється така лексична одиниця, яка фіксується в загальних словниках уперше.

Методи. У процесі роботи використовувалися такі методи: компонентний аналіз, описовий метод, метод порівняння, класифікація, метод статистичної обробки матеріалу.

Результати. Безафіксальна деривація представлена словоскладанням, скороченням (аббревіацією, урізанням, блендінгом) і конверсією. Складні слова створюються за певними моделями. Вважається, що вигук позбавлені форм словотворення. Робота доводить зворотне. Складний вигук *geez louise / Geez Louise* утворений шляхом з'єднання вигуку та іменника на основі рими. Рідкісне поєднання ініціалізму із другим повним елементом складного слова ми відносимо до розряду комбінованих аббревіатур (*b-day=birthday, d-bag=douchebag*). Виявлено, що серед усічених слів превалюють односкладові та двоскладові апокопи (*hench=henchman, cab=Cabernet, tender=tenderloin, agric=agricultural*). Дослідження показало, що складні усічення можуть мати декілька орфографічних варіантів. Фактичний матеріал містить приклад, де кількість варіантів написання слова досягає 8 (*cab sav / cab. sav. / cab sauv / cab. sauv. / Cab Sav / Cab. Sav. / Cab Sauv / Cab. Sauv.*). У статті вказані критерії, які дають можливість із точністю виявляти бленди з ряду одиниць, що володіють схожими структурними особливостями. Продемонстровано, що такий спосіб словотвору, як блендінг, застосовується не лише для створення імен прозивних у сучасній англійській мові (*zonkey: zebra + donkey, infodemic: information + epidemic*), а й для створення власних назв (*Jew York: Jew + New York*). Наведені найбільш продуктивні моделі конверсії (*Noun---Verb, Verb---Noun, Adjective---Verb*).

Висновки. Безафіксальна деривація представлена двома основними видами: морфологічним (словоскладанням, скороченням) і морфолого-синтаксичним (конверсією).

Ключові слова: словоскладання, скорочення, усічення, аббревіація, блендінг, конверсія.

AFFIXLESS WORD FORMATION IN MODERN ENGLISH

Polonskaya Irina Petrovna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
of the Faculty of Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ipolonskaya@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6633-9881

The purpose. The purpose of the article is to study the affixless way of forming new words in the modern English language. By the new word we mean such a lexical unit which is recorded in general dictionaries for the first time.

Methods. The following methods were used in the process of working: component analysis, the descriptive method, the comparison method, classification, the method of statistical processing.

Results. Affixless derivation is represented by compounding, shortening (abbreviation, truncation, blending) and conversion. Compounds are created according to certain models. It is believed that interjections are devoid of word formation. The work proves the opposite. The compound interjection *geez louise / Geez Louise* is formed by combining the interjection and the noun based on rhyme. We think that a rare combination of an initialism with the second complete component of a compound word belongs to the category of combined abbreviations (*b-day=birthday, d-bag=douchebag*). It has been found that monosyllabic and disyllabic apocopes prevail among truncated words (*hench=henchman, cab=Cabernet, tender=tenderloin, agric=agricultural*). The study shows that complex truncations can have several spelling variations. The material contains an example where the number of spellings of a word reaches eight (*cab sav / cab. sav. / cab sauv / cab. sauv. / Cab Sav / Cab. Sav. / Cab Sauv / Cab. Sauv.*) The article specifies the criteria that make it possible to accurately distinguish blends from a number of units with similar structural characteristics. It is shown that such a method of word-formation as blending is used not only to form common words in the modern English language (*zonkey: zebra + donkey, infodemic: information + epidemic*), but also to create proper names (*Jew York: Jew + New York*). The most productive models of conversion are indicated (*Noun---Verb, Verb---Noun, Adjective---Verb*).

Conclusions. The affixless word-formation is represented by two main types in the modern English language: morphological (compounding, shortening) and morphological-syntactic (conversion).

Key words: compounding, shortening, truncation, abbreviation, blending, conversion.

1. Введение

В последнее время наблюдается интенсивное пополнение словарного состава английского языка, которое осуществляется как за счёт заимствований из других языков, так и за счёт собственных внутренних механизмов языка – словообразовательных процессов (создания новых слов на базе тех, что уже существуют в языке) и вторичной номинации (т.е. переосмысления уже существующих значений, расширения семантической структуры имеющихся слов и образования омонимов). Существенная активизация деривационных процессов, обилие различных новообразований являются бесспорными факторами, необходимость их лингвистического исследования очевидна.

В связи с тем, что изучение деривационных процессов не теряет своей актуальности, вопросы теории современного словообразования постоянно привлекают внимание лингвистов. Словообразовательные явления современного английского языка являются объектом исследования Б.Б. Базаровой (Базарова, 2018), И.А. Воробьёвой (Воробьёва, 2018), В.А. Птухи (Птуха, 2015), Л.В. Сандий (Сандий, 2018), Э.Г. Щебельской (Щебельская, 2019) и др. С совершенствованием теоретической базы изменяются подходы к рассмотрению фактического материала.

Целью настоящей статьи является рассмотрение безаффиксальной деривации как одного из способов образования новых слов в современном английском языке. Под новым словом понимается такая лексическая единица, которая фиксируется в словаре впервые. Изучаются новые лексические единицы, вошедшие в 2018–2020 гг. в словарь Мерриам Вебстер (Merriam Webster) и Оксфордский словарь английского языка (Oxford English Dictionary) в формате онлайн.

2. Изложение основного материала

В настоящем исследовании предложена следующая классификация безаффиксальной деривации. К безаффиксальным способам словообразования относим словосложение, сокращение (усечение, аббревиацию, блендинг) и конверсию. Рассмотрим каждый из них.

2.1. Словосложение

Сложное слово – это лексическая единица, которая образована из двух или более слов путём сложения и выделяется в потоке речи на основании своей цельноформленности, т.е. невозможности разделения её на части и вставки между ними других единиц языка. Семантическая интеграция компонентов, обозначение ими единого понятия являются главным критерием выделения сложных слов. Сложные слова могут писаться раздельно (open compounds), через дефис (hyphenated compounds) и слитно (closed compounds). Анализ фактического материала показал, что большая часть сложных слов пишется раздельно (*the average bear, bear bell, bear spray, man hug, mood brightener, social distancing, social isolation* и др.). Реже встречается дефисное написание сложных слов (*beard-stroking, chin-stroking, send-forth* и др.). Оно используется тогда, когда необходимо подчеркнуть единство нескольких компонентов, составляющих целое. Слитное написание сложных слов (*deepfake, nosocomophobia*) является результатом полной лексикализации, т.е. превращением двух слов в одно.

Сложные слова образуются путём соединения слов, принадлежащих либо к одной части речи, либо к разным.

Noun = Noun + Noun

bear bell (noun) (*North American*) (chiefly in *plural*) – a bell attached to a rucksack, walking stick, etc. to signal the presence of a person walking in an area frequented by bears;

bear spray (noun) – a liquid made from capsaicin and related compounds used in the form of an aerosol spray to deter charging bears; (also) a spray can containing this liquid;

beard-stroking (noun) [formed by compounding *beard* (noun) + *stroking* (noun)] – the action of stroking one’s beard, esp. while deliberating or reflecting on a question. Hence: over-intellectualism, pretentiousness;

chin-stroking (noun) [formed by compounding *chin* (noun) + *stroking* (noun)] – the action of stroking one’s chin, especially while deliberating or reflecting on a question. Hence: excessive deliberation or pondering;

man hug (noun) – a friendly embrace between two men, often accompanied by a handshake, a clap on the back, etc;

mood brightener (noun) – (a) something that raises the spirits, something cheering or enlivening; (b) a drug used to alleviate depression; an antidepressant;

Noun = Adjective + Noun

the average bear (noun) (colloquial) – the average person; chiefly used in comparative phrases, preceded by *than*. Originally and chiefly used in *smarter than the average bear*, popularized as a catchphrase of the cartoon character Yogi Bear;

deepfake (noun) [*deep* (adjective) + *fake* (noun)] – an image or recording that has been convincingly altered and manipulated to misrepresent someone as doing or saying something that was not actually done or said;

Noun = Verb + Adverb

send-forth (noun) (Nigerian English) [formed by compounding *send* (verb) + *forth* (adverb)] – a celebration or event to mark a person’s departure; a send-off. Frequently as a modifier, as *send-forth ceremony, send-forth party*, etc.

Слова в языке создаются по определённым моделям. Однако есть модели, по которым создано всего несколько, а то и вовсе одно слово.

Interjection = Interjection + Noun

Jeez Louise/Geez Louise (Also with lower-case initial(s) (interjection, colloquial) [a rhyming compound: *Jeez* (interjection) + the female forename *Louise*] – expressing any of a number of feelings or emotions, esp. surprise, dismay, or exasperation.

Междометия непосредственно выражают наши чувства, переживания и волеизъявления, но не называют их. Иными словами, междометия не обладают номинативной функцией. Считается, что они почти лишены форм словообразования. Приведенный пример доказывает обратное. Перед нами сложное междометие, образованное путём соединения междометия и существительного (имени собственного) на основе рифмы. Данное соединение и основывается на звуковой структуре. Всё это говорит о том, что процесс образования сложных слов находится в состоянии постоянного движения и изменения.

Происхождение первого элемента следующего сложного слова неизвестно:

coulrophobia (noun) [formed by compounding a first element of unknown origin + *-phobia*] – extreme or irrational fear of clowns.

Итак, к сложным словам, образованным путём словосложения, относятся не только имена существительные, но и другие части речи. Однако примеров имён существительных, несомненно, намного больше.

2.2. Сокращение

Сокращение в широком смысле слова представляет собой процесс, в результате которого некоторая исходная многокомпонентная лексическая единица утрачивает часть составляющих её компонентов. Существует несколько видов сокращений, принимающих участие в образовании новых слов в английском языке, а именно: усечение, аббревиация и блендинг.

2.2.1. Усечение

Анализ фактического материала показал, что среди усечённых слов преобладают односложные и двусложные апокопы (образования, созданные за счёт финального усечения). Односложные и двусложные слова, образованные усечением одного слова, относим к простым усечениям. Приведём примеры таких усечений:

hench (adjective) (*English regional, originally London*) [clipping of **henchman** (noun)] – of a person: having a powerful, muscular physique; fit, strong. Originally particularly associated with black and inner-city youth culture;

cab (noun) [clipping of **Cabernet** (noun)] – any of various wines made from Cabernet grapes; esp. Cabernet Sauvignon;

tender (noun) [clipping of **tenderloin** (noun)] – a tender cut of meat;

guber (adjective), (*Nigerian English*) [clipping of **gubernatorial** (adjective)];

agric (noun, adjective) [clipping of **agricultural** (adjective)].

Слова, образованные соединением двух усечённых слов, относятся нами к сложным. Например:

cab sav / cab.sav. / cab sauv / cab. sauv. (Also with capital initials) (noun)(colloquial) [clipping of *Cabernet Sauvignon*] – red wine made from the Cabernet Sauvignon grape.

Следует обратить внимание, что сложные усечения могут иметь несколько орфографических вариантов. В последнем примере количество вариантов написания слова – 8 (*cab sav / cab.sav. / cab sauv /cab. sauv. / Cab Sav / Cab. Sav. / Cab Sauv / Cab. Sauv.*). При этом в усечении *sav* наблюдается так называемый респеллинг (англ. *respelling*), т.е. написание слова иным образом, отражающим его произношение.

Само собой разумеется, что усечённые слова тождественны по значению словам, от которых они образованы, однако отличаются от них стилистической окраской и экспрессивностью.

2.2.2. Аббревиация

Аббревиатуры образуются либо из начальных звуков слов (акронимы), либо из названий начальных букв (инициализмы). Например:

PEP – post-exposure prophylaxis (акроним),

WFH – working (or work) from home (инициализм),

WIP – work in progress (originally and frequently in business and financial contexts) – a piece of work or product that has been begun but is not finished or ready (инициализм).

Выделяем так называемые комбинированные аббревиатуры, которые представляют собой совмещение инициализма и второго полного элемента сложного слова: **b-day** (noun) – birthday, **d-bag** (noun, US offensive) [shortening of *douchebag*] – an obnoxious, offensive, or disgusting person.

Следствием распространённости аббревиатур является образование омонимов. Смешанная аббревиатура *UFO*, которая является одновременно и инициализмом и акронимом, в значении *unfinished object* омонимична смешанной аббревиатуре *UFO* в значении *unidentified flying object*.

2.2.3. Блендинг

Блендинг как способ словообразования большинством лингвистов рассматривается как самостоятельный словообразовательный тип. Некоторыми исследователями блендинг либо описывается как промежуточный между словосложением и усечением, либо отождествляется со словосложением или усечением. Иными словами, вопрос о статусе блендинга до сих пор остаётся открытым. Отличие блендинга от словосложения заключается в том, что при словосложении компоненты представляют собой целые слова, а в бленде по меньшей мере один из элементов представлен не целиком, а сокращённым словом, его фрагментом. В отличие от усечений, бленды, как правило, не имеют соответствий в свободных словосочетаниях, а образуются вследствие установления ассоциативных связей между синтаксически обособленными словами. Бленды представляют собой единичные образования, отдельные компоненты которых не повторяются в других словах с тем же значением.

По мнению ряда исследователей, блендингу не присущи какие-либо строгие правила и модели образования производных. В частности, Г. Кэннон (Cannon, 1986) считает, что бленды являются одной из наиболее непредсказуемых категорий словообразования. Мы не разделяем эту точку зрения и выдвигаем в данной работе аргументы в пользу иной интерпретации блендов.

Бленды образуются в основном путём финального сокращения первого компонента и инициального сокращения второго (*infodemic: information + epidemic*). В большинстве случаев исходные компоненты имеют общий фрагмент (*quillow: quilt + pillow, zoodle: zucchini + noodle*). В некоторых блендах один из компонентов, участвующих в их образовании, сохраняет свою полную форму (*fatberg: fat + iceberg, solopreneur: solo + entrepreneur*).

Интересно заметить, что количество слогов в бленде соответствует количеству слогов во втором слове, участвующем в образовании бленда. Главное ударение в них падает на один и тот же слог. Полагаем, что это является отличительной особенностью блендинга. Продемонстрируем сказанное на примерах (ударные слоги подчеркнуты):

zucchini [3 слога] + noodle [2 слога] = zoodle [2 слога]
glamour [2 слога] or glamorous [3 слога] + camping [2 слога] = glamping (2 слога)
solo [2 слога] + entrepreneur [4 слога] = solopreneur [4 слога]
chill [1 слог] + relax [2 слога] = chillax [2 слога]
schlock [1 слог] + blockbuster [3 слога] = schlockbuster [3 слога]

Мы считаем, что указанные выше критерии дают возможность с точностью выявлять бленды из ряда единиц, обладающих схожими структурными особенностями.

Нами выявлено, что такой способ словообразования, как блендинг, применяется не только для создания имён нарицательных в современном английском языке, но и для создания имён собственных. Приведём пример:

Jew York = Jew + New York

(Jew York (noun) (slang, derogatory and offensive) – a name for New York (with derogatory reference to the large number of Jewish people resident in New York).

Все описанные виды сокращений объединяет то, что новое слово становится, так или иначе, короче по сравнению со своим прототипом. Однако, если образованные в результате аббревиации и усечения слова существуют в языке наряду с полными словами, от которых они произошли, то бленды являются единственными словесными обозначениями понятий. Значение бленда не является суммой значений исходных слов.

2.3. Конверсия

Конверсия – это способ словообразования, при котором одна часть речи образуется от другой без использования аффиксов и без каких-либо изменений во внешней форме слова. В конверсионных отношениях находятся слова, принадлежащие к различным частям речи. Существует несколько моделей конверсии, однако наиболее продуктивными являются следующие:

Noun ---- Verb

gist (verb) (intransitive) (Nigerian English) [formed by conversion from gist (noun)] – to chat, to gossip;

Verb ---- Noun

shelter in place (noun) [formed by conversion from shelter (verb) in place – a public directive requiring people to remain indoors (typically at home) at all times, with only limited specified exceptions, invoked as a preventative measure, e.g. to inhibit the spread of an infectious disease.

Конверсия характерна не только для существительных и глаголов, прилагательные также могут переходить в разряд глаголов. Например:

Adjective ---- Verb

bear-proof (verb) (transitive) – to make (a rubbish bin, structure etc.) bear-proof.

Следует отметить, что, хотя потенциально конверсия не имеет ограничений касательно частей речи, фактический материал содержит лишь следующие конверсионные пары: существительное – глагол, глагол – существительное, прилагательное – глагол.

3. Выводы

Делая основные выводы о безаффиксальной деривации новых слов в современном английском языке, мы должны отметить следующие моменты. Безаффиксальное словообразование представлено двумя основными видами: морфологическим (словосложением, сокращением) и морфолого-синтаксическим (конверсией). Словосложение, являясь одним из древних способов словообразования, сохранило свою продуктивность и по сей день. Передача максимального семантического объёма информации минимальными средствами и в минимальную единицу времени приводит к активному использованию в языке таких сокращений, как усечения и аббревиатуры. Если аббревиатуры и усечения используются в основном только для экономии, то бленды отражают потребность носителей языка к созданию ярких слов для выражения экспрессии. Конверсионный способ словообразования представлен ограниченным количеством конверсионных пар.

Процесс осмысления способов словообразования в системе английского языка, словообразовательных категорий будет происходить и впредь, так как, с одной стороны, словообразовательные процессы продолжают своё функционирование, а с другой – развивается наука о словообразовании, и многие словообразовательные явления могут быть рассмотрены с новых позиций. В английском языке существует огромное количество неологизмов, образованных безаффиксальным способом. Представляется интересным проследить, какие из них войдут в словари. Проведенная работа открывает перспективы дальнейших исследований словообразовательных тенденций.

Литература:

1. Базарова Б.Б. Способы словообразования в современном английском языке на примере неологизмов. *Вестник Бурятского государственного университета. Язык. Литература. Культура*. 2018. Вып. 4. С. 3–7.
2. Воробьёва И.А. Аббревиация как способ словообразования современного английского языка. *Казанский вестник молодых учёных. Педагогические науки. Теоретические и практические вопросы современной лингвистики*. 2018. Т. 2. № 4. С. 10–13.
3. Птуха В.А. Словотворна деривація номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 134–140.
4. Сандій Л.В. Словотворна неонімінація в англійській мові сфери економіки. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2018. № 3. С. 228–233.
5. Щебельская Э.Г. Типология способов словообразования английской таможенной лексики. *Мир науки, культуры, образования*. 2019. № 5 (78). С. 425–426.
6. Cannon G. Blends in English word formation. *Linguistics*. 1986. № 24. P. 725–753.

References:

1. Bazarova B.B. (2018) Sposoby slovoobrazovaniya v sovremennom angliyskom yazyke na primere neologizmov [Ways of word formation in modern English on the example of neologisms]. *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta. Yazyk. Literatura. Kultura*. Vyp. 4. [in Russian].
2. Cannon G. (1986) Blends in English word formation. *Linguistics*.
3. Ptukha V.A. (2015) Slovtvirna deryvatsiia nominatsii odiahu z natsionalno-kulturnym komponentom semantyky v anhliiskii ta ukrainiskii movakh. [Word-forming derivation of clothing nominations with a national-cultural component of semantics in English and Ukrainian]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 11. [in Ukrainian].
4. Sandii L.V. (2018) Slovtvirna neonominatsiia v anhliiskii movi sfery ekonomiky. [Word-forming neomination in the English language of economics]. *Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnogo universytetu bezpeky zhyttiedialnosti "Lvivskiy filolohichnyi chasopys"*. № 3. [in Ukrainian].
5. Shebelskaya E.G. (2019) Tipologiya sposobov slovoobrazovaniya angliyskoy tamozhennoy leksiki. [Typology of word formation methods of English customs vocabulary]. *Mir nauki, kultury, obrazovaniya*. № 5 (78). [in Russian].
6. Vorobyova Y.A. (2018) Abbreviatsiya kak sposob slovoobrazovaniya sovremennoho anhliiskoho yazyka [Abbreviation as a way of word formation in modern English]. *Kazanskiy vestnik molodykh uchonykh. Pedagogicheskiye nauki. Teoreticheskiye i prakticheskiye voprosy sovremennoy lingvistiki*. T. 2. № 4. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 26.06.2020
The article was received June 26, 2020

УДК 811.111'37'373:[796.33:001.9(0.027.3)]
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-17>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ АНГЛОМОВНОГО ГАНДБОЛЬНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТІВ)

Приходько Анатолій Миколайович,
*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»
aprykhod777@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6258-6826*

Крашевська Ірина Володимирівна,
*студентка
Національного університету «Запорізька політехніка»
ikrashevskaya97@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9647-8954*

Мета. В умовах широких міжнародних контактів, коли Україна стає самостійним активним учасником олімпійського руху, спостерігається безперервний розвиток спортивного дискурсу, зокрема гандбольного. Завдання лінгвіста полягає в об'єктивному вивченні особливостей і наслідків цього явища та виробленні критеріїв і норм функціонування мовленнєвих усних та письмових утворень зазначеної галузі.

Дослідження науково-популярних текстів англomовного гандбольного дискурсу є специфічним сегментом наукових розвідок, який вимагає глибоких знань цієї галузі. Специфіка такого дослідження полягає не тільки в опануванні базових знань щодо особливостей функціонування науково-популярних текстів, але й в осягненні конситуації гандбольного дискурсу, його функційної спрямованості. Водночас постає нагальна потреба в аналізі концептів англomовного гандбольного дискурсу як основних ментальних організаційних одиниць, що виконують функцію зберігання знань про світ гандболу, та лексико-семантичних особливостей їх актуалізації на матеріалі науково-популярних текстів, що становить мету дослідження.

Досягнення встановленої мети включає розв'язання таких завдань, як визначення поняття «концепт» із подальшим з'ясуванням специфіки терміна «концептуальна система» для виокремлення концептосистеми англomовного гандбольного дискурсу та її невід'ємних структурних елементів, а також окреслення способів відображення концептів англomовного гандбольного дискурсу з лексико-семантичного погляду.

Методи. Під час виконання дослідження застосовані функціональний та контекстологічний методи.

Результати. Проведене дослідження дає змогу отримати результати, які свідчать про те, що основними лексико-семантичними особливостями активізації концептів, обраних для дослідження, є терміни та креолізація. Терміни постають лінгвістичним маркером, що трапляється в тексті та втілює певний концепт або концепти дискурсу. Оскільки мова розглядається як основний інструмент матеріального відображення концептів, весь набір англomовних науково-популярних текстів галузі гандболу, в яких трапляються лексичні одиниці гандбольної термінології, є всесвітом концептів англomовного гандбольного дискурсу. Гандбольна термінологія за допомогою певних концептів, закладених в лексико-семантичному ядрі термінів, формує уявлення про специфіку гандбольної лексики.

Висновки. Використання креолізації як засобу аранжування термінів науково-популярних текстів, отже, й активізації релевантних концептів, сприяє розкриттю гіперонімічного в межах концептосистеми концепту *HANDBALL*, що є наріжним каменем у формуванні концептосистеми, різнобічно подаючи пишнobarвну вербальну складову частину в невербальних шатах, а вдале поєднання лінгвістичного та паралінгвістичного компонентів становить фундамент для досягнення комунікативної мети науково-популярних текстів.

Ключові слова: концептосистема, термін, креолізація, гандбол, науково-популярні твори.

LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF ACTIVATION OF ENGLISH HANDBALL DISCOURSE CONCEPTS (ON THE MATERIAL OF SCIENTIFIC AND POPULAR TEXTS)

Prykhodko Anatolii Mykolaiovych,
*D. Sc. in Philology, Full Professor,
Head of the Department of Theory and Practice of Translation
“Zaporizhzhia Polytechnic” National University
aprykhod777@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6258-6826*

Krashevskaya Iryna Volodymyrivna,
*Student
“Zaporizhzhia Polytechnic” National University
ikrashevskaya97@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9647-8954*

Purpose. In the context of broad international contacts, with Ukraine becoming an independent active participant of the Olympic movement, there is a perpetual development of sports discourse, in particular handball one. A linguist's aim is to study the features and consequences of this phenomenon objectively as well as to develop criteria and norms for the functioning of oral and written pieces of speech in this field.

The research of scientific and popular texts of English handball discourse is a peculiar segment of scientific investigation that requires in-depth knowledge of the field. The specific nature of such a research involves not only mastering the basic knowledge of scientific and popular texts functioning peculiarities, but also comprehending the handball discourse situation, its functional orientation. Hence, an urgent need arises to analyze the English handball discourse concepts as the main mental organizational units acting for storing knowledge about the handball world, as well as lexical and semantic features of their actualization on the material of scientific and popular texts, being the purpose of the research.

To achieve the purpose, one must solve problems such as framing the term “concept” with further defining the term “conceptual system” to differentiate the English handball discourse conceptual system and its integral structural elements, and to outline ways of reflecting the English handball discourse concepts from the lexical and semantic point of view.

Method. It was functional method as well as contextual one used during the research.

Results. The conducted research makes it possible to obtain the results indicating that the main lexical and semantic features of the concepts activation are terms and creolization. Terms appear to be a linguistic marker occurring in the text and embodying a certain concept or concepts of the discourse. Since language is considered to be the main tool for the material concepts representation, the whole set of English scientific and popular texts in the handball field, where handball terminological units are found, is a universe of English handball discourse concepts. By virtue of certain concepts embedded in the lexical and semantic core of terms, handball terminology forms an image of the handball vocabulary peculiarity.

Conclusions. Therefore, one can reach the conclusions that the use of creolization as a means of terms arranging in scientific and popular texts, and, consequently, activation of relevant concepts, contributes to the revealing of the concept handball, the hyperonym within the concept system, which is a cornerstone in the concept system formation, multiply presenting a lush verbal constituent in non-verbal robes, with a successful combination of linguistic and paralinguistic components laying the foundation for accomplishing the communicative goal of scientific and popular texts.

Key words: concept system, term, creolization, handball, scientific and popular works.

1. Вступ

Серед найяскравіших когнітивних здібностей людини виділяють здатність розрізняти у величезному потоці інформації і вибирати саме те, що їй необхідно для задоволення основних життєвих потреб. Здатність до формування концептів – елементарних одиниць людського структурного пізнання, структур, які зберігаються в пам’яті та ментально репрезентують зовнішній світ, – становить найважливішу частину когнітивної інфраструктури людського розуму.

Проблемами вивчення ментальних організаційних одиниць, що демонструють підсумки зведення всієї маси відчуттів, вражень, оцінок до якихось узагальнених розрядів або угруповань, та називаються концептами, цікавилися багато науковців, зокрема А.П. Загнітко (Загнітко, 2010), В.І. Карасик (Карасик, 2004), О.С. Кубрякова (Кубрякова, 1996), А.М. Приходько (Приходько, 2008) та ін.

Серед досліджень текстів спортивної спрямованості виділяють роботи з аналізом понять і категорій спорту (Зільберт, 2001), спортивної фразеології (Савченко, 2006), когнітивних характеристик (Свистунова, 2005) тощо. Попри це, спортивна тематика залишається недостатньо розробленою лінгвістично: феномен спорту взагалі та гандболу зокрема й досі не потрапляв на вивчення до таких дисциплін, як лінгвокультурологія, аксіологічна лінгвістика і дискурсологія, що загалом і свідчить про актуальність цього дослідження.

В умовах популяризації гандболу як ігрового виду спорту у європейському та світовому масштабі та законо-мірно тригерованої інтенсифікації збагачення як лінгвістичної, так і паралінгвістичної складових частин англо-мовного гандбольного дискурсу (далі – АГД), що відбито в когнітивному аспекті, постає нагальна потреба в установленні особливостей активізації саме концептів АГД. Доцільність дослідження активізації концептів саме на матеріалі науково-популярних текстів (далі – НПТ) зумовлена специфікою комунікативної мети НПТ, яка полягає в тому, щоби не просто подати нову наукову інформацію, але й привернути увагу нефакхівців до актуальних проблем науки, отже, залучає більшу кількість свідомих реципієнтів порівняно з аудиторією, яку охоплюють спеціалізовані власне наукові тексти.

Отже, встановлення особливостей активізації концептів АГД із детальним розкриттям лексико-семантичних фреймів їх функціонування, що становить **мету дослідження**, убачається вкрай важливим. Досягнення встановленої мети передбачає розв’язання таких **науково-дослідницьких завдань**, як визначення поняття «концепт» із подальшим з’ясуванням специфіки терміна концептуальна система (далі – КС) для виокремлення КС АГД та її невід’ємних структурних елементів, а також окреслення фундаментальних способів втілення концептів АГД із лексико-семантичного погляду.

2. Концепти та контекст їх інтерпретації

Феномен концепту, попри все, натепер не має єдиного чіткого визначення. За В.І. Карасиком, концепт являє собою багатовимірне утворення, оскільки світ багатовимірний, і асоціативні зв’язки уявлень і понять також багатовимірні. «Виділення обмеженої кількості аспектів розгляду концепту, як і мовної особистості, як і будь-якого предмета наукового вивчення, – це штучна міра розчленування дійсності з метою її пізнання» (Карасик, 2004: 49). Будучи складовими частинами нашої пізнавальної системи, концепти уможливають економічне збереження й оброблення суб’єктивних одиниць досвіду шляхом розподілу інформації на класи за конкретними характеристиками. За допомогою концептуальних структурних одиниць люди організують величезний обсяг інформації таким чином, що стають можливими ефективна поведінка й осягнення інформації.

А.П. Загнітко наголошує на універсальності поняття концепту та мові як основному засобі його матеріального вираження, реалізації: «Концепт – глобальна одиниця мисленнєвої діяльності, він є квантом структурованого знання. Концептам здебільшого властивий універсалізм, їхнє вираження не можна обмежити тільки мовою, але остання постає одним із найпотужніших засобів вияву концепту зокрема і концептосфери загалом» (Загнітко, 2010).

Основним контекстом інтерпретації будь-якого вербального та невербального утворення є КС, тому що вона наявна в будь-якому акті інтерпретації. Концептуальна система – це «той ментальний рівень або та ментальна (психічна) організація, де зосереджена сукупність всіх концептів, даних розуму людини, їх впорядковане об'єднання» (Кубрякова, 1996: 94). КС АГД охоплює такі основні концепти, як COMPETITION, DEFEAT, DISAPPOINTMENT, HANDBALL, MOTIVATION, SATISFACTION, STRENGTH, TEAM, TEAM SPIRIT, VICTORY.

3. Типологія концептів у межах КС АГД

Згідно з усталеною типологією концептів, їх поділяють на метахтонні, автохтонні й аллохтонні. Метахтонні концепти – це концепти, що утворюють ім'я дискурсу. Щодо АГД метахтоном виступає HANDBALL, що є водночас і поняттєвим ядром, і ментальним центром дискурсу.

Автохтонні концепти історично сформувалися в межах певного виду дискурсу і продовжують регулярно в ньому відтворюватися. АГД окреслюється використанням таких автохтонів, як COMPETITION, DEFEAT, TEAM, TEAM SPIRIT, VICTORY. Характерною особливістю цих концептів є їхній загальний характер, оскільки вони виявляють певну частотність свого вживання і в інших спортивних дискурсах, а також можуть траплятися в дискурсах неспортивної спрямованості, втілюючи як вузькоспеціальні поняття, так і такі, що супроводжують повсякденне життя.

Аллохтонні концепти, будучи атрибутами когнітивно-семантичного простору іншого дискурсу, перенесені в даний дискурс для виконання певних когнітивних завдань. Такі нерегулярні феномени пов'язані з актуалізацією в АГД концептів DISAPPOINTMENT, MOTIVATION, SATISFACTION, STRENGTH. З одного боку, аллохтони є віддзеркаленням загальноживаних концептів, а з іншого, не являють собою домінуючий набір гандбольної концептосистеми.

Згідно із представленою думкою, у концептосистемі АГД можна виділити такі відношення: субординативні (DISAPPOINTMENT \in DEFEAT, SATISFACTION \in VICTORY, STRENGTH \in TEAM SPIRIT), координативні (у відношення координації з іншими вступає аллохтонний концепт MOTIVATION; також можна розглядати відношення координації комплексу DISAPPOINTMENT \rightarrow SATISFACTION та TEAM \rightarrow STRENGTH стосовно один одного та концепту MOTIVATION), імплікативні (MOTIVATION \supset VICTORY, STRENGTH \supset TEAM SPIRIT). Цікавим є те, що більша частина концептів поєднані один з одним за принципом конекції, що сприяє об'єднанню як одно-, так і різнопланових ментальних одиниць у межах аналізованого дискурсу. Так, у гандбольній конситуації в конфігурації COMPETITION & SATISFACTION зв'язкою може виступати концепт VICTORY, а для конфігурації COMPETITION & DISAPPOINTMENT конектором є DEFEAT. Отже, концепт COMPETITION виявляється об'єднувальним елементом для висхідної DISAPPOINTMENT \rightarrow SATISFACTION, що долає проміжні концептуальні зупинки DEFEAT та VICTORY, антонімічні за змістом.

4. Терміни як текстовий світ концептів

Оскільки мова розглядається як основний інструмент матеріального відображення концептів, весь набір англійських НІТТ галузі гандболу, у яких уживаються лексичні одиниці гандбольної термінології, є всесвітом концептів АГД, або текстовим світом, який встановлює інтертекстуальний характер термінів, тобто діапазон текстових форм, яких терміни можуть набувати в текстах, пов'язаних із гандбольним мовленнєвим середовищем.

Гандбольна термінологія за допомогою певних концептів, що є закладеними в лексико-семантичному ядрі термінів, формує уявлення про специфіку гандбольної лексики як сукупності понять, що відбивають науковий світогляд; низки спеціальних найменувань галузі гандболу; групи взаємопов'язаних термінів; підсистеми словникового складу літературної мови; сформованого лексичного пласта.

Кожен англійський гандбольний термін, слугуючи лінгвістичним маркером, є водночас мовним зображенням певного концепту АГД. Наприклад, терміни *anti-doping area*, *beach handball*, *Challenge Cup*, *EHF Cup*, *friendly match* є відображенням концепту COMPETITION; терміноодиниці *loser*, *loss of points* посередництвом концепту DISAPPOINTMENT утілюють концепт DEFEAT; до концептуального поля DISAPPOINTMENT належать термінологічні сполучення *blue card*, *to destroy a clear chance of scoring*, *to disallow a goal*, *faulty substitution*, *injured player*, *to lose the ball*, *relegated team*; концепт HANDBALL охоплює терміни *dive shot*, *fast break*, *glue*, *green card*, *jump shot*, *last 30 seconds*, *man-to-man marking*, водночас включає всі мовленнєві утворення, каузовані низкою інших концептів; до осередка актуалізації концепту MOTIVATION належать такі термінологічні формації, як *chance of scoring*, *clear scoring chance*; терміни *to intercept a pass*, *to play the ball out*, *promoted team*, *to upgrade* становлять відображення концепту SATISFACTION; концепт STRENGTH виявляється в терміноодиницях *offensive formation*, *to play the ball out*; терміни *assistant coach*, *back-court player*, *centre back*, *goalkeeper*, *head coach*, *left back*, *pivot*, *right wing* є лінгвістичним породженням концепту TEAM; активізація концепту TEAM SPIRIT уможливується через терміносполучення *to retain possession*, *team play*; тоді як термін *advantage* постає акумулюючим лінгвістичним центром концепту VICTORY.

Необхідно зазначити, що факт взаємозв'язаності концептів АГД зумовлює і співіснування термінологічних одиниць, що лінгвістичним чином активізують семантичне наповнення концептів, у межах декількох концептуальних пластів. Зокрема, термін *breakthrough* утілює концепт STRENGTH, а також, залежно від фізичного спрямування наслідків, може відображати концепти DISAPPOINTMENT або SATISFACTION. Термін *delay*, сформований концептом DISAPPOINTMENT, передбачає потенційне перетворення в концепти DEFEAT або VICTORY, що, у свою чергу, або семантично повертається у відправну точку DISAPPOINTMENT, або тригерує концепт SATISFACTION. Терміносполучення *entitled to participate* водночас абсорбує і втілює концепти SATISFACTION та MOTIVATION. Лінгвістичний маркер *goal difference*, що першочергово віддзеркалює концепт COMPETITION, може провокувати концепти DISAPPOINTMENT або SATISFACTION, які співвідносяться з концептами DEFEAT або VICTORY. Термін *home advantage*, зосереджений на лексико-семантичному відображенні концепту MOTIVATION, за умов конекції шляхом DEFEAT може сприяти реалізації концепту DISAPPOINTMENT, а в ситуації, коли конектором виступає VICTORY, може актуалізувати концепт SATISFACTION, останні дві ланки є взаємопов'язаними та взаємозумовленими.

Можна дійти висновку, що КС АГД містить низку концептів, серед яких варто виокремити змістозосереджувальний центр *HANDBALL*, що охоплює систему смислів, спричинених усіма іншими концептами, які лінгвістично виражені в релевантних термінах.

5. Креолізація як засіб активізації концептів АГД

Інший засіб лексико-семантичної активізації концептів у межах науково-популярних творів є пов'язаним та тригерованим безпосередньою інтеграцією концептів у лінгвістичне полотно НПТ АГД. Усний або письмовий мовленнєвий твір НПТ галузі гандболу – продукт гандбольної комунікації – являє собою локацію найпродуктивнішого функціонування метакхтонного концепту *HANDBALL*. З огляду на конситуацію утворення та функціонування концепту вирішальну роль під час його розкриття відіграє креолізація. Водночас мовленнєве утворення постає паралінгвістично активним, оскільки в його структуруванні задіяні коди різних семіотичних систем.

Трмін «креолізований текст» науково обґрунтований у працях Ю.О. Сорокіна і Є.Ф. Тарасова. Під креолізованими текстами розуміють такі тексти, «фактура яких складається із двох негомогених частин: вербальної (мовної/мовленнєвої) і невербальної (що належить до інших знакових систем, ніж природна мова)» (Сорокин, Тарасов, 1990).

Необхідність у креолізації НПТ галузі гандболу зумовлена ситуацією недостатності змістового навантаження власне вербальної частини мовленнєвого утворення, яка, проте, не є дуже частотною. Неспроможність лінгвістичної складової частини передати всі відтінки смислів тексту є передумовою введення до твору невербальних компонентів, що дозволяють дати концептуально значущу ілюстрацію вербального змісту, доповнити й підкреслити вираження головної думки й інших елементів концепції автора.

З погляду психолінгвістики важливою функцією креолізованих текстів вважається незалежність засобів невербальної комунікації від мовних бар'єрів, оскільки універсальність невербального екстралінгвального коду дозволяє людям порозумітися за незнання мов. У цьому контексті можна казати про креолізованість і мовленнєвих текстів, утворених під час усної комунікації. Усні вербальні утворення, що виникають із метою та внаслідок пришвидшення комунікаційного процесу, зокрема під час ігор і тренувань, включають спеціальні сигнали, знаки, жести, що несуть відповідні фахові смисли та є універсальними. Ці сигнали являють собою особливий випадок добування змістової текстової побудови завдяки ілюстративному будівельному матеріалу.

Так, на позначення певних важливих термінів, що є відображенням відповідних концептів, в АГД існує набір «кодованих» рухів. Зокрема, якщо суддя гандбольних змагань підіймає вгору праву руку – це означає, що м'яч перетнув лінію воріт та гол зараховано. Інакше кажучи, за допомогою креолізації знаходять вираження термінологічні одиниці *goal line*, *goal line referee* та *to score a goal*, що втілюють концепти *SATISFACTION*, *STRENGTH* та гіперонімічні концептуальні формації *COMPETITION* і *HANDBALL*. Коли рефері згинає руки в ліктях, водночас долоні зібрано в кулаки, то це його зауваження, що хтось з учасників змагань протиправно стримує дії або штовхає суперника. Тобто уможлиблюється активізація концептів *DISAPPOINTMENT* та *STRENGTH* креолізаційним відображенням термінів *defensive foul*, *infraction* та *referee*. Якщо ж арбітр підіймає ліву руку, а плече із передпліччям утворюють прямий кут, це є попередженням про пасивну гру. З філологічного погляду завдяки креолізаційній реалізації термінологічних утворень *passive play*, *referee* та *warning* втілено концепти *DISAPPOINTMENT*, отже, гіперонімічні *COMPETITION* та *HANDBALL*, що виявляють концептуальну наявність під час майже будь-якої значущої дії, пов'язаної з гандболом.

Креолізовані письмові тексти мають дещо іншу семантичну спрямованість: на відміну від функції пришвидшення комунікації, яку виконують позамовні елементи в усних мовленнєвих творах, каузовани безпосередньо ситуативним фреймом спілкування під час матчу, тренування тощо, функція відповідних паралінгвістичних компонентів у письмових креолізованих НПТ АГД полягає в уточненні інформації, полегшенні її донесення до адресата. У письмовому тексті ефективна корелятивна взаємодія способів візуалізації та вербалізації створює гармонійне ціле, мета якого – доступність текстових даних завдяки їхньому проєціюванню на невербальну поверхню змісту. Водночас в АГД наявні тексти, які не містять невербальний компонент, тобто тексти з нульовою креолізацією, що становлять значну частину серед масиву НПТ через власне наукову складову частину, яка не передбачає введення додаткового матеріалу, окрім текстового, для запобігання відволіканню реципієнта.

Цікавий імпліцитний характер креолізації як засобу розкриття концепту *HANDBALL* в АГД. З одного боку, креолізація НПТ уможлиблює передачу великого обсягу інформації в компактній формі, збільшує тим самим інформаційну місткість текстів полікодового характеру. Завдяки кодам різних семіотичних систем креолізовані тексти забезпечують комплексну комунікативно-прагматичну дію на читача, привертають увагу читача до інформації, стимулюють його пізнавальну діяльність. З іншого боку, креолізація впливає на реципієнта, втілює одну із ключових функцій НПТ, виступає інструментом маніпуляції адресатом.

Вплив на адресата, маніпулювання ним відповідно до інтересів і потреб автора виявляються в текстах у значному обсязі. Це пояснюється тим, що текст має функційну спрямованість, тобто йому властива орієнтація на виконання якоїсь заздалегідь встановленої мети повідомлення. Цими характеристиками вдається наповнювати і НПТ галузі гандболу, які виступають одним з основних джерел отримання інформації гандбольного змісту.

6. Висновки

Базуючись на визначенні, згідно з яким концепт – це згусток культури у свідомості людини, можна зробити висновок, що концепти *COMPETITION*, *DEFEAT*, *TEAM*, *TEAM SPIRIT*, *VICTORY*, які є складовими частинами КС АГД із концептом *HANDBALL* як понятійним ядром, під час перцепції НПТ утворюють згусток гандбольної культури у свідомості реципієнта, чим спричинена надзвичайно висока есенціальність їх розкриття.

Функціонування гандбольних термінів у науково-популярних творах слугує активізації концептів АГД. Терміни водночас постають лінгвістичним маркером, що трапляється в тексті та втілює певний концепт або концепти гандбольного дискурсу. Отже, гандбольна термінологія являє собою набір термінів на позначення явищ, що утворюють, віддзеркалюють і якісно впливають на галузь гандболу.

Використання креолізації як засобу стилістичного аранжування термінів НПТ, отже, й активізації релевантних концептів, сприяє розкриттю гіперонімічного в межах КС АГД концепту *HANDBALL*, що є наріжним каменем у формуванні концептосистеми, різнобічно подаючи пишнobarвну вербальну складову частину в невербальних шатах, а вдале поєднання лінгвістичного та паралінгвістичного компонентів становить фундамент для досягнення комунікативної мети НПТ.

Література:

1. Загнітко А.П. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць. Донецьк : ДонНУ, 2010. Вип. 21. С. 12–21.
2. Зильберт Б.А., Зильберт А.Б. Спортивный дискурс: базовые понятия и категории; исследовательские задачи. *Язык, сознание, коммуникация* : сборник статей. Москва : Макс-Пресс, 2001. Вып. 17. С. 45–55.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 477 с.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова и др. Москва : МГУ, 1996. 245 с.
5. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
6. Савченко А.В. Спорт – зона «повышенной фразеологизации». *Проблемы семантики языковых единиц в контексте культуры: лингвистический и лингвометодический аспекты* : сборник статей. Москва : Эллипс, 2006. С. 118–121.
7. Свистунова Н.И. Понятийная составляющая концепта «футбол»: компоненты «игроки» и «подачи». Иркутск : Иркутский государственный лингвистический университет, 2005. 13 с.
8. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. Оптимизация речевого воздействия. Москва : Наука, 1990. С. 180–186.

References:

1. Zahnitko A. P. (2010). Klasyfikatsiini typolohii kontseptiv. [Classification typologies of concepts]. *Linguistic studies: a collection of scientific papers (21st edition)*. Donetsk: DonNU, P. 12–21. [in Ukrainian].
2. Zil'bert B. A., & Zil'bert A. B. (2001). Sportivny'j diskurs: bazovy'e ponyatiya i kategorii; issledovatel'skie zadachi. [Sports discourse: basic concepts and categories; research tasks]. *Language, Consciousness, Communication: Collection of articles (17th edition)*. Moscow: MAKSS Press, P. 45–55. [in Russian].
3. Karasik V. I. (2004). Yazy'kovej krug: lichnost', koncepty', diskurs. [Language circle: personality, concepts, discourse]. Moscow: Gnozis, 477 p. [in Russian].
4. Kubryakova E. S., Dem'yankov V. Z., Pankracz Yu. G., & Luzina L. G. (1996). Kratkij slovar' kognitivny'h terminov. [A brief dictionary of cognitive terms]. Moscow: MSU, 245 p. [in Russian].
5. Prykhodko A. M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kognityvno-dyskursyvni paradyhmi linhvistyky. [Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. *Zaporizhzhia: Premier*, 332 p. [in Ukrainian].
6. Savchenko A. V. (2006). Sport – zona “povyshennoj frazeologizacii”. [Sport is a zone of “increased phraseological uniting”]. *Problems of semantics of linguistic units in the context of culture (linguistic and linguistic and methodological aspects)*: Collection of articles. Moscow: E'llips, P. 118–121. [in Russian].
7. Svistunova N. I. (2005). Ponyatijnaya sostavlyayushhaya koncepta “futbol”: komponenty “igroki” i “podachi”. [The conceptual constituent of the “football” concept: components “players” and “delivery”]. *Irkutsk: Irkutsk State Linguistic University*, 13 p. [in Russian].
8. Sorokin Yu. A., & Tarasov E.F. (1990). Kreolizovanny'e teksty' i ih kommunikativnaya funkciya. [Creolized texts and their communicative function]. *Optimizaciya rechevogo vozdejstviya*. Moscow: Nauka, P. 180–186. [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 24.06.2020
The article was received June 24, 2020*

ДІЄСЛОВА “AVOIR” ТА “ÊTRE” У ТВОРЕННІ ТЕРМІНІВ ФУТБОЛУ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Романчук Ольга Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри української та іноземних мов

Львівського державного університету фізичної культури

імені Івана Боберського

olgabrvska@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8215-9741

Коваль Ростислав Семенович,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української та іноземних мов

Львівського державного університету фізичної культури

імені Івана Боберського

kovalrostyslav@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9284-7505

Мета роботи полягає у тематичному, лексико-семантичному та структурному аналізі особливостей термінів футболу у французькій мові, утворених із використанням як опорних компонентів дієслів “avoir” та “être”.

Методи суцільного вибору, аналізу словникових дефініцій, структурний, описовий, а також перекладознавчі та загально-наукові є основними, які використані у нашій розвідці. Для досягнення мети проаналізовано тлумачні та перекладні галузеві словники, на основі чого відібрано 39 словосполучень з дієсловом “avoir” та 34 словосполучення з дієсловом “être”. Наукові положення роботи базуються на працях провідних фахівців з проблематики футбольної термінології.

Результати. Терміни були розділені на такі тематичні групи: для найменувань характеристики гри, результату, дій гравців, команди та суддів. У багатьох термінологічних словосполученнях смисл є зрозумілим: *avoir du style; être motivé* тощо. Однак додаткового пояснення потребує, наприклад, *être lanterne rouge*. Характерним є використання метафори: *avoir un super banc* чи *être à la baguette*; лексики аргю: *cerise, f* → *avoir la cerise / aller aux cerises*; трапляються запозичення з англійської: *être fair-play*. Виявлено, що розглянуті групи термінів також є притаманними для інших видів спорту. Функціонують такі структурні моделі з опорним дієсловом “avoir”: “avoir” + іменник, -и; прикметник, іменник; іменник, прикметник (відповідно, *avoir la bougeotte; avoir des gants en peau de pêche; avoir la grande forme; avoir une défense étanche*). Аналогічну картину спостерігаємо з опорним дієсловом “être”: “être” + іменник, -и; прикметник, іменник; іменник, прикметник (відповідно, *être remplaçant; être aux portes; être court; être en pleine bourre; être lanterne rouge*).

Висновки. Дієслова “avoir” та “être” у французькій мові входять в основу термінологічних словосполучень для найменування всіх аспектів гри у футбол. Здебільшого їх смисл є зрозумілим, хоча окремі потребують експлікації. Трапляється використання метафори, лексики аргю та запозичень з англійської. Структура проаналізованих термінів така: “avoir” / “être” + іменник, -и; прикметник, -и.

Ключові слова: футбольна термінологія, дослідження, французька мова, словник, переклад, смисл.

THE VERBS “AVOIR” AND “ÊTRE” IN FRENCH FOOTBALL TERMS FORMATION

Romanchuk Olha Vasylivna,

PhD (Philology), Associate Professor,

Head of the Department of Ukrainian and Foreign Languages

Lviv State University of Physical Culture named

after Ivan Boberskyi

olgabrvska@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8215-9741

Koval Rostyslav Semenovych,

PhD (Philology),

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian

and Foreign Languages

Lviv State University of Physical Culture named

after Ivan Boberskyi

kovalrostyslav@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9284-7505

The **purpose** of the paper is to provide thematic, lexico-semantic and structural analysis of the features of football terms which are formed using the verbs “avoir” and “être” in French.

The **methods** of continuous selection, vocabulary definition analysis, structural, descriptive, translation and general scientific ones are the main used in our research. To achieve this goal, we have analyzed a number of dictionaries that have been published in Europe over the last 20 years. 39 phrases with “avoir” and 34 phrases with “être” have been selected.

Results. The terms were divided into the following thematic groups – characteristics of game, result, actions of players, team and referees. It has been established that in many terminological units the meaning is understandable: *avoir du style; être motivé*. However, further explanation is needed, for example, for *être lanterne rouge*. The distinctive features of the studied term groups are the use of metaphor: *avoir un super banc* or *être à la baguette*; the use of argot: *cerise, f* → *avoir la cerise / aller aux cerises*; the use of borrowings from English: *être fair-play*. The above-mentioned groups are immanent for another kinds of sports. The following structural models with the verb “avoir” are dominant: “avoir” + noun; adjective, noun; noun, adjective (*avoir la bougeoite; avoir des gants en peau de pêche; avoir la grande forme; avoir une défense étanche*). In fact, one can see a similar pattern with the verb “être”: “être” + noun; adjective; adjective, noun; noun, adjective (*être remplaçant; être aux portes; être court; être en pleine bourre; être lanterne rouge*).

Conclusions. The verbs “avoir” and “être” in French are included into the base of terms which are use to designate all aspects of football game. In the vast majority of cases, the meaning is understandable, but some of them need the explanation. There are the use of metaphor, argot and borrowings from English. The structure of the terms is following: “avoir” / “être” + noun, -s; adjective, -s.

Key words: football terminology, research, French, dictionary, translation, meaning.

1. Вступ

Галузь фізичної культури та спорту є відкритою системою, яка швидко розвивається, збагачується новими поняттями, адаптуючи при цьому значну кількість іншомовних слів (Боровська, 2004). Зацікавлення лінгвістів спортивною комунікацією, зокрема й мовою футболу, зросло в останні десятиріччя у зв'язку з вивченням різних сфер мовної діяльності соціуму (Струганець, 2016: 5). Термінологія футболу відкриває широкі перспективи для її всебічного та комплексного аналізу. Незважаючи на значну кількість наукових праць, вважаємо, що потенціал її дослідження є практично невичерпним.

Погоджуємось з думкою одного зі співавторів першого в українській лексикографії багатомовного словника футбольних термінів (Помірко, 2009) М. Дубяка про те, терміносистема футболу постійно поповнює свій склад новими одиницями і використовує для цього увесь словотвірний потенціал (Дубяк, 2016: 81). Один із найбільш перспективних способів творення термінів галузі фізичного виховання і спорту у французькій мові полягає у використанні як опорних компонентів для термінологічних словосполучень дієслів.

Наукова новизна запропонованого дослідження зумовлена відсутністю розвідок, спрямованих на виявлення та аналіз дієслів у творенні термінології футболу французької мови, а також спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на ґрунтовне вивчення зазначеної термінології в індоєвропейських мовах, що підтверджується, зокрема, значною кількістю не лише відповідних тлумачних і перекладних (у тому числі багатомовних) словників, але й науковими статтями та збірниками праць. Уперше на матеріалі, відібраному із найсучасніших джерел, здійснено лексико-семантичний та структурний аналіз і описано термінотворчий потенціал дієслів “avoir” та “être” у термінології футболу французької мови. Перелічені фактори підтверджують **актуальність** роботи.

Дослідження проведено у чотири послідовні етапи: формування мети та підбір методів, аналіз наукової літератури з визначеної проблематики, відбір та аналіз термінів, формування висновків та перспективних напрямів подальших наукових розвідок.

Мета статті полягає у тематичному, лексико-семантичному та структурному аналізі французьких термінологічних словосполучень сфери футболу, які утворені із використанням як опорних компонентів дієслів “avoir” та “être”. **Методи** суцільного вибору, аналізу словникових дефініцій, структурний, описовий, а також перекладознавчі та загальнонаукові є основними, які використані у нашій роботі.

2. Аналіз наукової літератури з тематики дослідження

Протягом 20 останніх років французькою мовою опубліковано цілу низку перекладних та тлумачних словників, в яких ґрунтовно представлена термінологія футболу. Таку зацікавленість пояснюємо, зокрема, перемогами збірної Франції на Чемпіонатах світу у 1998 та 2018 роках, срібними нагородами 2006 року та тріумфом на Чемпіонаті Європи 2000 року і другим місцем 2016 року.

Серед головних здобутків футбольної лексикографії французької мови маємо: словник футбольного арго (Merle, 1998), історичний словник французьких футбольних клубів (Berthou, 1999), словник футболу (Meuer, 2012), суб'єктивний футбольний словник (Ritter, 2017).

З-поміж перекладних словників передовсім привертає особливу увагу робота Henri Goursau, де автор співставляє французькі футбольні терміни і термінологічні словосполучення з їх відповідниками в англійській, німецькій, іспанській, аргентинському варіанті іспанської, італійській, португальській, бразильському варіанті португальської, нідерландській, російській та українській мовах (Goursau, 2010). У Німеччині опубліковано німецько-англійсько-французько-італійсько-іспансько-португальсько-турецький футбольний словник (Yildirim, 2006), два видання (2008, 2010) німецько-англійсько-французького словника футбольних термінів (реалізовано у співпраці УЄФА та видавництва Langenscheidt). В Україні вийшов друком шестимовний словник футбольної лексики (українсько-французько-іспансько-російсько-англійсько-німецький) (Помірко, 2009).

Різноманітним аспектам термінології футболу у французькій мові присвячена низка статей зарубіжних (De Giovanni, 2010; Dotoli, 2012; Lavric, 2012; Teodorescu, 2016; Cerovšek, 2018) та українських (Дубяк, 2009, 2016; Коваль, 2010, 2010a) науковців. Zahir Oussadi, головний редактор ілюстрованого футбольного журналу

“Onze Mondial”, опублікував обширний перелік термінів для найменування гравців, голів, технічних прийомів, воротарських помилок, ударів, суддівства, перемог та поразок, поля (Oussadi, 2015). Нарешті, відзначаємо ґрунтовну працю “The Linguistics of Football” (2008). У ній зібрані наукові статті, присвячені проблематиці футбольної термінології у різних мовах, представлено бібліографію тематичних галузевих праць.

Отже, бачимо, що термінологія найпопулярнішої у світі гри привертає увагу значної кількості науковців з різних країн світу й актуалізує подібні дослідження в Україні.

3. Етимологія дієслів “avoir” та “être” та їх значення

Французьке дієслово “avoir” походить з латинської мови: *habeo, uī, itum, ēre – мати*. Основні значення: 1) être en possession, en jouissance de; 2) porter sur soi; 3) avoir le droit de; 4) entrer en possession de; 5) attraper qqch. ou qqn.; 6) présenter en soi; 7) éprouver dans son corps, sa conscience (PR 2012). Тобто українською мовою – володіти; мати змогу/можливість; тримати/ підтримувати/носити; отримати; користуватися; відчувати. Дієслово “être” походить від народної латини: *fuī, esse – бути*. Основні значення: 1) avoir une réalité; 2) exister (PR 2012). Українською – бути/існувати.

Значення – це набір (пучок) смислорозмежовувальних ознак семасіологічного зіставлення, смисл – реальний зміст слова у конкретному мовному оточенні. Еволюція смислових компонентів значення не може мати кінця (Дудок, 2009: 67). Саме цим пояснюємо можливість утворення за допомогою обох досліджуваних дієслів термінологічних футбольних словосполучень у французькій мові.

4. Особливості досліджуваних термінів

Для проведення аналізу ми відібрали 39 словосполучень з дієсловом “avoir” та 34 словосполучення з дієсловом “être”. Спочатку розглянемо їх тематичну класифікацію. Дієслово “avoir” входить в основу термінологічних словосполучень для найменування таких тематичних груп для характеристики гри: *avoir de l’atout – мати перевагу (atout, m – козир); avoir du style – мати стиль (gru); avoir la tête dans le sac / être dominé sans pouvoir réagir / ne pas voir le jour / se faire manger – перебувати під домінуванням суперника; avoir un boulevard devant soi / un champ de manœuvre – мати перед собою вільний простір для маневру; результату: avoir la cerise / aller aux cerises (тут cerise, f – невдача) / être malchanceux – зазнавати невдачі; avoir la rage de vaincre (gagner) – мати жагу до перемоги; avoir la scoutoune / ne pas avoir de chance – не мати успіху (scoutoune, f – невдача); avoir la baraka (baraka, f – успіх) / avoir la chance avec soi – бути везучим; avoir X buts de retard – мати різницю в X м’ячів; avoir une réussite totale – мати абсолютний успіх; дій гравців: avoir faim / être motivé – бути дуже мотивованим; avoir la bougeotte (bougeotte, f – непосидючість від bouger → рухатись; носіювати) – не сидіти на одному місці довго (наприклад, гравець, котрий постійно змінює команди); avoir la chauffe – бути у хорошій формі; avoir la forme / être en pleine forme / tenir la grande forme – бути у дуже хорошій формі; avoir le ballon scotché / scotché la balle / avoir mis le velcro – повністю володіти м’ячем; avoir les jambes en / de laine / ne pas avoir la forme – бути не у формі; avoir les pieds carrés – невдало бити по м’ячі; avoir les pieds dans le ciment – 1. зовсім не рухатись; 2. мало рухатись; avoir le sens du placement – мати відчуття позиції; avoir réalisation à son actif – мати реалізацію у своєму активі; avoir un bon timing – здійснити правильну (спортивну) дію вчасно; avoir un jeu rude / ne pas faire de cadeaux sur le terrain / ne pas passer les vacances ensemble – грати жорстко; avoir un super banc / avoir des remplaçants de qualité – мати хороших гравців на лаві запасних; avoir la tête dans les chaussures / regarder trop le ballon en le dirigeant – занадто багато дивитися собі в ноги під час ведення м’яча і, таким чином, не бачити розташування партнерів; avoir une frappe de mule / avoir de la puissance dans son tir – мати сильний удар; avoir des ailes aux talons / bomber / sprinter / aller / courir / marcher / trotter comme un Basque – бігти стрімголов; avoir (faire) un jeu léché / pratiquer un beau football – грати у прекрасний футбол; дій воротаря: avoir des aimants à la place des mains / capter les ballons avec aisance et efficacité – відбивати з легкістю будь-які удари по воротах / легко ловити будь-які м’ячі; avoir des gants en peau de pêche / patte mouille / savonner sur une prise de balle – випустити м’яч з рук / погано вправлятися з м’ячем; avoir la main chaude – відчувати себе впевненим; avoir la main ferme – впевнено відбивати м’ячі; команди: avoir des ressources / des réserves – мати ресурси / резерви; avoir un avantage sur ... – мати перевагу над ...; avoir / prendre un bon de sortie – йти в атаку (захисник, котрий залишає свою позицію); avoir un jeu dépourillé – мати стиль гри, позбавлений будь-яких надмірностей; avoir une défense étanche – мати непроникну оборону; avoir baccara / perdre / essuyer une défaite – програвати; en avoir encore dans les chaussettes / en avoir sous la semelle – мати резерви / додаткові сили; дій арбітра: avoir le drapeau dans les chaussettes – рідко піднімати прапорець, не беручи до уваги очевидність фолу (про суддю на лінії).*

Дієслово “être” входить в основу термінологічних словосполучень для найменування таких тематичних груп для характеристики результату: *être en plein baccara – зазнавати невдач; дій гравців: être à contre-pied – бути у невідному положенні; être à la baguette / jouer le rôle de chef d’orchestre dans une équipe – грати першу скрипку в команді; être à la limite du carton – бути під загрозою отримання попередження; être à la limite du hors jeu – бути на межі офсайду; être au premier / au second poteau – бути на ближній / дальній штанзі; être au sol – бути / лежати на землі; être court / ne pas arriver à temps sur une action ou une passe – не встигати; être capé – бути викликаним у національну збірну; être dans le viseur – бути під прицілом (селекціонера); être en couverture / couvrir un partenaire – підстрахувати партнера; être en pleine bourre – бути у формі; être en soutien – знаходитись позаду гравця з м’ячем і надати йому різноманітні варіанти продовження гри; être fair-play – бути хорошим гравцем; être ficelle – бути вправним і хитрим для того, щоб впевнено вести гру проти свого суперника; être le dernier rempart – бути останньою оборонною ланкою; être libre – бути відкритим; être maladroït – 1) бути незграбним; 2) бути недосвідченим; être planté – залишатись на місці (не могли здійснити будь-яку дію під час ігрового*

моменту); *être plein axe / jouer plein axe / revenir dans l'axe* – розміщуватися посередині ширини поля навпроти ворім; *être pris en sandwich / en tenaille / être pris entre deux joueurs* – бути затиснутим між двома гравцями; *être sur le toboggan* – втрачати спортивну форму; *être sur une faute à la limite du carton jaune ou rouge / friser la correctionnelle* – бути “на відстані” одного фолу від отримання жовтої або червоної картки; *cirer le banc / faire banquette / être remplaçant* – бути на заміні; дій воротаря: *être dans les bois (bois, pl – штанги ворім)* – захищати ворота; *être dans les buts / les caisses / garder les caisses / être aux portes* – бути у воротах; команди: *être très sport en affaire* – вести чесну гру; *être à la cave (cave, f – нозіб) / être dans les profondeurs du classement* – бути внизу турнірної таблиці; *être à la tête* – очолювати; *être au top* – бути на вершині; *être dans la meilleure forme* – бути у найкращій формі; *être bonne à bonne / à égalité* – мати рівну кількість очок; *être dans le dernier carré / dans les quatre derniers qualifiés / en demi-finales* – грати у півфіналах; *être lanterne rouge* – займати останнє місце в чемпіонаті.

Тематична класифікація уможливила виявлення лексико-семантичних особливостей аналізованих груп термінів. Так, у багатьох термінологічних словосполученнях смисл є зрозумілим: *avoir du style; avoir la forme; être motivé; être dans les buts; être en demi-finale; être à la tête; avoir les ailes aux talons* (буквально, мати крила на п'ятках); *avoir des aimants à la place des mains* (буквально мати магніти замість рук); *avoir les pieds dans le ciment* (буквально мати ноги у цементі); *avoir les pieds carrés* (буквально мати “квадратні” ноги); *être pris en tenaille* (буквально бути затиснутим кліщами). Однак додаткового пояснення потребують, наприклад, *être lanterne rouge* (буквально бути червоним ліхтарем – назва походить від червоних ліхтарів останнього вагона потягу) чи *être sur le toboggan* (toboggan, m – 1) тобоган, спортивні сани, 2) траса для спуску).

Для спортивної термінології загалом характерним є використання метафори, не винятком є досліджувана група термінів: *avoir un super banc; avoir des gants en peau de pêche; avoir le drapeau dans les chaussettes; être à la baguette; être à la cave; être à la tête*. Ще однією характерною особливістю є застосування лексики арго: *cerise, f → avoir la cerise / aller aux cerises; scoutoune, f → avoir la scoutoune*. Маємо приклади запозичень з англійської мови для утворення відповідних термінів з опорним компонентом “avoir” та “être”: *avoir un bon timing; être fair-play*. Врешті, розглянуті групи термінів не належать лише до вузькопрофільної сфери – футболу, але є притаманними для інших (насамперед командних) видів спорту.

Проведений аналіз свідчить про те, що функціонують такі структурні моделі з опорним дієсловом “avoir”: “avoir” + іменник, -и; прикметник, іменник; іменник, прикметник (відповідно, *avoir la bougeotte; avoir des gants en peau de pêche; avoir la grande forme; avoir une défense étanche*). Аналогічну картину спостерігаємо з опорним дієсловом “être”: “être” + іменник, -и; прикметник; прикметник, іменник; іменник, прикметник (відповідно, *être remplaçant; être aux portes; être court; être en pleine bourre; être lanterne rouge*).

5. Висновки

1) Дієслово “avoir” входить в основу термінологічних футбольних словосполучень для характеристики таких тематичних груп: гра; результат; дії гравців, воротаря, команди, арбітра. Дієслово “être” відповідно: результат; дії гравців, воротаря, команди.

2) У більшості аналізованих груп термінів смисл є зрозумілим. Однак функціонують термінологічні словосполучення, що потребують додаткової експлікації. Характерним для футбольної термінології є використання метафори, лексики арго та запозичень з англійської мови.

3) З опорним дієсловом “avoir” існують такі структурні моделі: “avoir” + іменник, -и; прикметник, іменник; іменник, прикметник. З опорним дієсловом “être” відповідно: “être” + іменник, -и; прикметник; прикметник, іменник; іменник, прикметник.

4) Отримані результати можна використати для укладання перекладних та тлумачних словників, глосаріїв, навчальних посібників та підручників, а також розмовників, що дасть змогу підвищити мовленнєву компетенцію всіх зацікавлених осіб.

Перспективи подальших досліджень стосуються аналізу термінологічних словосполучень сфери футболу французької мови, котрі утворені із використанням як опорних компонентів інших дієслів.

Література:

1. Боровська О.В. Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01. НАН України, Інститут української мови. Київ, 2004. 17 с.
2. Дубяк М.Б. Епоніми як терміни на позначення футбольних понять (на матеріалі французької та іспанської мов). *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*, 2016. Вип. 23. С. 81–86.
3. Дубяк М.Б. Ієрархічна структура найменувань фізичної дії на об'єкт у футбольній термінології (на матеріалі французької та іспанської мов). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. № 17. Луцьк, 2009. С. 111–115.
4. Дудок Р.І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 358 с.
5. Коваль Р.С. Проблеми перекладу футбольної термінології. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 14. 2010. С. 353–361.
6. Коваль Р.С. Синонімія у французькій футбольній лексиці. *Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту*. Вип. 14, т. 2. Львів, 2010. С. 107–112.
7. Ларусс : французько-український словник. Українсько-французький словник: 2 в 1 т. 420000 одиниць пер. / гол. ред. В. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2011. XIV, 987, XXIV, 471 с.

8. Мова футболу. Шестимовний словник футбольної лексики / уклад.: Р.С. Помірко, М.Б. Дубяк, Т.Р. Іваньо, М.І. Проців. Львів : НВФ «Українські технології», 2009. 100 с.
9. Струганець Ю.Б. Семантика, структура, функціонування футбольної лексики в українській літературній мові початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.01. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2016. 228 с.
10. Cerovšek M. Quelques défis de classification des expressions idiomatiques du football en français. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*, No. 42 (4), 2018, pp. 237–251. DOI: 10.17951/lsmll.2018.42.4.237 (дата звернення: 20.05.2020).
11. De Giovanni C. Les collocations et la langue du foot dans les dictionnaires bilingues. Le lingue dello sport, Actes du colloque international, Rome, libera università “San Pio V”, 1er octobre 2009, Fasano-Paris, 2010, pp. 161–170.
12. Berthou Th. Dictionnaire historique des clubs de football français. Mulhouse: White–Rovers, Pages de foot, 1999. 251 p.
13. Dotoli G. La langue du football. *Éla. Études de linguistique appliquée*, 2012/1, No. 165, pp. 29–42.
14. Goursau H. Le grand dictionnaire de football. Saint-Orens de Gameville : Éditions Henri Goursau, 2010. 480 p.
15. Langenscheidt UEFA. Praxis Wörterbuch Fußball. Deutsch – Englisch – Französisch. Berlin : Langenscheidt / UEFA, 2010. 569 S.
16. Lavric E., Steiner J. Football: le défi de la diversité linguistique. *Bulletin VALS-ASLA*, No. 95, 2012, pp. 15–33.
17. Lavric E., Pisek G., Skinner A., Stadler, W. (eds.). *The Linguistics of Football*. Tübingen: Gunter Narr, 2008. 418 p.
18. Le Petit Robert 2012. Dictionnaire multimédia. CD-ROM PC.
19. Merle P. L’Argot du foot. Paris : Mona Lisait, 1998. 79 p.
20. Meyer B. Dictionnaire du football. Le ballon rond dans tous ses sens. Paris : Honoré Champion, 2012. 496 p.
21. Oussadi Z. Le top des expressions du football, de la trompette au mec claqué. URL: <http://www.onzemondial.com/dossiers/59541-lexique-supporters-football-vocabulaire> (дата звернення: 24.02.2020).
22. Ritter D. Dictionnaire subjectif du football. Paris : L’harmattan, 2017. 260 p.
23. Teodorescu C.-N. Les couleurs dans le langage du football. Le stéréotype: est-il bon? Est-il mauvais? Conférence internationale, Bucarest, 10 et 11 juin 2016, Craiova, Editura universitaria, 2016. Pp. 216–223.
24. Yildirim K. Kauderwelsch Dictionary. Fußball-Wörterbuch in 7 Sprachen. Deutsch-Englisch-Français-Italiano-Español-Português-Türkçe. Bielefeld : Reise-Know-How Rump, 2006. 160 S.

References:

1. Borovska, O.V. (2004). *Spivvidnoshennia natsionalnykh ta internatsionalnykh terminiv v ukrainskii terminologii galuzi fizychnoi kultury ta sportu* [The correlation of national and international terms in Ukrainian terminology of physical culture and sport]. Avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. NAN Ukrainy, Instytut ukrainskoi movy. Kyiv, 17.
2. Dubiak, M.B. (2016). *Eponimy iak terminy na poznachennia futbolnykh poniat (na materialy francuzkoi ta ispanskoi mov)* [Eponyms like terms to denote football concepts (based on French and Spanish)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: inozemni movy* [Visnyk of the Lviv University. Series: Foreign Languages], Is. 23, 81–86 [in Ukrainian].
3. Dubiak, M.B. (2009). *Ierarkhichna struktura naimenuvan fizychnoi dii na ob'iekt u futbolnyi terminoleksytsi (na materialy francuzkoi ta ispanskoi mov)* [Hierarchical structure of terms denoting physical action on object in football vocabulary (based on French and Spanish)]. *Naukovyi zhurnal Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky* [Scientific Journal of Lesia Ukrainka Volyn National University], Is. 17, Lutsk, 111–115 [in Ukrainian].
4. Dudok, R.I. (2009). *Problema znachennia ta smyslu termina v humanitarnykh naukakh* [Problem of meaning and sense in the humanities]. Lviv, 358 [in Ukrainian].
5. Koval, R.S. (2010). *Problemy perekladu futbolnoi terminologii* [Problems of translation of football terms]. *Naukovi zapysky. Seriya “Filologichna”*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho Universytetu “Ostrozka Akademiia” [Scientific papers. Series “Philology”. The National University of Ostroh Academy], Is. 14, 353–361 [in Ukrainian].
6. Koval, R.S. (2010a). *Synonimiia u francuzkii futbolni leksytsi* [Synonymy in French football vocabulary]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy* [Young Sports Science of Ukraine. The miscellany of scientific articles in the field of physical education, sport and health], Is. 14, Vol. 2, Lviv, 107–112 [in Ukrainian].
7. Busel, V. (2011). (ed.). *Larus francuzko-ukrainskii slovnyk. Ukrainsko-francuzkyi slovnyk: 2 v 1 t.: 420000 odynyts per.* [Larousse French-Ukrainian and Ukrainian-French Dictionary: 2 in 1 vol.: 420000 terms], Kyiv, Irpin: Perun, XIV, 987, XXIV, 471 [in French and Ukrainian].
8. Pomirko, R.S. (ed.). (2009). *Mova futbolu. Shestymovnyi slovnyk futbolnoi leksyky* [Language of football. Football terms in six languages] / [ukl.: R.S. Pomirko, M.B. Dubiak, T.R. Ivanio, M.I. Protsiv], Lviv, 100 [in Ukrainian, French, Spanish, Russian, English and German].
9. Struhanets, Yu.B. (2016). *Semantyka, struktura, funkcionuvannia futbolnoi leksyky v ukrainskii literaturnii movi na pochatku XXI stolittia* [Semantics, structure, functioning of football vocabulary in literary Ukrainian at the beginning of the XXI century]. Dys. ... kand. filol. nauk: Ternopilskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. Ternopil. 228 [in Ukrainian].
10. Cerovšek, M. (2018). Quelques défis de classification des expressions idiomatiques du football en français. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*, 42 (4), 237–251. DOI: 10.17951/lsmll.2018.42.4.237 [in French].
11. De Giovanni C. (2010). Les collocations et la langue du foot dans les dictionnaires bilingues. Le lingue dello sport, Actes du colloque international, Rome, libera università “San Pio V”, 1er octobre 2009, Fasano-Paris, 161–170 [in French].
12. Berthou, Th. (1999). Dictionnaire historique des clubs de football français. Mulhouse: White–Rovers, Pages de foot. 251 [in French].

13. Dotoli, G. (2012). La langue de football. *Éla. Études de linguistique appliquée*. 165, 29–42 [in French].
14. Goursau, H. (2010). *Le grand dictionnaire de football*. Saint-Orens de Gameville: Éditions Henri Goursau. 480. [in French, English, German, Spanish, Argentinian Spanish, Italian, Portuguese, Brazilian Portuguese, Dutch, Russian and Ukrainian].
15. Langenscheidt UEFA. (2010). *Praxis Wörterbuch Fußball. Deutsch – Englisch – Französisch*. Berlin: Langenscheidt / UEFA. 569 s. [in German, English and French].
16. Lavric, E., Steiner, J. (2012). Football: le défi de la diversité linguistique. *Bulletin VALS-ASLA*, 95, 15–33 [in French].
17. Lavric, E., Pisek, G., Skinner, A., Stadler, W. (Eds.) (2008). *The Linguistics of Football*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 418 [in English].
18. *Le Petit Robert*. (2012). *Dictionnaire multimédia. CD-ROM PC*. [in French].
19. Merle, P. (1998). *L'Argot du foot*. Paris: Mona Lisait. 79 [in French].
20. Meyer, B. (2012). *Dictionnaire du football. Le ballon rond dans tous ses sens*. Paris: Honoré Champion. 496 [in French].
21. Oussadi, Z. (2015). *Le top des expressions du football, de la trompette au mec claqué*. URL: <http://www.onzemondial.com/dossiers/59541-lexique-supporters-football-vocabulaire> (data zvernennya: 24.02.2020) [in French].
22. Ritter, D. (2017). *Dictionnaire subjectif du football*. Paris: L'harmattan. 260 [in French].
23. Teodorescu, C.-N. (2016). Les couleurs dans le langage du football. Le stéréotype: est-il bon? Est-il mauvais? Conférence internationale, Bucarest, 10 et 11 juin 2016, Craiova, Editura universitara, 216–223 [in French].
24. Yildirim, K. (2006). *Kauderwelsch Dictionary. Fußball-Wörterbuch in 7 Sprachen. Deutsch-English-Français-Italiano-Español-Português-Türkçe*. Bielefeld: Reise-Know-How Rump. 160 [in German, English, French, Italian, Spanish, Portuguese and Turkish].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2020
The article was received June 25, 2020

BREXIT: COMMUNICATIVE CONFRONTATIONS CREATING NEW REALIA AND JARGON

Sushkevych Olha Valentynivna,
PhD,
Associate Professor at the Department
of English Language and Methodology
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
olha.sushkevych@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7878-949X

The article deals with Brexit realia, which are associated with Brexit Day. The paper reveals the prerequisites of the departure of the Commonwealth from the EU as the background for new conceptual phenomena in the language and minds. We exemplify contextual realization of new Brexit Lexicon depending on the communicative stakeholders of the process.

The purpose of the paper lies in defining and analyzing new realia, their contextual realizations and related jargon, which sprang into existence in the first month after Brexit Day (before the outbreak of COVID-19 in the UK).

The tasks of the paper are to establish the prerequisites of Brexit realia, identify their communicative stakeholders and their impact on the contextual realization of new realia and jargon related to Brexit Day.

The main research methods included data retrieval to identify new Brexit realia in the mass media; discourse analytic method to study a wide context of new Brexit realia verbalization; contextual analysis to trace jargon variations of the realia.

The results of the research show that Brexit Lexicon was enriched with several new realia, which are the evidence of the authorities' attempts to improve different spheres of life and clarify the relationships with Brussels. Due to the principle of language economy previously used realia and jargon enriched their denotative meanings and contextual realization. It was established that general public has little idea and understanding of Brexit realia. That is the reason why authoritative dictionaries, mass media, and official organizations summarized these lexical items in the form of small glossaries. There turned to be two opposing camps, which dramatically reflect euro optimistic or pessimistic scenarios of further relations with Europe.

Conclusions reveal that Brexit Day realia and related jargon which verbalize the change of the UK status in the EU, attempts to improve life of the Commonwealth. The contextual realization of realia largely depends on the point of view of communicative stakeholders and their interpretations addressed to the public as well as politicians.

Key words: Brexit Day, Deal, Brexicon, integrated realia, communicative stakeholders, verbalization, wide context.

БРЕКСІТ: НОВІ РЕАЛІЇ ТА ЖАРГОН НА ПЕРЕТИНІ КОМУНІКАТИВНИХ КОНФРОНТАЦІЙ

Сушкевич Ольга Валентинівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
olha.sushkevych@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7878-949X

У статті йдеться про реалії Брексіту, які пов'язані з днем Брексіту. Розкриваються передумови виникнення нових концептуальних явищ у мові та свідомості громадян. Ми демонструємо контекстуальну реалізацію нового Брексікону, на який впливають комунікативні стейкхолдери.

Мета статті полягає у визначенні та аналізі нових реалій та пов'язаного з ними жаргону у контекстуальній реалізації, які виникли у перший місяць після дня Брексіту (до спалаху COVID-19 у Великобританії).

Завдання статті – встановити передумови реалій Брексіту, визначити комунікативних стейкхолдерів та їх вплив на контекстуальну реалізацію нових реалій та жаргону, пов'язаних із днем Брексіту.

Основні методи дослідження включають: аналіз даних для виявлення нових реалій Брексіту у засобах масової інформації; аналітичний дискурс-аналіз для вивчення широкого контексту вербалізації нових реалій Брексіту; контекстуальний аналіз для визначення різноманіття жаргону в межах вербалізації окремих реалій.

Результати дослідження показують, що лексикон Брексіту був збагачений кількома новими реаліями, що є свідченням спроб влади покращити різні сфери життя та визначити подальші стосунки з Брюсселем після проголошення дня Брексіту. Завдяки принципу мовної економії раніше використовувані реалії та жаргон збагатили своє денотативне значення та контекстуальну реалізацію. Було встановлено, що широка громадськість має недостатнє уявлення й розуміння про реалії Брексіту. Саме тому авторитетні словники, засоби масової інформації та офіційні організації узагальнили ці лексичні одиниці у вигляді невеликих глосаріїв. Сформувався два табори, які різко протилежно відображають єврооптимістичні або песимістичні сценарії розгортання подальших відносин із континентальною Європою.

Висновки показують, що реалії дня Брексіту та пов'язаний із ними жаргон відображають зміну статусу Великобританії в ЄС, намагання покращити життя Співдружності. Контекстуальна реалізація реалій залежить від точки зору комунікативних стейкхолдерів та їх інтерпретацій, адресованих як до громадськості, так і політиків.

Ключові слова: день Брексіту, Угода, Брексікон, інтегровані реалії, комунікативні стейкхолдери, вербалізація, широкий контекст.

1. Introduction

Brexit as a complex social, economic, political and cultural phenomenon of modern times deserves special attention in regard to its pragmatic influence on British and non-British societies. It rises a new era not only in the internal and external affairs but also presupposes the change of beliefs and values, points of view and regulations, ways of life resulting in what ordinary citizens as well as politicians of Great Britain and other countries say and believe about their lives after Brexit. Being quite a lasting process between 2010 and 2020s, it has predetermined the emergence of the so-called Brexit lexicon (realia and jargon terminology as well as collocations, set expressions, and idioms etc.) to verbalize the process itself, its participants, objects, people's feelings and the consequences.

Problem statement. Controversial points of view on Brexit develop new realia, which are the prerequisites of new jargon terms and their contextual variations. These conceptual items have not been studied with the instruments of pragmatic linguistics taking into account their complex economic, social, political and cultural background and potential.

Analysis of the related studies and recent publications. Generally speaking, the correlation between reality and its lingual representation – spoken or written – became the focal point of studies for philosophers and linguists starting from Aristotel, H. Hegel, H. Steinthal, M. Heidegger, H. Gadamer, A. von Humboldt, F. de Saussure, A. Potebnia to N. Chomsky, M. Bakhtin, R. Kolshansky, V. Rudnev, O. Chernobrov, O. Ahmanova, G. Tomahin and others.

The linguist, philosopher, political publicist N. Chomsky regards lingual reality as a cognitive, psychic and verbal reflection of the surrounding world/relative reality by a homo loquens (Chomsky, 2014).

The philosopher, linguist, and culturologist V. Rudnev addresses the linguistic dimension of reality as one of the possible options to develop relatively objective reality. Human lingual reality is quite selective while verbalizing necessary and essential elements of the surrounding social, economic, political, cultural or natural reality. For instance, some animal's footprints could be understood only by the connoisseurs (Rudnev, 2000).

O. Chernobrov associates lingual realia with a definite social, national, political group of people sharing common background knowledge, which means understanding more than saying. The researcher differentiates between "proper" and "alien" information (Chernobrov, 2005). A person can gain "proper" background information if he or she belongs to some group. At the same time, the "alien" one is shared among members of another group and it is not understandable for other nationalities until they study it intentionally.

In our paper we follow the definition of realia provided by O. Ahmanova: realia are "extra-linguistic factors such as state system, history and culture of some nation, language contacts of the native speakers, and other factors regarded from their verbalization in a specific language" (translation – ours) (Ahmanova, 2004: 381).

G. Tomahin also shares the above-mentioned idea. He highlights the difference between realia and other words and expressions meaning that realia deeply connect three components: some phenomenon they denote with some national group in some historic period (Tomahin, 1997: 14).

Realia are key phenomena to understand linguistic reality of a definite country, nation or culture as well as their relative subjective or objective reality (Tkachuk, 2017; Skybytska, 2014; Avdeenko, 2014).

The purpose of our paper lies in defining and analyzing new realia, their contextual realizations and related jargon, which sprang into existence in the first month after Brexit Day (before the outbreak of COVID-19 in the UK).

The tasks of our paper are to establish the prerequisites of Brexit realia, identify their communicative stakeholders and their impact on the contextual realization of new realia and jargon after Brexit Day.

2. New realia and Brexit prerequisites

Fundamental changes in British and European societies could be hardly regarded as those only bringing new vocabulary and developing semantic meanings. It is a much wider process with the reference to integrated economic, political, social, lingual, and cultural phenomena, which we can define as realia. Thus, in our paper, we regard lingual realia in correlation with social, economic, political and cultural ones. The first represents the latter in terms of verbalized background knowledge and information. For instance, *Brexit* and *Brexit deal* are realia raising new lexical items and developing new or additional semantic meanings.

Brexit realia bring new jargon, namely, terms which correlate with realia but do not always fully coincide with them, e. g. *Brexit* is both a reality and term; *Brexiticon* (Brexit lexicon) is a jargon term to denote a Brexit glossary rather than a reality.

Let us start from identifying the initial reality and term *Brexit* that entered the English language in 2012 as a result of blending: *British* (or *Britain*) and *exit Brexit* = British + *exit*. It became quickly used for "the departure of the United Kingdom from the European Union" (Oxford Learner's Dictionary, 2019). *Brexit* was formed after the previous pattern of *Grexit*, namely when the European club faced the Greek economic crises in 2009.

To understand crucial changes in European society, which led to new integrated realia, it is necessary to clarify the prerequisites of Brexit, namely:

- not following national priorities in economics due to directives and restrictions of the EU (e.g. deep military crisis in British services (low modernization and financial support, poor technical condition as a member state of NATO within the EU);
- a range of social and economic problems in each country of the EU;
- "compensating" function of the locomotive countries, namely, the UK, France, Germany, Italy, and the frugal four (the Netherlands, Austria, Sweden, Denmark) in the EU among 28 members of the European club;
- the high share of British financial "solidarity support" (quotas) in the EU budget;
- immigration and refugee crisis resulting from European tolerant attitude to EU and non-EU migrating individuals.

The above-mentioned points are in the basis of the newly sprang into existence integrated realia, which reflect the attempts to improve the situation in some spheres of the UK’s national economy after the Brexit Day.

On having analyzed 25 Online Dictionaries, 245 news on Brexit, 50 politologists’ pages, and 12 video lessons on Brexit lexicon we conclude that general public has a vague idea about Brexit realia and jargon, and even vaguer idea about their contextual realization, and variations. Such notions as *Article 50*, *WTO rules*, *Divorce Bill*, *settled status* and many others are hardly understandable for people who are not deep in the matters. On the one hand, that is the reason why some online resources try to summarize Brexit lexicon and define the lexical items, e.g. “Oxford Learner’s Dictionary”, “BBC Brexit lexicon”, “Glossary of Brexit terms” in Wikipedia, etc. On the other hand, social networks and services have launched a question – answer format for frequently searched realia, and terms. For instance, BBC news tries to satisfy visitors’ inquiries in the following way:

“Confused by all the Brexit jargon in the news? Here’s a glossary to demystify commonly used EU-related terms” (BBC News, 2020).

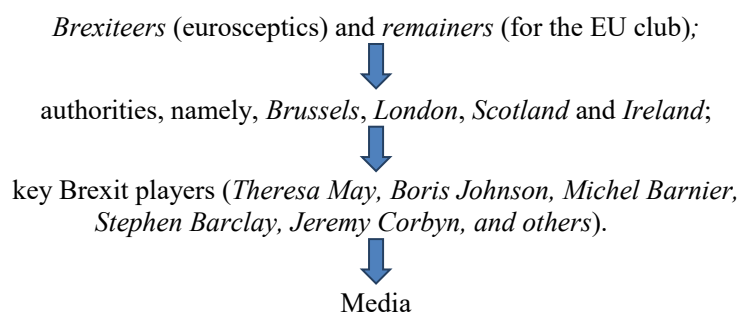
3. Contextual realization of Brexit realia and jargon

The scope of Brexit realia and jargon enriches gradually with the new stages and events in this process. There were 32 jargon terms according to “Oxford Learner’s Dictionary” in January 2020 and “Brexit Glossary” published by the House of Commons on December 17, 2019. Still, the emergence and development of Brexit lexicon are currently happening in various contextual variations. For instance, there was an initial reality to denote the trading, migration and ecological rules and standards between the UK and the EU after Brexit, so-called, *deal*. Still, the discussions being quite hard, involving all the key players, British Prime Minister Boris Johnson was ready to exit the EU in terms of “*deal or no deal*” (The Guardian, 18.10.2019). That means the Commonwealth leaves the European Club whether with an agreement or without it. Thus, before January 31, 2020 (Brexit Day) we can come across the term *trade deal* only, which means free market between the EU and the UK but no other regulations imposed from Brussels. On February 3, 2020, during the Brexit talks in Brussels, British authorities identify it as a *post-Brexit trade deal*. That very day Michel Barnier, European chief Brexit negotiator, defines it as “*a highly ambitious trade deal*” with the reference to the prescriptions that “*the UK should do firstly, ..., secondly, ... and thirdly, ...*” (BBC, 03.02.2020).

Still, new realia are the recalling of the old ones. So, according to the Guardian: “*The new Brexit deal is essentially the old Brexit deal with a new chapter on the protocol on Ireland and Northern Ireland and a few key tweaks to the political declaration*” (The Guardian, 17.10.2019). Here we can trace the references to the so-called *the Good Friday agreement* which set “...the common travel area and other rights contained in *Theresa May’s withdrawal agreement of 2018*” (The Guardian, 17.10.2019). The latter meant the smooth transition from the European club but all three improved and more palatable versions of the deal were rejected by the parliament. That is how *May’s agreement* became *Withdrawal Agreement* leading to her resigning from the office in June, 2019.

4. Communicative stakeholders of Brexit

Thus, it is obvious that new Brexit realia are a spectrum of jargon with contextual realization, which reflects points of view and priorities of different parties involved. It means high-speed transformations touch all the stakeholders of Brexit, namely:

The correlation of all the stakeholders is so dramatic that it results in emotionally exaggerated contextual variations of Brexit: *Brexit drama*, *Brexit revolution* (The Guardian; BBC, January – February 2020).

Communicative controversy embraces all the stakeholders of Brexit and identifies the way they perceive, reflect and verbalize it. For instance, *Brexit Day* arose pluralism of ideas expressed and registered in the BBC news:

Boris Johnson: “Real national renewal and change” (Jan. 31, 2020).

Brussels: “Old friends and new beginnings”, “subtle solitude” (about Britain after Brexit) (Feb. 1, 2020).

BBC: “UK officially departs EU”. “The UK is no longer a part of the club”. “It is no longer in the room”. “The start of the new era of relations with the EU” (Jan. 31, 2020)

In London, ordinary people expressed their ideas in different ways on January 31, 2020.

Brexiters: “... a cause for celebration”; “... being free from EU constraints: ... we can make our own laws”; “We’re out!” (BBC, 2020).

Remainers: “Independence for Scotland!”; “There will be more concessions”; “Much more distant economically from the EU” etc. (BBC, 2020).

5. New realia after Brexit Day

In the UK and Brussels immediately after Brexit Day new realia verbalize solid changes in all spheres of life (political, social, economic, cultural, etc.), although the transition period to agree upon further relationships is expected up to the end of 2020.

One of the fundamental changes touches the UK status in the UE. The formulations for British diplomatic services in Brussels have been changed lowering down the flag of the Commonwealth:

From “*UK Mission to the European Union*” to “*UK representation to the EU Brussels*”.

What does “**mission**” mean and how different is it from “**representation**”?

According to “Longman Dictionary of Contemporary English” “UK **Mission** to the European Union” could be regarded in several meanings: 2. an important **job** that someone has been given to do, especially when they are sent to another place; 4. the **purpose** or the most important aim of an organization; 5. a group of important people who are sent by their **government** to another country to discuss something or collect information = delegation (LDCE, 2018: 1115).

Correspondently, **representation** means: 1. when you have someone **to speak**, vote, or make decisions for you; 3. the act of representing someone or something (LDCE, 2018:1856).

So, “UK representation to the EU Brussels” is reduced to officially **speaking** for the interests of the Commonwealth instead of **doing a job with an important purpose from the British government** in the European Union.

Another new reality after the Brexit Day – *Brexit disclaimer* – touches the cooperation in education, research, culture, and sports done through the European Commission, more specifically, the Erasmus+ programme. After the Brexit Day, the official site of the Commission developed a page devoted to Brexit disclaimer with the following content:

“*How will Brexit impact the Erasmus+ programme?*”

The Withdrawal Agreement foresees that the UK will continue to participate in the current 2014–2020 EU programmes, including Erasmus+, as if the UK was an EU Member State until the closure of the programmes. This means that UK beneficiaries can continue to take part in grants awarded under the current MFF until their end date, even if it is after 2020.

The possible participation of the UK in future programmes after 2020 will depend on the outcome of the overall negotiations on the future relationship between the two parties” (Erasmus+, February 11, 2020).

Brexit disclaimer within the Erasmus+ programme states the possibility and intention to cooperate with the UK. Still, the possibility to pursue does not go in line with the dictionary’s definition:

disclaimer “a statement that you are not responsible for or involved with something, or that you do not know about it – used especially in advertising or legal agreements” (LDCE, 2018: 356).

Moreover, National Erasmus+ offices suggest choosing other possible partners rather than in the UK.

Realization of Brexit principles in February 2020 arose another integrated reality – *the UK points-based immigration system* – a necessary step towards regulation and reduction of migration flows to the UK. According to the policy statement published on Wednesday, 19 February 2020, to get a visa, applicants must gain so-called *points*, namely, 70 points in the following categories:

- get a job from an “approved employer” at an “appropriate skill level” (25 points);
- speak English (25 points);
- earn at least £25,600.

“The candidates can gain extra points for having better qualifications (10 points for a relevant PhD; or 20 points for a PhD in science, technology, engineering or maths) or an offer of a job in which the UK has a shortage (20 points), even if they don’t earn as much money” (BBC, 19.02.2020).

Thus, *the UK points-based immigration system* will allow highly qualified professionals to contribute to the national economy and reduce the number of unqualified ones. That quite changes the understanding of a migrant who should be *valuable* – “*high-value*” migrants.

The new immigration system being a controversial issue in British society and politics predetermined quite opposite views revealed by authorities. For instance, on February 19, 2020 Priti Patel, UK Home Secretary, expressed her ideas in the following way, “This is **the first time in decades** the government has been able to take back control over, run its own migration system after we’ve left the European Union... We will get migration numbers down... It is important what skills you can bring to UK. **Success is to get vibrant economy supported by high skills** from individuals coming to our country on the points-based system that can contribute to our economy” (Time, 19.02.2020).

Priti Patel dynamically employing tense forms from Present Perfect to Future Indefinite highlights the results and prospects of UK departure from the EU, namely, the control over the situation and the numbers of migration reduced. The keyword *success* refers to both the new immigration system and potentially vibrant economy supported with highly qualified skills of migrants.

At the same time, Diane Abbott, Shadow Home Secretary, Labour Party, is quite critical about the system, “<...> Talking about immigrants as if they were a problem is not the kind of **leadership** the government ought to offer. We want a *fair system*” (Time, 19.02.2020).

As we have already mentioned at the beginning of this paper, the immigration crisis was one of the reasons for the UK to leave the EU. This very problem was one among the first issues being addressed by the government first hand. Still, Diane Abbott born to a migrants’ family represents the interests of humiliated migrants. In this respect, *leadership* means valuing all people despite their professional achievements offering a fare system.

6. Conclusions

In comparison with other lexical items, realia are deeply connected with some nation or country in a definite period. Correspondently, Brexit realia and related jargon have been entering not only the language but also the minds of people

through relatively objective reality, everyday life of the UK and the EU. Brexit realia are characterized by their integrated character predetermined by a many prerequisites – historical, social, economic, and cultural. For general public, such a complex background makes them vague and hard for understanding. Thus, their contextual realization largely depends on the point of view of communicative stakeholders and their interpretations.

The following research can focus on the pragmatic and functional peculiarities of Brexit realia over the whole Brexit period. Still, nowadays in terms of the outbreak of Covid-19 in Europe starting from March 2020, European *exit* realia can be on the way due to a range of communicative, political, and economic confrontations.

Bibliography:

1. Chomsky N. Language Design, 2004. URL: <https://cutt.ly/iyD1O8D> (Last accessed: 04.04.2020).
2. Руднев В.П. Прочь от реальности: Исследования по философии текста. Москва : Аграф, 2000. 432 с.
3. Чернобров А.А. Теория имени и культурный «менталитет». Москва : Порталус, 2005. URL: <https://portalus.ru/modules/philosophy/> (Last accessed: 16. 02.2020).
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стер. Москва : УРСС, 2004. 571 с.
5. Томахин Г.Д. Реалии в языке и культуре. *Иностранные языки в школе*. 1997. № 3. С. 13–18.
6. Tkachuk T.I. Realia types and strategies of their translation in frames of cultural translation. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2017. № 30. Том 2. С. 105–107.
7. Скибицька Н.В. Лінгвокультурні реалії як ключ до розуміння текстів документальних відеофільмів (на матеріалі документального серіалу Бі-Бі-Сі “Seven Ages of Britain”). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 47 (2). С. 319–327.
8. Авдєєнко Т. Лінгвокультурологічні особливості англійських мовних реалій. *Науковий журнал*. 2014. № 1. С. 5–9.
9. Oxford Learner’s Dictionary. URL: <https://cutt.ly/iyD1SqR> (Last accessed: 10.02.2020).
10. BBC News. Brexit: Jargon-busting guide to the key terms. URL: <https://cutt.ly/xyD1DfO> (Last accessed: 16.02.2020).
11. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/> (Last accessed: 18.10.2019).
12. LDCE: Longman dictionary of contemporary English. 6th edition, London : Pearson Longman, 2018. 2162 p.
13. Time. URL: <https://time.com/> (Last accessed: 19.02.2020).
14. Erasmus+. URL: <https://cutt.ly/GyD1FVO> (Last accessed: 11.02.2020).

References:

1. Chomsky, N. (2014). Language Design. Retrieved from: <https://cutt.ly/iyD1O8D> (Last accessed: 04.04.2020).
2. Rudnev, V.P. (2000). Proch’ ot real’nosti: Issledovaniya po filosofii teksta [Away from reality: Studies on the philosophy of the text]. Moskva: Agraf. 432 p. [in Russian].
3. Chernobrov, A.A. (2005). Teoriya imeni i kul’turnyy “mentalitet” [Name Theory and Cultural “Mentality”]. Moskva: Portalus. Retrieved from: <https://portalus.ru/modules/philosophy/> (Last accessed: 16.02.2020) [in Russian].
4. Akhmanova, O.S. (2004). Slovar’ lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. 2-ye izd., ster. Moskva: URSS, 571 p. [in Russian].
5. Tomakhin, G.D. (1997). Realii v yazyke i kul’ture [Realia in language and culture]. Inostrannyye yazyki v shkole. No. 3, Pp. 13–18 [in Russian].
6. Tkachuk, T.I. (2017). Realia types and strategies of their translation in frames of cultural translation. *Naukoviy visnik Mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu. Ser.: Filologiya*. No. 30. Tom 2. Pp.105–107.
7. Skybyts’ka, N.V. Lihvokul’turni realiyi yak klyuch do rozuminnya tekstiv dokumental’nykh videofil’miv (na materialy dokumental’noho serialu Bi-Bi-Si “Seven Ages of Britain”) [Linguo-cultural realia as a key to understanding the texts of documentaries (on the material of the BBC documentary series “Seven Ages of Britain”)]. *Movni i kontseptual’ni kartyny svitu*. 2014. Vyp. 47 (2). Pp. 319–327 [in Ukrainian].
8. Avdyeyenko, T. Lihvokul’turolohichni osoblyvosti anhliys’kykh movnykh realiy [Linguocultural features of English linguistic realia]. *Naukovyy zhurnal*. No. 1, 2014. Pp. 5–9 [in Ukrainian].
9. Oxford Learner’s Dictionary. Retrieved from: <https://cutt.ly/iyD1SqR> (Last accessed: 10.02.2020).
10. BBC News. Brexit: Jargon-busting guide to the key terms. Retrieved from: <https://cutt.ly/xyD1DfO> (Last accessed: 16.02.2020).
11. The Guardian. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/> (Last accessed: 18.10.2019).
12. LDCE: Longman dictionary of contemporary English. 6th edition, London: Pearson Longman, 2018. 2162 p.
13. Time. Retrieved from: <https://time.com/> (Last accessed: 19.02.2020).
14. Erasmus+. Retrieved from: <https://cutt.ly/GyD1FVO> (Last accessed: 11.02.2020).

Стаття надійшла до редакції 13.04.2020
The article was received April 13, 2020

6. Порівняльне літературознавство

6. Comparative literature

АРХЕТИП ТРИКСТЕРА В РОМАНАХ «Я ОБСЛУГОВУВАВ АНГЛІЙСЬКОГО КОРОЛЯ» БОГУМІЛА ГРАБАЛА ТА «ЦЕНЗОР СНІВ» ЮРІЯ ВИННИЧУКА

Бокшань Галина Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Херсонського державного
аграрно-економічного університету
alebo@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7430-8257

Мета дослідження – виявити ознаки архетипу Трикстера в образах героїв-оповідачів у романах «Я обслуговував англійського короля» Б. Грабала і «Цензор снів» Ю. Винничука, а також довести їх генетичну спорідненість.

Методи дослідження: порівняльно-історичний і порівняльно-типологічний (шляхом порівняльного аналізу творів чеського й українського письменників визначаються генетична спорідненість, типологічні й оригінальні риси художнього міфомислення авторів), контекстуальний (романи розглядаються в контексті традиційної міфології), інтертекстуальний (здійснюється деконструкція текстів із метою виокремлення й поглибленого аналізу архетипів, міфологічних інтертекстів та авторських дискурсів), семіологічний (з’ясовується семантика міфологічних мотивів і образів), психоаналітичний (розкриваються архетипні основи та психологічні засади авторської міфотворчості, психологізм образів), поетологічний (розглядається міфопоетика творів).

Результати. У статті з’ясовано, наскільки репрезентативно риси міфологічного героя-пройдисвіта оприявнюються в персонажах творів Б. Грабала та Ю. Винничука. Акцентовано, що в образі піколика Яна Діте в романі «Я обслуговував англійського короля» ці властивості візуалізовано в дещо редукованому вигляді, тоді як архетипні характеристики Трикстера більш послідовно оприявнюються в образі Андреаса Попеля в «Цензорі снів». Визначено, які атрибути пікарескої літератури оприявнюються в романах чеського та українського письменників: «Цензор снів» Ю. Винничука є типовим її зразком, а окремі, властиві крутійській прозі, елементи в романі «Я обслуговував англійського короля» не виконують у ньому жанрові функції. Окреслено зв’язки героїв-оповідачів Яна Діте й Андреаса Попеля з мотивом еротичного кохання як прояв кореляції з архетипом Трикстера. Прослідковано генетичну спорідненість романів Б. Грабала та Ю. Винничука на стилістичному рівні, що найбільш виразно відчувається в іронічному модусі обох творів.

Висновки. Зроблено висновок про те, що рецепція архетипу Трикстера в генетично-споріднених романах «Я обслуговував англійського короля» і «Цензор снів» позначена різною за інтенсивністю трансформацією його семантичних атрибутів.

Ключові слова: міфологічний герой-пройдисвіт, генетична спорідненість, пікареский роман, іронічний модус, рецепція.

THE TRICKSTER ARCHETYPE IN THE NOVELS “I SERVED THE KING OF ENGLAND” BY BOHUMIL HRABAL AND “THE CENSOR OF DREAMS” BY YURII VYNNYCHUK

Bokshan Halyna Ivanivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Kherson State Agrarian and Economic University
alebo@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7430-8257

The purpose of the study is to identify the features of the Trickster archetype in the characters-narrators in the novels “I Served the King of England” and “The Censor of Dreams”, and also prove their genetic kinship.

Research methods used in the study are comparative-historical and comparative-typological (typological and original features in the works of the Czech and Ukrainian writers are determined by means of comparative analysis of their literary mythological thinking), contextual (the novels are examined in the context of traditional mythology), intertextual (the texts are deconstructed to distinguish and perform a thorough analysis of archetypes, mythological intertexts and the authors’ discourses), semiological (the semantics of mythological motifs and figures is revealed), psychoanalytical (archetypal foundations and psychological principles of the authors’ mythological writing and psychologism of the characters are discovered), poetological (mythopoetics of the novels is characterized).

Results. The paper introduces the results of the comparative analysis of the literary works of B. Hrabal and Yu. Vynnychuk conducted for the first time. The study determines how representatively the features of the mythological cheater manifest themselves in the characters-narrators of “I Served the King of England” and “The Censor of Dreams”. The study finds out what attributes of picaresque literature appear in the novels of the Czech and Ukrainian writers. The research outlines the association of the characters-narrators Dítě and Andreas Popel with the motif of erotic love as an evidence of correlation with the Trickster archetype. It detects genetic kinship of B. Hrabal’s and Yu. Vynnychuk’s novels on a stylistic level which is most vividly reflected in the ironic modus of both literary works.

Conclusions. The findings of the study can be useful in further research on the interpretation of the Trickster archetype in modern fiction. They make it possible to draw a conclusion that the reception of this archetype in the novels “I Served the King of England” and “The Censor of Dreams” is characterized by different intensity of the transformation of its semantic attributes.

Key words: mythological cheater; genetic kinship; picaresque novel; ironic modus; reception.

1. Вступ

Роман Б. Грабала «Я обслуговував англійського короля» перекладено українською Ю. Винничуком у 2009 році, тому генезу образу Андреаса Попеля в «Цензорі снів» (2017), вочевидь, слід пов'язувати саме з цим твором чеського письменника. У післямові до його другого видання Ю. Винничук акцентує культурну близькість світів, із яких вийшли обидва митці, й ідентифікує характерні риси Грабалової прози: «Грабал перемищує справи важливі й абсолютно пусті, випадкові й логічно узгоджені на засаді зіткнення контрастів: гумору й жаху, сентименталізму й вульгаризму, комізму й трагізму. Такі зіставлення дають цікаві й гротескні ефекти» (Винничук, 2013: 234–235). Означені поетикальні особливості властиві й творчості Ю. Винничука. Припускаємо, що образи героїв-оповідачів романів «Я обслуговував англійського короля» та «Цензорі снів» є спорідненими, що виявляється передусім у засобах їх характеротворення.

Поліфонічність романів «Я обслуговував англійського короля» Б. Грабала та «Цензор снів» Ю. Винничука уможливило їх багатоаспектну інтерпретацію. Варто підкреслити, що ці твори в сучасному літературознавстві розглядалися здебільшого осібно. Так, особливий науковий інтерес становить дисертаційна робота Ю. Федець (Федець, 2005), яка дослідила прозу чеського письменника в контексті «празької іронії» і зробила значний внесок у розуміння її стилістичних особливостей. Разом із тим поділяємо думку О. Палій, яка проаналізувала іронічний дискурс у романі «Я обслуговував англійського короля», про недостатність дослідницької уваги до цього твору Б. Грабала (Палій, 2014 а, б). Роман Ю. Винничука також належить до маловивчених: Л. Підкуймуха (Підкуймуха, 2019) розглянула його в мовному аспекті разом з іншими текстами автора про Львів; С. Філоненко (Філоненко, 2017) побіжно згадала цей твір у літературно-критичному огляді сучасної популярної прози) і з огляду на це потребує подальшого дослідження не тільки осібно, але і як об'єкт порівняльних студій. Отже, окреслений стан вивчення проблеми дає підстави вважати тему нашої розвідки актуальною.

Мета дослідження – виявити ознаки архетипу Трикстера в образах героїв-оповідачів Яна Діте та Андреаса Попеля в романах «Я обслуговував англійського короля» і «Цензор снів», а також довести їх генетичну спорідненість, прослідкувавши у творі-реципієнті Ю. Винничука творчі перегуки з романом-транслятором Б. Грабала.

Для досягнення поставленої мети доцільним вважаємо використання таких **методів дослідження**: порівняльно-історичного й порівняльно-типологічного (шляхом порівняльного аналізу творів чеського й українського письменників визначаються генетична спорідненість, типологічні й оригінальні риси їх художнього міфомислення), контекстуального (романи розглядаються в контексті традиційної міфології), інтертекстуального (здійснюється деконструкція текстів із метою виокремлення й поглибленого аналізу архетипів, міфологічних інтертекстів та авторських дискурсів), семіологічного (з'ясується семантика міфологічних мотивів і образів та авторських неоміфів), психоаналітичного (розкриваються архетипні основи та психологічні засади авторської міфотворчості, психологізм образів), поетологічного (розглядається міфопоетика творів).

2. Архетип Трикстера у характеротворенні головних персонажів

Окремі риси героїв-оповідачів у романах чеського та українського письменників є проекцією архетипу Трикстера, семантичним ядром якого є схильність до хитрощів і шахрайства (Leeming et al., 2010). В образі піколика Яна Діте ці властивості візуалізовано в дещо редукованому вигляді. Так, на початку його автобіографічної оповіді з'ясовується, що, продаючи гарячі сосиски пасажирам у вагонах, він навмисно довго шукав дрібну решту – поки не від'їжджав поїзд. Ян навіть навчився плакати на пероні, щоби викликати до себе співчуття. Це уможливило накопичення ним досить великих грошових сум. У самохарактеристиці Яна Діте акумульовано властиву архетипу Трикстера двоїсту природу: «і отак я й починав нічого не чути й нічого не бачити, хоча усе довкола чув і все бачив» (Грабал, 2013: 9). Видається, що така життєва позиція обумовлена не стільки навмисним переступом моральних меж, скільки неусвідомленістю їх існування. Маленький зріст Яна Діте та походження його прізвища (з чеської *dítě* – дитина) провокує порівняння з незрілою особистістю, позбавленою знання про зло.

Архетипні риси Трикстера більш послідовно репрезентовані в образі Андреаса Попеля, для якого крутість – звична справа: «Я викручуся з будь-якої ситуації. І викручувався досі доволі вдало» (Винничук, 2017: 332). На відміну від Яна Діте, він чітко усвідомлює порушення встановлених у суспільстві етичних кордонів і не переймається цим, демонструючи властивий Трикстеру егоїзм. Андреас Попель у всіх ситуаціях прагнув втриматися будь-якою ціною: «Те, що мені доводиться виживати коштом інших, не повинно мене спиняти» (Винничук, 2017: 24). Він займався контрабандою і за шахрайство потрапив на два роки до в'язниці. Коли Андреас відкрив свою кнайпу «Під липою», то разом зі своїм помічником Левком займався ошуканством клієнтів, не відчуваючи при цьому жодних докорів сумління: «Ми вирішили, що не буде гріхом перепродувати такі дефіцитні продукти в чистому вигляді, й до борошна сипали перемелену крейду, до олії доливали рідкий парафін, до молока – воду з борошном або крохмалем, сметану приправляли мішанкою з молока, соди й води з крохмалем, злегка забарвлюючи соком з моркви, під тонким шаром масла нерідко крилася брила сиру, до масла теж додавали лій, крохмаль або терту бульбу. Незабаром ми стали справжніми асами фальшування» (Винничук, 2017: 226).

К. Керенї вбачав у позачасовому праобразі Трикстера корінь усіх крутістьських персонажів світової літератури: «У даному випадку ми маємо справу з жанровим різновидом міфології. Так само шахрайський роман, що не має національних і часових обмежень, представлений у творчості Рабле й інших авторів і існуючий з часів Петронія, є жанровим різновидом роману взагалі. *Pisago* – це іспанське слово, що означає «насмішний», «злодій», «шахрай». І тут ми зіштовхуємося з крутістьською міфологією» (цит. за : Радін, 1998: 244). «Цензор снів» Ю. Винничука є типовим зразком пікарескної літератури, а образ Андреаса Попеля – утіленням архетипних рис героя-пройдисвіта. Окрім персонажа-крутія, в романі українського письменника можна ідентифікувати такі характерні ознаки цього жанрового різновиду, визначені І. Качуровським, як: 1) нарація від першої особи; 2) початок розповіді

пов'язаний із дитячими роками героя (Качуровський, 2008: 177). У творі Б. Грабала атрибути героя-пройдисвіта в образі Яна Діте оприявнюються лише почасти, а окремі елементи, властиві крутійському роману, не виконують у ньому жанротвірної функції.

Герої-оповідачі романів Б. Грабала та Ю. Винничука опиняються у вирі історичних подій, пов'язаних із німецькою окупацією чеської та української територій. Під впливом зовнішніх обставин вони демонструють особисту гнучкість, що оприявнюється в готовності змінити національну ідентичність. Спілкування Яна Діте з німкенною Лізою, симпатія німців до його зовнішності, зокрема, до світлого волосся, спричинили в героя-оповідача ілюзії щодо етнічної приналежності: «Хоч у мене й не було твердого комірця на фраці, але, напевно, вперше я мав відчуття, що не конче високим бути, головне – високим почуватися, і ось я став спокійніше дивитися на себе, перестав бути не тільки молодшим кельнером, а й піколиком, хлопчиком-офіціантом, якому від народження і до кінця життя судилося бути коротуном, дозволяти називати себе Курдуплем і Піциком» (Грабал, 2013: 129).

Імовірна причетність до арійської крові вивищувала Яна в очах Лізи, під впливом чого зміна національної ідентичності здавалася йому природною. Однак зачарування з цього приводу швидко минулося, і герой-оповідач сповнився готовністю скористатися випадком, щоби позбутися статусу ворога Чехії. Яна Діте помилково заарештували німці як партизана замість Зденека: «обличчя, яке мені розбили тільки за те, що я дивився на годинник, стане моєю єдиною перепусткою, яка зможе витримати перевірку, отже, я увійду до Праги як борець проти нацизму» (Грабал, 2013: 157). Таку ситуацію можна розглядати як притаманну Трикстеру відсутність моральних і соціальних цінностей.

Андреас Попель співпрацював із НКВС у період радянської окупації, а потім із гестапо за часів німецької влади, виявляючи характерну для Трикстера здатність керуватися лише власними інтересами, нехтуючи етичними нормами й стандартами. Саме через бажання пристосуватися до окупантів Андрій став Андреасом, надавши документи, що підтверджували німецьке походження його матері – Лізелотти Аглаї фон Кленце, яка вийшла заміж за Марка Попеля. Така зміна ідентичності також засвідчує наявність у героя-оповідача рис, притаманних персонажам пікарески, генетичні витоки яких – в образі Трикстера. За радянської влади Андреас Попель став комуністом і на зустрічах зі школярами розповідав про «самовіддану боротьбу із фашизмом та українськими буржуазними націоналістами» (Винничук, 2017: 352).

3. Міфосемантика тілесності в романних образах

У всіх міфах про Трикстера хіть є його основною рисою (Leeming et al., 2010). Семантика тілесності виразно оприсутнюється в образах Яна Діте й Андреаса Попеля та пов'язаних із ними еротичних мотивах. Для героя-оповідача в романі Б. Грабала жіноче тіло – естетичний об'єкт, втілені й нереалізовані фантазії про який вивищують його у власних очах, позбавляючи комплексу неповноцінності, викликаного маленьким зростом: «І от, лежачи наголяся і вдивляючись у стелю, я ні з того, ні з сього встав, вийняв з вази півонії, обірвав з них пелюстки і встелив ними панянци животика <...> я сказав, що буде дуже гарно, коли на Різдво я нарву ялинових галузок і прикрашу її животик тими галузками <...> і я встав і відчув себе великим, і був я великим <...> і, відходячи, почувався так, ніби мав метр вісімдесят» (Грабал, 2013: 19–20). Він плекає мистецьке ставлення до жіночого тіла і стає співтворцем його краси у своїх любовних пригодах.

Трикстеру властиві порушення інцестуального характеру. Андреаса Попеля манив образ невідомої сестри по батькові, щодо якої він плекав еротичні фантазії: «Незмірно глибока насолода чаїлася в тій гріховній любові, відчуття такого близького й рідного тобі тіла, майже свого, оповивало мене страхом, який був водночас і приємністю» (Винничук, 2017: 26). Зрештою, його юнацькі візії стали реальністю: не відаючи правди про родинні стосунки, він змусив Меланію Ружинську стати його коханкою. Як і Б. Грабал, Ю. Винничук багато уваги приділяє естетиці жіночого тіла, використовуючи образи рослин: «То не були перса – то були райські плоди, райське манго» (Винничук, 2017: 251). Утім, на відміну від Яна Діте, Андреас Попель далекий від обоження та трепетного ставлення до жінки. Ним здебільшого керує бажання задовольнити свою хіть, тому в його нарації домінує іронічний модус: «Врешті-решт вона скорилася, як скорюються дикі лошиці в степу доброму вершникові» (Винничук, 2017: 252).

Міфологічний Трикстер завжди «керується лише власними пристрастями та апетитами» (Радин, 1998: 7–8). Важливими аспектами тілесного у творах чеського та українського митців є особливості гастрономічної культури й топоси, пов'язані з харчуванням. Виступ Б. Грабала у Стенфордському університеті засвідчує наявність автобіографічних маркерів у романі «Я обслуговував англійського короля»: «течія моєї балачки і мого писання тісно пов'язана з кнайпою і ресторанами, але зазвичай більше з кнайпою. <...> я був у постійному контакті з ресторанным життям, тож з усім тим, що я описав, особливо зіткнувся» (Винничук, 2013: 239). Місцем дій у цьому творі виступають готелі та ресторани, адже Ян Діте спочатку був офіціантом-піколиком, кельнером, а згодом реалізував свою мрію стати власником готелю. У романі Б. Грабала можна прослідкувати наслідування раблезіанських традицій, зокрема тих, про які писав М. Бахтін, – «переважання матеріально-тілесного первня життя: образів самого тіла, їжі, напоїв, <...> статевого життя. Образи ці подані до того ж у надмірно перебільшеному, гіперболізованому вигляді» (Бахтін, 1986: 310). Найвиразнішими вони є у сценах, пов'язаних зі споживанням їжі: «А потім будили ми служника, неабиякого одоробла, який цілий день спав, споживши все, що залишалося після нічних бенкетів: незліченну кількість порцій, цілі миски салатів, яких не подужали ані ми, ані покоївки, усе доїдав той служник, усе, що лишилося в пляшках, допивав і мав гігантську силу» (Грабал, 2013: 57). Велика увага приділена описам страв від вишуканих та екзотичних до буденних: «Отож ледь не щодня ми, увесь персонал, мали на обід ті палушки, раз із маком, другий з підливою, іншого разу з грінками, іноді политі маслом і посипані цукром, потім знову политі малиновим сиропом, а деколи з посиченою петрушкою і салом» (Грабал, 2013: 87).

З раблезіанським пафосом зображено і прийом ефіопського імператора в готелі «Париж», зокрема приготування верблюда. Як і в романі Рабле, у творі Грабала «матеріально-тілесний первінь – первінь святковий, бенкетний» (Бахтин, 1986: 312), для нього характерне «переведення будь-якого високого церемоніалу й обряду в матеріально-тілесний план» (Бахтин, 1986: 312).

Скориставшись прихильністю німця Крауха, Андреас Попель відкрив у своїй хаті маленьку кнайпу «Під липою», в керівництві якою виявив неабиякий хист до фальшування й шахрайства. Як і Ян Діте, герой-оповідач роману Ю. Винничука з ентузіазмом береться до роботи такого штибу: «Треба сказати, що мати свою кнайпу, а краще – цілий ресторан, було моєю найбільшою мрією, в голові кружеляли сотні найрізноманітніших страв, і я знав, як вони повинні виглядати і як вони повинні подаватися» (Винничук, 2017: 226). У романі згадується чимало назв страв української кухні, зокрема галицької: «Ніби ми там нічого особливого й не готували, була випивка і невибаглива закуска – шкварки зі смальцем, квашені огірки, оселедці, а з гарячого тільки флячки і джур» (Винничук, 2017: 228). Невдовзі Андреас Попель став директором ресторації в легендарному львівському готелі «Жорж», відновивши в ньому кращі традиції, що панували за Польщі й були втрачені з приходом радянської влади: разом із пані Помазан вони «створили не меню, а Пісню Пісень з багатющою панорамою холодних і теплих закусок, основних страв та десертів» (Винничук, 2017: 256). У «Цензорі снів» зображення навколотілесних феноменів, пов'язаних із харчуванням, відзначається деталізацією та раблезіанським гротеском: з однієї курки пані Помазан «примудрялася зготувати шість котлет по-київськи, це при тому, що за всіма світовими кухнями приписами доведено, що з однієї курки могло бути тільки дві такі котлети» (Винничук, 2017: 260). Андреасу Попелю доручили готувати бенкет для поважної комісії з Райху в Янівському концтаборі: його художня візуалізація образно й стилістично споріднена з епізодами прийому ефіопського імператора в романі «Я обслуговував англійського короля». Образ кельнера, артикульований у романах Ю. Винничука та Б. Грабала, має подібну семантику, ядром якої є інтелігентність, уважність до клієнтів, добра поінформованість у різних питаннях, витримка та терплячість. В описах готельного життя у «Цензорі снів» відлунують еротичні мотиви, характерні для твору чеського автора.

4. Стилiстична спорiдненiсть творiв Б. Грабала та Ю. Винничука

Кореляція героїв-оповідачів у романах Б. Грабала та Ю. Винничука з архетипом Трикстера виявляється й на стилістичному рівні, адже їх, окрім усього, споріднює також іронічний дискурс. Як підкреслює П. Радін, сміх, гумор та іронія пронизують усі вчинки Трикстера (Радін, 1998). Поділяємо думку О. Палій про те, що в постаті Яна Діте найпереконливіше виявляється специфіка гротескної образності: «Відчутна іронічна пародія на традиційну казку про злидаря, який збагатився чудовим чином, утім шлях героя нагору тривало пов'язаний з його морально-етичною нерозбірливістю – спочатку він обдурює пасажирів на вокзалі, де продає сосиски, потім колег по роботі, згодом співпрацює з німцями, присвоює награбовані у євреїв цінності, відправляє хворого сина до інтернату» [Палій, 2014: 194].

Р. Семків акцентує вкоріненість творчості Ю. Винничука в карнавальній традиції й вважає його переклади прози Б. Грабала спробою «інтегрувати у вітчизняну літературу раніше репресовані форми сміхової культури» (Семків, 2015: 53). Гумор, здебільшого «чорний», пародія, гротеск, іронія й естетика трагікомічного домінують у характеротворенні образу героя-оповідача «Цензора снів». Усі його життєві досягнення й «успіхи» супроводжувалися численними обманами, шахрайством, пристосуванством і колабораціонізмом, тому генеза цього персонажа не викликає сумнівів.

5. Висновки

Таким чином, генетична спорідненість образів Яна Діте й Андреаса Попеля у творах чеського та українського письменників оприявнюється насамперед у зв'язках із архетипом Трикстера, які у романі Б. Грабала є менш виразними, ніж у «Цензорі снів» Ю. Винничука. Його рецепція в обох творах позначена різною за інтенсивністю трансформацією архетипних атрибутів. Генетична спорідненість героїв-оповідачів також відображена на мотивному та стилістичному рівнях. Якщо «Цензор снів» Ю. Винничука беззастережно можна віднести до зразків пікарескної літератури, то роман Б. Грабала лише почасти відповідає канонам цього жанрового різновиду.

Література:

1. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Введение (постановка проблемы). *Литературно-критические статьи*. Москва : Художественная литература, 1986. С. 291–352.
2. Винничук Ю. Богуміл Грабал, поет вулиці. *Грабал Б. Я обслуговував англійського короля*. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. С. 228–239.
3. Винничук Ю. Цензор снів. Харків : Фоліо, 2017. 365 с.
4. Грабал Б. Я обслуговував англійського короля. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. 240 с.
5. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. Кн. 2. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 356 с.
6. Палій О. Іронічний дискурс роману Богуміла Грабала «Я обслуговував англійського короля». *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2014. Вип. 46. С. 188–200.
7. Палій О. Тема кризи мови в чеській прозі 60-х років ХХ століття. *Літературознавчі студії*. 2014. Вип. 42 (2). С. 180–187.
8. Підкуймуха Л. Мовне життя Львова в художніх текстах Юрія Винничука. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2019. Вип. 7 (75). С. 125–128.
9. Радін П. Трикстер. Исследование мифов североамериканских индейцев с комментариями К. Г. Юнга и К. К. Кереньи. Санкт-Петербург : Евразия, 1998. 288 с.

10. Семків Р. Бурлеск і пародія у творчості Юрія Винничука. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2015. Т. 176. С. 52–57.
11. Федець Ю. Проза Богуміла Грабала в контексті «празької іронії»: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.03 – література слов'янських народів. Київ, 2005. 16 с.
12. Філоненко С. Місія здійснення: популярна література у дзеркалі критики: літературно-критичні статті. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2017. 183 с.
13. *Encyclopedia of Psychology and Religion* / D. Leeming, K. Madden, S. Marlan. New York: Springer, 2010. 1023 p.

References:

1. Bakhtin, M. (1986). *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaya kul'tura srednevekov'ya i Rennsansa. Vvedeniye (postanovka problemy)* [Francois Rabelais's works and the folk culture of the Middle Ages and the Renaissance]. In M. Bakhtin, *Literary-critical studies* (pp. 291–352). Moscow: Fiction. [in Russian].
2. Vynnychuk, Yu. (2013). Bohumil Hrabal, poet vulytsi [Bohumil Hrabal, the poet of streets]. In B. Hrabal, *I served the King of England* (pp. 228–239). Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. [in Ukrainian].
3. Vynnychuk, Yu. (2017). *Tsenzor sniv [The censor of dreams]*. Kharkiv: Folio, 365 p. [in Ukrainian].
4. Hrabal, B. (2013). *Ya obsluhovuvav anhliiskoho korolia [I served the King of England]*. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 240 p. [in Ukrainian].
5. Kachurovskyi, I. (2008). *Heneryka i arkhitektonika [Generics and architectonics]*. V. 2. Kyiv: Publishing House “Kyiv-Mohyla Academy”, 356 p. [in Ukrainian].
6. Palii, O. (2014). Ironichni dyskurs romanu Bohumila Hrabala “Ya obsluhovuvav anhliiskoho korolia” [Ironic discourse in Bohumil Hrabal's novel “I served the King of England”]. *Comparative studies of Slavic languages and literatures*, 46, 188–200. [in Ukrainian].
7. Palii, O. (2014). Tema kryzy movy v cheskkii prozi 60-kh rokov XX stolittia [The theme of the language crisis in Czech prose of the '60s of the 20th century]. *Literature studies*, 42 (2), 180–187. [in Ukrainian].
8. Pidkuimukha, L. (2019). *Movne zhyttia Lvova v khudozhnikh tekstakh Yurii Vynnychuka [The language life of Lviv in Yurii Vynnychuk's fiction]*. *Scientific notes of Ostroh Academy National University: Philology series*, 7 (75), 125–128. [in Ukrainian].
9. Radin, P. (1998). *Trikster. Issledovaniye mifov severoamerikanskikh indeytsev s kommentariyami K. G. Yunga i K. K. Keren'i [Trickster. The research on the myths of the North American Indians with comments of K. G. Jung and K. K. Kerenyi]*. Saint Petersburg: Yevraziya, 288 p. [in Russian].
10. Semkiv, R. (2015). *Burlesk i parodiia u tvorchosti Yurii Vynnychuka [Burlesque and parody in Yurii Vynnychuk's prose]*. *Scientific notes of NaUKMA. Philological sciences*, 176, 52–57. [in Ukrainian].
11. Fedets, Yu. (2005). *Proza Bohumila Hrabala v konteksti “prazkoi ironii” [Bohumil Hrabal's prose in the context of Prague irony] (Candidate Dissertation)*. Kyiv, 16 p. [in Ukrainian].
12. Filonenko, S. (2017). *Misia zdiisnenna: populiarna literatura u dzerkali krytyky: literaturno-krytychni statii [The mission is performable: popular literature in the mirror of critics: literary critical studies]*. Melitopol: The publishing house of Melitopol city printing company, 183 p. [in Ukrainian].
13. Leeming, D., Madden, K. & Marlan, S. (Ed.) (2010). *Encyclopedia of Psychology and Religion*. New York: Springer, 1023 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 24.06.2020
The article was received June 24, 2020

**7. Порівняльно-історичне,
типологічне мовознавство**

**7. Comparative-historical,
typological linguistics**

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Ковальчук Олена Петрівна,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету
імені Івана Франка
5522nauka165@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6933-1751

Мета статті – визначити сутність поняття «дискурсивні маркери» та здійснити комплексний аналіз їхніх функційних особливостей в англійській та українських мовах.

Методи: системний, аналітико-описовий, метод суцільної вибірки, дефініційний.

Результати. У статті окреслено варіативність підходів до визначення поняття «дискурсивні маркери». У процесі аналізу виокремлено чотири напрями досліджень: прагматичний, когнітивний, coherence-based та функційний, розглянуто найбільш поширені дефініції, запропоновані вітчизняними й зарубіжними вченими. Базуючись на їхніх дефініціях та аналізі практичного матеріалу, у статті пропонується власне тлумачення цього поняття. Хоча кількість ДМ в англійській та українській мовах суттєво відрізняється, їм притаманні й спільні риси. Так, за своєю типологією ДМ поділяють на декілька груп, а саме: контрактивні / протиставні, з'єднувальні, або маркери додавання, логічні, чи причинно-наслідкові, темпоральні, або часові, маркери та дискурсивні частки. Через свою гетерогенність ДМ англійської та української мов складаються з різноманітних граматичних категорій, найбільш поширеними серед яких є: 1) сурядні сполучники (єднальні, протиставні, розділові); 2) підрядні сполучники; 3) вставні слова. З погляду функціонування під час здійснення комунікативного акту в усній і письмовій формах ДМ необхідні для: репрезентації нової або зміни старої комунікативної теми; призупинення або повної зупинки у спілкуванні; введення / пояснення послідовності дій; впливу на адресанта; прогнозування реакцій учасників комунікативного процесу; пояснення окремих текстуальних фрагментів; виправлення або уточнення інформації, наданої раніше. Досліджуючи функціонування ДМ в англомовних текстах, було з'ясовано, що вони частіше займають ініціальне (початкове) або медіальне (середнє) положення. Крім того, вони не залежать від структури самого речення, де використовуються, і частіше вживаються в усному спілкуванні (усний дискурс), ніж у письмовій формі. З погляду фонологічної будови ДМ прагнуть до спрощень та використання контекстуальних наголосів.

Висновки. ДМ становлять важливий пласт слів, необхідних для покращення комунікативного акту та збагачення мовлення. Доведено, що їхніми головними ознаками є гетерогенність, багатокатегорійність та поліфункційність. Крім того, у процесі аналізу з'ясовано, що всі ДМ в обох мовах мають прототипні значення, які призводять до певної послідовності їхньої імплементації в комунікативний акт. Також у роботі представлено перспективні напрями подальших наукових розвідок, зокрема, аналіз білінгвальних паралельних текстів та функціонування ДМ у різних жанрах англійської та української мов.

Ключові слова: гетерогенність, сурядні сполучники, підрядні сполучники, вставні слова, поліфункційність, дискурс.

FUNCTIONING OF DISCOURSE MARKERS IN UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

Kovalchuk Olena Petrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Lecturer at the Department
of Foreign Languages for the Humanities
Ivan Franko National University of Lviv
5522nauka165@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6933-1751

The aim of the article is to identify the essence of the notion “discourse markers” and to perform a comprehensive analysis of their functional peculiarities in English and Ukrainian languages.

Methods: systematic, analytical and descriptive, sampling techniques, and definitional.

Results. The article deals with the variability of approaches to the definition of the notion “discourse markers” (DM). While conducting analysis, four trends of studies have been identified: pragmatic, cognitive, coherence-based, and functional. In addition, the most popular interpretations provided by Ukrainian and foreign researchers have been analyzed. Based on their definitions and analysis of the practical material, the article provides its own explanation of the notion. Though a number of DM in English and Ukrainian vary greatly, they have common features. Thus, according to their typology, DM are divided into several groups, namely: contrastive, elaborative, inferential, and discourse particles. Due to their heterogeneous character, Ukrainian and English DM include various grammatical categories, the most common are as follows: 1) coordinating conjunctions (elaborating, contrasting, and partitive); 2) subordinating conjunctions; and 3) expletives. From the perspective of functioning during a communicative act both in oral and written forms, DM are necessary: to introduce a new topic or to change an old communicative theme; to stop communication; to introduce or explain a sequence of actions; to influence an addressee; to forecast participants reactions while conducting a communicative act; to explain certain textual fragments; to correct or to clarify the information given earlier. While studying the functions of DM in

English texts, it has been figured out that they often take an initial or medium position in the utterance. Besides, they do not depend on the structure of a sentence where they are used. They are also tracked in oral communication (oral discourse) more often in comparison with its written form. With regard to a phonological composition, DM tend to reduce and use contextual stresses.

Conclusions. DM represent an important word-formation needed for improving a communicative act and enriching a speech. It has been proved that the main characteristics of DM are heterogeneity, multicategory, and poly-functionality. Besides, during the analysis, it has been figured out that all DM of both languages have prototypic meanings, which lead to a certain level (stereotype) of their implementation in a communicative act. Also, the work represents perspective trends of further scientific researches, in particular, those related to bilingual parallel texts and DM functioning in different genres of English and Ukrainian languages.

Key words: discourse markers, heterogenous, coordinating conjunctions, subordinating conjunctions, expletives, poly-functionality, discourse.

1. Вступ

На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається процес формування та імплементації нових методів та форм комунікативних відносин. Одну з провідних ролей при цьому відіграють дискурсивні маркери, які є ключовими елементами досягнення соціально-зумовлених комунікативних цілей в усному й письмовому дискурсах.

Вивченню питання сутності поняття «дискурсивні маркери» (ДМ) присвячено роботи провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників. У полі їхнього зору перебувають: функційна специфіка дискурсивних маркерів (Ухова, 2018); особливості дискурсивних маркерів у різних видах дискурсу (Массалина); засоби формування прагмалінгвістичної компетенції; функціонування дискурсивних маркерів у білінгвальній комунікативній культурі (Хилханова, 2019); відмінні риси дискурсивних маркерів в англійській та інших мовах; переклад дискурсивних маркерів (Борисова, 2019) та інші.

Проте питання порівняльного аналізу функціонування дискурсивних маркерів саме в українській та англійській мовах залишається недостатньо висвітленим. **Актуальність** та необхідність такого дослідження визначається й тим фактом, що в останні роки значно зростає вплив та проникнення англійської мови в українськомовні культурні та економічні об'єкти. Наприклад, онлайн-спілкування, розвиток влогерства та блогерства, спроби впровадити український продукт на міжнародні комунікативно-інформаційні ринки.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності поняття «дискурсивні маркери», комплексному аналізі їхніх особливостей в англійській та українських мовах.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: опрацювати літературу з проблеми, що досліджується; розглянути види дискурсивних маркерів в англійській та українській мовах; дослідити функціонування дискурсивних маркерів в англійській та українській мовах; виявити особливості імплементації дискурсивних маркерів під час здійснення комунікативних актів.

Методологія дослідження. Мета й завдання дослідження зумовили вибір таких методів: системний – для вивчення дискурсивних маркерів як єдиного системного утворення; аналітико-описовий – для виявлення особливостей дискурсивних маркерів; метод суцільної вибірки – для відбору матеріалу, що досліджується; дефініційний аналіз – для встановлення організації дискурсивних маркерів.

Матеріалом для проведення дослідження став лексичний корпус, відібраний методом суцільної вибірки із текстів публіцистичного характеру, зокрема інтерв'ю, що розміщені на англійському сайті “USAToday” та українськомовному «Уніан: інформаційне агентство».

2. Загальне визначення поняття «дискурсивні маркери»

У науковому просторі немає загальноприйнятого визначення поняття «дискурсивні маркери». Учені пояснюють це тим, що їхні функції можуть виконувати різні лексичні одиниці: лексеми, сполучники, клаузи, модальні частки, словосполучення тощо, що призводить до значних відмінностей класифікацій дискурсивних маркерів у вітчизняній та зарубіжній літературі.

Так, С.В. Шустова під дискурсивним маркером розуміє «складну допоміжну систему дискурсу, яка складається з комунікативних одиниць різних частин мови та різного рівня організації...» (Шустова, 2018: 23).

К. Аймер вважає, що немає жодної різниці між дискурсивними маркерами та модальними частками (Aijmer, 2007). За Б. Фрейзером, дискурсивні маркери належать до класу прагматичних, елементи яких не входять до пропозиційного контенту, а значить не є дійсно умовними (Fraser, 1999).

Д. Шиффрін розглядає дискурсивні маркери в широкому значенні як «послідовно залежні одиниці, що категоризують певні елементи розмови» та можуть функціонувати відразу на декількох структурних рівнях (Schiffirin, 1987). Дослідниця виокремлює такі головні дискурсивні маркери: *well, you know, but, so, and, then, because, I mean, now, oh* та *or*.

Взагалі поняття «дискурсивні маркери» має значну кількість визначень та тлумачень (рис. 1).

У роботі під **дискурсивними маркерами** розуміється гетерогенний функційний клас, до складу якого входять слова та фрази різних граматичних категорій, що виконують однакову функцію поєднання текстуальних уривків для забезпечення їхньої узгодженості та відображення намірів адресанта.

Таким чином, є декілька підходів до визначення досліджуваного поняття: 1) прагматичний (У. Чейфта, Б. Фрейзер), за якого «дискурсивні маркери» зіставляються з «прагматичними», які виступають гіперонімами перших, а акцент робиться на семантиці речень та способах їхнього поєднання за допомогою прагматичних маркерів; 2) когнітивний (Д. Блекмор (Blakemore, 2009) та Р. Бласс (Blass, 1990)), за якого дискурс аналізується з погляду речень; 3) підхід, що спирається на поняття «зв'язаність тексту» (coherence-based) (М.А.К. Халлідей та Р. Хасан (Halliday, 2006)), за якого досліджуються саме дискурсивні зв'язки; 4) функційний (Д. Л'юїс (Lewis, 2006)), за яким визначення дискурсивних маркерів та їхній склад залежать від функцій маркування, які вони виконують.

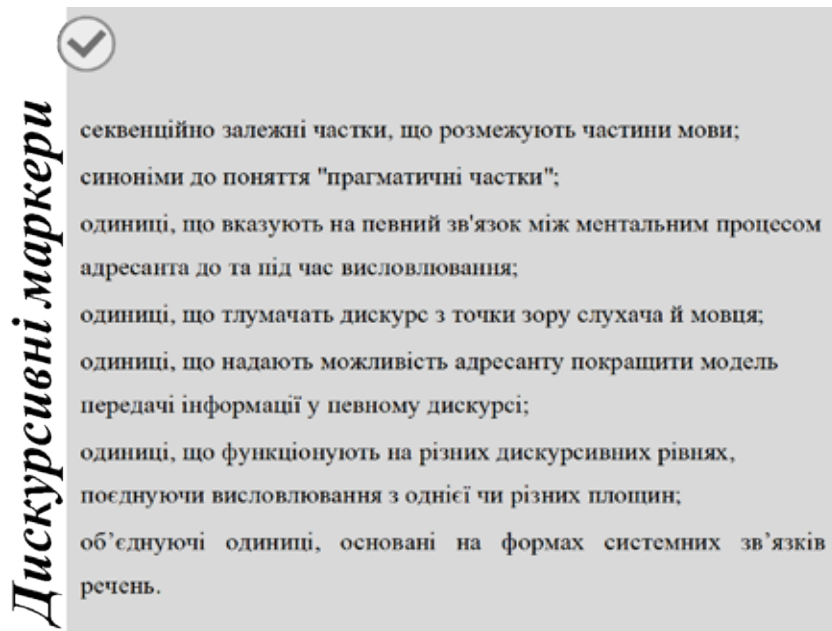

Рис. 1. Варіативність поняття «дискурсивні маркери»

3. ДМ в англійській та українській мовах

За своєю природою англійська мова може не змінювати пропозиційний характер речень додаванням або опущенням дискурсивних маркерів. Саме тому тривалий час вважалося, що вони не існують як окремий клас. Проте в останні десятиліття науковці дійшли висновку, що дискурсивні маркери виконують важливу прагматичну функцію в англійській мові. Порівняно з англійською мовою кількість ДМ в українській мові значно більша, що пояснюється її лексичними, морфологічними й синтаксичними особливостями.

За своєю типологією дискурсивні маркери поділяються на декілька видів (табл. 1), кожен з яких впливає на взаємозв'язок адресанта з адресатом та передачу певної інформації.

Контрастивні / протиставні маркери виступають у функції виділення певного протиставлення елементів тексту, які вони поєднують, щоб переконати адресата у правдивості інформації та надати дані про можливі наслідки позитивного або негативного характеру.

Таблиця 1

Типологія дискурсивних маркерів

№ з/п	Вид дискурсивних маркерів	Англійська мова	Українська мова
1	Контрастивні / протиставні маркери	<i>Although, but, however, nevertheless, rather, though, in comparison, etc.</i>	<i>Але, хоча, проте, однак, та (в значенні але), не тільки ... а й...</i>
2	З'єднувальні маркери / маркери додавання	<i>Also, and, besides, for example, futher(more), in other words, in particular, in addition, otherwise, rather, etc.</i>	<i>І (й), та (в значенні і), і, ні, ані... ані, навіть...</i>
3	Логічні / причинно-наслідкові	<i>Because, so, therefore, hence, accordingly, as a conclusion, thus, after all, etc.</i>	<i>Бо, оскільки; тому що, через те що, у зв'язку з тим що, завдяки тому що...</i>
4	Темпоральні / часові маркери	<i>At last, in the mean time, as soon as, at first, meanwhile, when, finally, before, etc.</i>	<i>Нарешті, цюйно, доки, як тільки, після того як, відтоді як, врешті-решт...</i>
5	Дискурсивні частки	<i>Gosh, well, I mean, you know, uh, in fact, actually, etc.</i>	<i>Господи! Реально, дійсно, насправді, ну.., ну ти знаєш...</i>

З'єднувальні маркери / маркери додавання слугують для позначення уточнення або логічного продовження одного елемента тексту. **Логічні / причинно-наслідкові маркери** є показниками контекстуальної імплікації одного уривка тексту іншим. Адресант здійснює інференцію за допомогою інформації, яку він отримав у процесі комунікації. **Темпоральні / часові маркери** є індикатором того, як довго або часто відбувався певний процес чи подія, тим самим полегшуючи сприйняття об'єктів у їхньому часовому просторі. **Дискурсивні частки** показують ставлення адресанта до подій під час здійснення комунікативного акту, а також за їхньою допомогою будуються відносини «адресант – адресат». Здебільшого дискурсивні частки властиві усному спілкуванню.

Розглянемо приклади використання вищезазначених ДМ під час здійснення комунікативного акту в англійській та українській мовах.

Контрастивні / протиставні маркери: *Glee said he kept Salau tied up and imprisoned in his home for three to five days, but wasn't sure how long exactly because "he was heavily under the influence of alcohol". However, he said he released her at times to eat and bathe (The USA Today).*

Також 56 відсотків не підтримали ідею перейменування військових баз, названих на честь генералів Конфедерації, **проте** 42 відсотки з ними не погодились (УНІАН).

З'єднувальні маркери / маркери додавання: *Trump lashed out at Twitter last month after it added fact-check warnings to two of his tweets on mail-in voting, and vowed to add new regulations to rein in social media companies (The USA Today) it does that in the SDL version aswell, but it's back in a split second. Also, if that'd be the problem I guess that the config would still be saved.*

Люди, які представились працівниками поліції, кудись зникли», – йдеться у дописі Стерненка. **Також** він додав, що сьогодні зранку ніхто не приходив (УНІАН).

Логічні / причинно-наслідкові маркери: *Weighing in on a 14-year-old legal saga yet again, the court ruled unanimously Wednesday that Tomi Rae Hynie, a former partner of Brown's who claimed to be his wife, failed to annul a previous marriage, (and) therefore did not have a right to his multimillion-dollar estate (The USA Today).*

Офіційно рабовласництво було заборонено в 1863 році, **проте** ряд південних регіонів США продовжував чинити опір. **Таким чином**, остаточного скасування ладу вдалося домогтися лише в 1865 році (УНІАН).

Темпоральні / часові маркери: *...the court also ruled then that the Godfather of Soul was of sound mind when he made his will before his death (The USA Today).*

The UA, **meanwhile**, did not explicitly discourage the group, but put up "a lot of hoops to jump through", Hoskinson said (The USA Today).

Україна має отримати доступ до вакцини від COVID-19, **щойно** вона буде виготовлена (УНІАН).

Дискурсивні частки: *"Oh, gosh, Governor Romney at Bain Capital closed down a steel factory", – Romney said of an Obama campaign ad about the GST Steel closing in an interview with the website HotAir.com in May (The USA Today).*

Багато випадків, коли є COVID-19, але **реально** людина помирає від іншого... (УНІАН).

Як видно з прикладів, утворюючи гетерогенний функційний клас, ДМ англійської й української мов включають до свого складу різноманітні граматичні категорії, які поєднують фрагменти тексту, спрощують процес сприйняття інформації та переходу від однієї теми до іншої, таким чином забезпечуючи логічну текстуальну цілісність. Умовно їх можна поділити на: 1) сурядні сполучники (єднальні, протиставні, розділові); 2) підрядні сполучники; 3) вставні слова (табл. 2).

Таблиця 2

Грамматичні категорії ДМ в англійській та українській мовах

№ з/п	Грамматичні категорії ДМ	Англійська мова	Українська мова
1	Сурядні сполучники	<i>although, since, even if, unless, because, provided that ...</i>	<i>Або, чи, все ж, проте, також, зате, якби ...</i>
2	Підрядні сполучники	<i>while, after, till, before, unless ...</i>	<i>Хоч, хай, мовби, через те що, у той час як, так що ...</i>
3	Вставні слова	<i>thus, however, therefore, actually, by the way, really, meanwhile ...</i>	<i>Може, здається, справді, кажуть, видно, до речі ...</i>

У процесі дослідження ДМ було поділено на групи за функціями, які вони виконують в усному та письмовому спілкуванні. Так, виокремлюємо ті дискурсивні маркери, які необхідні для: введення нової теми або зміни теми спілкування; переривання спілкування; введення / пояснення дій та їхніх секвенцій; впливу на адресанта; прогнозування реакції адресата / адресанта; пояснення певних фрагментів тексту чи висловлювання; виправлення або уточнення інформації, що була надана раніше. Такий розподіл не є остаточним і може бути доповнений іншими категоріями залежно від рівнів спілкування та дискурсу.

Через свою неоднорідність та суперечливий характер ДМ не мають чітко зафіксованих характеристик. Різні вчені називають різноманітні властивості ДМ, кількість яких змінюється залежно від розуміння сутності цього поняття. Аналізуючи англомовні тексти та функціонування в них ДМ, було виокремлено декілька типових рис:

1) синтаксичне розміщення ДМ здебільшого на початку речення або всередині, поєднуючи два текстових фрагменти: *The first lady has devoted fans on Twitter; she has 14.5 million followers. But the immediate response to the Friday video on Twitter was not entirely positive; it's common for critics of her husband to use her tweets to bash him (The USA Today);*

2) ДМ не залежать від структури речення, хоча й мають важливий прагматичний потенціал: *In April 2003, he is accused of raping a 28-year-old woman. And sometime between October and December of 2003, he is accused of raping a 23-year-old woman he had invited to his home (The USA Today);*

3) значна частотність використання ДМ в усному дискурсі та проникнення у письмовий із збереженням їхніх ініціальних форм та інтенцій: *"Well, I don't know! It's a good point" – Webster said he wasn't racist and that he had several black friends (The USA Today);*

4) значний прагматичний потенціал, який є базисом для багатофункційності ДМ;

5) фонологічна будова має тенденцію до контекстуальних наголосів, пауз та спрощень: *Eh, the poster described their preferred solution. Take the case of traveling northbound and wanting to turn west (The USA Today).*

В українській мові ДМ, так само як і в англійській, виконують різні контекстуальні функції залежно від намірів адресанта, починаючи зі зміни сцен у комунікативному акті, загальної організації повідомлення й закінчуючи заповненням пауз при спілкуванні, добору необхідних слів, виразу емоцій та висловлювання власної думки.

4. Висновки

У процесі аналізу значну увагу було приділено зіставленню особливостей функціонування різних видів ДМ в українській та англійській мовах, адже належним чином здійснена імплементація ДМ у комунікативний процес значно покращує його ефективність, демонструючи високий рівень комунікативної компетенції адресанта й адресата.

Хоча на сучасному етапі розвитку лінгвістичної наукової думки не існує загальноприйнятого й уніфікованого визначення ДМ, головними критеріями для їхнього виокремлення вважаються поліфункційність, гетерогенність, незмінюваність та багатокатегорійність.

Саме через свою гетерогенність ДМ в українській та англійській мовах не мають чіткого розподілу на підкласи, а їхні функції та характеристики різняться. Проте всі вони мають певні прототипні значення, що призводить до їхнього «стереотипного» використання під час комунікації, причому в усній формі вони трапляються частіше, ніж у письмовій формі комунікації.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному зіставному аналізі функціонування ДМ у різних жанрах англійської та української мов, а також виявленні особливостей перекладу англійських ДМ українською мовою. Крім того, доцільним є аналіз паралельних білінгвальних текстів з погляду передачі їхнього прагматичного потенціалу за допомогою ДМ.

Література:

1. Борисова О.В. Відтворення дискурсивних маркерів в українському перекладі роману Дж. Мартіна «Гра престолів». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 30 (69) № 2 Ч. 2, 2019. С. 18–22.
2. Массалина И.П., Новодранова В.Ф. Marking Discourse Coherence: Functions of Discourse Markers in Spoken English. URL: <https://obuchalka.org/2017061294911/diskursivnye-markeri-v-angliiskom-yazyke-voenno-morskogo-dela-massalina-i-p-novodranova-v-f-2009.html> (дата звернення: 10.06.2020).
3. УНІАН: Інформаційне агентство. URL: <https://www.unian.ua/> дата звернення: 10.06.2020).
4. Ухова П.С. Функциональная специфика дискурсивных маркеров в речевой практике студенческой молодежи. *Верхневолжский филологический вестник. Серия: Языкознание и литературоведение*. № 1, 2018. С. 31–40.
5. Хилханова Э.В., Хилханов Д.Л. Дискурсивные маркеры в двуязычной речи: вопросы типологии и закономерности функционирования *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2019. Том 12. Выпуск 7. С. 256–260.
6. Шустова С.В., Царенко Н.М. Дискурсивные маркеры как средство формирования прагмалингвистической компетенции. *Научный результат. Вопросы теоретической и прикладной лингвистики*. Том 4. Выпуск № 2, 2018. С. 21–25.
7. Aijmer K. The meaning and functions of the Swedish discourse marker alltså. Evidence from translation corpora. *Catalan Journal of Linguistics* 6, 2007. P. 31–59.
8. Blakemore D. *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantic Pragmatics of Discourse Markers*. New York : Cambridge University Press, 2009. 200 p.
9. Blass R. *Relevance Relations in Discourse: A Study with Special Reference to Sissala*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 197 p.
10. Fraser B. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*, 1999. P. 931–953.
11. Halliday M. A. K., Hasan R. *Cohesion in English*. Harlow : Pearson Education, 2006. 392 p.
12. Lewis D. *Discourse markers in English: a discourse-pragmatic view*. Amsterdam, 2006. P. 43–60.
13. Schiffrin, D. *Discourse markers*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 364 p.
14. The USA today depositary. URL: <https://www.usatoday.com/news/> дата звернення: 10.06.2020).

References:

1. Borysova O.V. (2019). Vid tvorennya dyskursyvykh markeriv v ukrainskomu pereklyadi romanu Dzh. Martina "Graprestoliv." [Reproduction of discourse markers in Ukrainian translation of a novel "Game of Thrones" by G. Martin]. *Vchenizapysky TNU imeni V.I. Vernadskogo. Seria: Filologia. Socialni komunikatsii*. Tom 30 (69) № 2 Ch. 2, 2019. 18–22 [in Ukrainian].
2. Massalina I. P., Novodranova V. F. (2009). Marking Discourse Coherence: Functions of Discourse Markers in Spoken English. Retrieved from: <https://obuchalka.org/2017061294911/diskursivnye-markeri-v-angliiskom-yazyke-voenno-morskogo-dela-massalina-i-p-novodranova-v-f-2009.html> [in Russian].
3. UNIAN: Informational agency. Retrieved from: <https://www.unian.ua/> [in Ukrainian].
4. Ukhova P. S. (2018). Funktsionalnaia spetsifika diskursivnykh markerov v rechevoy praktike studentcheskoy molodezhi [Functional specificity of discourse markers in the speech practice of the student youth]. *Verkhnevolzhskiy filologicheskii vestnik. Seria: Yazykoznanie i literaturovedenie*. N 1. P. 31–40. [in Russian].
5. Khilkhanova E.V., Khilkhanov D.L. (2019). Diskursivnye marker v rechi: voprosy tipologii i zakonomernosti funktsionirovaniya [Discourse markers in bilingual speech: typology and pattern of functioning]. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*. Tambov: Gramota. Volume 12. Issue 7. P. 256–260 [in Russian].

6. Shustove S.V., Tsarenko N.M. (2018). Diskursivnye marker kak sredstvo formirovaniya pragmalingvisticheskoy kompetentsii [Discourse markers as means of formation for pragmalinguistic competency]. Nauchnyi rezultat. Voprosy teoreticheskoy s prikladnoy lingvistikoi. Volume 4. Issue 2. P. 21–25 [in Russian].
7. Aijmer K. (2007). The meaning and functions of the Swedish discourse marker alltså. Evidence from translation corpora. *Catalan Journal of Linguistics*. P. 31–59 [in English].
8. Blakemore D. (2009). *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantic Pragmatics of Discourse Markers*. New York : Cambridge University Press. 200 p. [in English].
9. Blass R. (1990). *Relevance Relations in Discourse: A Study with Special Reference to Sissala*. Cambridge : Cambridge University Press. 197 p.
10. Fraser B. (1999). What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*. P. 931–953. [in English].
11. Halliday M.A.K., Hasan R. (2006). *Cohesion in English*. Harlow : Pearson Education. 392 p. [in English].
12. Lewis D. (2006). Discourse markers in English: a discourse-pragmatic view. Amsterdam. P. 43–60. [in English].
13. Schiffrin, D. (1987). *Discourse markers*. Cambridge : Cambridge University Press. 364 p. [in English].
14. The USA today depository. Retrieved from: <https://www.usatoday.com/news/> [in English].

*Стаття надійшла до редакції 26.06.2020
The article was received June 26, 2020*

МОВА РЕКЛАМИ В ЧАСИ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19 (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ТА СЛОВАЦЬКИХ ТЕКСТІВ)

Хода Лідія Дмитрівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології
імені професора Іларіона Свенціцького
Львівського національного університету
імені Івана Франка
lidiacherniukh@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8504-9959

Метою дослідження є аналіз рекламної лексики (на матеріалі українських та словацьких текстів), поширення якої пов'язане з темою COVID-19.

У статті зосереджено увагу на оновленні лексики засобів масової інформації медичною термінологією, подано перелік найуживаніших українських і словацьких лексем, пов'язаних із зазначеним захворюванням. Зафіксовано появу нових лексем у мовленні споживачів, визначено причини активізації цих слів. Проаналізовано стан вивчення вибраної проблематики в українській та словацькій мовознавчих спільнотах. Актуальність дослідження обґрунтована відсутністю праць схожого характеру. Подано окремі газетні статті, присвячені лексичним інноваціям, що пов'язані з темою коронавірусного захворювання.

Методи. У процесі дослідження фактичного матеріалу застосовано описовий метод, метод аналізу і синтезу, метод лінгвістичного спостереження, метод систематичного спостереження, поєднання індуктивного та дедуктивного методів, метод порівняння.

У центрі дослідження перебуває мовотворення реклами, зокрема соціальної та комерційної, поширеної на початку 2020 року. Розглянуто тематику соціальних текстів із виокремленням дитячої цільової аудиторії. У межах соціальної реклами наведені приклади світових слоганів-закликів, тексти зі сленговою та розмовною лексикою, фразеологізмами та рекламними неологізмами. У роботі також звернено увагу на креативні підходи при мовному оформленні соціальних текстів, зокрема йдеться про вживання цитат. Щодо комерційної реклами зафіксовано, що деякі рекламні компанії також використовують соціальні слогани, інші – вдало поєднують рекламу свого продукту з відомими соціальними лозунгами. Мова комерційної реклами також збагатилася сленговими та розмовними компонентами, зафіксовані й іншомовні елементи. На особливу увагу заслуговують рекламні новотвори, які урізноманітнюють та збагачують мовний простір реклами.

Результати та висновки. «Коронавірусна» лексика розширила мовний діапазон текстів, як українського, так і словацького рекламного простору. У дослідженні репрезентовано тематику найчастотніших слоганів, мовні особливості творення соціальної та комерційної реклами (використання сленгової та розмовної лексики, рекламних неологізмів, іншомовних компонентів тощо).

Ключові слова: мова реклами, соціальна реклама, комерційна реклама, рекламний текст, пандемія, коронавірус, сленгова та розмовна лексика, фразеологізми, рекламні новотвори.

ADVERTISING LANGUAGE IN THE PERIOD OF THE COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC (ON THE MATERIALS OF UKRAINIAN AND SLOVAK TEXTS)

Khoda Lidia Dmytrivna,
Cand. Sc. (Philology),
Docent at Ilarion Svetsitskyi Department
of Slavonic Philology
Ivan Franko National University of Lviv
lidiacherniukh@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8504-9959

The aim of the research is to analyze the advertising vocabulary (on the basis of the Ukrainian and Slovak texts), which is widespread because of the topic of COVID-19.

The article is focused on the media vocabulary updating with the medical terminology and the list of the most commonly used Ukrainian and Slovak lexemes associated with this disease has been also provided. The appearance of new lexemes in the speakers' speech has been recorded, and the activation reasons of these words have been determined. The state of the chosen issues studying in the Ukrainian and Slovak linguistic communities has been analyzed. The relevance of the research is justified by the lack of works of a similar nature. The separate newspaper articles on the lexical innovations related to the topic of coronavirus disease have been provided.

Methods. In the process of research different methods have been used. They include descriptive method, the method of analysis and synthesis, the method of linguistic observation, the method of systematic observation as well as the combination of inductive and deductive methods, and the method of comparison.

The study is focused on the language of advertising, including social and commercial ones, in early 2020. The subject of social texts with the identification of children's target audience has been also considered. The examples of world slogans-appeals, texts with slang and colloquial vocabulary, with phraseologisms and advertising neologisms have been provided within the framework of social advertising. The attention to the creative approaches in the linguistic design of social texts, in particular the usage of quotations, has been paid in the research paper. Regarding the commercial advertising, it is registered that some advertising companies also use

social slogans, and other ones – successfully combine advertising of their product with the well-known social slogans. The language of commercial advertising has also been enriched with slang and colloquial components, and the foreign language elements have been also recorded. Special attention should be paid to advertising innovations that diversify and enrich the language advertising space.

Conclusions. The “coronavirus” vocabulary has expanded the language range of texts, both Ukrainian and Slovak advertising space. The research paper presents the subjects of the most frequent slogans, linguistic features of the social and commercial advertising creation (the usage of slang and colloquial vocabulary, advertising neologisms, foreign language components, and others).

Key words: language of advertising, social advertising, commercial advertising, advertising text, pandemic, coronavirus, slang and colloquial vocabulary, phraseologisms, advertising innovations.

1. Вступ

У зв'язку зі спалахом та поширенням коронавірусної хвороби простежуємо оновлення лексики засобів масової інформації, які нині є одним з основних джерел постачання й забезпечення інформаційного життя споживачів. Пандемія коронавірусу заповнила не лише свідомість людини, а і її мовленнєвий простір використанням медичної термінології. Адже рекламні онлайн-брошури про охорону здоров'я, газетні статті про поширення вірусної інфекції, комунікація в соцмережах на тему пандемії, соціальні телевізійні рекламні ролики – це ті джерела, які посилили вагоме місце в житті людини кінця 2019 – початку 2020 року.

Такі медичні терміни, як «пандемія», «обсервація», «гостра респіраторна інфекція» тощо, нині зафіксовані в щоденному мовленнєвому просторі. Причини активізації цих слів очевидні, зумовлені соціальними потребами: зміна життєвих обставин, стану здоров'я та побуту людини. Лексеми, пов'язані з темою коронавірусу, набули масштабного поширення, увійшли в рекламний простір і мовлення людини. Тому, на нашу думку, цей шар лексики потребує особливого аналізу та оцінки дослідників.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше в словацькому та українському мовознавстві досліджено мовні особливості соціальних та комерційних рекламних текстів саме в часи коронавірусної хвороби, показано специфіку творення цих текстів, зокрема на лексичному рівні.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю праць, присвячених аналізу мовних особливостей рекламних текстів означеного періоду. Мова йде як про словацьку мовознавчу спільноту, так і українську. Проте на газетних шпальтах уже мають місце заголовки про лексичні інновації в часи пандемії коронавірусу. Викликає зацікавлення стаття, розміщена на порталі *ahojmata*, Габрієли Бахарової про збагачення лексичного фонду словацької мови такими неологізмами: *koronavirus* (*koruna* – грошова одиниця «крона»; цей вірус носять у гаманці люди, котрі в результаті пандемії втратили частину заробітної плати або ті, хто став безробітним); *karanténča* (дитя, зачате в домашній ізоляції в часи пандемії); *karanténiny* (від слова *národneniny*; день народження в часи пандемії); *covidiot* (людина, яка надмірно панікує через пандемію коронавірусу та ігнорує правила захисту від інфекції; людина, що скуповує товари в магазинах, аптеках) та інші (Бахарова, 2020). Зазначимо, що останній термін, зафіксований у словнику сучасного англійського сленгу *Urban Dictionary*, набув такого поширення, увагу якому присвятили як українські, так і словацькі видання.

Г. Бахарова також зазначає, що в Чехії усі нові слова, пов'язані з пандемією коронавірусу, фіксують в інтернет-словнику *Seřtina 2.0.*, який став частиною вебового архіву Національної бібліотеки Чеської республіки (Бахарова, 2020). У цьому контексті цікавим є дослідження чеської мовознавиці М. Лішкової (Лішкова, 2020), яка фіксує сотні нових слів, що виникли під впливом коронавірусної хвороби.

Схожі дослідження наявні й в українському просторі, зокрема, знаходимо багато газетних статей, присвячених появі згаданої вище лексеми *ковідіот* зі значенням «коронавірусний панікер». Наприклад, стаття під назвою «*Не сковідьмося: десять українських слів, які влучно описують карантин*», що розміщена в дрогибицькій інтернет-газеті «Майдан». Із цієї публікації дізнаємося не лише про лексему *ковідіот*, а й *карантинитись* (сидіти на карантині) та *не сковідитись* (вистояти). Ці українські «коронавірусні» неологізми та інші (наприклад, *ковідка* (похідна назва хвороби *Covid-19*); *короніали/ковідіали* (покоління дітей, що народжуються під час або після пандемії); *ковід-дисидентни / ковігісти* (люди, які ігнорують карантин та поради лікарів); *карантинобісся, коронавинос мозку* тощо), на нашу думку, перебувають ще в процесі мовленнєвої обробки споживачів.

Об'єктом дослідження є українські та словацькі рекламні тексти (соціальні та комерційні), репрезентовані в медіапросторі на початку 2020 року.

Предмет дослідження – мовні особливості текстів української та словацької реклами в часи пандемії коронавірусу COVID-19.

Метою нашої статті є аналіз рекламної лексики (на матеріалі українських та словацьких текстів), поширення якої пов'язане з темою COVID-19.

Відповідно до мети дослідження визначаємо такі науково-дослідницькі завдання:

- проаналізувати актуалізацію певних слів і словосполучень в українському та словацькому мовленні в часи пандемії, виокремити нові лексеми;
- визначити особливості творення текстів соціальної реклами; розкрити їх тематику;
- проаналізувати лексичні особливості соціальних рекламних текстів означеного періоду;
- репрезентувати тексти комерційної реклами, з'ясувати лексичні особливості творення цих текстів.

У процесі дослідження фактичного матеріалу застосовуємо описовий метод, використання якого надає змогу виокремити окремі рекламні лексеми, пояснити причини їхньої появи в рекламних текстах. За допомогою методу аналізу і синтезу в розвідці аналізуємо мовні особливості рекламних (соціальних та комерційних) текстів (зокрема, вживання розмовної, сленгової, іншомовної лексики, використання фразеологізмів та ін.). Метод лінгвістичного спостереження дає змогу оцінити активізацію окремих слів, пов'язаних із пандемією, у мовленні споживачів, а також зафіксувати появу лексичних новотворів у мові загалом та мові реклами зокрема. Метод систематичного спостереження застосовуємо, визначаючи часові рамки дослідження. Важливим є поєднання індуктивного

та дедуктивного методів, внаслідок застосування яких аналізуємо й окремі мовні одиниці з метою формування відповідних висновків щодо мови реклами в часи зазначеної пандемії і навпаки: виходячи із загальних тверджень про мовленнєву ситуацію, спричинену коронавірусною хворобою, зосереджуємо увагу на особливостях мовного оформлення рекламних текстів. Завдяки методу порівняння ми встановлюємо певні мовні засоби, що характерні як для соціальних, так і для комерційних рекламних текстів зазначених слов'янських мов.

2. Актуалізація певних слів і словосполучень в часи пандемії

Вважаємо, що передусім варто звернути увагу на основні терміни (українською та словацькою мовами), які безпосередньо пов'язані із зазначеним захворюванням.

Укр.: *коронавірус* (скорочена назва – COVID-19, ковід, «корона»), *епідемія*, *пандемія*, *епідемія коронавірусу*, *пандемія коронавірусу*, *коронавірусна криза*, *коронакриза*, *коронавірусна хвороба*, *тест на коронавірус*, *негативний/позитивний тест на коронавірус*, *експрес-тест*, *ПЛР-тест* (полімеразна ланцюгова реакція), *тест на антитіла*, *коронавірусна інфекція*, *штучна вентиляція легень (ШВЛ)*, *обсервація*, *інкубаційний період*, *респіраторні захворювання*, *вірусна пневмонія*, *маска*, *захисна маска*, *зараження*, *карантин* та ін.

Слов.: *Koronavírus* (скорочена назва – COVID-19, *kovid*, *korona*), *epidémia*, *pandémia*, *koronaepidémia*, *korona-pandémia*, *koronavírusová kríza*, *koronakríza*, *koronavírusové ochorenie*, *koronavírusový test*, *negatívny / pozitívny test na koronavírus*, *rýchly test*, *PCR testovanie* (polymerázová reťazová reakcia), *test na protilátky*, *koronavírusová infekcia*, *umelá pľúcna ventilácia (UPV)*, *observácia*, *inkubačná lehota / inkubačný čas*, *respiračné ochorenia*, *vírusová pneumónia*, *rúško*, *ochranná maska*, *nákaza*, *karanténa*.

Як бачимо, у зв'язку з новими життєвими реаліями мовлення споживачів тематично збагачується активізацією цих слів і словосполучень.

Відстежуємо, що на основі вищезгаданої медичної термінології в українській мові виникають похідні словосполучення: *карантинні канікули*, *карантинні челенджі*, в словацькій мові – *koronavírusové prázdniny*, а також лексеми з компонентом *korona-*, зокрема *korona-karanténa*, *korona-dezinformácie*, *korona problém*, *korona opatrenia*. Зрідка в словацькому мовленні використовують форми з прикметником *koronový* (частіше *koronavírusový*): *koronová kríza*, *koronová PN*, *koronoví pacienti*, *koronová hystéria*. В українському розмовному мовленні з прикметником *короновий* знаходимо словосполучення *короновий рік*.

3. Соціальна реклама

Особливий інтерес становить мовотворення реклами, яка, безперечно, швидко адаптувала свої слогани до світової пандемії й карантинних умов, способу життя споживачів. Аналіз українських та словацьких текстів свідчить, що на першому місці знаходиться соціальна реклама. Соціальна реклама присвячена суспільно вагомим проблемам і викликає значно більшу довіру реципієнтів, не спричиняє стандартного при рецепції реклами психологічного бар'єра, не передбачає опосередкованого комерційного ефекту (Хавкіна, 2010: 104–105).

Нині соціальна реклама містить інформаційний текст, безпосередньо пов'язаний із конкретним захворюванням чи його запобіганням. Завданням соціальної реклами є донести до споживача усвідомлення проблеми та подати дії, спрямовані на її вирішення. Йдеться про рекомендації, вказівки для громадян, пояснення та поради, надання статистичних даних тощо. Усе це творить тематику соціальних текстів. Тому більшість рекламного простору нині заповнили саме такі світові слогани-заклики, як *Stay home. Save lives*:

Карантин – це не канікули. Залишайся вдома!; Збережи життя! Залишайся вдома!; Зберігайте спокій і мийте руки; Захистіть себе від коронавірусу (УТБ, 2020);

Zastavme koronavírus spolu! Nosme všetci rúško!; Zostaň doma!; Spomaľme šírenie koronavírusu; Ako sa chrániť pred koronavírusom; Chráňte seba aj druhých! Spolu to zvládneme (STV, 2020).

Окремо для дитячої аудиторії набула популярності реклама коміксу, який створила іспанська художниця Мануела Моліна. Це перший у світі комікс про коронавірус задля підтримки, заспокоєння дітей по всій земній кулі:

Привіт! Я вірус, кузен грипу і застуди. Мене звали Коронавірус; Твоя супергеройська зброя проти вірусу! (NB! супергеройська зброя – рекламний неологізм) (УРЛ, 2020).

У словацькій рекламі функціонують схожі слогани, призначені для дитячих споживачів:

Ahoj. Ja som Korona! Som vírus... a mám vás všetkých veľmi rád (переклад реклами з голландської мови, автор Ліес Скаута) (SRL, 2020).

4. Лексичні особливості соціальної реклами

Зафіксовано також чимало соціальних текстів зі сленговими та розмовними лексемами, що підкріплюють неофіційність мовлення:

Досить шастать (шастати – часто бувати в різних місцях, шукаючи когось або щось). Ми рятуємо життя. Допоможи нам!; Температура? Дуй (у значенні «іти, поспішати») до лікаря! (УРЛ, 2020);

Pri zvýšenej teplote u detí nepanikárte (nepanikárít – nerobit', nevyvolávať paniku), ale hydratujte. Špuntik.sk (SRL, 2020).

Зазначимо також, що соціальна реклама з метою переконання свого споживача використовує й творчі підходи – креативність. В українському просторі зафіксовано вживання цитат – відомі рядки з поеми «Кавказ» українського поета Т.Г. Шевченка:

«Борітеся – поборете». #stopkoronavirus (УРЛ, 2020);

На основі поширення неправдивої інформації стосовно коронавірусної пандемії словацька інформаційна платформа DISI створила хештег #DISINFORMOVANÍ, де можна зафіксувати такі неологізми, як *korona-hoax*, *infodémia*. В українських рекламних текстах також поширена лексема «*інфодемія*» («*інфодемія коронавірусу*») як дезінформація, поширення надмірної кількості інформації про коронавірус. Окрім цих, ми зафіксували й інші приклади рекламних неологізмів:

«Stop коронапаніка» (УРЛ, 2020);

Dodržujte informačnú diétu (SRL, 2020).

Із проаналізованого рекламного матеріалу простежуємо в українських та словацьких текстах використання фразеологізмів:

Береженого Бог береже! Великдень вдома, заради Бога! (укр. прислів'я *Береженого Бог береже, а козака шабля*) (УРЛ, 2020);

Všade dobre, doma najlepšie. Šírte túto správu, nie vírus (SRL, 2020).

На нашу думку, таке доречне використання фразеологізмів, відомих широкому загалу, неодмінно привертає увагу і забезпечує швидке закріплення інформації у свідомості споживача.

5. Комерційна реклама

Щодо комерційної реклами (мета якої полягає в досягненні її замовником матеріальної вигоди: переконати когось купити товар або скористатися послугами (Булах, 2011: 12–13)), на тлі пандемії вона опинилася в гіршому становищі. Проте багато рекламних компаній підтримали медичні заклики і стали використовувати лозунги з інформацією про ситуацію в країні та нагадуванням споживачам про дотримання карантинних норм:

Залишайся вдома. Comfy; Епіцентр. Дотримуйтесь дистанції. Зупинимо COVID-19 разом!; Метро. Змінюємо побутові звички – надягайте рукавички! (УРЛ, 2020);

Coop Jednota. Chráníš seba, chráníš nás; Prosíme o trpezlivost'. #smevtomspolu. Mall.sk; Slovenská sporiteľňa. Počas Veľkej noci sme doma (SRL, 2020).

Деяким рекламним компаніям вдалося влучно поєднати важливі соціальні слогани з рекламою свого продукту:

Врятуйте світ, лежачи на дивані (NB! У рекламі використано прийом замовчування – контекст доповнює рекламне зображення: *лежачи на дивані з келихом вина Villa Krim*); *Сиди вдома. Про продукти подбаємо ми. Кур'єрська доставка Сільпо; Бережи себе! Купуй онлайн з безкоштовною доставкою. Фокстрот; Залишайся на відстані. Залишаємось поруч. #watsonshereforyou; Оформлюй кредит не виходячи з дому. Кредит на дивані. Comfy; Залишайтесь вдома та платіть онлайн. Kredobank; Цитрус. Розважайся. Вірусу не здавайся. GoPro Hero 7 white* (УРЛ, 2020).

Ostaň doma a vyhraj. Garnier; Pokes. Bav sa viac. Dá sa to aj z domu; Som doma a pozerám live prenosy. 4ka; Predplat' si svoj obľúbený magazín a zostaň doma. Ge; Som doma v komunikácii. Telekom SK; Nikam nechod'. My prideme. Brown&Go. Syrups; Vedeli ste, že? Víno obsahuje zdraviu prospesné látky ako napríklad resveratrol! Bojуй s COVID-19. Objednávaj víno BRIGANT (SRL, 2020).

На особливу увагу заслуговують римовані слогани української логістичної компанії «Нова пошта», пов'язані з пандемією:

Нова Пошта: Дотримуйся ізолювання. Замов продукти харчування; Не панікуємо. Пакуємо; Немає масок і перчаток? Оформлюй все через додаток (NB! Перчатки – росіянізм, український відповідник – рукавиці); Головне правило колекції – тримайся правил дезінфекції; Є тепер доставка ліків усього за кілька кліків; Зберігаєм безкоштовно. Сиди вдома, місця повно; Поки ти сидиш у пастці – ми працюємо у масці; Щоб контактів уникати, використовуй поштомати (УРЛ, 2020).

Також у рекламних текстах стали з'являтися слова та словосполучення дотичні до актуальної проблеми, пов'язані з вірусом, карантинном, здоров'ям людини тощо:

ПриватБанк. Privat24 не хворіє на коронавірус; Вина багато не буває. Особливо на карантині. Власний імпорт Сільпо!; Steam робить все, щоб врятувати нас від нудьги на карантині; Будинок іграшок. Карантин як ефективний час для дитини; Дихай на повну. Електросамокати від 8499 у Цитрус!; Ні, вірусу! Ми працюємо! Епіцентр (УРЛ, 2020);

Bojujete dobrým jedom proti koronavírusu. Nostalgia. Cafė&Restaurant; Táto izolácia je vaša šálka kávy. Ziskajte s izoláciou aj kávovar Elektrolux; Vybudujte si imunitu so sábi proti COVID-19; FRESH. Posilnite imunitný systém (SRL, 2020).

У багатьох рекламних текстах ключовими стали лексеми «здоров'я», «безпека» та похідні від них:

Здоров'я важливіше. Безкоштовна доставка з Нова Пошта; **Будь здоровий** вдома, купуй техніку онлайн. Фокстрот; **На здоров'я!** Контролюємо якість та ціни. Метро; **Безпека** у тренді! Весняні акценти освітлення 2020. Епіцентр (УРЛ, 2020).

Chráň si zdravie bezodkladne, zaplat' kartou bezkontaktne. Pizza Cazzo; Bonduelle špenát. Začnite Veľkú noc zdravo; Alza.sk. Športom ku zdraviu! Všetko pre vašu bezpečnosť: bezkontaktný výdaj zásielok. Mall.sk; 4ka. Bezpečnosť nadovšetko (SRL, 2020).

За нашими спостереженнями, важливою в рекламі стала також вказівка на час, в якому опинився світ через поширення коронавірусної хвороби. Цим реклама нагадує споживачеві про ситуацію, в якій він перебуває, й на підсвідомому рівні запевняє його, що і в ці часи реклама пропонує допомогу:

Ашан працює з тобою у кожному моменті! (УРЛ, 2020);

iBobor je s vami aj teraz. Na prechádzke. Na karanténe; Coop Jednota. Vytrvalo pre Slovesnko aj v ťažkých časoch; Billa. Sme tu pre vás aj v týchto náročných časoch; Aj v týchto chvíľach sme tu pre vás. dm Slovensko (SRL, 2020).

6. Лексичні особливості комерційної реклами

Лексика текстів комерційної реклами також збагатилася іншомовними компонентами, новими термінами, поняттями:

Villa Crim Cabernet. Stop panic drink organic (у цьому випадку запозичення репрезентують увесь слоган) (УРЛ, 2020);

Tuli. Home office pohodlne (SRL, 2020).

І в комерційній рекламі зафіксовані сленгові та розмовні лексеми:

Гайд (англ. *guide* – путівник) *по маскам від Watsons; Цитрус. Розважуха* (розважання), *щоб не їхала кукуха* (в значенні «не зійти з розуму») (УРЛ, 2020);

Zdravšia než oblievačka je s blízkymi skajpovačka (від дієслова *skajpovať*). *Aj na Veľkú noc zostaňme doma. Slovenská sporiteľňa; Slovenská sporiteľňa. Kámo* (kamarát), *ne máš drobné? Mobilný bankomat posluži v karanténe* (SRL, 2020).

Комерційна реклама також пропонує свої рекламні новотвори (слова і словосполучення), що пов'язані з поширенням пандемії.

KredoBank. Кредитні канікули для малого та середнього бізнесу; Цитрус. Ціноцрус настав; Eldorado. Кіберантиценстик!; Eldorado. Кач (кач – сленгізм: скачування з інтернету) *антинудьгувальних додатків; Карантинні лайфхаки* (лайфхак – сленгізм: корисна порада) *від lifecell; Окко. Безконтактний хот-дог. Швидко. Смачно. Бузконтактно; «Антикоронавірусні» закони: вивчаємо та застосовуємо. Бухгалтер.com.ua* (УРЛ, 2020);

Anti Corona. Bud' zodpovední, ostaň doma, na záhradke či chate, kde len chceš a urob si svoju vlastnú piváreň s čarovaným pivom Buchvald (SRL, 2020).

Мережа магазинів побутової техніки *Eldorado* поширила хештеги з такими неологізмами, як *#карантиногріль, #кавоізоляція*, що набули поширення в рекламі, наприклад, *#карантиногріль. І вдома можна!; Ельдорадо*.

7. Креативні логотипи

Варто зазначити й креативність дизайну тих рекламних компаній, які оновили свої логотипи в стилі карантину та доповнили рекламні зображення захисними масками:

А Т Б (між літерами є вказівка на дотримання дистанції, безпечної відстані 1,5 м); *Rozetka* та *Eldorado* (із зображенням емотикона в захисній масці) (УРЛ, 2020);

Spolu si poradíme. VÚB banka (замість літер -o зображення захисної маски) (SRL, 2020).

Проаналізовані мовні лексеми, пов'язані з коронавірусом, привертають особливу увагу споживачів. Проте варто зазначити, що іноді можливий непередбачуваний зворотний ефект, як-от із назвою пива від мексиканської марки *Corona*. Назва бренду викликала в споживачів асоціації з пандемією коронавірусу, що негативно позначилося на виробництві «мексиканського пива № 1 у світі».

8. Висновки

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що вибрана проблематика викликає інтерес, «коронавірусна» лексика активно увійшла в мовлення споживачів. В умовах пандемії зафіксовано збільшення частотності вживання слів і словосполучень, пов'язаних із зазначеним захворюванням. Внаслідок посиленого інтересу до коронавірусної хвороби розширився і мовний діапазон як українських, так і словацьких рекламних текстів. У дослідженні репрезентовано тематику найчастотніших слоганів, мовні особливості творення соціальної та комерційної реклами. Зокрема, зупинено увагу на використанні сленгової та розмовної лексики, появи рекламних неологізмів. Зазначено креативність рекламних текстів у вигляді цитат, використання в мові реклами відомих фразеологізмів. Щодо особливостей творення комерційної реклами, поширеними є римовані тексти, тексти із ключовими лексемами «здоров'я», «безпека» тощо. А окрім згаданих вище лексичних одиниць, зафіксовані ще й деякі іншомовні компоненти. Звернено увагу й на цікаві креативні логотипи окремих рекламних компаній.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі тих лексичних надходжень, що виникли під впливом коронавірусної хвороби і набули поширення в мовленні споживачів, рекламних текстах та увійшли до активного словника мови після завершення пандемії. Цікавим аспектом дослідження вважаємо й аналіз та укладання нових медичних словників, пов'язаних із пандемією коронавірусу COVID-19.

Перелік умовних скорочень використаних джерел:

УРЛ – Українські рекламні листівки. 2020.

УТБ – Українське телебачення. 2020.

SRL – Slovenské reklamné letáky. 2020.

STV – Slovenská televízia. 2020.

Література:

1. Булах Т.Д. Реклама у видавничій справі. Харків : Форт, 2011. 223 с.
2. Хавкіна Л. Сучасний український рекламний міф. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 350 с.
3. Bachárová G. Kolónavírus, materino rúško, koháro... Hraví Slováci obohatili jazyk o nové veselé slová. 16.05.2020. URL: <https://ahojmama.pravda.sk/clanky/kolonavirus-materino-rusko-koharo-hravi/12809-clanok.html> (дата звернення: 10.06.2020).
4. Lišková M. Kovídek, roušičky, rouškomando – koronavirus obohatil češtinu, ČRo, Radio Prague International. 08.04.2020. URL: <https://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/kovidek-rousicky-rouskomando-koronavirus-obohatil-cestinu> (дата звернення: 10.06.2020).

References:

1. Bulakh T.D. Reklama u vydavnychii spravi [Advertising is in publishing.]. Kharkiv: Fort, 2011. 223 s. [in Ukrainian].
2. Khavkina L. Suchasnyi ukrainskyi reklamnyi mif [Modern Ukrainian advertising myth]. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo, 2010. 350 s. [in Ukrainian].
3. Bachárová G. Kolónavírus, materino rúško, koháro... Hraví Slováci obohatili jazyk o nové veselé slová. URL: <https://ahojmama.pravda.sk/clanky/kolonavirus-materino-rusko-koharo-hravi/12809-clanok.html> [in Slovak].
4. Lišková M. Kovídek, roušičky, rouškomando – koronavirus obohatil češtinu, ČRo, Radio Prague International. 08.04.2020. URL: <https://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/kovidek-rousicky-rouskomando-koronavirus-obohatil-cestinu> [in Slovak].

Стаття надійшла до редакції 25.06.2020
The article was received June 25, 2020

8. Перекладознавство

8. Theory of translation

ЗІТКНЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ПОРТРЕТІВ НАЦІЇ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Поворознюк Роксолана Владиславівна,
*доктор філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
з англійської мови
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
roksol24@i.ua
orcid.org/0000-0003-3418-6651*

У статті розглянуто проблему вербальної репрезентації етнокультурного портрету нації, що виступає одночасно ідейним тлом і створює яскраве індивідуальне оформлення сюжетно-композиційної структури оригінального твору.

Мета статті полягає в зіставленні етнокультурних портретів нації, які реалізують себе через подвійну ідіокультурну адаптацію в українському перекладі роману Стіґа Ларссона «Дівчина, що гралася з вогнем», а також відтворення шведських етноспецифічних концептів оригінального тексту засобами англійської та української мов.

Методи. За допомогою зіставного перекладознавчого аналізу з дослідженнями семантичних полів етнокультурних компонентів національного портрету, створеного в оригіналі роману Стіґа Ларссона «Дівчина, що гралася з вогнем», а також у його українському (В. Верховеня) й англійському (Реґжа Кіланда) перекладах, ми намагалися з'ясувати особливості взаємодії мови та культури народу на формування мовної картини світу етносу. У межах нашого дослідження розглядаються особливості подвійної адаптації під час крос-культурного перекладу, тому що робочими мовами для українського перекладача є англійська й українська, жодна з яких не є мовою оригіналу.

Результати. Ми з'ясували, що найбільші труднощі у перекладі виникають тоді, коли сама ситуація, яка описується в тексті вихідної мови, відсутня у досвіді мовного колективу – носія цільової мови, інакше кажучи, коли у вихідному тексті описуються специфічні для певного народу та країни предмети і явища.

Висновки. У перекладах художніх творів, часто внаслідок системно-структурних незбігів мов або концептуально-предметних обширів реципієнтів, спостерігається розходження етнокультурних портретів нації як на фрагментарному, так і на текстоформуючому рівнях. Іншомовний та іншокультурний реципієнт отримує зовсім інший набір етнокультурних компонентів, покликаних створити його уявлення про ту чи іншу націю. Примітки, описовий переклад та узагальнення, що є особливо доцільними у відтворенні мікролокальних реалій, створюють етнокультурний портрет, зорієнтований на цільового читача.

Ключові слова: портрет нації, етнокультурні компоненти, художній переклад, джерельний текст, цільовий текст.

CLASH OF ETHNOCULTURAL NATION'S PORTRAITS IN THE ORIGINAL AND TRANSLATED VERSIONS OF THE FICTIONAL TEXT

Povorozniuk Roksolana Vladyslavivna,
*Doctor of Philology,
Associate Professor at the Department
of Theory and Practice of Translation from English
Institute of Philology
of Taras Shevchenko National University of Kyiv
roksol24@i.ua
orcid.org/0000-0003-3418-6651*

The article explores the problem of verbal representation of ethnocultural nation's portrait featuring both as a conceptual background and a vibrant individual design of subject-compositional structure of the original text.

The aim of the study is to compare the nation's ethnocultural portraits, realized via double idiocultural adaptation in the Ukrainian translation of S. Larsson's novel "Flickan Som Lekte Med Elden", along with rendering the Swedish ethnospecific concepts of the original text by means of the English and Ukrainian languages.

Methods. By means of the contrastive translation analysis and semantic study of national portrait-building ethnocultural components present in the original novel by S. Larsson "Flickan Som Lekte Med Elden" and in its Ukrainian (by V. Verkhoven) and English (by Reg Keeland) translations we attempted to explore the interdependence of national language and culture and ways of linguistic world picture creating for a specific ethnos. Within the framework of our study, we've focused on the specific features of double adaptation in the cross-cultural translation, as the Ukrainian translator had on his disposal two working languages, Ukrainian and English, none of them being the language of the original text.

Results. We have concluded that most translation challenges are associated with the absence of the originally described situation in the experience of target linguistic community, namely of the objects and phenomena specific for the ethnos or country.

Conclusions. In translation, often due to the structural-systemic language or recipient-based conceptual-topical scope discrepancies, there is a differentiation of those portraits, either on the fragmentary or text-building levels. As a result, the foreign language speaker belonging to a different culture obtains a completely different stock of ethnocultural components, intended to

create his image of this or that culture underlying the fictional text or directly bringing it into being. The footnotes, descriptive translation and generalization, especially effective in rendering the microlocal realia words, create the ethnocultural portrait oriented towards the Ukrainian recipient.

Key words: nation's portrait, ethnocultural components, literary translation, source text, target text.

1. Вступ

Питання про те, чи може мова бути відображенням культури, посідає одне із центральних місць у лінгвістиці та перекладознавстві. Відповідь на нього залежить від того, як вирішується проблема здатності мови відбивати дійсність, частиною якої вона є. І саме ця відповідь відіграє вирішальну роль у перекладацькій практиці, де перекладачеві доводиться бути посередником між двома різними культурами, двома іноді несумісними світами. Мова кожного народу є живим організмом, нерозривно пов'язаним з історією, культурою та соціальним життям цього народу. Носії різних мов, спілкуючись, взаємодіють один з одним, передають культуру свого народу через мову, і ключовою ланкою міжмовного спілкування є перекладач.

Дослідження про тісний взаємозв'язок між культурою та мовою проводили, серед інших, В. Гюдикунст (Gudykunst, 1994), Е. Холл (Hall, 1976), Ю.Д. Левін (Res Traductonica, 2000) та ін. Зокрема, Едвард Т. Холл стверджував, що культура є комунікацією, а комунікація є культурою (Hall, 1976: 17). Етнокультурний мовленнєвий портрет формується шляхом селекції та лінгвокультурної інтерпретації окремих слів, розкриття їхніх культурних сенсів і маркувальних ознак (зокрема, у випадку ідіом або етнокультурем) (Hasanova, 2015: 161–162). Окремої, дуже важливої ролі етнокультурний портрет набуває в перекладі, де він є одночасно текстоформуєчим елементом цільової версії літературного твору й об'єктом зіставних перекладознавчих досліджень, які виявляють подібність (еквівалентність) та ідіосинкретичність джерельного і цільового портретів, у виразнених відповідними текстами (Kireeva, 2017: 40–42).

Метою нашого дослідження вважаємо зіставлення етнокультурних портретів нації, що реалізують себе через подвійну ідіокультурну адаптацію в українському перекладі роману Стіга Ларссона «Дівчина, що гралася з вогнем», а також відтворення шведських етноспецифічних концептів оригінального тексту засобами англійської та української мов.

Завдання дослідження охоплюють: розкриття особливостей взаємовпливу мови й культури народу на формування мовної картини світу етносу, порівняння способів відтворення шведських етноспецифічних концептів в англійському й українському перекладах роману Стіга Ларссона «Дівчина, що гралася з вогнем».

Предметом нашого дослідження є відтворення етноспецифічних компонентів національного портрету, відзеркаленого в художньому тексті.

Об'єктом дослідження є особливості відтворення шведських етнокультурних концептів роману Стіга Ларссона «Дівчина, що гралася з вогнем» в українському та англійському перекладі.

Мета і завдання роботи визначили методи, необхідні для проведення нашого дослідження. Ми вдавалися як до методів теоретичного дослідження (опрацювання наявних теоретичних джерел), так і до методів емпіричного пізнання (практична частина дослідження, робота безпосередньо з текстами оригіналу та перекладів), а саме до порівняльного аналізу лексичних і граматичних особливостей порівнюваних мов (англійської та української) з метою визначення засобів відтворення етноспецифічних компонентів національного портрету в англійському та українському перекладі.

Матеріалом нашого дослідження є тексти англійського й українського перекладу, а також уривки оригіналу роману Стіга Ларссона «Дівчина, що гралася з вогнем».

2. Засадничі принципи розпізнавання та відтворення етнокультурного портрету нації в джерельному тексті

Світ, у якому виникла мова, соціальна реальність, у якій вона існує, та суспільство, яке користується нею для спілкування, є неповторними. Тісне переплетіння мови та культури, їхню взаємодію і двосторонній вплив наочно продемонструвала С. Басснетт у такому порівнянні: «Мова – це серце в тілі культури, і саме їхня взаємодія забезпечує продовження життєвої енергії. Як хірург під час операції на серці не може не звертати увагу на весь організм, так і перекладач ризикує, коли працює з текстом ізольовано від культури, що його породила» (Bassnett, 2002: 10).

З дослідницького погляду, у вищенаведеній цитаті С. Басснетт застерігає перекладачів від нехтування етнокультурним портретом нації, який ми визначаємо як спосіб концептуалізації дійсності, що історично склався у свідомості джерельного або цільового мовного колективу і відображений у мові. Портрет нації є частково універсальним, частково національно специфічним, оскільки опредметнюється комплексом етнокультурних компонентів, виходячи з якого, носії різних мов можуть бачити національний портрет по-різному, крізь призму своїх мов.

Дослідження етнокультурного портрету вимагають долучення семіотики, адже його компонентами є мова, знак, символ, текст у множинних інтерпретаціях (Іваницька, 2015). Невипадковим є також перекладознавчий аспект таких студій, бо переклад – це втілення міжмовного і міжкультурного посередництва, а отже, й інтерсеміотичності (Пермінова, 2015). Найважливішою аксіологічною рисою етнокультурного портрету є його динамічність, тобто детермінованість сучасного стану минулим і відкритість майбутньому (Чередниченко, 2017). Із цього погляду, етнокультурний портрет – історично відкрита динамічна система, що включає історико-культурні, семіотичні й аксіологічні елементи. Для дослідження етнокультурного портрету джерелами інформації є культурні конотації лексичних одиниць, які складають об'єкт портретування.

Згідно із В.В. Кабакчі комплекс етнокультурних компонентів, що лежить в основі національного портрету, складається з поліонімів, ідіонімів і ксенонімів (Кабакчи, 2002: 418–419). Власне, найбільше розходження портретів ми спостерігаємо на рівні ксенонімів, тобто мовних одиниць, які використовуються у певній мові на позначення специфічних елементів зовнішніх культур. При відтворенні національного портрету перекладач абстрагується від власних, відповідних культурі, уявлень про цінності, спостерігає чужу культуру в її неповторності та порівняно із власною, використовує спостереження в певній комунікативній ситуації фрагменту художнього тексту. Перекладач виступає в ролі не тільки мовного експерта, але й фахівця із міжкультурної комунікації.

З іншого боку, можна стверджувати, що «ключові» компоненти національного портрету, які дають «ключ» до його розуміння, водночас важко перекладаються іншими мовами: перекладний еквівалент або відсутній взагалі, або такий еквівалент у принципі наявний, але він не містить саме тих компонентів значення, що є для цього компонента специфічними.

3. Причини та засоби подолання зіткнень етнокультурних портретів нації у джерельному і цільовому художньому тексті

Д. Кетфорд у праці «Лінгвістична теорія перекладу» стверджує, що «еквівалентність у перекладі повністю залежить від взаємозамінності елементів мови оригіналу і перекладу у певній ситуації». Він виокремлює два типи *неперекладності*: *лінгвістичну та культурну* (Catford, 1965: 93). Лінгвістична неперекладність виникає, коли у мові перекладу немає формально відповідних характеристик, тобто тоді, коли немає лексичного чи синтаксичного відповідника в мові перекладу для репрезентації відповідного елемента тексту оригіналу.

Твердження про те, що головним завданням перекладача є досягнення такого самого ефекту на цільову аудиторію мови перекладу, який вихідний текст мав на носіїв мови оригіналу, наштовхується на цілу низку аргументів, котрі доводять, що це є неможливим. Причинами цього є насамперед такі:

– **Схильність джерельної та цільової мов до утворення каламбурів**, ймовірність відтворення каламбурів у конкретній мовній парі:

<...> *it was easy to understand why **Bublanski** had been given the nickname *Officer Bubble*. His face looked like a bright red anti-aircraft **balloon*** (Larsson, 2009: 585).

Зараз неважко було зрозуміти, чому колеги дали інспекторові прізвисько *Констебль Бубла*. Його обличчя нагадувало яскраво-червону надувну *кульку* (Ларссон, 2011: 667).

В українському перекладі незрозуміло, як прізвисько Бубланський пов'язане з кулею, тоді як в англійському іменник *bubble*, від якого і походить шведське прізвисько, розпізнається читачем як синонім до *balloon* і позначає «кулю».

– **Алюзії та посилання на певні аспекти культури**, відомі читачу оригіналу, але незрозумілі для читача перекладу, які не можуть справляти на реципієнтів однаковий ефект.

*“Stupid of me. You never joke about anything, **Mr. Spock**”* (Larsson, 2009: 134).

Яка ж я дурена! Ти ж ніколи не жартуєш! (Ларссон, 2011: 154)

В. Верховень вилучає метафоричне звернення *Mr. Spock* (науковий радник планети Вулкан Спок є одним із головних образів у серіалі «Зоряний шлях»). Проте цей образ, хоча і є промовистим в англійськомому середовищі, для українського читача залишається майже невідомим.

<...> *it was more likely some private ironic reflection of Salander's – but where else should Kalle Blomkvist, nicknamed for an Astrid Lindgren character, look for her that at Pippi Longstocking's **Villa Villekulla?*** (Larsson, 2009: 656).

<...> *ім'я на дверях... швидше в цьому збігу виявилася іронія долі, але де ж, як не **тут**, було йому, Каллі Блумквісту, шукати Лібет Саландер!* (Ларссон, 2011: 751)

В. Верховень залишає примітку: «Вілла, на якій мешкала Пеппі Довгапанчоха, називається «Віллекюлла», що перекладається як «Вілла Шкереберть».

Як в українському, так і в англійському тексті згадується твір Астрід Ліндгрен, проте алюзія на нього розкривається для цільового реципієнта різним чином, що свідчить про різний ступінь гнучкості усвідомлення відповідних компонентів національного портрету.

– Якщо автор тексту оригіналу намагався відтворити атмосферу **певного історичного періоду** або конкретного соціального контексту, то саме така атмосфера, культурна забарвленість стоїть для перекладача на першому місці. Він намагається якомога точніше передати як форму, так і зміст оригіналу, незважаючи на те, чи вдалося йому справити аналогічне враження на аудиторію (Newmark, 1981: 120).

Роман Стіга Ларссона насичений політичними та історичними реаліями, відображеними як в англійському, так і в українському текстах, причому необхідно зазначити, що кількість і обсяг розгорнутих пояснень (як безпосередньо у тексті, так і в примітках) в українському й англійському перекладах у різних фрагментах тексту відрізняються.

*During the rampage of the “**Laser Man**” sniper in the early nineties* (Larsson, 2009: 358).

На початку 1990-х він був одним із ключових гравців (Ларссон, 2011: 409).

В. Верховень вилучає фрагмент про **the rampage of the “Laser Man” sniper**, уникаючи необхідності давати розгорнуте пояснення, на кшталт: «Джон Вольфганг Аусоніус, відомий як Лазермен, засуджений за численні вбивства та банківські пограбування. Він спочатку застосовував зброю з лазерним прицілом, звідки й прізвисько «Чоловік-лазер».

4. Стратегії й тактики формування етнокультурного портрету нації в цільовому тексті

Дві мови, враховуючи як їхні базові характеристики (мови як такої), так і соціальні розбіжності (діалект, соціолект, регістр комунікації тощо), мають різні лексичні, граматичні та звукові системи та по-різному інтерпретують

певні фізичні предмети й абстрактні концепти. Те саме стосується і формування національного портрету, що так чи інакше просочується в переклад художнього твору. Наприклад, В. Верховень запроваджує в цільовий текст концепт «фрикадельки», який у свідомості пересічного українця асоціюється зі шведською кухнею: *cinnamon rolls* (Larsson, 2009: 84) – *заморожені фрикадельки* (Ларссон, 2011: 93).

Через етноспецифічний характер аксіологічних елементів перекладач та автор тексту оригіналу нерідко надають одним і тим самим словам різного значення. Часто перекладач може вбачати символізм у тих виразах, в які автор насправді вклав реалістичне значення (Newmark, 1981: 7–8).

What's new is that we have met and talked with a dozen girls. Most of them are fifteen to twenty years old (Larsson, 2009: 102).

Нове тут те, що ми зустрілися і поговорили з десятком дівчат тину «Лілея назавжди» (Ларссон, 2011: 114).

В. Верховень пояснює у примітці: «Лілея назавжди» – назва фільму режисера Мудіссона. Сюжет фільму розповідає про неповнолітніх дівчат, які надавали секс-послуги». Таким чином, імпліцитна інформація в обох різномовних версіях твору підноситься перекладачами на поверхню по-різному: Редж Кіланд сподівається, що реципієнти усотають необхідний натяк із контексту, а В. Верховень підштовхує їх до відповідного усвідомлення алюзією на кінематографічний твір, породжений відповідною культурою, а потім для певності додає до тексту виноски.

Окремо необхідно згадати зумисне чи спонтанне зруйнування національного портрету оригіналу шляхом запровадження компонентів портрету іншої нації:

Some lecherous rock-star type on the hunt for a nice lay (Larsson 2009: 51).

...буцімто я старіючий ловелас, такий собі Мік Джаггер, що ганяється за молоденькими (Ларссон, 2011: 58).

У наведеному прикладі мусимо зауважити своєрідну культурну трансплантацію, до якої вдався В. Верховень з очевидною метою викликати емоційну реакцію в українськомовного реципієнта.

Ефективне мовне посередництво є неможливим без наявності багатих фонових знань, і, відповідно, проблема культурної неперекладності зводиться до проблеми компенсації перекладачем певних знань, наявних у культурі мови оригіналу, але відсутніх у цільовій аудиторії мови перекладу. Науковці Ю. Сорокін та І. Марковіна запроваджують поняття **ідіокультурної адаптації**, тобто наявності чи відсутності лакун у тому чи іншому тексті, що свідчить про успішність чи неуспішність його натуралізації в певному культурному контексті (Сорокін, Марковіна, 1983: 35–52).

Ідіокультурна адаптація є чи не найбільш оптимальним методом наближення національного портрету перекладу до того, що був властивий оригіналові. Її можна зробити важелем політичної маніпуляції, зброєю для утвердження культурної переваги певної нації над іншою: *Channel Islands* (Larsson, 2009: 377) – *острови у Ла-Манші* (Ларссон, 2011: 430). З наведеного фрагменту одразу зрозуміло, з перспективи якої культури перекладач бачить і описує цю ситуацію.

5. Висновки

Розглянувши питання взаємовпливу мови та культури народу, ми дійшли таких висновків:

1) Мова є дзеркалом культури, в якому відображається не тільки реальний світ, що оточує людину, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер; усі ці компоненти становлять національний портрет із його етнокультурними рисами. Культура, у свою чергу, визначає план змісту знакової системи мови.

2) Для того, щоб дібрати оптимальну стратегію відтворення національного портрету, перекладач має обов'язково врахувати низку факторів, а саме: значимість реалії у контексті, особливості мов оригіналу та перекладу, характеристики цільової аудиторії та ін. Ми дослідили подвійну ідіокультурну адаптацію одного й того самого національного портрету в перекладі англійською та українською мовами, тому що текстом оригіналу для перекладу українською мовою був англійський текст, який вже сам по собі є перекладом оригінального твору шведською мовою, котра не є робочою для українського перекладача.

3) Ми з'ясували, що найбільші труднощі у відтворенні національного портрету чи його етнокультурних компонентів виникають тоді, коли сама ситуація, яка описується в тексті вихідної мови, відсутня у досвіді мовного колективу – носія цільової мови. На противагу авторові англійської версії цільового твору, В. Верховень вдається до значно розгорнутішого, орієнтованого на цільового українського читача, перекладу, надаючи перевагу приміткам, описовому перекладу й узагальненням, що є особливо доцільним у випадках мікролокальних реалій, тоді як Редж Кіланд переважно орієнтується на вихідний матеріал, залишаючи без пояснень етнокультурні компоненти місцевого значення.

Наведені спостереження і результати можуть слугувати теоретико-методологічним підґрунтям та ілюстративним матеріалом при викладанні у вищій школі курсів із теорії та практики перекладу, жанрових теорій перекладу, історії перекладу, порівняльної лексикології / стилістики англійської та української мов, спецкурсів із лінгвостережетики тощо.

Література:

1. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах. Чернівці : Книги – XXI, 2015. 607 с.
2. Кабакчи В.В. Англо-английский словарь русской культурной терминологии. Санкт-Петербург : Союз, 2002. 490 с.
3. Ларссон, Стіг. Дівчина, що гралася з вогнем / пер. В. Верховня. Харків : Фоліо, 2011. 829 с.

4. Пермінова А.В. Перекладацька рецепція сучасної американської поезії. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2015. 350 с.
5. Сорокин Ю.А., Марковина И.Ю. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун: Методологические и методические аспекты. *Лексические единицы и организация структуры литературного текста* : сборник научных трудов. Москва : Наука, 1983. С. 35–52.
6. Чередниченко О.І. Переклад-Культура-Ідентичність. Київ : Видавець Заславський О.Ю., 2017. 224 с.
7. Bassnett S. *Translation Studies*. London and New York : Routledge, 2002. 270 с.
8. Catford J.C. *A Linguistic Theory of Translation*, London : Oxford University Press, 1965. 290 с.
9. Gudykunst W.B. *Bridging differences. Effective Intergroup Communication*. London : Sage publications, 1994. 320 с.
10. Hall E. *Beyond Culture*. New York: Doubleday, 1976. 219 с.
11. Hasanova S. *Linguo-Cultural Aspect of Interrelation of Language and Culture*. *International Journal of English Linguistics*. 2015. № 4 (6). С. 160–166.
12. Kireeva, I. *Linguocultural Specifics of the Language Picture of the World*. *Russian Linguistic Bulletin*. 2017. № 3 (11). С. 40–42.
13. Larsson, Stieg. *The Girl who played with fire*. Vintage Crime / Black Lizard. Vintage Books, A Division of Random House, Inc. New York, 2009. 742 p. (Translated from the Swedish by Reg Keeland). Originally published: Stockholm : Norstedts, 2006.
14. Newmark P. *Approaches to Translation*. Oxford : Pergamon Press, 1981. 210 p.
15. *Res Traductonica: Перевод и сравнительное изучение литератур*. К восьмидесятилетию Ю.Д. Левина / отв. ред. В.Е. Багно. Санкт-Петербург : Наука, 2000. 362 с.

References:

1. Ivanytska, M. (2015) *Osobystist' perekladacha v ukraïns'ko-nimets'kikh literaturnykh vzayeminakh* [Translator's individuality in the Ukrainian-German literary relations]. Chernivtsi: Knyhy – XXI. [in Ukrainian]
2. Kabakchi, V.V. (2002) *Anglo-angliyskiy slovar' russkoy kul'turnoy terminologii* [English-English dictionary of Russian cultural terminology]. Saint Petersburg: Soyuz. [in Russian]
3. Larsson, S. (2011) *Divchyna, shcho hralasya z vohnem* [The girl who played with fire] (Translated by V. Verkhovnia). Kharkiv: Folio. [in Ukrainian]
4. Perminova, A. (2015) *Perekladatska retseptsiya suchasnoyi amerykans'koyi poeziyi* [Translatorial reception of the modern American poetry]. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian]
5. Sorokin, Yu.A., Markovina, I.Yu. (1983) *Opyt sistematizatsii lingvisticheskikh i kul'turologicheskikh lakun: Metodologicheskiye i metodicheskiye aspekty* [Experience of systematization of linguistic and cultural lacunae: Methodological and methodical aspects]. *Leksicheskiye yedynitsy i organizatsiya struktury literaturnogo teksta: Sb. nauch. trudov*, pp. 35–52. [in Russian]
6. Cherednychenko, O. (2017) *Pereklad-Kultura-Identychnist* [Translation-Culture-Identity]. Kyiv: Vydavets Zaslavsky O.Yu. [in Ukrainian]
7. Bassnett, S. (2002) *Translation Studies*. London and New York: Routledge.
8. Catford, J.C. (1965) *A Linguistic Theory of Translation*, London: Oxford University Press.
9. Gudykunst, W.B. (1994). *Bridging differences. Effective Intergroup Communication*. London: Sage publications.
10. Hall, E. (1976) *Beyond Culture*. New York: Doubleday.
11. Hasanova, S. (2015) *Linguo-Cultural Aspect of Interrelation of Language and Culture*. *International Journal of English Linguistics*. 4 (6), pp. 160–166.
12. Kireeva, I. (2017). *Linguocultural Specifics of the Language Picture of the World*. *Russian Linguistic Bulletin*. 3 (11), pp. 40–42.
13. Larsson, S. (2009) *The Girl who played with fire* (Translated from the Swedish by Reg Keeland). Vintage Crime / Black Lizard. Vintage Books, A Division of Random House, Inc. New York.
14. Newmark, P. (1981) *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.
15. *Res Traductonica: Perevod i sravnitel'noye izucheniye literatur. K vos'midesyatiletuyu Yu.D. Levina* [Translation and comparative study of literature. For the 80th anniversary of Yu.D. Lyevin] (2000) Ed. V.Ye. Bagno. Sankt-Peterburg: Nauka.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2020
The article was received June 23, 2020

УДК [82-31:81'255.4=030.111=161.2]:81'27+159.95
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-24>

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ОПЕРАЦІЇ КОНСТРУАЛУ

Тацакович Уляна Тарасівна,
*асистент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені
Василя Стефаника
ulianatatsakovych@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0012-1377*

Мета. Метою статті є висвітлення базових операцій конструювання сцени (конструалу), що слугують засобами дослідження ментальної образності як критерію оцінки перекладу. У статті подано опис основних вимірів образності на основі напрацювань Р. Ленекера, Л. Талмі, Е. Табаковської та ін. і продемонстровано їхнє практичне застосування як частини комплексного перекладознавчого аналізу на прикладі роману «Англійський пацієнт» М. Ондаатже і його українського перекладу.

Методи. У роботі застосовано загальнонаукові методи опису й порівняння, аналізу й синтезу, індукції та дедукції, а також такі спеціальнонаукові методи, як метод інтроспекції, метод когнітивного моделювання, метод лінгвістичного спостереження та опису, метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу, зіставний перекладознавчий аналіз.

Результати. Стрімкий розвиток когнітивного перекладознавства на поч. ХХІ ст., що розглядає переклад як перехід між концептуальними системами мов оригіналу й перекладу, зумовлює потребу у використанні додаткових лінгвокогнітивних інструментів для оптимізації перекладу та його аналізу. Ними, зокрема, є операції конструювання сцени (конструалу), що відображають різні способи візуалізації: виразність (профіль/база, фігура/гло, трактор/орієнтир), конфігурація сцени, специфікація/абстрагування, перспектива, силова динаміка, динамічність (іконічність, сумарне/послідовне сканування), концептуальна метафора.

Висновки. Застосування представлених операцій конструалу збагачує порівняльний аналіз перекладу й оригіналу, додаючи до нього критерій ментальної образності. Візуалізація і динамічна природа концептуалізації акцентує на перекладі як на процесі, що задіює активацію інформації, її процесування через когніцію перекладача за допомогою операцій конструалу, перенесення її в іншу концептуальну систему. Вивчаючи роботу когнітивних механізмів, можна пояснити фундаментальні причини перекладацьких рішень і невдач.

Ключові слова: ментальна образність, концептуалізація, конструал, селекція, перспектива, сканування, концептуальна метафора.

LINGUO-COGNITIVE TOOLS IN TRANSLATION STUDIES: CONSTRUAL OPERATIONS

Tatsakovych Uliana Tarasivna,
*Assistant Lecturer at the English Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
ulianatatsakovych@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0012-1377*

Purpose. The article is aimed at outlining and illustrating the basic dimensions of imagery that can serve as additional tools for translation analysis as well as effective tools in the translator's arsenal. The article describes the main construal operations on the basis of the works of R. Langacker, L. Talmy, E. Tabakowska and others and demonstrates their practical application as part of the translation analysis of M. Ondaatje's novel "The English Patient" and its Ukrainian translation.

Methods. The general scientific methods of description and comparison, analysis and synthesis, induction and deduction, etc. as well as such specialized scientific methods as the method of introspection, the method of cognitive modelling, the method of linguistic observation and description, the method of contextual and interpretative analysis, comparative translation analysis were applied in the presented study.

Results. Since cognitive linguists consider conceptualization in a spatial dimension, the main gestalts that structure cognitive space are: profile/base, trajectory/landmark, scanning, perspective, vantage point, subjective/objective construal, force dynamics, etc. as well as such image schemas as the "container" schema, part – whole, source – path – goal, center – periphery, up – down, front – back, etc., which form the basis for conceptual metaphors (orientational, ontological, structural).

Conclusions. Analysis of the construal operations universalises the study of translation by placing emphasis on the conceptual component common to all languages. With a common conceptual framework, it is possible to track the sources of common errors as well as hidden errors that are usually neglected as minor. This necessitates a more thorough study of the aspect of mental imagery and its integration into translation studies.

Key words: mental imagery, conceptualization, construal, selection, perspective, scanning, conceptual metaphor.

1. Вступ

Одним з етапів лінгвокогнітивного порівняльного аналізу оригіналу й перекладу є оцінка відтворення перекладачем вихідного ментального образу досліджуваного уривку. Методологічними інструментами цього аспекту аналізу є операції конструалу, власне, різні способи конструювання сцени. Дослідженням цієї проблематики займалися такі науковці, як Р. Ленекер (1993, 2000), Л. Талмі (2000), В. Крофт, Е. Вуд (2000), А. Фергахен (2010), Е. Табаковська (2013), Н.О. Гач (2015), Т.В. Устинова (2017), С.А. Жаботинська (2018), Ш. Трот (2020) та ін. Можна помітити, що виокремлені ними виміри візуалізації відображають базові аспекти зорового сприйняття люди-

ни, наприклад, фокусування, чіткість, перспективу тощо. Відновлюючи в пам'яті реальну чи уявляючи вигадану подію, людина немовби заново її візуально сприймає, але вже «ментальним» зором. У цьому плані когнітивна лінгвістика спирається на гештальтпсихологію для опису тих ментальних неподільних редукованих патернів, що відображають форми образів чи об'єктів, які фіксуються мозком у процесі сприймання, як-от подільність/неподільність, фігура/тло, відкритість/закритість та ін. (Albertazzi, 2000: 15).

Притаманна всім людям здатність до концептуалізації (ментальної обробки інформації), невід'ємним компонентом якої є візуалізація, робить можливим перехід між різними концептуальними системами, що є запорукою сприйняття і розуміння інших мов і культур, а також перекладацької діяльності. Це зумовлює потребу в ретельнішому вивченні аспекту ментальної образності та його інтеграції до досліджень у царині перекладу. **Актуальність** статті, відповідно, зумовлена потребою пошуків нових методологічних інструментів для збагачення теоретичної бази перекладознавства й оптимізації самого процесу перекладу. Джерелом нової методології може стати когнітивне перекладознавство, що активно розвивається з поч. ХХІ ст.

Метою статті є окреслення та ілюстрація базових вимірів образності, які можуть слугувати додатковими знаряддями перекладознавчого аналізу, а також ефективними інструментами в робочому арсеналі перекладачів. Мета дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) подати опис основних вимірів образності (операцій конструалу), спираючись на напрацювання Р. Ленекера, Л. Талмі, Е. Табаковскої та ін.; 2) продемонструвати їх практичне застосування як частини комплексного перекладацького аналізу на прикладі роману «Англійський пацієнт» М. Ондатже і його українського перекладу. Окрім загальнофілософських і загальнонаукових методів, специфіка об'єкта дослідження зумовила потребу в застосуванні таких спеціальнонаукових **методів**, як метод інтроспекції, метод когнітивного моделювання, метод лінгвістичного спостереження та опису, метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу, зіставний перекладознавчий аналіз.

2. Загальна характеристика базових операцій конструалу

На відміну від формальної семантики, що користується логіко-математичним підходом до розуміння значення, когнітивна лінгвістика вбачає в мовних висловах і синтаксичних конструкціях активаторів ментальних структур і ментальних образів. Як пише Р. Ленекер: «вибираючи певний вислів чи конструкцію, мовець конструє ситуацію певним чином, тобто вибирає одне зображення (з можливих альтернатив) для структурування концептуального контенту цього вислову чи конструкції» (Langacker, 1988: 7). Тобто є двосторонній зв'язок між когнітивними процесами і їхньою мовною репрезентацією: концептуалізація виражається мовними засобами, які своєю чергою активують концептуальний субстрат.

Оскільки когнітивні лінгвісти розглядають концептуалізацію в просторовому вимірі, основними гештальтами, що структурують когнітивний простір, є: профіль і база (*profile/base*), сканування (*scanning*), перспектива (*perspective*), розподіл уваги (*distribution of attention*), силова динаміка (*force dynamics*) (Langacker, 2008; Talmy, 2000); а також такі образи-схеми, як схема «контейнер», «частина – ціле», «джерело – шлях – ціль», «центр – периферія», «вгору – вниз», «перед – зад», «лінійний порядок» та ін. (Lakoff & Johnson, 1980: 271–281), що становлять основу для концептуальних метафор. Є кілька класифікацій гештальтів, що групують їх у більш загальні категорії, що відображають поетапне конструювання сцени.

Початковим етапом конструалу є селекція – відбір концептуального контенту (активація окремих доменів) для побудови сцени, яку активує певний мовний вираз (Langacker, 2008: 44). Наступним кроком є конфігурація компонентів сцени, їх розташування стосовно один одного і стосовно спостерігача. Їхнє взаєморозташування зумовлюється їхнім геометричним структуруванням, яке Л. Талмі описує за допомогою таких схематичних категорій, як плексність (одиночність/множинність), граничність (обмеженість/необмеженість концептуалізованої сутності), подільність (дискретність/недискретність), ступінь протяжності, модель дистрибуції (патерни поведінки матерії в просторі або дії в часі), аксіальність (міра чи ступінь вияву дії/ознаки), сегментація сцени (к-сть учасників, дій, об'єктів) (Talmy, 2000). Описані схематичні категорії відповідають традиційним граматичним категоріям і розрядам частин мови, проте, застосовуються для детальної характеристики й класифікації об'єктів концептуалізації. На відміну від лінгвістичних категорій, схематичні категорії об'єктів конструалу не є закритими, а можуть взаємоперекриватися; приналежність об'єктів концептуалізації до певної категорії зумовлена способом конструалу сцени.

Під час «споглядання» сцени, увага концептуалізатора не може бути рівномірно розподілена на всі об'єкти сцени. Це приводить нас до таких вимірів образності: конфігурації «профіль/база», «фігура/тло», «траектор/орієнтир». Конфігурація «профіль/база» позначає певну сутність і контекст, в якому вона ідентифікується і характеризується. Профіль виходить на передній план на тлі бази. Тільки в комбінації профіль і база повноцінно актуалізують семантику мовної одиниці (Langacker, 1987: 183–184). Схожими до понять профілю і бази Р. Ленекера є поняття «фігура» і «тло», запропоновані Л. Талмі. Фігура визначається як «рухома або концептуально рухома сутність, чий шлях, локація чи орієнтація є змінною величиною», а тло – як «референтна сутність, що займає нерухомию позицію <...>, відповідно до якої характеризується шлях, локація чи орієнтація фігури» (Talmy, 2000: 312). Іншими характеристиками фігури є менший розмір (порівняно з тлом), простіша геометрична форма, важливіше значення, більший ступінь новизни, більша виділеність, більша залежність порівняно з тлом, що є більшим за розміром, геометрично складнішим, знайомішим, другоплановим, менш значущим і більш незалежним (Talmy, 2000: 315–316). Обидві моделі просторової конфігурації не є ідентичними; відмінність між ними описує Р. Ленекер: фігура є суб'єктом предикації, тоді як профілем виступає зв'язок між фігурою і тлом (Langacker, 1987: 187).

С. Волес подає список лінгвістичних категорій, які, як правило, виходять на передній план, тобто виконують роль «фігури», з-поміж них доконаний вид й активний стан дієслів, перехідність дієслів, дійсний спосіб, дієслова на позначення дії, теперішній час, злічувані, конкретні, означені іменниками, власні назви, назви істот, перша і друга особи однини і множини, головне речення у складнопідрядних реченнях тощо на противагу іншим членам опозиції (Wallace, 1982: 212). Часто учасниками сцени є більш ніж одна особа, об'єкт чи явище. Для розрізнення їхніх

ролей Р. Ленекер вводить поняття «траектор» й «орієнтир» на позначення учасника сцени, на якому зосереджений основний (траектор) і другорядний фокус уваги (орієнтир) (Langacker, 2008: 70–73). Конфігурації «профіль/база», «фігура/гло», «траектор/орієнтир» є основними формами організації сприймання та базовими характеристиками конструювання сцени, оскільки зорова увага людини, як правило, зосереджена на рухомих об'єктах, живих істотах, реальних, означених, дискретних сутностях, теперішніх діях, активних станах тощо, тоді як інші елементи сцени (статичні, більш загальні, знайоміші) є необхідними компонентами сприйняття фігури.

Одними з базових операцій конструювання є абстрагування (схематизація) і специфікація, що позначають ступінь «чіткості» концептуалізованого зображення. Більш конкретизована реалізація прототипу сприяє деталізації конструйованої ситуації (Verhagen, 2010: 51), що інколи тягне за собою появу нових значень.

Оскільки процес конструювання передбачає альтернативні варіанти споглядання сцени, це означає, що надання конкретному елементу сцени статусу фігури не є строго фіксованим. Вочевидь, зважаючи на низку визначальних факторів, окремі способи концептуалізації є усталеними завдяки природності, проте гнучкість концептуальної системи уможливорює зміну конфігурацій конструювання тієї самої сцени, а також переключення на інші системи концептуалізації. Зміна способу конструювання сцени залежить великою мірою від точки спостереження (*vantage point*), що позначає локацію, з якої концептуалізатор оглядає сцену (Langacker, 1987: 123). Точка спостереження є орієнтиром для розрізнення напрямку (вліво, вправо, вгору, вниз) і, власне, визначає орієнтацію концептуалізатора в просторі, відповідне розміщення об'єктів спостереження (горизонтальне, вертикальне, діагональне, інверсоване тощо), спрямованість руху (Tabakowska, 2013; Langacker, 1987: 123–124). Завдяки універсальній когнітивній здатності концептуалізатор може змінювати точку спостереження з метою споглядання сцени так, як її бачать представники іншої культури, тобто здійснювати «ментальний перехід» (Navarro, 1998: 70), що є компонентом ширшого поняття концептуального зсуву.

Від розташування точки спостереження концептуалізатора залежить спрямованість руху концептуалізації. Варто відзначити, що навіть якщо сцена не задіює фізичного руху, а є статичною, сам процес концептуалізації передбачає динамічне структурування елементів сцени і певну спрямованість її споглядання: сумарне чи послідовне сканування (*summary/sequential scanning*). Під час послідовного сканування концептуалізатор ментально простежує ситуацію, яка розгортається в часі, тобто елементи сцени конструюються послідовно в тому порядку, в якому вони з'являються (Langacker, 2008: 111). Під час сумарного сканування поступовість розгортання поєднується із сумуванням й одночасною активацією усіх компонентів сцени (Langacker, 2008: 111). Різниця між двома видами сканування полягає в кількості об'єктів, охоплених за один раз: один стан руху за один раз (послідовне) чи всі стани разом (сумарне сканування). Категорія сканування концептуально репрезентує час як постійну чи завершену подію (сумарне сканування) або як дію в процесі (послідовне сканування).

Ще одним аспектом перспективи є участь концептуалізаторів у конструйованій сцені. Залежно від того, чи вони виступають суб'єктами/об'єктами концептуалізації, конструал сцени буде суб'єктивним або об'єктивним. Для суб'єктивного конструювання характерна роль концептуалізатора тільки як спостерігача сцени, що не бере безпосередньої участі в ситуації (Langacker, 1993: 451–452). Якщо концептуалізатор водночас стає діячем, тобто об'єктом споглядання, тоді конструал сцени є об'єктивним (Langacker, 1993: 451–452). Отже, профільована сутність конструюється з найвищим ступенем об'єктивності, якщо вона є абсолютним фокусом уваги спостерігача в його безпосередньому полі зору, тоді як за умов максимальної суб'єктивності концептуалізатор є імпліцитним локусом свідомості (він споглядає сцену, але експліцитно не згадується) (Langacker, 2000: 297).

Однією з концептуальних систем образності є силова динаміка, що відображає сприйняття людиною руху енергії, яке моделюють у вигляді «ланцюжка прототипової дії»: енергія рухається від АГЕНСА (АГОНІСТА) до ПАЦІЕНСА (АНТАГОНІСТА), викликаючи зміни у стані останнього (Evans & Green, 2006: 545). Інші прояви включають, зокрема, резистентність до зовнішньої сили, подолання, блокування, усунення перешкоди (Talmy, 2000: 409). За допомогою метафоричного переносу схематичні моделі силової динаміки проєктуються також на психологію і соціальну інтерацію (Mulder, 2010: 295). Ці та інші патерни силової динаміки актуалізуються у формі дієслів (зокрема, модальних), сполучників, прийменників, вставних слів (Mulder, 2010: 296–301). Концептуальна репрезентація модальних дієслів (можливості, примусу, заборони і т.д.), як зазначають науковці, є похідною від відповідних реальних фізичних дій (Sweetser, 1990: 49). Такий висновок логічно випливає з концепції емпіричної основи когнітивних структур, власне, із судження про те, що ментальні репрезентації і когнітивні процеси моделюються на основі фізичного й соціального досвіду.

Теорія втіленого пізнання стала фундаментом для розробки лінгвокогнітивної теорії концептуальної метафори, що також є невід'ємним інструментом аналізу ментальної образності. Після виходу книги Дж. Лакофа і М. Джонсона, у якій подається детальний опис теорії концептуальної метафори (1980), ідея про наскрізну метафоричність концептуальної системи привернула до себе багато уваги. Окрім неконвенційних «одноразових» образних метафор, що утворюються через накладання одного образу на інший (Lakoff, 1993), Дж. Лакоф пропонує досліджувати конвенційні метафори, якими ми неусвідомлено користуємося щодня. Сюди належать структурні, орієнтаційні (просторові) й онтологічні концептуальні метафори.

Орієнтаційні метафори моделюються на основі просторових гештальтів «вверх – вниз», «над – під», «спереду – ззаду», «центр – периферія», «всередину – назовні», «глибокий – мілкий», «близько – далеко» тощо і формуються через проєкцію на фізичний і культурний досвід: ЩАСТЯ – ВГОРУ, СМУТОК – ВНИЗ, ЗДОРОВ'Я І ЖИТТЯ – ВГОРУ, ХВОРОБА І СМЕРТЬ – ВНИЗ та ін. (Lakoff & Johnson, 1980: 15–18).

В онтологічній метафорі абстрактні поняття проєктуються на конкретні речі і розуміються як матеріальні об'єкти (наприклад, контейнери), сутності чи речовини з метою покликання на них, категоризації і кількісного обрахунку. Дискретність чи граничність об'єкта полегшує його розуміння, звідси такі онтологічні концептуальні

метафори, як ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА Є КОНТЕЙНЕРОМ, ВИЗУАЛЬНЕ ПОЛЕ Є КОНТЕЙНЕРОМ, ПОДІІ І ДІІ Є КОНТЕЙНЕРАМИ та ін. (Lakoff & Johnson, 1980: 26–35).

Суть структурних концептуальних метафор полягає в структуруванні одного виду досвіду чи діяльності (абстрактного) в контексті іншого виду досвіду чи діяльності (конкретного) (Grady, 2010: 190–195). Структурні метафори є більш комплексними, оскільки з них можна вивести простіші онтологічні чи орієнтаційні метафори. Вони реалізуються у вигляді мапувань між концептуальними доменами: складники вихідного домену (конкретного) мапуються на відповідні елементи цільового домену (абстрактного). Вихідною формулою структурної метафори є ЦІЛЬОВИЙ ДОМЕН Є ВИХІДНИМ ДОМЕНОМ (або ЦІЛЬОВИЙ ДОМЕН ЯК ВИХІДНИЙ ДОМЕН), що, відповідно, передбачає мапування зліва направо. Прикладами структурних метафор є найбільш обговорювані Дж. Лакофом КОХАННЯ Є ПОДОРОЖЖЮ, ЖИТТЯ Є АЗАРТНОЮ ГРОЮ, СУПЕРЕЧКА Є ВІЙНОЮ, ТЕОРІЇ Є БУДІВЛЯМИ, ІДЕЇ Є РОСЛИНАМИ та ін. (Lakoff & Johnson, 1980: 1–14).

3. Ментальна образність як критерій оцінки перекладу

Застосування вищенаведених вимірів образності проілюструємо на прикладі з роману Майкла Ондатже «Англійський пацієнт». Уривок, вибраний для аналізу, пов'язаний із сюжетною лінією Кіпала «Кіпа» Сінгха, сапера британської армії, уродженця Індії (тодішньої британської колонії). Незважаючи на расову дискримінацію, Кіпові подобаються західні культура й традиції. Після трагічної смерті кількох дорогих йому друзів, він вирушає до Італії у складі саперного полку. У зруйнованій італійській віллі, після закінчення Другої світової війни, доля зводить Кіпа з трьома абсолютно різними людьми, з якими у нього налагоджуються дружні стосунки: англійським пацієнтом (угорським графом Ласло Алмаші), медсестрою канадської армії Ганою, шпигуном антигітлерівської коаліції і колишнім злодієм Караваджо. Раптові новини про ядерне бомбардування Хіросіми і Нагасакі зруйнували ідеалізовану віру Кіпа в західну цивілізацію. Морально спустошений, він покидає віллу і повертається до Індії. Їдучи на мотоциклі через Італію, Кіп згадує віщі слова пророка Ісаї, які йому цитував англійський пацієнт: “Behold, the Lord will carry thee away with a mighty captivity, and He will surely cover thee. He will surely violently turn and toss thee like a ball into a large country” (Ondaatje, 2011: 294).

Наведений уривок є покликанням на розділ 22 Книги пророка Ісаї (22:17-18), де Господь закликає Ісаю піти до Шевни, що керував палацом за правління царя Юдейського царства Єзекії, щоб дорікнути йому за його самолюбство і пихатість і напропорочити вигнання. Біблійну історію про відсилання Богом людини до чужого краю Кіп інтерпретував відповідно до своєї життєвої історії і трагічних воєнних подій.

Інтертекстуальний вислів “Behold, the Lord will carry thee away with a mighty captivity, and He will surely cover thee. He will surely violently turn and toss thee like a ball into a large country” активує сцену з двома учасниками, чотирма діями, трьома способами дії, двома локаціями. Усі три епізоди сцени випрофільовують дії, виконувані Богом як фігурою/траектором, щодо орієнтира (Кіпа) на тлі двох країн (Індії та Британії). Оскільки в інтерпретації Кіпа ці слова були пророчими, він концептуалізує їх у минулому часі відповідно до теперішнього часу оповіді. У контексті роздумів Кіпа концептуалізуються дві часові площини: теперішнього часу (його думки під час подорожі) і минулого часу (події його життя, слова пророка, виголошені устами англійського пацієнта). Це переносить вектор споглядання з теперішнього часу в минулий, а потім назад у теперішній. Майбутній час концептуалізується як майбутній з точки зору минулого.

Представлений порядок виконання дій, хоч і не відображаючи реальні події, збігається з реальною послідовністю перебігу дій у світі (*carry away* → *cover* → *turn* → *toss*). Спрямованість споглядання сцени відображається в послідовному скануванні, оскільки ситуація поступово розгортається в часі. Форма конструалу сцени є суб’єктивною: концептуалізатор тільки спостерігає за перебігом подій, не беручи в них участі. Патерн силової динаміки: сильніший Агоніст задіює силу стосовно слабшого Антагоніста, спричиняючи зміни його стану. Аналізований інтертекстуальний вислів також активує онтологічну метафору LAND AREAS ARE CONTAINERS й образну метафору, утворену накладанням образу кидання клубка/м’яча на образ вигнання людини на чужину (“toss thee like a ball into a large country”).

Український переклад роману, однак, суттєво відрізняється від оригіналу в плані ментальної образності: «Ось, Господь перекине тебе, як ото кидас міцний чоловік, і стисне тебе на грудку. Згорне тебе в згорток, кине тебе, як меча, на землю широкополю...» (Ондатже, 2016: 290). Помітним є уведення нових образних метафор: «перекине тебе, як ото кидас міцний чоловік», «стисне тебе на грудку», «згорне тебе в згорток», « кине тебе, як меча» (порівн. “toss thee like a ball”), «на землю широкополю». Вихідна онтологічна метафора LAND AREAS ARE CONTAINERS замінюється характерною для української мови онтологічною метафорою ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ Є ОБ’ЄКТАМИ («на землю широкополю»). У перекладі також втрачається обставина способу дії оригіналу “violently”; емоція люті, очевидно, має виводитися з образної метафори « кине тебе, як меча».

Велика кількість образних метафор у перекладі значно увиразнює ментальний образ оригіналу. Переклад деталізує силу Господа, порівнюючи Його із сильним чоловіком (порівн. “with a mighty captivity”); образи «хапання», «звивання» і «кидання» стають чіткішими (порівн. «стисне тебе на грудку» – “He will surely cover thee”, «згорне тебе в згорток, кине тебе, як меча» – “He will surely turn and toss thee like a ball”); увиразнюється опис чужої землі (порівн. «на землю широкополю» – “into a large county”). Окрім збагачення ментальної образності, український переклад зберігає профільовання, перспективу й конфігураційну структуру оригінального конструалу.

Річ у тім, що перекладач роману вибирає новий український переклад Біблії письменника О. Гижі як джерело покликання, що містить помітні відмінності з відповідним англійським перекладом. Проблеми з упізнанням цитати це не створює завдяки експліцитності й наявності примітки, однак, трансформує ментальну образність оригіналу. Для збереження лінгвокогнітивного компонента слід було вибрати той варіант перекладу, який найкраще відтворює вихідний конструал і ментальний образ. Це, зокрема, може бути переклад І. Хоменка: «Ось Господь жбурне тебе, чоловіче, одним махом, міцно тебе схопить. І тебе геть змотає й покотить, немов м’яч по землі розлогій» (Хоменко, 2007).

4. Висновки

Виокремлені категорії операцій конструалу відображають поетапну побудову ментального образу концептуалізованої ситуації. Сюди входить відбір релевантних концептуальних структур і їхня організація, розподіл уваги на компоненти сцени, їхня схематизація чи конкретизація, вибір позиції огляду сцени, способу спостереження тощо.

Аналіз виміру ментальної образності й аспектів конструалу універсалізує дослідження перекладу, акцентуючи на концептуальному складнику, спільному для всіх мов. Завдяки спільній концептуальній основі як єдиальній характеристиці можна відслідкувати джерела типових текстових помилок, а також прослідкувати ті приховані помилки, якими зазвичай нехтують як дріб'язковими. Важливим, однак, є твердження про те, що всі формальні мовні структури є відображенням концептуальних, а отже, кожен недолік перекладу має свій концептуальний відповідник. Початковим етапом творення тексту є неусвідомлені селекція концептуального матеріалу й конструал відповідної сцени, що потім безпосередньо відображається в усному чи писемному мовленні. Саме воно є «ключем доступу» до концептуальних процесів і структур.

Відмінності між граматичними системами мов, зокрема української й англійської, безперечно створюють перешкоди для збереження оригінальної конфігурації. Однак інколи, навіть за умов наявності відповідних мовних засобів, перекладачі з різних причин (переважно через незнання лінгвокогнітивної специфіки перекладацького аналізу) вдаються до модифікацій вихідної концептуалізації. Це зумовлює необхідність дослідження відтворення ментальної образності у перекладі, зокрема прослідкування змін у конфігураціях «профіль/база», «фігура/тло», перенесення спостережного пункту, зміни ступеня суб'єктивного чи об'єктивного бачення сцени, силової динаміки, модифікацій концептуальної метафори, селекції та порядку розміщення об'єктів спостереження. Перспективи дослідження полягають у детальнішому вивченні й потенційному розширенні списку операцій конструалу і можливостей їхнього застосування в контексті перекладознавства.

Література:

1. Ондатже М. Англійський пацієнт / перекл. з англ. Є. Даскал. Харків : «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с.
2. Святе Письмо Старого і Нового Заповіту / пер. І. Хоменка. Жовква : Місіонер, 2007. 3-є вид. 350 с.
3. Устинова Т.В. Лингвистически опосредованная реконцептуализация исходного сообщения : когнитивные аспекты смыслообразования в поэтическом переводе. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2017. № 4. С. 87–94.
4. Albertazzi L. Which semantics? *Meaning and Cognition : A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. Vol. 2. Pp. 1–25.
5. Croft W., Wood E.J. Construal operations in linguistics and artificial intelligence. *Meaning and Cognition : A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. Vol. 2. Pp. 51–79.
6. Evans V., Green M. *Cognitive Linguistics : An Introduction*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
7. Grady J.E. Metaphor. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2010. Pp. 188–214.
8. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 1980. 242 p.
9. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago : The University of Chicago Press, 1987. 614 p.
10. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought* / A. Ortony (ed.). 1993. Pp. 202–251.
11. Langacker R.W. *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*. Stanford, California : Stanford University Press, 1987. Vol. I. 540 p.
12. Langacker R.W. An overview of cognitive grammar. *Topics in Cognitive Linguistics : Current Issues in Linguistic Theory* / B. Rudzka-Ostyn (ed.) Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1988. Pp. 3–49.
13. Langacker R.W. Universals of construals. *Proceedings of the nineteenth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society: General session and parasession on semantic typology and semantic universals* / J.S. Guenter, B.A. Kaiser, Ch.S. Zoll (eds.). Berkeley, 1993. No. 19. Pp. 447–463.
14. Langacker R.W. *Grammar and Conceptualization*. Berlin; New York, 2000. 427 p.
15. Langacker R.W. Why a mind is necessary: conceptualization, grammar and linguistic semantics. *Meaning and Cognition : A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. Vol. 2. Pp. 25–39.
16. Langacker R.W. *Cognitive Grammar : A Basic Introduction*. Oxford : Oxford University Press, 2008. 562 p.
17. Mulder W. de. Force dynamics. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2010. Pp. 294–317.
18. Navarro I.A. *Cognitive Semantics Analysis of the Lexical Units At, On, and In in English* : Ph.D. Dissertation. Castellón : UJI, 1998.
19. Ondaatje M. *The English Patient*. Knopf Doubleday Publishing Group, 2011. 320 p.
20. Sweetser E. *From Etymology to Pragmatics : Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge, 1990. 174 p.
21. Tabakowska E. Cognitive grammar in translation : form as meaning. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Applications* / A. Rojo, I. Ibarretxe-Antunano (eds.). Berlin; Boston, 2013. Pp. 229–250.
22. Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, MA : MIT Press, 2000. Vol. I. 565 p.
23. Trott S., Torrent T.T., Chang N., Schneider N. *Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. 2020. Pp. 5170–5184. URL: <https://arxiv.org/pdf/2005.09099.pdf> (дата звернення: 24.05.2020).

24. Verhagen A. Construal and perspectivization. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2010. Pp. 48–82.
25. Wallace S. Figure and ground : The interrelationships of linguistic categories. *Tense-aspect : Between Semantics and Pragmatics* / P. J. Hopper (ed.). Amsterdam : John Benjamins B.V., 1982. Pp. 201–223.
26. Zhabotynska S. Images of Ukraine – EU relations in conceptual metaphors of Ukrainian mass media. *Cognition, communication, discourse. Series “Philology”*. 2018. No. 17. Pp. 118–140.

References:

1. Ondatje, M. (2016). *Anhliyskiy patsient* [The English Patient] / perekl. z anhli. Ye. Daskal. Kharkiv: “Klub Simeynoho Dozvillia” [in Ukrainian].
2. Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zapovitu. (2007). [The Holy Scriptures of the Old and New Testaments] / perekl. I. Khomenka. Zhovkva: Missioner [in Ukrainian].
3. Ustynova, T.V. (2017). Linhvisticheski oposredovannaia rekontseptualizatsiia ishodnoho soobshcheniia : kognitivnye aspekty smysloobrazovaniia v poeticheskom perevode [Linguistically mediated reconceptualization of source message : cognitive aspects of meaning creation in the translation of poetry]. *Izvestiia Volhohrads'koho hosudarstvennoho pedahohicheskoho universiteta*, No. 4, 87–94 [in Russian].
4. Albertazzi, L. (2000). Which semantics? *Meaning and Cognition: A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. Vol. 2. Pp. 1–25.
5. Croft, W., Wood, E.J. (2000). Construal operations in linguistics and artificial intelligence. *Meaning and Cognition : A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. Vol. 2. Pp. 51–79.
6. Evans, V., Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics : An Introduction*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
7. Grady, J.E. Metaphor. (2010). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press. Pp. 188–214.
8. Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 242 p.
9. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago : The University of Chicago Press, 614 p.
10. Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought* / A. Ortony (ed.). Pp. 202–251.
11. Langacker, R.W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*. Stanford, California : Stanford University Press. Vol. I. 540 p.
12. Langacker, R.W. (1988). An overview of cognitive grammar. *Topics in Cognitive Linguistics : Current Issues in Linguistic Theory* / B. Rudzka-Ostyn (ed.) Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing. Pp. 3–49.
13. Langacker, R.W. (1993). Universals of construals. *Proceedings of the nineteenth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society: General session and parasession on semantic typology and semantic universals* / J.S. Guenter, B.A. Kaiser, Ch. S. Zoll (eds.). No. 19. Pp. 447–463.
14. Langacker, R.W. (2000). *Grammar and Conceptualization*. Berlin; New York, 2000. 427 p.
15. Langacker, R.W. (2000). Why a mind is necessary: conceptualization, grammar and linguistic semantics. *Meaning and Cognition : A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. Vol. 2. Pp. 25–39.
16. Langacker, R.W. (2008). *Cognitive Grammar : A Basic Introduction*. Oxford : Oxford University Press, 562 p.
17. Mulder, W. de. (2010). Force dynamics. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2010. Pp. 294–317.
18. Navarro, I.A. (1998). *Cognitive Semantics Analysis of the Lexical Units At, On, and In in English* : Ph.D. Dissertation. Castellón : UJI.
19. Ondatje, M. (2011). *The English Patient*. Knopf Doubleday Publishing Group, 2011. 320 p.
20. Sweetser, E. (1990). *From Etymology to Pragmatics : Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge, 174 p.
21. Tabakowska, E. (2013). Cognitive grammar in translation : form as meaning. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Applications* / A. Rojo, I. IbarretxeAntunano (eds.). Berlin; Boston. Pp. 229–250.
22. Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, MA : MIT Press. Vol. I. 565 p.
23. Trott, S., Torrent, T.T., Chang, N., Schneider, N. (2020). Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. 2020. Pp. 5170–5184. Retrieved from: <https://arxiv.org/pdf/2005.09099.pdf> (дата звернення: 24.07.2020).
24. Verhagen, A. (2010). Construal and perspectivization. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press. Pp. 48–82.
25. Wallace, S. (1982). Figure and ground: The interrelationships of linguistic categories. *Tense-aspect: Between Semantics and Pragmatics* / P.J. Hopper (ed.). Amsterdam : John Benjamins B.V. Pp. 201–223.
26. Zhabotynska, S. (2018). Images of Ukraine – EU relations in conceptual metaphors of Ukrainian mass media. *Cognition, communication, discourse. Series “Philology”*. 2018. No. 17. Pp. 118–140.

Стаття надійшла до редакції 26.06.2020
The article was received June 26, 2020

9. Мова і засоби масової комунікації

9. Language and mass media

FUNCTIONAL STATUS OF THE FORECAST IN MEDIA STYLE OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

Shulinova Larysa Vasylivna,
*PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Stylistics and Language Communication
Institute of Philology
of Taras Shevchenko Kyiv National University
shulinova.lesja@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1902-9191*

The **purpose** of our study is to establish the functional status of the forecast as a genre and subgenre in the media style of the modern Ukrainian language.

Methods – monitoring and content analysis (for selection of the most representative media factual material, outlined topics), comparison and juxtaposition, interpretive (for elaboration of available theoretical materials and development of own reasoned position and investigation of illustrative media material), as well as basic in functional stylistics – semantic and stylistic (for analytical processing of language in media texts in accordance with the content of information and the implementation of extralinguistic factors of style formation).

Results. The article outlines the importance and relevance of the study of media genres in modern social communication, considers the definition of the genre from the linguistic, speech and mediating points of view, formulated by scientists in the 21st century in terms of the latest concepts of genre and due to author interpretation of analyzed concept. Different views on genre differentiation within functional styles, in particular by O. Troyanskaya and K. Sedov, are analyzed. Based on the study of factual material of modern Ukrainian media resources, the affiliation of the forecast to certain genre varieties and groups is determined, the main and optional functions of this genre are established in accordance with the main functions of media style as its component.

Conclusions. The own definition of forecast as a media genre is formulated, that is based on the main purpose of forecasting and the semantics of the word “forecast”. We propose to consider the forecast as an independent media genre with its inherent functions, as a subgenre and hypergenre, that have their own specifics and functional potential, belongs to the border genres. The main functions of forecasting as an analytical genre are influence and cognitive, optional – promotion, educational, upbringing and entertainment, and forecasting can perform an image function, in particular in terms of professionalism, competence, authority of a media personality as a person capable of influencing many recipients.

Key words: genre, subgenre, hypergenre, forecasting, functional style, social communication, media communication, function.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАТУС ПРОГНОЗУ В МЕДІЙНОМУ СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Шулінова Лариса Васи́лівна,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри стилістики та мовної комунікації
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
shulinova.lesja@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1902-9191*

Мета нашого дослідження – встановити функціональний статус прогнозу як жанру та субжанру в медійному стилі сучасної української мови.

Методи дослідження – моніторинг і контент-аналіз (для добору найбільш репрезентативного медійного фактологічного матеріалу, окресленої тематики), порівняння та зіставлення, інтерпретативний (для опрацювання наявних теоретичних матеріалів та вироблення власної аргументованої позиції та роботи з ілюстративним медійним матеріалом), а також основний у функціональній стилістиці – семантико-стилістичний (для аналітичного опрацювання мовних засобів у медійних текстах відповідно до змісту інформації та реалізації екстралінгвістичних чинників формування стилю).

Результати дослідження. У статті окреслено важливість та актуальність дослідження жанрів медійного стилю в сучасній суспільній комунікації, розглянуто визначення жанру з лінгвістичного, мовленнєвого та медіалінгвістичного поглядів, сформульовані науковцями у ХХІ ст. з погляду новітніх концепцій жанрології, та запропоновано власне. Проаналізовано різні погляди на жанрову диференціацію в межах функціональних стилів, зокрема О. Троянської та К. Седова. На підставі дослідження фактологічного матеріалу сучасних українських медіаресурсів визначено належність прогнозу до певних жанрових різновидів та груп, встановлено основні та факультативні функції цього жанру відповідно до основних функцій медійного стилю як його складника.

Висновки. Сформульовано власне визначення прогнозу як медійного жанру, за основу якого взято основну мету прогнозування та семантику самої лексики «прогноз». Пропонуємо розглядати прогноз як самостійний медійний жанр із притаманними йому функціями, як субжанр та гіпержанр, що мають свою специфіку та функціональний потенціал, що належить

до пограничних жанрів. Основними функціями прогнозу як аналітичного жанру визначаємо впливу та когнітивну, факультативними – популяризацію, освітню, виховну та розважальну, а також прогноз може виконувати іміджеву функцію, зокрема щодо фаховості, компетентності, авторитетності певної медійної особистості як людини, здатної впливати на численних реципієнтів.

Ключові слова: жанр, субжанр, гіпержанр, прогнозування, функціональний стиль, суспільна комунікація, медійна комунікація, функція.

1. Introduction

The formed and developed system of functional styles is one of the features of a highly developed literary language, that meets the needs of individuals, groups of people and the people in general in various spheres of social communication. The active development of the media sphere and its leading role in modern society necessitate a systematic study of the possibilities of implementing the basic functions of language through standardized textual forms of mass communication as means of perceiving and reflecting of reality, forming a collective and individual linguistic view of the world. Therefore, the elucidation of the genre specifics of the media style is relevant both for theoretical understanding and from a practical point of view. Modern media communication is the main source for formation of the information component of society's existence, multidirectional influence on the recipient, formation of his cognitive sphere, self-awareness not only intelligent but also intellectually developed, able to set and solve complex problems, overcome natural and self-created obstacles, moving to a higher level of development, striving to become a perfect person.

According to the strategic importance of the outlined issues, the purpose of our study is to establish the functional status of the forecast as a genre and subgenre in the media style of modern Ukrainian language. The object of research is media texts and media style in the system of functional styles of modern Ukrainian literary language, and the subject – the genre and subgenre of forecast and its functions in the media style.

The concept of genre in the aspect of speech / language, starting with M. Bakhtin (Bakhtin, 1996), is actively studied, developed and clarified from different points of view, including functional and stylistic, sociopragmatic, psycholinguistic, culturological, communicative, mediallyinguistic, etc.: F. Batsevych (Batsevych, 2005), M. Brandes (Brandes, 2004), A. Wierzbicka (Wierzbicka, 1997), St. Gajda (Gajda, 1999), D. Dergach (Dergach, 2014, 2018), V. Dementev (Dementev, 1999, 2010, 2015), T. Dobrosklonskaya (Dobrosklonskaya, 2005, 2013, 2014), L. Duskayeva (Duskayeva, 2012, 2013), Ya. Zasursky (Zasursky, 2005, 2019), V. Karasik (Karasik, 2004, 2018, 2019), K. Sedov (Sedov, 1999, 2007, 2009), V. Salimovsky (Salimovsky, 2002), O. Tertychnyi (Tertychnyi, 2000, 2013), T. Shmeleva (Shmeleva, 1997, 2012) L. Shulinova (Shulinova, 2013, 2018) and others.

Professor F. Tetlock of the University of Pennsylvania has been working on the study of forecast and forecasting in various fields of public communication for many years, and as a result a landmark monograph was published in 2015 (co-authored with D. Gardner) "Superforecasting: The Art and Science of Prediction" (Tetlock, P. E., Gardner, D., 2015). The investigation of the genre "forecast" was carried out by N. Panchenko in terms of functioning in various spheres of communication – political, media, everyday speaking, highlighting its variable and invariant characteristics (Panchenko, 2018, 2019), as well as A. Baikulova – in terms of belonging to subgenres, identification of specific genre features, individual speech strategies and tactics during forecasting in the print media and their electronic versions (Baikulova, 2018). The study of the genre of forecast in Ukrainian science was carried out by M. Mamych (from the point of view of analysis of lexical, phraseological, syntactic means of realization of communicative intentions "targeting" and "informativeness" and definition of their stylistic and pragmatic functions in the genre of astrological forecast on the material of Ukrainian language women's magazine "Woman") (Mamych, 2015), as well as by the author's team consisting of A. Zakharchenko, O. Pivtorak and O. Voronova (in terms of the veracity of annual forecasts in the Ukrainian media for the period 2017–2018 years) (Zakharchenko, Pivtorak, Voronova, 2019). However, these studies do not focus on determining the genre of the forecast and its functional status, potential and purpose in the modern media style, that we will try to do and examine in our investigation.

Research material (database) – scientific texts, related to our topic, and texts of well-known in Ukraine media resources "Dzerkalo tyzhnia" (ZN.ua), "Tyzhden.ua" (tyzhden.ua), "Correspondent" magazine (ua.korrespondent.net), PIK. "Politics and culture" ptoject (pic.com.ua), Ukrainian magazine "The Economist" (ua-ekonomist.com), "UA: Pershyi" (tv.suspilne.media), "Pryamyi" TV channel (prm.ua), "1+1" TV channel (1plus1), "Ukraine" TV channel (kanalukraina.tv), "ICTV" TV channel (ictv.ua), "STB" TV channel (stb.ua) for 2019.

The methodology of our study is a comprehensive application of both general scientific and special methods: monitoring and content analysis (to select the most representative media factual material, outlined topics), comparison, interpretive (to study existing theoretical materials and develop their own reasoned position and work with illustrative media material), as well as the main in functional stylistics – semantic and stylistic (for analytical processing of language tools in media texts in accordance with the content of information and the implementation of extralinguistic factors of style formation).

2. Modern interpretation of the language genre

Modern understanding of genres, their nature and place in the system of media style has undergone significant renewal due to the expansion of scientific knowledge of the late 20th – early 21st century, due to the influence of extralingual factors, as well as a radical renewal of information production and dissemination and public communication. Therefore, for understanding the nature of media genre we will take the views of scientists, expressed in their works from 2000. In particular, V. Salimovsky (Salimovsky, 2002) from a functional and stylistic point of view considers genres as forms (models, samples), according to which socially necessary types of spiritual activity are objectified in texts.

K. Sedov proposes to define the speech genre as “verbal-symbolic design of a typical situation of social interaction of people” (Sedov, 2009: 20). D. Dergach emphasizes that “linguistic and stylistic motivation of media genre is based on the interpretation of the genre category as a functional and structural organization of language units in terms of extralingual conditionality of the communicative situation” (Dergach, 2014: 32). And we offer a personal definition of the genre as extra- and intralingually conditioned typed dynamic model of the text, that reflects and fixes the functional and stylistic specifics of social communication.

In our opinion, it is expedient to differentiate genres within styles and to single out genre varieties, types, forms, etc., depending on the initial criteria of distinction, taken as a basis. We consider O. Troyanskaya’s view on the existence of a *genre core*, *periphery* and *frontier*, in particular *interstyle genres* and *intergenre formations* (Troyanskaya, 1986), to be quite important and correct.

And also we will consider during research of genres on the expressed position of S. Lomborg: “...two texts are related by genre implies that they have communicative logics and functionalities in common at some level of analysis. The notion of genre is linked to a fundamental cognitive need to categorise and sort experiences and impressions as a means of navigating the social world. Genres are thus not only manifest in texts but also as cognitive tools for organising experience. Communicative processes of production and reception are guided by genre knowledge, which establishes a common ground in interaction” (Lomborg, 2011). As we can see, the emphasis is made on the functional conditionality of genres and their status in social communication.

K. Sedov proposes to differentiate genres in a slightly different way: “genres”, “hypergenres”, “subgenres”, “genroids” (Sedov, 2009), where *subgenres* are one-act expressions that can be included in larger genre forms – *hypergenres* (can combine several genres), and *genroids* – transitional forms, that the speaker perceives as normative, but they are located in the intergenre space.

In our opinion, the terms “intergenre formations” and “subgenres” have essential similarities, but in our study we will use the second one.

3. The forecast in the system of media style genres

We express our own observation, based on the analysis of material from well-known and widespread in Ukraine media resources (“Dzerkalo tyzhnia”, “Tyzhden.ua”, “Correspondent”, “Politics and Culture” (PIK), Ukrainian magazine “The Economist”, “UA: Pershyi”, “Pryamyi” TV channel, “1+1” TV channel, “Ukraine” TV channel, “ICTV” TV channel, “STB” TV channel), which forecast belongs to both genres and subgenres (may be a component of dialogic units of interviews by architectonic component of reports, show genres, analytical articles), and to some extent to hypergenres (elements of its architectonics can be monitoring, rating, review, commentary), performing various functions, which will be discussed in more detail below.

However, first we will formulate the definition of the media genre “forecast”, taking into account the dictionary interpretation of the relevant concepts that are related semantically and discursively in the linguistic view of the world of Ukrainians. In the Ukrainian literary language there are several words to denote possible knowledge, understanding, ideas about the future: *forecast*, *prophecy*, *prediction*, *divination*, etc. Unfortunately, we observe the definition of one concept through another. Let’s compare: *forecast* – “prediction on the basis of available data of a direction, character and features of development and the termination of the phenomena and processes in the nature and society” (Dictionary of Ukrainian language, 1977: 152); *prediction* – “2. The ability to predict the future, what is to come // Plan, project, guess” (Dictionary of Ukrainian language, 1975: 164); *prophecy* – “1. Prediction of someone’s future life by divination, various signs, etc. 3. Predicting what will happen” (Dictionary of Ukrainian language, 1977: 273).

However, only the word “forecast” indicates the result of analytical activities, based on facts, data, objective source information related to natural and social phenomena and processes. The rest call the result of a certain intuitive or irrational in terms of normative logic and cognitivism perception and reflection of the world. Therefore, it is really advisable to use the word “forecast” as a term to denote the genre. We offer the following definition of *the forecast genre in the media style* – an analytical genre, the purpose of which is based on facts, objective data to determine possible future results, events, etc., present today or in the past, important or interesting for the recipient, society, humanity.

4. The forecast functions in the media style

The functions of forecasting in the media style of Ukrainian literary language, primarily due to the different levels of needs of potential recipients, intentions of media resources-distributors and authors-forecasters, which correlate with the main functions of media style, are: information, influence, cognitive, educational, popularization and / entertaining. As well as the functions of media forecasting, related to the purpose of forecasting, that F. Tetlock and D. Gardner define and characterize in an author’s way: “You might think the goal of forecasting is to foresee the future accurately, but that’s often not the goal, or at least not the sole goal. Sometimes forecasts are meant to entertain”, “There is also dress-to-impress forecasting – which is what banks deliver when they pay a famous pundit to tell wealthy clients about the global economy in 2050. And some forecasts are meant to comfort – by assuring the audience that their beliefs are correct and the future will unfold as expected. Partisans are fond of these forecasts” (Tetlock, Gardner, 2015: 15).

That is, the forecast as an independent media genre can perform almost all the above functions inherent in the media style in general and its genres, in different combinations, depending on the subject of the text, author’s intentions, “policy” and self-positioning of the media resource and, of course, verbal means of implementation. We especially want to emphasize the ability of the forecast to have a positive impact on recipients and society in general, warning of possible results / consequences, encouraging efforts to improve the situation, prevent potential threats and disasters, of course, if the forecast is competent and professional. Although, unfortunately, quite often we get the exact opposite, and the forecast becomes a means of manipulation, distortion of reality, instilling panic or just hype.

The forecast as a subgenre in the hypergenre of interview mostly performs the function of influence, including image, to emphasize the importance, authority, professional competence of the subviewee, maintaining and / or thus forming the status of media personality, interviewer and media resource in general. In the report and analytical article, forecast as a subgenre mostly implements the function of influence, cognitive, educational, partly educational and organizational.

The forecast as a hypergenre, in which there is a rating, monitoring, review or comment, is close to the genre of the analytical article, but the difference will be in the defined genre goal for future projection, determining certain prospects, results or consequences of the current situation, event, phenomenon. And the main functions will be influence, cognitive, popularization and educational.

Regarding the entertaining function of predictions in modern media communication, it should be noted that its implementation will depend primarily on verbal means of expression of humor, irony, sarcasm, as well as on the subject and resource of distribution.

5. Conclusions

Thus, analyzing the existing scientific views on linguistic, speech and media genre system, we proposed our own definition of the language genre, based on intralingual and extralingual factors of text and the social nature of functional styles.

We also propose to define the forecast in the modern media style as an independent genre with its inherent functions, as a subgenre and hypergenre, which have their own specifics and functional potential. We include the forecast in borderline genres (according to O. Troyanskaya), because it can be a part of intergenre formations and be independent. This forecast is an interstyle genre, because in addition to the media style it actively functions in scientific and conversational styles, the study of which is the prospect of further scientific research.

The main functions of the forecast as an analytical genre are considered to be influence and cognitive, optional – popularization, educational, upbringing and entertainment. Note, that in modern public communication, the forecast can perform an image function, in particular in terms of professionalism, competence, authority of a particular media personality, as a person capable of influencing numerous recipients.

We see important and prospective further research areas as clarifying the stylistic and manipulative potential of verbal means in media forecast, determining its functional status and potential in stylistic genre in general and ways to verify forecasts in terms of information security of society from a linguistic point of view.

Bibliography:

1. Байкулова А.Н. Прогноз как субжанр в печатных СМИ и их электронных версиях. *Жанры речи*. 2018. № 4 (20). С. 286–293.
2. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров. Собрание сочинений. Москва: Русские словари, 1996. Т. 5: Работы 1940–1960 гг. С. 159–206; Комментарии. С. 535–555.
3. Бацевич Ф. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи : монографія. Львів : ПАІС, 2005. 264 с.
4. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс. Изд. 3-е, перераб. и доп. Москва : Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. 416 с.
5. Вежбицкая А. Речевые жанры. *Жанры речи*. Саратов : Колледж, 1997. Вып. 1. Саратов, 1997. С. 99–111.
6. Гайда Ст. Жанры разговорных высказываний. *Жанры речи*. Саратов : Колледж, 1999. Вып. 2. С. 103–111.
7. Дементьев В.В. Теория речевых жанров и актуальные проблемы современной речи. *Вопросы языкознания*. 2015. № 6. С. 78–107.
8. Дементьев В.В. Теория речевых жанров. Москва : Знак, 2010. 600 с.
9. Дементьев В.В., Седов К.Ф. Теория речевых жанров: социопрагматический аспект. *Stylistyka* 8. Opole, 1999. S. 53–87.
10. Дергач Д.В. Дискусійність аналізу художньо-публіцистичних жанрів у сучасній медіалінгвістиці. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*. 2018. Т. 12. Ч. 1. С. 372–382.
11. Дергач Д.В. Медійна жанрологія в дискурсі сучасного філологічного знання. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2014. Вип. 28. С. 26–35.
12. Добросклонская Т.Г. Вопросы изучения медиатекстов. Издание 4-е. Москва : УРСС, 2013. 286 с.
13. Добросклонская Т.Г. Медиатекст: теория и методы изучения. Вестник Московского университета. Серия 10: Журналистика. 2005. № 2. С. 28–34.
14. Добросклонская Т.Г. Типологическое описание медиатекстов в системе медиалингвистики. Медиалингвистика. Выпуск 3. Речевые жанры в массмедиа. 2014. № 3. С. 17–21.
15. Дускаева Л.Р. Диалогическая природа газетных речевых жанров / Под ред. М.Н. Кожинной. Санкт-Петербург : Изд. 2-е, доп., испр. СПбГУ: Филол. факультет, 2012. 274 с.
16. Дускаева Л.Р. Журналистский дискурс в аспекте речевых жанров. *Жанры речи*. 2013. № 1 (9). С. 51–58.
17. Засурский Я.Н. Избранное. Москва : Фак. журн. МГУ; Изд-во Моск. ун-та, 2019. 536 с.
18. Засурский Я.Н. Медиатекст в контексте конвергенции. Вестник Московского университета. Серия 10: Журналистика. 2005. № 2. С. 3–7.
19. Захарченко А., Півторак О., Воронова О. Прогнози в українських медіа як засіб маніпуляції та мірило відповідальності редакцій. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Випуск 46. С. 67–75.
20. Карасик В.И. Жанры сетевого дискурса. *Жанры речи*. 2019. № 1 (21). С. 49–55.
21. Карасик В.И. Предсказание как речевой жанр. *Жанры речи*. 2018. № 1 (17). С. 39–47.

22. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004, 390 с.
23. Мамич М.В. Медиажанр «астрологічний прогноз» на сторінках журналу «Жінка». *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2015. Випуск 16. С. 186–195.
24. Панченко Н.Н. Медиапрогноз в информационно-аналитических текстах современных СМИ. *Современный дискурс-анализ. Дискурс современных массмедиа в перспективе теории, социальной практики и образования* : материалы Международной научно-практической конференции (специальный выпуск журнала). № 3 (20). Т. 1. Белгород : Полигerra, 2018. С. 46–53.
25. Панченко Н.Н. Особенности функционирования политического прогноза в массмедийном дискурсе. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2019. № 3. С. 11–15.
26. Панченко Н.Н. Особенности жанра «прогноз» в массмедийном дискурсе. *Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе. Сборник научных трудов*. 2018. Издательство: ООО «Горизонт». С. 126–136.
27. Салимовский В.А. Жанры речи в функционально-стилистическом освещении (научный академический текст). Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2002. 236 с.
28. Седов К.Ф. О жанровой природе дискурсивного явления языковой личности. *Жанры речи*. 1999. Вып. 2. С. 13–26.
29. Седов К.Ф. Человек в жанровом пространстве повседневной коммуникации. *Антология речевых жанров: повседневная коммуникация*. Москва : Лабиринт, 2007. С. 7–38.
30. Седов К.Ф. Языкознание. Речеведение. Генристика. *Жанры речи: Сборник науч. ст.* Саратов : Изд. центр «Наука», 2009. Вып. 6. *Жанр и язык*. С. 23–40.
31. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–11980. Том 6, 1975. С. 164.
32. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–980. Том 8, 1977. С. 152, 273.
33. Тертычный А.А. Аналитическая журналистика. Учебное пособие. 2-е издание. Москва : Аспект Пресс, 2013. 352 с.
34. Тертычный А.А. Жанры периодической печати : Учебное пособие. Москва : Аспект Пресс, 2000. 312 с.
35. Троянская Е.С. Полевая структура научного стиля и его жанровых разновидностей. *Общие и частные проблемы функциональных стилей*. Москва : Наука, 1986. С. 16–28.
36. Шмелева Т.В. Жанр в современной медиасфере. *Жанры речи*. 2012. Вып. 8. С. 26–37.
37. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра. *Жанры речи*. 1997. Вып. 1. С. 88–99.
38. Шулінова Л.В. Науковий стиль сучасної української літературної мови: жанрова диференціація. *Університетська україністика в актуальних епістемах сучасного мовознавства / Упорядн.: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов; за ред. Л.І. Шевченко*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. С. 257–263.
39. Шулінова Л.В. Стаття в системі жанрів сучасної української мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. Вип. 26. С. 23–30.
40. Шулінова Л.В. Комунікативний статус коментаря в сучасній лінгвостилістиці. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*. № 12. Ч. 1. 2018. С. 404–413.
41. Lomborg, S. Social media as communicative genres. *MedieKultur: Journal of Media and Communication Research*. 2011. 27 (51), 17 p. <https://doi.org/10.7146/mediekultur.v27i51.4012>
42. Tetlock, P.E.; Gardner, D. Superforecasting: The Art and Science of Prediction. New York : Crown Publishers, 2015. 354 p.

References:

1. Baikulova, A.N. (2018). Prognoz kak subzhanr v pechatnykh SMI i ikh ehlektronnykh versiyakh. [The forecast as a subgenre in print media and their electronic versions]. *Zhanry rechi*. 4 (20). Pp. 286–293 [in Russian].
2. Bakhtin, M.M. (1996). Problema rechevykh zhanrov. [The problem of speech genres]. *Sobranie sochinenij*. Moskva: Russkie slovari, 1996. T. 5: *Raboty 1940–1960 gg*. Pp. 159–206. *Kommentarii*. Pp. 535–555 [in Russian].
3. Batsevych, F. (2005). Lnhvistychna henolohiia: problemy i perspektyvy. [Linguistic genology: problems and prospects]. Lviv: PAIS. 264 p. [in Ukrainian].
4. Brandes, M.P. (2004) Stilistika teksta. Teoreticheskij kurs. [Stylistics of the text. Theoretical course]. Moskva: Progress-Tradiciya; INFRA-M. 416 p. [in Russian].
5. Wierzbicka, A. (1997). Rechevye zhanry. [The speech genres]. *Zhanry rechi*. Saratov: Kolledzh. 1. Pp. 99–111 [in Russian].
6. Gajda, St. (1999). Zhanry razgovornykh vyskazyvanij. [The genres of conversational statements]. *Zhanry rechi*. 2. Pp. 103–111 [in Russian].
7. Dementev, V.V. (2015). Teoriya rechevykh zhanrov i aktualnye problemy sovremennoj rechi. [The theory of speech genres and actual issues of modern speech]. *Voprosy yazykoznanija*. 6. Pp. 78–107 [in Russian].
8. Dementev, V.V. (2010). Teoriya rechevykh zhanrov. [The theory of speech genres]. Moskva: Znak. 600 p. [in Russian].
9. Dementev, V.V. & Sedov, K.F. (1999). Teoriya rechevykh zhanrov: sociopragmaticheskij aspekt. [The theory of speech genres: sociopragmatic aspect]. *Stylistyka* 8. Opole. Pp. 53–87 [in Poland].

10. Dergach, D.V. (2018). Dyskusijnist analizu hudozhno-publicystychnyh zhanriv u suchasnij medialinhvystytsii. [Discussive analysis of artistic and journalistic genres in modern medialinguistics]. *Linhvystyka. Linhvokulturolohija*. T. 12. Ch. 1. Pp. 372–382 [in Ukrainian].
11. Dergach, D.V. (2014). Mediina zhanrolohiiia v dyskursi suchasnoho filolohichnoho znannia. [Media genre theory in the discourse of modern philological knowledge]. *Aktualni problemy ukraïnskoï linhvystyky: teoriia i praktyka*. 28. Kyiv: Publishing and printing center “Kyiv University”. Pp. 26–35 [in Ukrainian].
12. Dobrosklonskaya, T.G. (2013). Voprosy izucheniya mediatekstov. [Issues of media texts’ investigation]. Moskva: URSS. 286 p. [in Russian].
13. Dobrosklonskaya, T.G. (2005). Mediatekst: teoriya i metody izucheniya. [Media text: theory and methods of investigation]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 10: Zhurnalistika*. 2. Pp. 28–34 [in Russian].
14. Dobrosklonskaya, T.G. (2014). Tipologicheskoe opisanie mediatekstov v sisteme medialingvistiki. [Typological description of media texts in the system of medialinguistics]. *Medialingvistika. Rechevye zhanry v massmedia*. 3. Pp. 17–21 [in Russian].
15. Duskayeva, L.R. (2012). Dialogicheskaya priroda gazetnykh rechevykh zhanrov [Dialogical nature of newspaper speech genres]. Sankt-Peterburg: SPBGU: Filol. Fakultet. 274 p. [in Russian].
16. Duskayeva, L.R. (2013). Zhurnalistiskij diskurs v aspekte rechevykh zhanrov. [Journalistic discourse in the aspect of speech genres]. *Zhanry rechi*. Saratov: SGU. 1 (9). Pp. 51–58 [in Russian].
17. Zasursky, Ya.N. (2019). Izbrannoe. [Selected works]. Moskva: Fak. zhurn. MGU; Izd-vo Mosk. un-ta. 536 p. [in Russian].
18. Zasursky, Ya.N. (2005). Mediatekst v kontekste konvergencii. [Media text in the context of convergence]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 10: Zhurnalistika*. 2. Pp. 3–7 [in Russian].
19. Zakharchenko, A. & Pivtorak, O. & Voronova, O. (2019). Prohnozy v ukraïnskykh media yak zasib manipuliatsii ta mirylo vidpovidalnosti redaktsii. [Forecasts in the ukrainian media as manipulation leverage and a measure of editorial responsibility]. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*. 46. Pp. 67–75 [in Ukrainian].
20. Karasik, V.I. (2019). Zhanry setevogo diskursa. [The genres of network discourse]. *Zhanry rechi*. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo universiteta. 1 (21). Pp. 49–55 [in Russian].
21. Karasik, V.I. (2018). Predskazanie kak rechevoj zhanr. [Prediction as a speech genre]. *Zhanry rechi*. 1 (17). Pp. 39–47 [in Russian].
22. Karasik, V.I. (2004). Yazykovej krug: lichnost, koncepty, diskurs. [Language area: personality, concepts, discourse]. Moskva: Gnozis. 390 p. [in Russian].
23. Mamych, M.V. (2015). Media-zhanr “astrolohichniy prohnoz” na storinkakh zhurnalu “Zhinka”. [Media genre “astrological forecast” on the pages of the magazine “Woman”]. *Doslidzhennia z leksykologhii i hramatyky ukraïnskoï movy*. 16. Pp. 186–195 [in Ukrainian].
24. Panchenko, N.N. (2018). Mediaprognoz v informacijnno-analiticheskikh tekstakh sovremennykh SMI. [Media forecast in information and analytical texts of modern media]. *Sovremennyi diskurs-analiz. Diskurs sovremennykh massmedia v perspektive teorii, socialnoj praktiki i obrazovaniya: Materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencii (specialnyi vypusk zhurnala)*. 3 (20). T. 1. Belgorod: Politerra. Pp. 46–53 [in Russian].
25. Panchenko, N.N. (2019). Osobennosti funkcionirovaniya politicheskogo prognoza v massmedijnom diskurse. [Features of the functioning of a political forecast in the massmedia discourse]. *Vestnik VGU. Seriya: Lingvistika i mezhkulturnaya kommunikaciya*. 3. Pp. 11–15 [in Russian].
26. Panchenko, N.N. (2018). Osobennosti zhanra “prognoz” v massmedijnom diskurse. [Features of the “forecast” genre in the massmedia discourse]. *Zhanry i tipy teksta v nauchnom i medijnom diskurse. Sbornik nauchnykh trudov*. Izdatel'stvo: OOO “Gorizont”. Pp. 126–136 [in Russian].
27. Salimovsky, V.A. (2002). Zhanry rechi v funkcionalno-stilisticheskom osveshchenii (nauchnyj akademicheskij tekst). Perm: Izd-vo Perm. un-ta, 2002. [Genres of speech in functional and stylistic lighting (scientific academic text)]. Perm: Izd-vo Perm. un-ta. 236 p. [in Russian].
28. Sedov, K.F. (1999). O zhanrovoj prirode diskursivnogo yavleniya yazykovej lichnosti. [On the genre nature of the discursive phenomenon of a linguistic personality]. *Zhanry rechi*. 2. Pp. 13–26 [in Russian].
29. Sedov, K.F. (2007). Chelovek v zhanrovom prostranstve povsednevnoj kommunikacii. [The human in the genre space of everyday communication]. *Antologiya rechevykh zhanrov: povsednevnyaya kommunikaciya*. Moskva: Labirint. Pp. 7–38 [in Russian].
30. Sedov, K.F. (2009). Yazykoznanie. Rechevedenie. Genristika. *Zhanry rechi* : Sb. nauch. st. [Linguistics. Speech science. Genristics. Genres of speech]. 6. Saratov: Nauka, pp. 23–40 [in Russian].
31. Slovyk ukraïnskoï movy: v 11 tt. (1975). [Dictionary of Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. 6. p. 164 [in Ukrainian].
32. Slovyk ukraïnskoï movy: v 11 tt. (1977). [Dictionary of Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. 8. p. 152, 273 [in Ukrainian].
33. Tertychnyi, A.A. (2013). Analiticheskaya zhurnalistika. [Analytical journalistic]. Moskva: Aspekt Press. 352 p. [in Russian].
34. Tertychnyi, A.A. (2000). Zhanry periodicheskoi pechati. [The genres of periodical press]. Moskva: Aspekt Press. 312 p. [in Russian].

35. Troyanskaya, E.S. (1986). Polevaya struktura nauchnogo stilya i ego zhanrovyykh raznovidnostej. *Obshchie i chastnye problemy funkcionalnykh stilej*. [Field structure of scientific style and its genre varieties. General and particular problems of functional styles]. Moscow: Nauka. Pp. 16–28. [in Russian].
36. Shmeleva, T.V. (2012). Zhanr v sovremennoj mediasfere. [The genre in the modern media sphere]. *Zhanry rechi*. Saratov: Labirint. Vyp. 8. Pp. 26–37 [in Russian].
37. Shmeleva, T.V. (1997). Model rechevogo zhanra. [The model of a speech genre]. *Zhanry rechi*. 1. Pp. 88–99 [in Russian].
38. Shulinova, L.V. (2013). Naukovyi styl suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy: zhanrova dyferentsiatsiia. [Scientific style of modern Ukrainian literary language: genre differentiation]. *Universytetska ukrainistyka v aktualnykh epistemakh suchasnoho movoznavstva / Uporiadn.: L.I. Shevchenko, D.V. Derhach, D.Yu. Syzonov; za red. L.I. Shevchenko*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiy universytet”. Pp. 257–263 [in Ukrainian].
39. Shulinova, L.V. (2013). Stattia v systemi zhanriv suchasnoi ukrainskoi movy. [The article in the system of genres of modern Ukrainian language]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*. Kyiv: VPTs “Kyivskiy universytet”. 26. Pp. 23–30 [in Ukrainian].
40. Shulinova, L.V. (2018). Komunikatyvnyi status komentaria v suchasni linhvostylistytsi. [Communicative status of the commentary in modern linguistic stylistics]. *Linhvistyka. Linhvokulturolohiia*. 12. Ch 1. Pp. 404–413 [in Ukrainian].
41. Lomborg, S. (2011). Social media as communicative genres. *MedieKultur: Journal of Media and Communication Research*, 27 (51), 17 p. <https://doi.org/10.7146/mediekultur.v27i51.4012>
42. Tetlock, P.E.; Gardner, D. (2015). *Superforecasting: The Art and Science of Prediction*. New York: Crown Publishers. 354 p.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2020
The article was received June 25, 2020

10. Міжкультурна комунікація

10. Intercultural communication

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОГО ВИСЛОВЛЕННЯ-ЗВИНУВАЧЕННЯ

Король Антоніна Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германського,
загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
antoninakorol@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1576-0120

Мета. Дослідити мовні засоби вираження імпліцитного висловлення-звинувачення, що містять негативну оцінювальну силу у своїй семантичній структурі, а також проаналізувати синтаксичні моделі побудови звинувачень імпліцитного типу.

Методи. Для розв'язання поставлених завдань використовувалися методи лінгвістичного аналізу: описовий метод, метод дискурсивного аналізу, прагматичної інтерпретації, структурного моделювання та метод кількісного аналізу.

Результати. На матеріалі 1 782 імпліцитних висловлень-звинувачень (з 50 німецькомовних прозових творів) установлено, що висловлення-звинувачення імпліцитного типу виражається за допомогою лексичних індикаторів, представлених різними частинами мови та фразеологічними словосполученнями. Проте найчастотнішим індикатором імпліцитного смислу звинувачення виявились частки (28,3%): підсилювальна частка *so* та обмежувальна частка *nur*. Вживання адресантом неозначених займенників *man*, *jeder* позбавляло його особистісної спрямованості, послаблюючи тим самим негативний ефект звинувачення у конфліктній ситуації. Конвенційними формами вираження імпліцитного висловлення-звинувачення за допомогою займенника *man* є форми, представлені формулами: а) „*man* + *müssen* / *sollen* + Verb”; б) „*man* + *können* / *dürfen* + *nicht* + Verb”. Серед прикметників (6,3%) зафіксовано лексичні одиниці, що називають негативні почуття та емоції, які мовець відчуває по відношенню до адресата чи його вчинків.

Структурно висловлення-звинувачення представлені 28 синтаксичними моделями, розробленими за критеріями наявності експліцитної / імпліцитної форми їх реалізації. Для імпліцитного вираження висловлення-звинувачення характерними виявились синтаксичні моделі, що мають структуру питального речення (з/без питального слова) – **P (V Präs) + S?** (24,8%) та **FW + P (V Präs / Perf) + S?** (17,4%).

Висновки. Проведене дослідження поглиблює наші знання про природу та механізм вербального звинувачення, моделювання процесів зародження мовлення, дозволяє визначити імпліцитне висловлювання-звинувачення як окрему комунікативну одиницю, що, виконуючи функцію впливу на співрозмовника, регулює поведінку останнього.

Ключові слова: прагмалінгвістика, мовленнєвий акт, художній дискурс, імпліцитний смисл, мовні засоби, синтаксична модель.

LEXICAL-SYNTACTIC MEANS OF THE IMPLICIT ACCUSATION UTTERANCES

Korol Antonina Anatoliivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic,
General and Comparative Linguistics
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
antoninakorol@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1576-0120

Purpose. The purpose of our article is to investigate the linguistic means of implicit accusation utterances, that carry the negative evaluation of the addresser in its semantic structure, as well as to analyze the syntactic models of accusation utterances of implicit type.

Methods. The following research methods have been employed in the paper: linguistic observation, pragmatic interpretation, descriptive method, discourse analysis, structural modeling and method of quantitative analysis.

Results. On the material of 1782 implicit accusation utterances it has been established that the accusation utterances of implicit type is expressed by means of lexical indicators represented by different parts of speech and phraseological phrases. However, the most frequent indicators of the implicit meaning of the accusation were the particles (28.3%): the intensifying particle “*so*” and the limiting particle “*nur*”. The addressee's use of the indefinite pronouns “*man*”, “*jeder*” to weaken the negative effect of the accusation in a conflict situation. Conventional forms of expression of implicit accusation utterances (using the pronoun „*man*”) are the forms represented by the formulas: a) „*man* + *müssen* / *sollen* + Verb”; b) “*man* + *können* / *dürfen* + *nicht* + Verb”. Among the adjectives (6.3%) there are lexical units that name the negative feelings and emotions that the speaker feels in relation to the addressee or his actions.

Structurally, the accusation utterances are represented by 28 syntactic models developed according to the criteria of an explicit / implicit form of their implementation. Syntactic models with the structure of the interrogative sentence (with “*wh*-words” or “*Yes-no* questions”): **P (V Präs) + S?** (24.8%) and **FW + P (V Präs / Perf) + S?** (17.4%) are mainly used for the implicit expression of the accusation utterances.

Conclusions. The research deepens our knowledge about the nature and mechanism of verbal accusation, modeling the processes of speech, allows to define the implicit accusation utterances as a particular communicative act, which regulates the behavior of the addressee by performing the function of influencing.

Key words: pragmatics, speech act, fiction discourse, implicit meaning, verbal means, syntactic model.

1. Вступ

У прагмалінгвістиці відомий факт відсутності прямого зв'язку між змістом речення (висловлення), тексту загалом і семантикою експліцитних засобів їх маніфестації. При цьому наголошується, що в низці моментів значна частина інформації пізнається (декодується) адресатом не прямо, а з орієнтацією на конкретну ситуацію спілкування, «вертикальний контекст» його учасників тощо. Велика увага приділяється різноманітним видам імпліцитної інформації, аналізу висловлювань, буквальний смисл яких не збігається з тим, який висловлює адресат, зокрема так званим імпліцитним мовленнєвим актам (Бацевич, 2000).

Актуальній проблемі імпліцитних смислів присвячено чимало вітчизняних та зарубіжних досліджень з позиції прагмалінгвістики й комунікативної лінгвістики (Ф.С. Бацевич, Н.Ф. Гладуш, Г.Г. Матвеева, Г.Г. Почепцов, І.П. Сусов, І.С. Шевченко, Н. Clark, G. Leech, J. Mey); теорії мовленнєвих актів (З. Вендлер, В.З. Дем'янков, І.М. Кобозєва, Н. Clark, J. Searle); теорії імплікатур Г.П. Грайса (К. Бах, Ю. Гіршберг, Л.П. Гнатюк, І.М. Осовська); лінгвістичних аспектів (Л.Р. Безугла, А.В. Ленец, О.О. Миронова, О.П. Нагорна, Л.В. Невідомська, К. Wash, M. Cruz, R. Harnish, G. Leech); дискурсивно-прагматичних властивостей імпліцитних смислів (Ю.О. Артеменко, В.Ф. Велівченко, Н.В. Говоруха, А.М. Ерліхман, Ю.В. Крапива, Г.І. Приходько, О.О. Проценко).

Об'єктом дослідження нашої статті є імпліцитне висловлення-звинувачення в німецькомовному художньому дискурсі, предметом – лексико-синтаксичні засоби його об'єктивації. Мета – дослідити мовні засоби вираження імпліцитного висловлення-звинувачення, представлені різними частинами мови, що містять негативну оцінювальну силу у своїй семантичній структурі, а також лексичними одиницями, котрі набувають негативного оцінювального смислу в певному контексті ситуації, та проаналізувати синтаксичні моделі побудови висловлювань зі значенням «звинувачення» імпліцитного типу.

Матеріалом дослідження послужили фрагменти 50 німецькомовних прозових творів (загальним обсягом близько 15 000 сторінок), з яких способом суцільної вибірки виокремлено 3 066 висловлень-звинувачень, серед яких встановлено 1 782 висловлень імпліцитного типу.

Для розв'язання поставлених завдань у нашому дослідженні використовувалися сучасні методи лінгвістичного аналізу: *описовий метод* сприяв виявленню та опису формальних, семантичних та функціональних характеристик об'єкта дослідження; *метод дискурсивного аналізу* використовувався для визначення іллокутивної сили висловлення-звинувачення; *метод прагматичної інтерпретації* дозволив виявити вплив рольової структури ситуації спілкування, соціальних факторів на мовну семантику та функціональні особливості висловлень-звинувачень; *метод структурного моделювання* застосовувався для встановлення синтаксичних моделей висловлення-звинувачення; *метод кількісного аналізу* дозволив встановити частотні характеристики лексико-синтаксичних засобів об'єктивації висловлень-звинувачень задля об'єктивної оцінки квантитативних параметрів їх функціонування у німецькомовному художньому дискурсі.

Для аналізу висловлення-звинувачення було розроблено спеціальну схему, за якою проводилась інвентаризація. Для кожного висловлення-звинувачення у схемі зазначалась кількість частин мови, здійснювалась ідентифікація за відносним статусом (статус адресанта вищій / нижчий / рівний), відносною дистанцією (офіційно-ділова / дружньо-фамільярна дистанція), гендерною належністю комунікантів, формою вираження звинувачення (експліцитна / імпліцитна) та синтаксичними моделями Дані, отримані у процесі інвентаризації вибірки, були внесені у таблиці „MS-Excel”, де у колонках зазначались згадані вище параметри звинувачення, а в рядках – приклади з німецькомовного художнього дискурсу. Таблична форма „MS-Excel” дозволить використовувати апарат математичної статистики для подальшого дослідження взаємодії засобів об'єктивації висловлення-звинувачення у наступних наукових розвідках.

2. Декодування імпліцитного смислу звинувачення

Зміст, що прямо не втілений в узуальних лексичних і граматичних значеннях мовних одиниць, з яких складається висловлювання, але отримується з останнього в процесі його сприйняття, називається *імпліцитним змістом висловлювання*, або підтекстом. Для його успішного сприйняття «взаємопов'язані знання, що стосуються змісту тексту», тобто знання про світ, потрібно доповнити знаннями про мовлення, про основні закономірності мовленнєвої поведінки. Важливою передумовою виникнення імпліцитного змісту висловлювання є взаємопов'язаність об'єктів та явищ дійсності, що знаходить своє відображення у взаємозалежності від уявлень та понять про світ, з яких складається тезаурус носія цієї культури та мови (Долинин, 1983: 37).

Розуміння імпліцитного висловлення-звинувачення досягається шляхом включення його в контекст ситуації, оскільки в мовному спілкуванні кожне висловлювання сприймається не саме по собі, а як «репліка, вмонтована в прагматичний комплекс». Розглянемо наступний приклад з роману А. Шробсдорфф (Schrobsdorff, 1997):

A: *“Wo bleibt denn dieses verdammte Frühstück?”*

B: *“Vielen Dank für die Aufmerksamkeit, mit der du mir zuhörst.”*

Для зручності аналізу складемо схему мовленнєвої взаємодії. Висловлювання **A** є питанням відповідно до його значення, оскільки виражається питальним реченням з питальним словом “Wo?”/ “Де?”. Висловлювання **B** за своїм безпосереднім значенням є мовленнєвим актом «подяки» (виражається на мовному рівні виразом “*Vielen Dank für ...*” / «гарно дякую за ...»). У цьому контексті воно є звинуваченням – доріканням адресата у невмінні уважно вислухати партнера, і **B** досягає цього іронічним вживанням цього висловлювання з антонімічним значенням. Проте **A** розуміє те, що має на увазі **B**, і правильно сприймає це дорікання за порушення ним елементарних правил поведінки, що встановлені для членів мовної комунікації. Тоді виникає питання: як забезпечується можливість для **A** зрозуміти, що висловлювання **B** є саме іллокутивним актом звинувачення? Первинний іллокутивний акт, здійснений у висловлюванні **B**, є звинуваченням/доріканням адресата і **B** досягає це шляхом здійснення

вторинного іллокутивного акту, що має буквальний характер, на відміну від першого. Чим же забезпечується можливість для **Б** мати на увазі первинну іллокуцію у разі висловлювання ним «подяки», що означає вторинну іллокуцію, якщо первинна іллокуція, що мається на увазі, складається з наміру домогтись від **А** вірного розуміння. Представимо певну послідовність, необхідну для виведення первинної іллокуції з буквальної:

1. **А** поставив питання **Б**, а **Б** висловив подяку (*Гарно дякую за уважність, з якою ти мене слухаєш*).
2. **А** передбачає, що в межах цього діалогу **Б** поводить себе за законами взаємодії, і отже, його репліка повинна бути релевантною.
3. Релевантною дією **Б** повинна бути / відповідь/ на питання, висловлене **А**.
4. Однак буквальне висловлення **Б** не є релевантною відповіддю на питання **А**.
5. Отже, **Б** має на увазі дещо більше, ніж сказав, тому його первинна іллокутивна мета має відрізнитись від буквальної іллокутивної мети.

6. Відомо, що члени мовної комунікації повинні дотримуватись певних правил поведінки, а саме: виявляти повагу до співрозмовника, уважно слухаючи його, що є елементарним проявом вихованості людини.

Імплицитна форма, як реалізація найважчої для продукування та розуміння форми звинувачення, вимагає від учасників мовної комунікації певного інтелектуального рівня, що забезпечує, з одного боку, можливість продукування імплицитного акту та впевненість у досягненні розуміння партнера, а з іншого – адекватне декодування імплікованої співрозмовником інформації. Основна інтенція мовця під час здійснення імплицитного звинувачення полягає у: висловленні зауваженого звинувачення із ситуативно пов'язаною метою підкреслення підвищеного емоційного ступеня здійснюваного акту; закодуванні змісту акту таким чином, щоб його розуміння було недоступним для інших учасників мовленнєвої ситуації.

3. Лексичні засоби об'єктивації імплицитного звинувачення

Мовні засоби вираження звинувачення мають широкий діапазон і характеризуються різноманітністю. Звинувачуючи когось у чомусь, адресант намагається виразити негативну оцінку поведінки, дій, вчинків, рис характеру, поганих звичок адресата тощо, і вказати йому на це. На думку Е. М. Вольф, різноманітність способів вираження негативної оцінки зумовлена здатністю людської мови виділяти негативні властивості об'єкта ретельніше, ніж позитивні, що сприймаються як норма (Вольф, 2002).

Матеріалом нашого дослідження на цьому етапі став лексичний склад речення-звинувачення, вираженого в різних формах. Виходячи з того, що семантична ознака звинувачення експлікується лише в певній частині висловлювання, ми вважали за можливе розмістити мовні засоби вираження іллокутивної сили «звинувачення» у межах традиційних видів: експліцитних та імплицитних залежно від відповідності / невідповідності структурно-семантичних особливостей висловлювання його іллокутивній функції.

Імплицитне висловлення-звинувачення може бути виражене за допомогою лексичних індикаторів, представлених іменниками, займенниками, прикметниками, прислівниками, дієсловами негативної оцінки, фразеологічними словосполученнями, прислів'ями тощо. Беручи до уваги наявність на локутивному рівні лінгвістичних індикаторів, які є маркерами іллокутивної сили «звинувачення», було визначено питому вагу кількісних характеристик об'єкта дослідження.

Як показали результати кількісного аналізу вибірки, незамінним та найчастотнішим засобом вираження – індикатором імплицитного висловлення-звинувачення є **частки** (28,3%): підсилювальна (*verstärkende*) частка *so* (найпоширеніша) та обмежувальна (*einschränkende*) частка *nur*, наприклад: „*Seit wann hast du dich so verändert, Borisich?*“ (Frischmuth, 1991: 62); „*Für mich ist das die wichtige SACHE, und für dich sollte sie auch sein... Sie ist nicht nur meine Tochter...*“ (Frischmuth, 1991: 148). Спроба на „викреслення” вищевказаного індикатора (*nur*) з висловлення-звинувачення спричинить його зміну та непорозуміння між комунікантами. Порівняйте: *Sie ist nicht nur meine Tochter* – **Sie ist meine Tochter*. Як бачимо, трансформоване речення втратило іллокутивне значення «звинувачення».

Вживання адресантом неозначених **займенників** *man, jeder* у разі імплицитного висловлення-звинувачення позбавляє його особистісної спрямованості, послаблюючи тим самим негативний ефект такого висловлення в конфліктній ситуації: „*In einem fremden Haus nimmt man nicht ungebeten Platz*“ (Werfel, 1991: 212); „*Wenn jeder so über unsere Natur herfällt, haben wir hier bald den Kahlschlag!*“ (Ferolli, 1997: 183).

Конвенційними формами вираження імплицитного висловлення-звинувачення за допомогою займенника *man* є форми, представлені формулами: а) „*man + müssen / sollen + Verb*; б) „*man + können / dürfen + nicht + Verb*”.

Реалізація імплицитного висловлення-звинувачення у досліджуваних прикладах може здійснюватись також за допомогою **модальних дієслів** (13,8%). Модальне дієслово *sollen* виявилось найчастотнішим засобом вираження позиції обвинувачувача, що співпадає з морально-етичними нормами, прийнятими в цьому соціумі. Розглянемо наступний приклад:

„*Du solltest mir früher sagen, daß du eine andere Frau hast*“

„*Ich war verrückt nach dir. Wenn ich es dir gesagt hätte, hättest du dich nie auf eine Beziehung eingelassen*“ (Ferolli, 1997: 100).

Цей приклад демонструє, як адресант імплицитно звинувачує адресата в тому, що він не зробив, але, на думку мовця, повинен був зробити. Так, висловлення „*Du solltest mir früher sagen, daß du eine andere Frau hast / tu повинен був мені раніше сказати, що ти маєш іншу жінку*”, означає „*Du hast mir nicht gesagt (-gelogen, -verheimlicht), dass du eine andere Frau hast / tu мені не сказав (-збрехав, -приховав), що ти маєш іншу жінку*”. Проте адресант вибирає делікатнішу форму вираження звинувачення, що характеризує його як людину виховану, стриману та толерантну. Висловлення з дієсловом *sollen* відображає соціальні норми певного суспільства та передає відтінок морального обов'язку.

На лексичному рівні негативна оцінка імпліцитного висловлення-звинувачення представлена також прикметниками та прислівниками. Це, звичайно, пов'язане з тим, що слова саме цих частин мови спеціалізуються на вираженні якісної ознаки й тому більше пристосовані до позначення щонайменших градацій ступеня ознаки, ніж слова інших частин мови.

У висловленнях-звинуваченнях **прикметники** (6,3%) можуть виражати негативну оцінку самостійно або належати іменнику, виступаючи в ролі означення. У разі, коли іменник також містить негативно-оцінювальну сему, прикметник виступає в ролі інтенсифікатора негативної оцінки. Негативно-оцінювальний прикметник може поєднуватись з семантично нейтральним іменником типу *Frau, Junge, Dame, Blumenstrauß, Mensch, Witz* → *kapriziöse Frau, fauler Junge, schwierige Dame, blöder Blumenstrauß, dummer Witz* тощо.

Серед прикметників слід виділити лексичні одиниці, що називають негативні почуття та емоції, які мовець відчуває по відношенню до адресата: *unangenehm, schändlich, widerlich, ekelhaft, abscheulich, verhasst* тощо. А також лексичні одиниці, котрі реалізують якесь відхилення від норми в особистості адресата в бік негативної оцінки: *brutal, egoistisch, arrogant, mürrisch, faul, taktlos, blöd, bissig, störrisch, unmenschlich, frech, zynisch, ichsüchtig, unvernünftig, herzlos, verzagt, sturr, respektlos* тощо.

Негативна оцінка може підсилюватись використанням прикметників та прислівників у вищому та найвищому ступені. Будь-яке порівняння містить ідею еталона – того, з чим порівнюється об'єкт звинувачення. Еталоном може бути будь-який інший об'єкт цього виду або класу, що володіє тією самою ознакою (Вольф, 2002: 58).

Результати аналізу лексичних засобів об'єктивації показали, що у вираженні імпліцитного висловлення-звинувачення спостерігається асиметрія – невідповідність лексико-граматичної структури висловлення його комунікативній функції, експлікація якої відбувається за рахунок ситуативного контексту.

4. Синтаксичні засоби об'єктивації імпліцитного звинувачення

Розгляд синтаксичних засобів об'єктивації висловлення-звинувачення здійснювався з використанням методу структурного моделювання речення. У системі кожної мови є обмежена кількість моделей, за зразком яких будується необмежена кількість речень-висловлень. Є два підходи до виділення моделей речення. Перший базується на суб'єктно-предикатному відношенні як головній фундаментальній операції, котра конструює речення, але враховує при цьому роль дієслова-присудка як основного виразника його граматичної категорії. В основі другого підходу лежить трактування дієслова-присудка як єдиного центру, котрий визначає всю структуру речення. Під час дослідження синтаксичних засобів об'єктивації звинувачення ми брали за основу перший підхід, представлений у працях В.Г. Адмоні (Admoni, 1986), де модель складається з підмета в називному відмінку та визначеної форми присудка. Таких моделей всього 4 (2 містять дієслівний присудок, 2 – іменний), що складають основний інвентар моделей, і кожна така модель існує у варіантах, котрі виникають завдяки відмінностям в лексичному наповненні синтаксичних позицій (Шишкова, 2003).

Структурно висловлення-звинувачення представлені 28 синтаксичними моделями, розробленими за критеріями наявності експліцитної / імпліцитної форми їх реалізації у німецькомовних прозових творах. Для виявлення розподілу синтаксичних моделей та їх порівняння проведено кількісний аналіз, що дозволив встановити частоти їхнього вживання залежно від форми прояву.

У процесі аналізу фактичного матеріалу визначено питому вагу вживання різних синтаксичних моделей як для експліцитного, так й імпліцитного висловлення-звинувачення. Отримані дані по імпліцитним висловленням-звинуваченням подано у табл. 1.

Таблиця 1

Частота вживання синтаксичних моделей в імпліцитному звинуваченні

№	Синтаксична модель імпліцитного звинувачення	Питома вага (%)	Всього
1	S + P (beschuldigen Präs) + Obj.	0	0
2	S + P (sein Präs + schuld).	0	0
3	S + P (sein Präs + schuld) + NS.	0	0
4	S + P (tragen Präs) + Schuld.	0	0
5	S + P (V Präs / Perf) + durch + (Poss. Pron) Schuld.	0	0
6	S + P (V Präs) + /nicht/.	18,1	321
7	S + P (V Perf / Prät).	7,4	132
8	S + P (MV Präs + V Inf).	2,5	45
9	S + P (sein Präs + Adj).	2,2	39
10	S + P (zsg nominales P).	2,4	42
11	Wie / Was für + S + P!	1,7	30
12	S / P!	0,5	9
13	P (Imp) + /nicht/!	6,1	108
14	FW + P (V Präs / Perf)+S?	17,4	309
15	P (V Präs) + S ?	24,8	441
16	S + P (V Konj II).	2,2	39
17	S + P (MV Konj II + VV).	2,5	45

№	Синтаксична модель імпліцитного звинувачення	Питома вага (%)	Всього
18	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).	1,0	18
19	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	1,3	24
20	S + P...	2,5	45
21	Wenn..., P + S	1,3	24
22	S + P, dass	3,0	54
23	Da ..., P + S	0,2	3
24	Weil..., P + S	0,8	15
25	S + P, ob	0,3	6
26	S + P, der /die/ das...	0,7	12
27	S + P, wie ...	0,3	6
28	Was... S, P.	0,8	15
ВСЬОГО		100	1782

Для імпліцитного вираження висловлення-звинувачення найчастіше вживаються синтаксичні моделі, що мають структуру питального речення (з/без питального слова) – **P (V Präs) + S?** (24,8%) та **FW + P (V Präs / Perf) + S?** (17,4%).

Модель **P (V Präs) + S?** виражена питальним реченням без питального слова, дієслово-присудок (можливе вживання модальних дієслів) у формі теперішнього часу активного стану. Комунікативною метою такого висловлення є не запит певної інформації, а звинувачення адресата, що можна визначити за допомогою контексту або комунікативної ситуації загалом. Цю модель можна вважати найпоширенішою серед усіх синтаксичних засобів об'єктивації імпліцитного висловлення-звинувачення. Наприклад: „Du könntest dich womöglich durch diese Freundschaft beeinflussen fühlen.“ „Mein Gott! Zweifelst du an mir, Titus Vespasian?“ „Ach Unsinn, natürlich nicht.“ (Heinrich, 1987: 394). Присутність вигуку *Mein Gott!* у цьому прикладі модифікує семантику питання і, як результат, у цій моделі поєднуються власне запитання, звинувачення та емоційне ставлення продуцента до пропозиційного змісту його висловлення.

Модель **FW + P (V Präs / Perf) + S?** має форму питального речення, синтаксична структура якого характеризується наявністю питальних слів, представлених питальними займенниками чи прислівниками: „Seit wann erteilst du Befehle in der Küche?“ (Lessing, 1997: 119).

Іншою частотною синтаксичною структурою вираження імпліцитного висловлення-звинувачення є модель **S + P (V Präs) + /nicht/** (18,1%), представлена структурою простого розповідного речення, проте таке речення не констатує несхвальну поведінку / вчинки адресата, а за допомогою непрямих мовних засобів передає зміст висловлення-звинувачення. Вищезгадана синтаксична структура може модифікуватись у модель **S + P (MV Präs + V Inf)** за допомогою модальних дієслів *müssen / sollen*, що позначають стан речей, який оцінюється адресантом як неприйнятний: „So was Wichtiges mußt du doch im Kopf haben“ (Grube, 1999: 203).

Конструювання речень з мовного матеріалу та їхнє логічне поєднання становить важливий етап мовленнєвої діяльності мовця. Німецька мова має у своєму арсеналі значний синтаксичний фонд. У нашій статті ми спробували розробити синтаксичні моделі репрезентації імпліцитного висловлення-звинувачення в мовленні з використанням характерних для німецької мови синтаксичних структур.

5. Висновки

Результати проведеного дослідження сприятимуть подальшій розробці проблеми залежності вибору конкретних мовленнєвих ресурсів від екстралінгвістичних (соціальних та культурологічних) факторів, від комунікативного типу ситуації (орієнтованої на конфлікт чи співпрацю); поглиблять наші знання про природу та механізм вербального звинувачення, дозволять визначити це висловлювання як окрему комунікативну одиницю, що, виконуючи функцію впливу на співрозмовника, регулює поведінку останнього.

Перспективи дослідження. Для того, щоб встановити узгодженість між розподілом частин мови та синтаксичних моделей в експліцитних й імпліцитних висловленнях-звинуваченнях, плануємо провести порівняльне дослідження за допомогою критерію χ^2 -квадрат та розрахувати теоретично очікувані величини кожної частини мови й синтаксичної структури, щоб підтвердити або ж спростувати висунуту гіпотезу про залежність розподілів частин мови й синтаксичних моделей від форми прояву висловлення-звинувачення. Коефіцієнт парної кореляції (r) допоможе встановити тісноту зв'язку між відносною дистанцією, відносним статусом, гендерною належністю комунікантів, синтаксичною моделлю як у експліцитних, так і в імпліцитних висловленнях-звинуваченнях.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Про один тип прагматичних аномалій або чим можна зіпсувати натяк. *Мовознавство*. 2000. № 2-3. С. 16–23.
2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. 2-е изд., доп., Москва : Едиториал УРСС, 2002. 261 с.
3. Долинин К.А. Имплицитное содержание высказывания. *Вопросы языкознания*. № 6. 1983. С. 37–47.
4. Шишкова Л.В., Смирнова Т.Ю. Синтаксис современного немецкого языка : Учеб. пособие для студ. филол. фак. и фак. ин. яз. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2003. 128 с.

5. Admoni W. Der deutsche Sprachbau. Москва : Просвещение, 1986. 336 S.
6. Ferolli B. Schloßhotel Orth. Herbig Verlag, München, 1997. 324 S.
7. Frischmuth B. Über die Verhältnisse. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München, 1991. 231 S.
8. Grube T. Schau mir bloß nicht in die Augen. Blanvalet Verlag, München, 1999. 380 S.
9. Grube T. Schau mir bloß nicht in die Augen. Blanvalet Verlag, München, 1999. 380 S.
10. Heinrich H. Kein Stein wird auf dem anderen bleiben. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, München und Berlin, 1987. 576 S.
11. Heinrich H. Kein Stein wird auf dem anderen bleiben. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, München und Berlin, 1987. 576 S.
12. Lessing D. Das goldene Notizbuch. Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1997. 800 S.
13. Lessing D. Das goldene Notizbuch. Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1997. 800 S.
14. Schrobsdorff A. Die kurze Stunde zwischen Tag und Nacht. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co, München, 1997. 509 S.
15. Werfel F. Die Geschichte einer Magd. Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1991. 382 S.

References:

1. Batsvych F.S. (2000) Pro odyń typ pragmatychnykh anomalij, abo chym mozhna zipsuvaty natyak? [On a type of pragmatic anomalies, or how can one spoil a hint?]. In *Movoznavstvo*. 2-3, 16–23. [in Ukrainian].
2. Volf E.M. (2002) Funktsionalnaya semantika otsenki. [Functional Evaluation Semantics] 2-e izd., dop., Moskau: Editorial URSS, 261. [in Russian].
3. Dolinin K.A. (1983) Implitsitnoe sodержanie vyiskazyvaniya. [Implicit statement content]. In *Voprosy yazykoznanija*. 6, 37–47. [in Russian].
4. Shishkova L.V., Smirnova T.Yu. (2003) Sintaksis sovremennogo nemetskogo yazika [Syntax of Modern German]. Moskau: Izdatelskiy tsentr „Akademiya”, 128. [in Russian].
5. Admoni W. (1986) Der deutsche Sprachbau. Moskau. 336 S. [in German].
6. Ferolli B. (1997) Schloßhotel Orth. Herbig Verlag, München. 324 S. [in German].
7. Frischmuth B. (1991) Über die Verhältnisse. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München. 231 s. [in German].
8. Grube T. (1999) Schau mir bloß nicht in die Augen. Blanvalet Verlag, München. 380 S. [in German].
9. Heinrich H. (1987) Kein Stein wird auf dem anderen bleiben. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, München und Berlin. 576 S. [in German].
10. Lessing D. (1997) Das goldene Notizbuch. Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main. 800 S. [in German].
11. Schrobsdorff A. (1997) Die kurze Stunde zwischen Tag und Nacht. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co, München. 509 s. [in German].
12. Werfel F. (1991) Die Geschichte einer Magd. Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main. 382 s. [in German].

Стаття надійшла до редакції 26.06.2020
The article was received June 26, 2020

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — **LXXXII**
Issue

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 18.83. Замов. № 0820/208. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефон +38 (0552) 39-95-80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.